

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK-İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI

74239

LĀMĪ'Ī ÇELEBĪ

HÜSN Ü DİL

(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T74239

Abit ŞENEL

T.C. YÜKSEK LİSANS
DOKÜMANI

BURSA 1998

*T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI*

*LĀMĪ'Ī ÇELEBĪ
HÜSN Ü DİL*

(İNCELEME - METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abit ŞENEL

DANIŞMAN: Yard. Doç. Dr. Murat YURTSEVER

BURSA 1998

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VII
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	VIII
GİRİŞ: MESNEVİ	
I. MESNEVİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	2
II. TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVİ	4
III. MESNEVİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	6
IV. MESNEVİNİN DÜZENLENİŞ BİÇİMİ	6
A- Giriş Bölümü	7
B- Konunun İşlendiği Bölüm	8
1. Grup Mesneviler	8
1a. Dinî Mesneviler	8
1b. Tasavvufî Mesneviler	8
1c. Ahlakî Mesneviler	9
1d. Ansiklopedi Niteliği Taşıyan Mesneviler	9
2. Grup Mesneviler	9
2a. Gazavâtnâmeler	9
2b. Konusunu Tarihten Alan Diğer Mesneviler	9
3. Grup Mesneviler	9
4. Grup Mesneviler	10
5. Mensur Mesneviler	11
C- Bitiş Bölümü	11
V. MESNEVİNİN İÇ YAPI ÖZELLİKLERİ	12
A- Konu	12
B- Olaylar	12
C- Kişiler	13
D- Zaman	13
E- Yer	13
F- Motifler	13
VI. MESNEVİLERDE DİL VE ANLATIM	14
BİRİNCİ BÖLÜM: LÂMÎ'İ ÇELEBİ VE HÜSN Ü DİL	
I. LÂMÎ'İ ÇELEBİ'NİN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ	16
II. HÜSN Ü DİL HAKKINDA BİLGİ	17
III. HÜSN Ü DİL'İN HİKÂYESİ	18
IV. HÜSN Ü DİL'İN KÜTÜPHANELERDEKİ YAZMA NÜSHALARI	23
V. HÜSN Ü DİL'İN MUKAYESE EDİLEN NÜSHA TAVSİFLERİ	26
VI. TRANSKRİPSİYON USULÜ	27
İKİNCİ BÖLÜM: METİN	
HÜSN Ü DİL	29
BİBLİYOGRAFYA	191
EK	195

ÖNSÖZ

İslam'ın Türkler tarafından kabul edilişiyile yeniden canlanan Anadolu kültür ve medeniyeti, sanat alanında sözü edilen en muhtevalı ve en çok eserini Türk-İslam Edebiyatı'na ait örnekler arasında sergilemiştir. Yeni kültür ve farklı nice estetik zevkin yer aldığı günümüz dünya kültür mozağinde, halen milletimizi gururla temsil edenlerin Nevâî, Fuzûlî, ve Muhibbî gibi dîvân şairleri ile Mevlana, Yunus ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi mutasavvıflar ve onların edebi şaheserleri olduğu hepimizin malumudur. Bu nedenle, Eski Türk Edebiyatı'na ait eserlerin günümüz diline kazandırılması -hem bugünkü sosyo-kültürel yapımızın zengin geçmişimizle olan alâkasını kuvvetlendirmek hem de medeniyet tarihimizin dünya kültür platformundaki gücünü sürekli kılmak bakımından- edebiyat araştırmacısının öncelikli görevi sayılmıştır.

Her edebî eser bir dehanın ve bir yaratıcı kalemin ürünü olduğu gibi, her bir sanatçı da yaşadığı devrin ustasıdır. Nitekim dünyanın her yerinde edebiyat tarihi dönemlere ayrılırken, belli dönemleri belli edebiyatçıların ekseninde değerlendirmek en doğru yol olarak kabul edilmiştir. Konuya devir açısından bakıldığında, Türk tarihi gibi Türk edebiyatının da en debdebeli döneminin 16. asır olduğu her bakımdan doğrudur. Bu nedenle tezime 16. asra ait bir konu seçerek başlamayı uygun buldum. Sıra bu yüzyıla ait bir sanatçının belirlenmesine geldiğinde müretteb dîvânından şerhlerine, manzum-mensur hamselerinden lugat örneğine, muammâdan tarih ve hezeliyât beyitlerine kadar dinî, tasavvufî, edebî, ve hikemî vadide kaleme alınmış, çeşit yönünden araştırmacısına en bol malzeme veren şairin Lâmi'î Çelebi olduğunu gördüm. Özellikle Gûy u Çevgân, Vîs ü Ramîn ve Absâl u Salâmân gibi İran klasiklerini kaleme ve dolayısıyla da kültürümüze malederken "telifçi tercemecilik" şöhreti, herkesin olduğu gibi benim için de Lâmi'î'nin en dikkat çekici yanı idi. Sonuçta, edebiyatımızda örnekleri olmasına rağmen pek fazla araştırma konusu yapılmamış, mensur mesnevi tarzının en mükemmel örneği sayılabilecek Hüsn ü Dil'i mukayeseli metin neşri tarzında çalışmayı uygun buldum.

Hüsn ü Dil'in, XVI. yüzyılın ünlü şairi ve Nakşibendi şeyhi Lâmi'î Çelebi tarafından kaleme alınmış tasavvufî ve sembolik bir mesnevi olduğunu tesbit ettim. İlk defa İran Edebiyatı şairlerinden Fettâhî-i Nişâbûrî (ö:1450) tarafından yazılan Hüsn ü Dil'in Lâmi'î Çelebi tarafından genişletilerek ve manzum-mensur karışık tarzda Türkçeye terceme edildiğini gördüm.

Hüsn ü Dil ile ilgili daha önce R. Dvorak¹ ve Ülkü Ayan²'ın birer çalışma yaptığını öğrendim. Özellikle Ülkü Ayan'ın tezini görmek istememe rağmen,

¹ Rudolf Dvorak, Hüsn ü Dil, Persische-Allegorie von Fettâhî aus Nişâbûr hrsg. Über und Mit Lami'î's Türkischer Bearbeitung Verglichen. Denkschriften der Akademie, Wien 1839

² Ülkü Ayan, Lâmi'î Çelebi ve Hüsn ü Dil'i (İnceleme-Metin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi DTCF, Ankara 1987

DTCF'deki öğrenci olayları nedeniyle, çalışmam süresince kapalı tutulan Fakülte kütüphanesi buna imkan tanımadı. Ülkü Ayan'ın bir tek nüsha ile çalışmış olması ve Hüsn ü Dil'in bugüne kadar tam bir mukayeseli metin neşrinin yapılmamış olması bu konuda henüz tam ve son sözün söylenmediği anlamında idi. Tezime başlarken, Lâmi'î Çelebi ile ilgili çalışmaları ile tanıdığım Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Günay Kut Alpay ile yaptığım görüşmede kendi makaleleri ve diğer çalışmalarından³ da yararlanarak böyle bir çalışma yapmamın gereği konusundaki tavsiyeleri, konu seçiminde isabetli davrandığıma dair kanaat getirmeme yardımcı oldu.

Bu seçimde, hem tez konumu Divan Edebiyatı üzerine oturarak bu edebiyata olan nüfuzumu güçlendirmeyi, hem de tasavvufî muhtevalı olmasına önem vererek İslâmî Türk Edebiyatı alanına uygun bir çalışmanın ortaya çıkarılmasını özellikle arzuladım. Ayrıca, üzerinde çalıştığım metnin manzum ve mensur olarak kaleme alınmış olması, bana her iki türü birden mütalaa fırsatını kazandırmış oldu. Mukayeseye esas aldığım Hüsn ü Dil nüshalarından birinin Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmasının ve böylece Bursa'ya olan minnet borcumu ödemenin verdiği huzur da edebiyat alanında çalışmanın sağladığı duygusal motivasyon olsa gerektir.

Hüsn ü Dil'in müellif nüshasının elde mevcut olmayışıyla ortaya çıkan mukayeseli metin neşri zorunluluğu, asıl hedefin metnin ortaya çıkarılması olduğu zaruretini de beraberinde getirmiştir. Buna rağmen Lâmi'î'nin hayatı, alim ve mutasavvıf şahsiyeti, sanatı ve edebî kişiliği ile eserlerinin tasnif ve tenkidi üzerine yapılan araştırma, bu çalışmanın doyuruculuğunu sağlamaya çalışmıştır.

Çalışma konumun Hüsn ü Dil olarak belirlenmesinden sonra, eserin İstanbul, Ankara ve Bursa gibi şehirlerdeki kütüphanelerde bulunan nüshalarının tesbiti ve sonrasında yapılan inceleme ve değerlendirmeler de ilk aşamada şekillenenler olmuştur. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Küt., İstanbul Üniversitesi Küt., Köprülü Küt., Beyazıt Devlet Küt., Nuruosmaniye Küt., Ragıp Paşa Küt., Topkapı Sarayı Müzesi Küt., Fatih Millet Küt., Ankara Milli Küt., DTCF Küt. ve Cebeci Kütüphanelerindeki nüshaların görülerek yapılan tesbitleri bu ilk aşamaya dahildir. Bu esnada daha önce kütüphane fişleri kaynak olarak kullanılan bazı makalelerde adı geçen Hüsn ü Dil'lerin başka eserler olduğunu, birinin Ahî⁴'ye, diğerinin de Vâlî⁵'ye ait olduğunu tesbit ettim. Ayrıca çeşitli kataloğlardan Hüsn ü Dil'in yazma nüshalarını araştırdım. Bütün bu araştırmalarım esnasında müellif nüshasına rastlamadım.

³ Günay Kut Alpay, Lâmi'î Çelebi and his works, Journal of Near Eastern Studies, April 1976; Bursa ve Manisa Kütüphanelerindeki Bazı Türkçe Yazmalar Üzerine, Journal of Turkish Studies, 1977

⁴ Süleymaniye Küt., İzmirli İsmail Hakkı böl., Nr. 3306

⁵ Süleymaniye Küt., Lala İsmail böl., Nr. 410

Metin neşri için kendime dört nüsha seçtim. Bunlardan ilki, yazma nüshalar arasında en eskisi olan (istinsah tarihi: 931/1524) ve Süleymaniye Kütüphanesi Efgānī bölümü numara 54'de kayıtlı olan nüshadır. Bu nüshayı asıl nüsha olarak kullandım. İkinci nüsha yine Süleymaniye Küt. Esad Efendi bölümü 1839 numarada (istinsah tarihi: 932/1525) kayıtlı nüshadır. Bu nüshayı da en eski nüshadan bir yıl sonra yazıldığı ve ilk nüshaya nazaran tam bir nüsha görünümünde olduğu için tercih ettim. Üçüncü nüsha Lāmi'ī'nin yaşadığı şehir olan Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Küt. Genel bölüm 4173 numarada (istinsah tarihi: 11. yy.) kayıtlı olan nüshadır. Dördüncü olarak da çalışmaya başlarken mikrofilmle beraber fotokopilerini kolaylıkla ele geçirdiğim İstanbul Üniversitesi Küt. Ty. 635 numarada (istinsah tarihi: 1065/1655) kayıtlı olan nüshayı kullandım.

Tezimin giriş bölümünde mesnevi ile ilgili bilgi vermeyi usulden saydım. Lāmi'ī'nin hayatı, eserleri ve sanatı üzerinde daha önce bazı çalışmalar⁶ yapıldığı için müellifin hayatını kısa bir bilgi ile aydınlatmayı uygun gördüm. Bu bölümde ayrıca Hüsn ü Dil'in özeti ve Hüsn ü Dil'in yazma nüshaları ve nüsha tavsifleri yer almaktadır. II. bölümde ise Hüsn ü Dil'in transkripsiyonlu ve mukayeseli metni yer almaktadır. Metin için sözlük ve ıstılah çalışması yaptım; ancak tezin hacmini daha fazla genişletmemek için bu çalışmamı teze eklemeyi uygun görmedim. Tamamı soyut olan şahıs ve yer isimlerini (Akıl, Dil, Nefs, Aşk, Hüsn Nazar, Hayal, Tebessüm, Vehm, Gazab, Sabır, Namus, Naz, Gam, kal'a-i beden, şehir-i dīdār, şehir-i şöret, girdāb-ı hayret, ummān-ı endişe, sāhil-i necāt) içeren bir indeks yerine "mesnevīnin hikāyesi" başlığı altında bu isimleri zikr etmeyi daha uygun buldum.

Tezimi hazırladığım süre zarfında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yard. Doç. Dr. M. Murat Yurtsever'e ve yetişmemde emeği geçen bütün hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Abit ŞENEL
Bursa 1998

⁶ Nuran Tezcan, Lāmi'ī'nin Hayatı-Eserleri-Güy u Çevgān Mesnevisi (İnceleme-Metin), Yüksek Lisans Tezi DTCF, Ankara 1976; Alpay, agm.

KISALTMALAR

age	:adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
b.	: bin
böl.	: bölüm
Bu.	: Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi nüshası
C.	: cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Fa.	: Farsça Yazmalar
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nüshası
İst.	: İstanbul
KB	: Kültür Bakanlığı
Küt.	: Kütüphane
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nr.	: Numara
ö.	: ölüm
s.	: sayfa
Sül.1	: Süleymaniye Kütüphanesi (Efgānî/54) nüshası
Sül.2	: Süleymaniye Kütüphanesi (Esad Efendi/1838) nüshası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UÜ	: Uludağ Üniversitesi
v.	: varak
yay.	: yayınları/yayınlayan
yy.	: yüzyıl

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ا	A a, E e
ب	B b
پ	P p
ت	T t
س	S s
ص	C c
چ	Ç ç
ه	H h
ه	H h
د	D d
ذ	Z z
ر	R r
ز	Z z
ج	J j
س	S s
ش	Ş ş
ش	Ş ş
ذ	Ž ž / Đ đ
ط	T t
ظ	Z z
أ	‘A ‘a
Ġ	Ġ ġ
ف	F f
ق	Q q
ك	K k
گ	G g / Ñ ñ
ل	L l
م	M m
ن	N n
و	V v
ه	H h
ي	Y y
أ	’A ’a, ’E ’e
آ	Ā ā
إ	Ī ī
ū	Ū ū / Ō ō

GİRİŞ

MESNEVİ

MESNEVÎ

Mesnevî Dîvân Edebiyatında her beyti kendi arasında kâfiyeli olan nazım şekline denir. Kelime Arapça “şny” kökünden türemiş olmasına rağmen, Arap edebiyatında asla kullanılmış değildir.¹ Araplar, kendi arasında kafiyeli olan bu nazım şekline “müzdevice”, aruzun “recez” bahri ile yazıldığı için de “recez” ya da “urzuce” demişlerdir²

Mesnevîler aruzun kısa kalıpları ile yazılır. İki beyitlik şiir parçasından binlerce beyit uzunluğundaki kitaplara dek kullanılmış bir nazım şeklidir. Bu tarzda beyitlerden meydana gelmiş eserlere mesnevî denildiği gibi, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin aynı şekilde keleme alınmış 6 ciltlik manzum tasavvufî eseri de bu isimle şöhret bulmuştur.³

Mesnevî, nazım biçimi olarak İran edebiyatının malıdır.⁴ Arap ve Türk edebiyatına İranlılar yoluyla girmiştir. İslâmî edebiyatlarda pek çok mahsulleri bulunan mesnevî şeklinin menşei oldukça eskidir. Bu şeklin kasîde ve ya gazelin matla' beytinin inkişâfından meydana geldiği de ileri sürülmektedir.⁵

I. MESNEVÎNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Arapların şiir an'anelerine ve anlayışına uygun düşmeyen mesnevî şeklinin ilk örneği aslen İranlı olan Âbân b. Abdülhamit el-Lâhiki (ö: 200/815)'nin Pehlevîceden Arapçaya terceme ettiği “Kelîle ve Dimme”dir. Bunun dışında yine Pehlevîceden çevirdiği “Kitâb-ı Simbad, Kitâb-ı Mazdak, Sîret-i Ardaşir, Sîret-i Ânüşirevân” mesnevî şeklinin ilk örnekleridir.⁶ Daha sonraki devirlerde yazılan mesnevîler hep “Kelîle ve Dimme” tercümeleridir. Arap edebiyatında sırf edebî gayeler ile kaleme alınmış eserler pek az ise de, öğretici mahiyette, bilhassa ezberlenmesi istenilen mevzûlarda bu şekil çok kullanılmıştır. Bunlar arasında nahve dair ünlü “Makâmât”ın sahibi El-Harîrî (ö: 616/1122)'nin “Matla'ül-İ'râb”ı, konusunu bin beyitte topladığı için, “Elfiyâ” adı verilen İbn Mâlik(ö: 672/1172)'in eseri zikr olunabilir.⁷ Mamafih hadis usûlü, fıkıh, Kur'an, siyer ve tıp konularında da, yine ezberleme gayesi ile bin beyitlik çok sayıda eser yazılmıştır.

¹ Ahmed ATEŞ, İ.A. Mesnevi Maddesi, c.9, s.127

² İsmail ÜNVER, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı, Mesnevi, s.430

³ İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, s.336 ; A. Ateş, Agm. s. 167 ; Cem DİLÇİN, Türk Şiir Bilgisi, s.167

⁴ C. Dilçin, Age. s.167

⁵ A. Ateş, Agm. s.127-128

⁶ A. Ateş, Agm. s.128 ; Agah Sırrı LEVEND, Türk Edebiyatı Tarihi, s.218

⁷ A. Ateş, Agm. s.129

Müslüman İran edebiyatının tarih sahnesine çıktığı 10. asırda mesnevî şekli oldukça fazla kullanılmıştır. Asadî'nin "Lugat-i Furs" adlı eserinden *Sāsāniler devrinde* de mesnevîlerin en az kasîde kadar ehemmiyetli olduğu anlaşılmaktadır. Konularını esas itibarıyla, Pehlevî edebiyatındaki öğüt kitaplarından alan eserler de mesnevî tarzında yazılmıştır. Ebû Şakūr Belhî'nin "Ārif-nāme"si (yazılışı: 333/948), Badi' Belhî'nin "Pend-nāme-i Ānūşirevān"ı örnek olarak zirk edilebilir. Ayrıca bu devirde bir şairin "Yusuf u Züleyhā"ı gibi konusunu dinî-İslāmî edebiyattan alan fakat bugüne kadar muhāfaza edilememiş bulunan mesnevîlerin de yazılmış olduğunu ilave etmek gerekir.⁸

Gazneliler devrinde mesnevî şekli ile bir çok eser yazılmış ise de, bunlardan ancak Firdevsî (10.-11. yy.)'nin "Şāh-nāmesi" ile Ayyūki'nin "Varka vü Gülşāh"ı doğrudan doğruya İran ve Türk edebiyatlarında bir çok defalar tekrar edilmiş bir aşk konusunu ihtiva eder. Unsūrî'nin "Vāmık u Azrā"ı ise, konusunu Yunancadan pehlevîceye tercüme edilmiş bir aşk ve macera hikayesinden almaktadır.⁹

Büyük Selçuklular devrinde umumiyetle aşk ve macera hikayeleri üzerine mesnevîler yazılmıştır. Bunlar arasında Hākim Senāi'nin "Hadikatü'l-Hakika ve Tarikatü'ş-Şerīa"ı; Attar (1119-1193)'ın "Muzhiru'l-Acāib, Lisānū'l-Gayb, Mantiku't-Tayr, İlāhî-nāme, Esrar-nāme, Musibet-nāme ve Pend-nāme"si gibi mesnevîler Türk şairleri üzerinde etkili olmuştur.¹⁰ Esedî'nin "Gerşasb-nāme"si; Nasır-ı Hüsrev'in "Sefer-nāme, Zādü'l-Müsāfirin, Rūşenā'î-nāme ve Sa'ādet-nāme"si; Katrān-ı Tebrizi'nin "Kavs-nāme"si; Hākānî'nin "Tuhfetü'l-İrakeyn"i; Cürçānî'nin "daha sonra Lāmi'î tarafından türkçeye çevrilen "Vis ü Ramin"i diğerleri arasında zikredilebilir.¹¹ Bu devrin önde gelen şairi olan Nizāmî(1150-1214)'nin de Hamse (Hüsre ü Şirin, Mahzenü'l-Esrār, Leylî vü Mecnün, Heft-peyker, İskender-nāme)si önemli kabul edilebilir.¹²

Moğol yayılmasından dolayı büyük bir sarsıntı geçiren İranlılar, bezginlik ve umutsuzluk içinde tasavvufa yönelmişlerdir. Mesnevî alanında Şeyh Mahmud Şebüsterî (ö:720/1320)'nin "Gülşen-i Rāz"ı¹³; Emir Hüsrev Dehlevî'nin Hamse' (Maṭla'u'l-Envār, Şirin ü Hüsrev, Mecnün u Leylî, Heşt-Behişt, Āyine-i İsrenderî)si; Hācū-yi Kirmānî (ö:753/1329)'nin Sitte (Ravzatü'l-Envār, Hümāy ü Hümāyün, Kemāl-nāme, Gül ü Nevrüz, Cevher-nāme, Sām-nāme)'si;¹⁴ Selmān-ı Sācevi'nin, Cemşid ü Hürşid ve Faqr-nāme'si; Hamdullah Müstevfî'nin, Zafer-nāme'si¹⁵ bu kabildendir.

Timurlar döneminin ilk yıllarında Sādî (ö:1291) tarafından yazılan ahlākî māhiyette ki "Büstān" adlı mesnevî, İran edebiyatının bugüne kadar, bu nevi

⁸ A. Ateş, Agm. s.129

⁹ A. S. Levend, Agc. s.219; İ. Pala, Agc. s.336

¹⁰ İ. Ünver, Agc. s. 341; A. S. Levend, Agc. s.220

¹¹ A. S. Levend, Agc. s. 221; A. Ateş, Agc. s. 130

¹² İ. Ünver, Agc. s. 341; A. Ateş, Agc. s. 131; A. S. Levend, Agc. s.226

¹³ A. S. Levend, Agc. s.222

¹⁴ İ. Ünver, Agc. s. 431; A. S. Levend, Agc. s. 226

¹⁵ A. S. Levend, Agc. s. 222

eserlerin içinde yazılmış olanların en mükemmelidir.¹⁶ Bu dönem mesnevî yazarlarından Derviş Eşref-i Merâgî'nin, Hamse (Menhecü'l-Ebrâr, Şîrîn ü Hüsrev, Leylî vü Mecnûn, Heft-Evrenğ, Zafer-nâme)si; Kâtibî (ö:839 h.)'nin, Hamse (Gülşen-i Ebrâr, Mecma' u'l-Bahreyn/Nâzır u Manzûr, Deh-Bâb, Sî-nâme/Maḥibb ü Maḥbûb, Dil-rubây)'si¹⁷; Ârifî'nin, "Güy u Çevgân"ı önemlidir. Molla Camî' (ö:1492), bu dönemin en büyük mesnevî şâiri ve Nizâmî'den sonra Türk şâirleri üzerinde en çok tesir bırakan müellifidir. Mesnevîleri şunlardır: "Silsiletü'z-Zeheb, Salâmân u Absâl, Tuḥfetü'l-Aḥdâr, Sübḥatü'l-Ebrâr, Yusûf u Züleyhâ, Leylî vü Mccnûn, Ḥired-nâme-i İskenderî."¹⁸

16. asırdan sonra meydana getirilen eserler, sayı ve muhtevâ bakımından daha evvelkilere kıyas edilemeyecek kadar düşük sayılır. Eski mevzular, pek az değişikliklerle devam ederken, gerek İnan'da gerekse Hindistan'da yetişen İnan şâirleri yeni temayüllerle uzun mevzular yerine sanatkarâne kısa mesnevîlere yönelmişlerdir. Şîrâzi (ö: 934 / 1527)'nin, "Sîhr-i Helal, Şem' ü Pervâne" adlı mesnevîleri; Hilâlî (ö:999/1551)'nin, "Şâh u Dervîş"i dikkate değer örnekler olarak gösterilebilir.¹⁹

II- TÜRK EDEBİYATINDA MESNEVÎ

Mesnevî şekli *Türk-İslam* edebiyatında, en eski devirlerden başlayarak 19. asra kadar kullanılmıştır. Türk edebiyatında ilk mesnevî Yusuf Has Hâcib'in 462/1069-70'de yazdığı "Kutadgu Bilig" olup bu eser aynı zamanda müslüman Türk edebiyatının en eski yâdigârıdır.²⁰ Anadolu'da yazılmış pek çok mesnevîyi gerek şekil gerekse muhteva yönünden etkilemiş olan Mevlâna Celâleddîn Rûmî (1207-1273)'nin eseri, bu nazım türüne verilen adın alemi olmuş, mesnevî denince akla Mevlâna'nın "Mesnevî"si gelmiştir. "Kutadgu Bilig" ve "Mesnevî"den sonra uzun bir arayış müteakib Anadolu'da 13. asırda mesnevî örnekleri görülmeye başlar. Ahmed Fakih'in pek kısa olan "Çarḥ-nâme"si, Şeyyad Hamza'nın "Yüsuf u Züleyhâ"sı, Yunus Emre'nin "Risâletü'n-Nushiyye"(1307)si, Hoca Mes'ud'un "Süheyl ü Nevbahâr"ı, Gülşehrî'nin Attâr'dan oldukça değiştirerek terceme ettiği "Mantıku't-Tayr"(1317)ı, Âşık Paşa'nın 1330'da yazdığı tasavvufa dair "Garib-nâme"si; Erzurumlu Darir'in "Kısâs-ı Yüsuf"u zikredilebilir.²¹

14. asıdan itibaren başta Anadolu olmak üzere, Âzerî ve Çağatay sahalarında kuvvetle gelişen Türk edebiyatında, İnan edebiyatının derin te'sirleri görünür. Bunun neticesi olarak mesnevî türünde Farsça örnekler devamlı suretle taklit ve terceme edilmiştir. Ahmedî'nin "İskender-nâme ve Cemşîd ü Ḥurşîd"i, Çâfer Çelebi'nin

¹⁶ A. Ateş, Agm. s. 131

¹⁷ A. Ateş, Agm. s. 131

¹⁸ İ. Ünver, Age. s. 431; A. S. Levend, Age. s. 227

¹⁹ A. Ateş, Agm. s. 131

²⁰ A. Ateş, Agm. s. 132

²¹ A. Ateş, Agm. s. 131; İ. Pala, Age. s. 336

“Heves-nâme”si, Ahmed Dâi’nin “Çeng-nâme”si, Süleyman Çelebi (öl:1431)’nin Vesîletü’n-Necât’ı, Şeyhî (öl:1431)’nin “Hüsrev ü Şirîn ve Har-nâme”si, Cem Sultan’ın “Cemşid ü Hürşid”i, Hamdullâh Hamdî (1449-1503)’nin “Hamse (Yüsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, Mevlid, Tuhfetü’l-Uşşâk, Kıyâfet-nâme)’si²² bu tür mesnevîlerdir. Anadolu dışında yaşayan fakat Türk edebiyatının en önde gelen şâirlerinden Ali-Şir Nevâî (1441-1501)’nin “Hamse”sinde şu mesnevîler vardır: Hayretü’l-Ebrâr, Ferhad ü Şirîn, Leylî vü Mecnûn, Seb’a-i Seyyâr, Sedd-i İskenderî.²³

16. asrın en velûd Osmanlı şâiri Lâmi’î Çelebi (ö:938/1531) “Vâmık u Azrâ, Vîs ü Ramîn, Hüsn ü Dil, Güy u Çevgân, Absâl u Salâmân, Heft-Peyker, Ferhad-nâme, Şem’ ü Pervâne, Câbir-nâme, Maktel-i Hüseyin, Şehr-engîz-i Bursa, Edhem ü Hümâ ve Hired-nâme” adlı mesnevîlerinin pek çoğunu İran edebiyatından terceme etmiştir.²⁴ Yeni mevzularla ilgili olarak da Hâkânî (ö:1015/1606)’nin “Hilye”si, Ganizâde Nâdirî’nin Mi’râciye’si mesnevîde Türklere has olanlara örnektir. 16. asırda hamse yazan şâir sayısı oldukça fazladır. Fuzûlî’nin hamsesinden sadece “Leylâ vü Mecnûn ve Beng ü Bâde”si eldedir. “Şâh ü Gedâ” mesnevîsinin olduğu da Mecma’ü’l-Havâs (İst. Üniv. Küt. Ty. 4085)’da yazılıdır. Hamse sahibi olan Kara Fazlî (ö:1552)’nin “Gül ü Bülbül ve Hümâ vü Hümâ-yün” adlı eserleri eldedir.²⁵ Diğer hamse yazarları ve eserleri ise Ahmed Rıdvan ve “İskender-nâme, Leylâ vü Mecnûn, Hüsrev ü Şirîn, Rıdvâniyye ve Mahzenü’l-Esrâr”ı, Taşlıcalı Yahyâ ve “Gencîne-i Râz, Kitâb-ı Usûl, Şah u Gedâ, Yusuf u Zeliha ve Gülşen-i Envâr”ı, Nev’î-zâde Atâî ve “Sâki-nâme, Nefhatü’l-Ezhâr, Sohbetü’l-Ebkâr, Heft-hân ve Hilyetü’l-Efkâr”ı. Diğer mesnevî yazarları ve eserleri de şunlardır: Edirneli Güflî (ö:1678) “Teşrifâtü’ş-Şu’arâ”; Nâbî (ö:1712) “Hayriye, Haydarâbâd ve Sür-nâme”si; Sâbit (ö:1712) ve “Zafer-nâme, Edhem ü Hümâ, Berber-nâme, Dere-nâme ve ‘Amr u Leys”i.²⁶ 18. asır, Türk edebiyatında mesnevîlerin duraklama dönemidir. Nahîfî (ö:1738)’nin “Mesnevî Tercümesi”; Şeyh Gâlib (ö:1739)’in “Hüsn ü Aşk”ı; Vehbî (ö:1809)’nin “Lutfiyye”si dışında önemli mesnevî yoktur. 19. asırda ise Enderunlu Fâzıl (ö:1810)’ın “Hubân-nâme ve Defter-i Aşk”ı; İzzet Mollâ (ö:1829)’nın “Mihnetkeşân ve Gülşen-i Aşk”ı önemlidir. Tanzimat döneminde ise Ziyâ Paşa’nın “Harâbât Mukadimesi”, Nâmık Kemâl’in “Tahrîb-i Harâbât”ının bir kısmı ve Abdülhak Hâmid’in manzum tiyatroları mesnevîlerin son örnekleridir.²⁷

Türk edebiyatında ele aldıkları konular ne olursa olsun mesnevî şekli ile gerçekten edebî bir değer taşıyan eserler meydana getiren en önemli üç isim

²² İ. Ünver, Agc. s. 431

²³ A. S. Levend, Agc. s. 107

²⁴ A. S. Levend, Agc. s. 113; İ. Ünver, Agc. s. 463

²⁵ A. S. Levend, Agc. s. 112

²⁶ İ. Ünver, Agc. s. 463; A. S. Levend, Agc. s. 110-113

²⁷ İ. Pala, Agc. s. 337

“Hamse”si ile Ali-Şir Nevāī, “Leylā vü Mecnūn” ile Fuzūlī, küçük fakat şiir ve mana bakımından son derece zengin olan “Hüsn ü Aşk”ı ile Şeyh Gālib’dir.²⁸

III- MESNEVİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Mesnevī kendi arasında kāfiyeli beyitlerden (a-a/ b-b/ c-c/ d-d) oluşan bir nazım şekli olduğu gibi, mensur bölümler arasında zaman zaman manzum beyitlerin de yer aldığı bir edebī türdür. Manzum mesnevīlerde beyit sayısı sınırsızdır. Beyitler arasında kāfiye bağlantısı bulunmaması ve beyit sayısının sınırsız olması, şairleri işledikleri konuyu istedikleri kadar genişletme imkânı sağlamış; bu yüzden de çok kullanılan bir nazım şekli olmuştur.

Beyit sayısının çok olması yüzünden, manzum mesnevīlerde daima aruzun kısa kalıpları kullanılmıştır. Bu kalıpları şöyle sıralayabiliriz:

1- Mefā’ ilün, mefā’ ilün, fa’ülün	Hüdā’yā bize tevfiḳ-i refiḳ it
Maḳām-ı Haḳḳ’a taḥḳiḳi ṭariḳ it
Şeyhī, Hüsrev ü Şirīn
2- Mef’ülü, mefā’ ilün, fā’ülün	Bī-çāre Fuzūli’yem ki zārem
Züll-i güneḥ ile hāk-sārem
Fuzūlī, Leylā vü Mecnūn
3- Fā’ ilātün, fā’ ilātün, fā’ ilün	Fikr idermisin ki var bir pāk zāt
Ki andan aldı varlığını kāyināt
Ahmedī, İskender-nāme
4- Fe’ ilātün, fe’ ilātün fe’ ilün	Cān ü dilden diyelim Bi’smillāh
Açalum söz ile gencine-i rāh
Taşçalı Yahyā, Gencine-i Rāz
5- Fe’ ilātün, mefā’ ilün, fe’ ilün	Naḳd-i ‘ömri kılub bu san’ata ḥarc
Varum itdüm bu dürc-i gevher derc
Nev’i-zāde Atāī, Heft-Hām
6- Fa’ülün, fa’ülün, fa’ülün, fa’ül	Arabca vü yā Parsī olsa lafz
Ki nazm olıcak Türki’ye gelse lafz
Mes’ud b. Ahmed, Süheyl ü Nevbahār

III- MESNEVİNİN DÜZENLENİŞ BİÇİMİ

Belirli bir konuyu işleyen, bağımsız bir eser olarak yazılmış mesnevīlerin planları genellikle birbirine benzer. Bu genel planda üç bölüm vardır.

²⁸ A. Atç, Agm. s. 133

- A- Giriş bölümü
- B- Konunun işlendiği bölüm
- C- Bitiş bölümü

Bununla birlikte, bazı ilk dönem mesnevîlerinde (13.-14. asır) yukarıdaki bölümlerin kesin çizgilerle ayrılmadığı görülür. Şeyyâd Hamza'nın "Yûsuf u Zelihâ"sında, Yunus Emre'nin "Risâletü'n-Nushiyye"sinde ve Gülşehri'nin "Mantıku't-Tayr"ında bu üç bölüm açıkça görülmemektedir.²⁹

A- Giriş Bölümü

Giriş bölümü besmele, tevhîd, münâcât, na't, mi'râc, mu'cizât, medh-i çehar-yâr, padişah için övgü, devlet büyüklerine övgü ve sebep-i te'lîf'den oluşur. Bu başlıkların yerleri mesnevîden mesnevîye değişmektedir. Bunlardan farklı olarak, Fuzûlî'nin "Leylâ vü Mecnûn"unda üç rubâ'î ve mensur bir kısımdan oluşan "dibâce" ender karşılaşılan bir örnek olarak görülür.³⁰

1- *Besmele* : İslâmî geleneğe uygun olarak, mesnevîler besmele ile başlar. Ancak her zaman eserin başında yer alan besmele, mesnevîde ki şiirin ilk beytini oluşturabileceği gibi mesnevî metninin dışında da kalabilir.

2- *Tevhîd* : Başlangıcında tevhîd bulunan mesnevîlerin bu kısmında, Allâh'ın "esmâ-i hüsnâ"sı, sıfatları, kâinâtın oluşması ve evrende ki düzen anlatılır.

3- *Münâca'at* : Bu bölümde kulun güçsüzlüğü, her konuda Allâh'ın yardımına muhtaç olduğu anlatılır. İnsanoğlunun günahattan kurtulamayacağı, buna rağmen Allâh'ın bağış kapılarını her zaman açık tuttuğu belirtilir.

4- *Na't* : Na't bölümünde Hz. Muhammed(s.a.s)'in, kendinden önce gelen peygamberlerden üstünlüğü, iki cihânın sultanı ve son peygamber olduğu dile getirilir.

5- *Mi'râc* : Mesnevîlerin giriş bölümünde, mi'rac olayının anlatıldığı kısımda Hz. Muhammed(s.a.s)'in Allâh katına yükselmesi konu edilir. Cebrâil'in gelişi, Burak adlı bineği getirmesi, göğe yükselmesi, sidre-i muntahâ gibi olaylar anlatılır.

6- *Mu'cizât* : Hz. Muhammed(s.a.s)'in doğumundan önce ve hayatının sonuna kadar gösterdiği mu'cizelere bu başlık altında yer verilir.

7- *Medh-i Çehar-Yâr* : Bu bölümde ilk dört halîfeden; Hz. Ebû Bekir'in dürüstlüğü ve cömertliği, Hz. Ömer'in adaleti, Hz. Osman'ın edebi ve Kur'an'ı yazdırması ve Hz. Ali'nin cesareti başlıca üzerinde durulan konulardır.

8- *Padişah ve Devlet Büyüklerine Övgü* : Hemen hemen bütün mesnevîlerin giriş bölümünde bulunan bu başlık altında şâir; hükümdara bağlılığını dile getirerek eserinin kabul edilmesini ister. Onu kahramanlığından, adaletinden ve cömertliğinden ötürü över. Şâirler padişahlardan sonra sadrazam, vezir, şeyhülislam gibi devlet adamlarından birine yönelebilirler. Bu övgüde devlet büyüğünün mevkîi, adaleti,

²⁹ İ. Ünver, Agc. s. 433

³⁰ İ. Ünver, Agc. s. 434

ilmi, cömertliği, ilim ve hüner sahiplerine ilgi göstermesi gibi noktalar üzerinde durulur.

9- *Sebeb-i Te'lif* : Mesnevîlerin hemen hemen hiç ihmal edilmeyen başlıklarından biri de sebeb-i te'lifdir. Bu başlık altında şâir eseri niçin yazdığını, onu bu eseri yazmaya iten sebebi açıklar. Farsça kimi mesnevîlerde bu başlık sebeb-i tercüme olarak geçer.

Mesnevîlerde bu sebepler birbirine benzer. Şâirler düşlerinde ya mesnevî ustalarıyla konuşurlar ya da hâtiften gelen bir ses ondan böyle bir mesnevî yazmasını istemiş olabilir. Şâirler sebeb-i te'life ayrılan kısmın sonunda, yanlışlarının ve eksikliklerinin bağışlanması dileğinde bulunurlar. Bu yüzden şâir ve eser hakkında en önemli bilgilerin bu başlık altında toplandığı söylenebilir.³¹

B- Konunun İşlendiği Bölüm

Mesnevîlerde “âgâz-ı dâstân, matla‘-ı dâstân, âgâz-ı kitâb” gibi başlıklarla başlayan bölümler mesnevîlerin ana bölümleridir. Burada ele alınıp anlatılan konular, eserden esere değişir. Mesnevîler yazılış amaçlarına göre dört gruba ayrılabilir.³²

1. Grup Mesnevîler : Okuyucuya bilgi vermek onu eğitmek amacı güden mesnevîlerdir. Bu grupta dînî, tasavvufî, ahlâkî eserlerle eski bilimlerle ilgili olan ve ansiklopedik bilgiler veren mesnevîler yer alır.

a. *Dînî mesnevîler* : Süre çevirisi ve şerhleri (Hatiboğlu'nun, Letâif-nâme'si), kırk hadis çevirisi ve şerhleri (Hâkânî ve Hazînî'nin eserleri), yüz hadis çevirisi ve şerhleri (Hatiboğlu'nun, Ferahnâme'si; Gelibolulu Ali'nin, Sohbetü'l-Uşşâk'ı), mi'râciyeler, vefât-ı Nebî'ler (Ârif ve Vefât-ı Nebî'si), hilyeler (Hâkânî Mehmed Bey ve Hilye-i Şerîf'i), makteller (Meddah Şâzi'nin, Dâstân-ı Maktel-i Hüseyin'i ve Lâmi'î'nin, Maktel-i İmâm Hüseyin'i), Muhammediyye ve benzerleri (Yazıcıoğlu Muhammed ve Muhammediyye'si; Yusuf Hâkânî ve Hakikî-nâme'si), dînî öğüt veren eserler (Kemaloğlu İsmâil'in, Ferah-nâme'si; Cemâlî'nin, Miftâhu'l-Ferec'i), kutsal yerleri anlatan bir mesnevî olarak (Kitâb-ı Evsâf-ı Mesâcidi'ş-Şerîfe) bu tasnifte yer alan eserlerdir.

b. *Tasavvufî mesnevîler* : Mevlânâ'nın, Mesnevî'si, çeviri ve şerhleri; tasavvufu anlatıp öğretme amacı güden mesnevîler (Âşıkpaşa, Garib-nâme; Hatiboğlu, Bahru'l-Hakâyık; Ârif, Mürşidü'l-Ubbâd), İran edebiyatındaki, tasavvufî mesnevîlerin çevirisi ve benzerleri (Attâr - Gülşehrî, Mantıku't-Tayr; Zaîfî - Fedâi Dede, Mantıku't-Tayr Tercümesi; Nizâmî, Mahze-nü'l-Esrâr; Ali, Tuhfetü'l-Uşşâk; Atâî, Sohbetü'l-Ebkâr, Nefhatü'l-Ebkâr; Taşlıcalı Yahya, Gülşen-i Envâr, Gencine-i Râz; Rahmî, Gül-i Sadberg; Hayâlî, Ravzatü'l-Envâr; Şeyh Elvân-ı Şirâzî, Gülşen-i Râz), Evliya menkıbeleri (Âşık Ahmed-Câmi' u'l-Ahbâr; Lokmânî Dede-Menâkıb-ı Mevlânâ; Elvân Çelebi, Menâkıbü'l-Kudsiyye fî-Menâsibü'l-Ünsiyye), temsilî yönden tasavvufu anlatan

³¹ İ. Ünver, Agc. s. 437

³² İ. Ünver, Agc. s. 438

eserler (Lâmi'î, Güy u Çevgân, Salâmân u Absâl, Şem' ü Pervâne; Yenipazarlı Vâli Ahmed, Hüsn ü Dil; Necâti, Gül ü Sadâ; Bihiştî, Hüsn ü Nigâr; Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk; Kara Fazlî, Gül ü Bülbül; Amîdî, Can u Cânâf), Yunus Emre, Kaygusuz Abdal ve Rüşenî gibi şairlerin mesnevîleri.

c. *Ahlâkî Mesnevîler* : İran edebiyatından çevrilmiş ya da oradan örnek alınarak yazılmış ahlâkî eserler (Kilisli Rıfat - Veled Çelebi, Ferheng-nâme-i Sâdî Tercümesi; Mes'ud b. Ahmed, Süheyl ü Nevbahâr; Güvâhî - Emre - Edirneli Nazmî, Pend-nâme; Za'îfî, Manzum Gülistan çevirisi), çocuklara öğüt vermek amacıyla yazılmış eserler (Ahmed Dâî, Vasiyyet-i Nüşirevân; Nabî, Hayriyye; Sümbülzâde Vehbî, Lutfiyye), içindeki dinî-tasavvufî düşünceler yanında öğüt verme yönü ağır basan mesnevîler (Taşcalı Yahya, Kitâb-ı Usul; Cinânî, Cilâü'l-Kulüb; Ahmed Rıdvan, Rıdvâniyye), insanın fizikî yapısıyla ahlâkî yönü arasında ilişki kuran mesnevîler (Hamdullah Hamdî, Kıyâfet-nâme), temsil yoluyla öğüt veren eserler (Şeyhî, Har-nâme).

d. *Ansiklopedi Niteliği Taşıyan Mesnevîler* : Ansiklopedi niteliği taşıyan eserler (Bedr-i Dilşâd, Murad-nâme; Antepli İbrahim Bali, Hikmet-nâme; Ahmed Dâî, Camasb-nâme), tıp ve astronomi ile ilgili eserler (Ahmedî, Tervihü'l-Ervâh, İskender-nâme; Yazıcı Salih, Şem-siyye), bir şuarâ tezkiresi olan Teşrifâtü's-Şuarâ.

2. Grup Mesnevîler : Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitab eden, konusunu menkıbelerden ya da tarihten alan mesnevîler.

a. *Gazâvât-nâmeler* : Adları ne olursa olsun, belli bir dönemin tarih olaylarını, özellikle seferleri, savaşları ve fetihleri konu edinmiş gazâvât-nâmeler.

b. *Konusunu Tarihten Alan Mesnevîler* : Hz. Muhammed(s.a.s)'in ve Hz. Ali'nin savaşlarını anlatan eserler (Tursun Fakih, Kısas-ı Mustafa, Gazâvât-ı Emîru'l-Mü'minin Ali, Muhammed Hanefî Cengi; Maazoğlu Hasan, Feth-i Kal'a-i Selâsil, Cenâdil Kal'ası Cengi), "Battal-nâme" ve benzerleri, "Şeh-nâme" ve çevirileri.

3. Grup Mesnevîler : Sanat yönü ön planda olan, okuyucunun edebî zevkine hitab eden, ana çizgisi aşk ve mâcerâ olan mesnevîler.

Bunar arasında, kahramanların beşeri aşktan ilahî aşka yükseldikleri eserler; kahramanları arasındaki aşk bütünüyle beşeri olduğu halde, iki âşığın kavuşmasını tasavvufî mecazların örttüğü mesnevîler de vardır. Bu mesnevîlerin konuları umumiyetle İran ve Arap edebiyatlarından alınmıştır. Bunların; çeviri, serbest çeviri olanlar yanında, ekleme ya da çıkartma yapılarak "Türkî libas" giydirilenleri vardır.³³ Bu gruba giren belli başlı mesnevîler ve yazarları şunlardır. "Yusuf u Züleyhâ" yazarlar: Şeyyâd Hamza, Yahyâ Bey, Kemal Paşazâde, Suli Fakih, Erzurumlu Kadî Darir, Ahmedî, Hamdullah Hamdî, Hamîdî, Haliloğlu Ali, Celîlî, Ğubârî, Molla Hasan, Bihiştî Ahmed Sinan, Mehmed İzzet Paşa.³⁴ "Leylâ vü Mecnûn" yazarlar: Edirneli Şâhidî, Ali-Şir Nevâî, Bihiştî Ahmed Sinan, Hamdullah Hamdî, Ahmed Rıdvan, Hakîrî, Sevdâî, Fuzûlî, Lârendî Hamdi, Celîlî, Celalzâde Atâî, Halîfe, Kâfzâde Fâizî, Atâî, Örfî Mehmed Ağa, Andelib, Nâ-kâm.³⁵ "Hüsrev ü Şirin"

³³ İ. Ünver, Age. s. 441

³⁴ İ. Ünver. Age. s. 441; A. S. Levend, Age. s.129-130

³⁵ A. S. Levend, Age. s. 132

yazanlar: Kutub, Şeyhî, Ali-Şir Nevâî, Ahmed Rıdvan, Hatâî, Mu'îdî, Sadri, Harîmî, Şehzâde Korkut, Ahi Hasan, Lâmi'î, Celîlî, Fethullah Ârif, Mahvî İdris, Nev'izâde Atâî.³⁶ "Cemşid ü Hurşid" yazanlar: Ahmedî, Cem Sultan, Hubba Ayşe Kadın, Abdî.³⁷ "Hurşid-nâme (Hurşid ü Ferahşâd)" yazanlar: Şeyhoğlu Mustafa.³⁸ "Süheyl ü Nevbahâr" yazanlar: Hoca Mes'ûd, İzzeddin Ahmed, Bihişti Sinan.³⁹ "Mihr ü Mâh" yazanlar: Necâti, Gelibolulu Ali, Çorlulu Zarîfî, Kıyâsî.⁴⁰ "Mihr ü Müşteri" yazanlar: Münirî İbrahim, Molla Maşîzâde Fikrî Derviş, Azmi Pir Mehmed, Ümmü Veledzâde Ali b. Abdülaziz, Kiçi Mirzâde Seyyid Yahyâ Hüseyin, Lokman b. Seyyid Hüseyin.⁴¹ "Mihr ü Vefâ" yazanlar: Ümmî İsâ, Bursalı Hâşimî, Mustafa Defteremîni, Gelibolulu Ali⁴² "Şâh u Gedâ" ve "Şah u Derviş" yazanlar: Fuzûlî, Bursalı Rahmi, İmamzâde Ahmed b. Mehmed, Taşcalı Yahyâ, Güftî Ali, Beyânî.⁴³ "Vâmık u Azrâ" yazanlar: Bihişti Sinan, Lâmi'î, Kalkandelenli Mu'îdî, Manisalı Câmî'î, Bursalı Havâî Mustafa, Kubürîzâde Abdurrahman Rahîmî.⁴⁴ "Varka vü Gülşah" yazanlar: Yusuf-i Meddah ve yazarı bilinmeyen iki esrer.⁴⁵ "Hümâ vü Hümâyün" yazanlar: Cemâlî, Fazlî.⁴⁶ "Edhem ü Hümâ" yazanlar: Lâmi'î, Sâbit, Na'ti Mustafa. "Vîs ü Ramîn" yazan: Lâmi'î. "Gül ü Hüsrev" yazan: Tutmacı. "Gül ü Bülbül" yazanlar: Fazlî, İznikli Bekâî. "Gül ü Nevruz" yazan: Abdî. "Cem-Şâh u Alem-Şâh" yazan: Bihişti Ramazan. "Niyâzmen-i Sa'd ü Hümâ" yazan: Abdî.⁴⁷ "İşret-nâme" yazan: Revânî. "Haydarâbâd" yazan: Nâbî. "Heft-Peyker" ya da "Behrâm-ı Gür" yazanlar: Bursalı Şah Ali Ulvî, Kudsî Çelebi, Lâmi'î, Trabzonlu Ramazan, Ali-Şir Nevâî, Ahmed Rıdvan. "Heft-hân" yazan: Nev'izâde Atâî. "Beng ü Bâde" yazan: Fuzûlî.⁴⁸

4. Grup Mesneviler: Şâirlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekleri, düğünleri ve belli başlı yöreleri tasvir eden mesnevîler. Bu eserler yerli konuları işlediklerinden, eski edebiyatımızın mesnevî alanındaki en orjinal örnekleridir. Bu gruba giren başlıca eserler şunlardır: "Risâle-i Ta'rîfât", Kalkandelenli Fakîrî; "Hasbihâl", Sâfî; "Mir'ât-ı Cünün", Yenişehirli Avni.⁴⁹ Edirne şehrengizi yazanlar: Piriştineli Mesîhî İsâ, Balıkesirli Zâti İvaz, Edirneli Kerîmî, Neşâti Ahmed Dede. İstanbul şehrengizi yazanlar: Taşcalı Yahyâ, Çorlulu Kâtib, Kalkandelenli Fakîrî, Sâfî, Molla Maşîzâde Fikri Derviş,

³⁶ A. S. Levend, Age. s. 130-131

³⁷ A. S. Levend, Age. s. 131

³⁸ A. S. Levend, Age. s. 131; İ. Ünver, Age. s. 442

³⁹ A. S. Levend, Age. s. 132; İ. Ünver, Age. s. 442

⁴⁰ A. S. Levend, Age. s. 133

⁴¹ A. S. :Levend, Age. s. 133

⁴² A. S. Levend, Age. s. 133

⁴³ A. S. Levend, Age. s. 134

⁴⁴ A. S. Levend, Age. s. 134

⁴⁵ A. S. Levend, Age. s. 134; İ. Ünver, Age. s. 442

⁴⁶ A. S. Levend, Age. s. 135

⁴⁷ A. S. Levend, Age. s. 135; İ. Ünver, Age. s. 442

⁴⁸ A. S. Levend, Age. s. 136; İ. Ünver, Age. s. 443

⁴⁹ A. S. Levend, Age. s. 162

Fehm-i Kadīm. Bursa şehrengizi yazarlar: Lāmi'ī, Kılıçcızāde İshak Çelebi, Nāzük Abdullah, Bursalı Halīlī, Çalıkzāde Mehmed, İsmāil Belig.⁵⁰ Sergüzeşt ve Hasbihaller: Cemālī, Der-Beyān-ı Meşakkat-i Sefer; Güvāhī, Gurbet-nāme; Bursalı Celīlī, Hecr-nām; Za'ifī, Kitāb-ı Sergüzeşt-i Za'ifī; Vardarlı Ali Paşa, Sergüzeşt; Keçecizāde İzzet Molla, Mihnet-Keşān; İsmāil Belig, Sergüzeşt-nāme-i Fakīr Be-Azimet-i Tokat; Bayburtlu Zihni, Sergüzeşt-nāme; Tācizāde Cāfer Çelebi, Heves-nāme; Güfti Ali, Hasbihāl.⁵¹

5. Mensur Mesnevīler: Yazarı bilinmeyen "Bahtiyār-nāme"; Şeyhzāde Ahmed Mısri, "Erba'in Subh u Mesā"; Ferāmers b. Ebu'l-Kāsım, "Hudūdād, Kıssa-i Şehr-i Şātīrān"; Celalzāde Salih, "Firuz Şah Kıssası"; Bakāī, "Şirvan Şah ve Şemāyil-i Bānū"; Sıdkı Seyyid Ahmed b. Hasan, "Hikāye-i Ucūbe ve Mahcūbe". Mensur "Hüsn ü Dil" yazarlar: Lāmi'ī, Ahi Hasan, Edirneli Sabri.⁵² Mensur Münāzara yazarlar: Lāmi'ī, "Münāzara-i Sultān-ı Bahār Bā-Şehriyār-ı Şitā, Münāzara-i Nefs ü Rūh"; Latīfī, "Münāzara-i Latīfī"; Fūrūgi Derviş Ahmed, "Münāzara-i Ğanī vü Fakīr"; Fasih Ahmed Dede "Münāzara-i Gül ü Mül, Münāzara-i Şeb ü Rūz"; Abdī "Nutm-ı Bī-Pervā ile Akl-ı Dānā"; Sālīm b. Ahmed, "Muhāvere-i Rind ü Zāhid"; Şābanzāde Mehmed, "Münāzara-i Tiğ u Kalem";⁵³ Edirneli Vahdi Ca'fer, "Ana Bacı"; yazarı bilinmeyen "Binbir Direk Batakhānesi"; Bākī, "Hikāyet-i Meker-i Zenān".⁵⁴ "El-Ferecū Ba'de's-Şidde" çevirenler: Mehmed b. Ömeru'l-Halebī, Kasım b. Mehmed, Neş'et Efendi, Lutfullah b. Hasanu'l-Tokādī, Tokatlı Lutfī, Lāmi'ī.⁵⁵ Diğer mensur mesnevīler de: Ahmed Nazif "Elfü Leyletin ve Leyle" çevirisi; Mustafa Hāmi Paşa, Ali Rāşid, Ahmed Şükrü ve Said Fehmi, "Elfü'n-Nehāri ve'n-Nehār" çevirisi; Aziz Efendi "Muhayyelāt".⁵⁶

C. Bitiş Bölümü

Mesnevīlerin bitiş bölümleri, plan yönünden konuyu işlendiği bölüm kadar değişiklik göstermez.

Bitiş bölümünde ister tek ister birden fazla başlık bulunsun, şairlerin bu bölümde söylediklerini maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Allāh'a hamd ü senā ve dua.
2. Sultana övgü ve saltanatın devamı için dua.
3. Şairin eseri ve sanatıyla övünmesi.
4. Tanınmış mesnevī şairleri ve eserleri.
5. Şairin eserine verdiği ad.
6. Hasetçilere, dikkatsiz müstensih ve okurlara yergi.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Türk Edebiyatında Şehrengizler ve Şehrengizlerde İstanbul, A. S. Levend

⁵¹ İ. Ünver, Age. s. 443

⁵² A. S. Levend, Age, s. 143

⁵³ A. S. Levend, Age, s. 144

⁵⁴ A. S. Levend, Age, s. 146

⁵⁵ A. S. Levend, Age, s. 147

⁵⁶ A. S. Levend, Age, s. 148

7. Mesnevînin yazılışı ile ilgili tarihler. Mesnevî biterken şâir, eserin bitiş tarihini ebcedle, tarih verme şekliyle bildirirler.

8. Okuyucudan dua isteme.

9. Manzum mesnevîlerde şâir son beyitlerden birinde eserin vezni verebilir.⁵⁷

V- MESNEVİNİN İÇ YAPI ÖZELLİKLERİ

A- Konu: Çift kahramanlı aşk hikayelerinin konuları genellikle orijinal değildir. Doğu edebiyatlarında işlenmiş konulardır. “Yusuf ve Zeliha” konusunu Terat’ta ya da Kur’an’da geçen Yusuf peygamber kıssasından alır. Firdevsî’nin ve Câmî’nin mesnevî olarak işledikleri bu konu daha önce Türk şâirleri tarafından işlenmiştir.⁵⁸ Arap edebiyatında Kays’ın Leylâ için söylediği şiirler ve bu şiirlerin yorumları “Leylâ vü Mecnûn” mesnevîsini oluşturmuştur.

B- Olaylar: Mesnevîlerde, konunun içinde yer alan olaylar bir bütünün birbirinden ayrılan parçalarına benzer. Her şâir olayların akışını kendi belirleyeceği gibi, aynı konuda yazılmış örneklerde bulunmayan olayları da eserine katabilir. Mesnevîlerde geçen olaylar başlıca şöyledir:

1. *Kahramanların doğumu ve yetişmesi*: Mesnevîlerin başta gelen kahramanları, padişahlar, şehzadeler ve padişah kızlarıdır. Küçük yaşta eğitime başlayan şehzâde kısa süre içinde bütün bilgileri öğrenir.

2. *Kahramanın âşık olması*: Kahramanlar büyüyüp belli bir eğitim aldıktan sonra, gezinti ya da av için saraydan çıkarlar. Gezinti sırasında bulunduğu ya da gördüğü bir resim aklını başıdan alır. Kimi zaman kahraman rüyada gördüğü bir güzele âşık olur.

3. *Sevgiliye ulaşmak için çıkılan yolculuk*: Âşık sevgilisinin hangi ülkede olduğunu öğrendikten sonra ya kendisi yollara düşer ya da elçisi aracılığı ile ister. Yolculuk sırasında çok güç durumlarla karşılaşır. Fakat yiğitlikleri, zekâları, bilgi ve görgüleri sayesinde bu güçlüklerin üstesinden gelirler.

4. *Sevgililerin buluşmaları ve ayrı düşmeleri*: Sevgililer ilk buluşmadan sonra çeşitli sebeplerden dolayı birbirlerinden ayrı düşerler. Birbirlerini bulmak için çabalayıp dururlar. Bu ayrılık eserin sonunda ki kavuşmaya kadar gider.

5. *Kavuşmayı engelleyen olaylar*: Aşk mesnevîlerinde eserin sonuna kadar sevgililerin kavuşmalarını engelleyen çeşitli olaylar ve entrikalar vardır. Taraflar arasında çıkan savaşlar, düşman saldırıları, başka ülke veya hükümdarların kızla evlenmek istemesi.

6. *Eğlenme ve avlanma*: Mesnevîlerde kahramanların üzüntülerinden kurtulmak ya da mutlu bir olayı kutlamak için eğlence düzenledikleri görülür. Avlanma, mesnevîlerde eski yaşayışımızın bir parçası olarak karşımıza çıkar. Avlanmalar, kahramanların kuvvetini, cesaretini ve savaş aletlerini kullanmadaki ustalığını gösteren olaylardır.

⁵⁷ İ. Ünver, Age, s. 448

⁵⁸ İ. Ünver, Age, s. 450

7. *Son*: Aşk ve mâcerâ mesnevîleri genellikle sevgililerin kavuşması ile son bulur “Leylâ vü Mecnûn” gibi her iki âşığın da ölümüyle biten mesnevîler pek azdır.

C- *Kişiler*: Aşk mesnevîlerinde birbirini seven kahramanlar daima eserin birinci derece kişileridir. Bunların yanında yer alıp onlara yol gösteren, yardım edenler ikinci derecede kişilerdir. Üçüncü derecede ki kişiler olaylar zinciri içinde ortaya çıkan kişilerdir. Bu mesnevîlerdeki ikinci ve üçüncü derecedeki kişiler iyilik ya da kötülük için yaratılmış kişilerdir. Birinci derecedeki kişiler olan mesnevî kahramanları, her bakımdan erişilmez, ideal kişilerdir. Kimi mesnevîlerde bu kahramanlar soyut varlıklar olarak karşımıza çıkabilir.

D- *Zaman*: Mesnevîlerde olayların geçtiği zaman belirsizdir. Zaman kavramıyla ilgili olarak mevsim, ay, hafta ve gün gibi sözlerle karşılaşırız. Olayların başlangıcından eserin sonuna kadar geçen süre belli değildir.

E- *Yer*: Olayların geçtiği yerler genellikle şehirler, saraylar, bahçeler, eğlence düzenlenilen, avlanılan, savaşılan alanlardır. Yolculuklarda dağlar, çöller ve denizler aşılır. Coğrafi konumu bilinen yerler pek azdır. Bu yerler kabaca gösterilir: Çin, Maçin, Hindistan, Türkistan, Medâyin, Ermenistan, Rum.

Olayların geçtiği yerler olayların niteliğine göre tasvir edilir. Mekan, olayın niteliğine göre düzenlenmeye çalışılır.

F- *Motifler*: Aşk ve macera mesnevîlerinde sık sık karşılaşılan ve küçük farklılıklarla birbirine benzeyen motiflerden bazıları şunlardır.

1. *Çocuğu olmayan padişah*: Bu motif genellikle konunun başında yer alır. Padişahlar çeşitli yöntemlerle bu duruma çözüm bulurlar.

2. *Düş görme*: Düş görme motifi genellikle mesnevî kahramanlarının doğumuyla ya da aşkıyla ilgilidir. Mesnevîde olayların gelişmesi, bu düşün yorumuna paralel şekilde gelişir.

3. *Kılık değiştirme*: Aşk ve macera mesnevîlerinde kahramanların kılık değiştirerek amacına ulaştıkları görülür.

4. *Resimde görüp âşık olma*: Mesnevî kahramanları genellikle resmini gördükleri bir kişiye âşık olurlar.

5. *Mektuplaşma*: Sevgililerin mektuplaşması her aşk mesnevîsinde karşılaşılabilecek bir olaydır.

6. *Girilmemesi gereken yer*: Kimi aşk mesnevîlerinde, erkek kahraman sarayda herkesin girmemesi gereken bir oda ya da başka bir yerle karşılaşır. Yasağa rağmen girer. Orada gördüğü nesne, olayların akışını etkiler.

7. *İnsan olmayan varlıklarla konuşma*: Daha çok kahramanların sıkıntılı zamanlarında, hayvanlara ve başka varlıklara içlerini döktükleri, hallerini anlattıkları

görülür. Bu motif, kahramanların iç dünyalarını yansıtan en önemli motiflerden biridir.

VI- MESNEVİLERDE DİL VE ANLATIM

Klasik edebiyatımızda mesnevîler, yazıldıkları dönemlerde, diğer edebî türler arasında dilleri en sade olanlardır.⁵⁹ Aynı dönem içinde yazılmış hatta aynı şâirin kaleminden çıkmış kasîde, gazel, terkîb-i bend v.b. nazım şekillerinin dilleriyle, mesnevîlerin dili karşılaştırıldığında bu fark açıkça görülür.

Mesnevîlerde dil ve anlatım bakımından farklılık gösteren üç ayrı bölüm görülür. Başlıkların dili, bölümlerin dili, konunun işlendiği bölümün dilidir.

1. *Başlıklar*: Türk mesnevîlerinin başlıkları Türkçe, Farsça ya da Arapçadır. Başlıkların dilinde şâir kadar müstensihlerin de payı vardır. Bazı başlıkların müstensihlerce değiştirildiği, hiç yazılmadığı ya da yerinin boş bırakıldığı görülebilir. Çoğu zaman kırmızı yazılan bu başlıkların dili genellikle Farsçadır. Kesin ölçü olmamakla birlikte, tasavvufî mesnevîlerde ve aşk mesnevîlerinde başlıklar genellikle Farsça, dinî eserlerde Arapçadır.

2. *Giriş bölümünde dil*: Konuların özelliğinden dolayı giriş bölümünün dili genellikle daha ağırdır.

3. *Konunun işlendiği bölümün dili*: Bu bölümün dili mesnevîlerin yazılış amaçlarına göre değişmekle birlikte, mesnevîlerde dilin en sâde olduğu, Türkçenin ağır bastığı yer bu bölümdür. İlk dönem mesnevî şâirlerimizde Türkçe yazmak bir tutkudur.

⁵⁹ İ. Ünver, Age, s. 457

BİRİNCİ BÖLÜM

LĀMİ'Ī ÇELEBĪ VE HÜSN Ü DİL

haziresinde medfundur.⁶²

İlim ve irfan sahibi bir aileye mensub olduğu kaydedilen Lâmi'î'nin medrese eğitimi aldığı, Arapça ve Farsça'yı hakkıyla bildiği zor ve önemli eserlerin çevirilerini yapmasından anlaşılmaktadır.⁶³ İstanbul'da medfun olan Nakşî Şeyhi Emir Buhârî'ye intisab ederek şeyhliğe kadar yükselmiştir. Gülşenî tarikatına da İlhamî Efendi vasıtasıyla nisbeti vardır.⁶⁴ Nesri nazmından daha kuvvetlidir. Şöhretini Yavuz Sultan Selim zamanında kazanmaya başlamış, Kânûnî Sultan Süleyman devrinde padişahın ve özellikle devlet büyüklerinin teşvikiyle sayıları otuza ulaşan çevrilerini meydana getirmiştir. Çok çeşitli mevzuları ihtiva eden bu eserleri terceme ederken, bunları aynen aktarmamış, hemen hemen hepsine ilavelerde bulunmuştur. Bu eserlerin belli bir bölümü Molla Câmî'nin eserlerinden çevrildiği için devrinde Câmî-i Rûm namıyla anılmıştır.⁶⁵

Lâmi'î çeşitli türlerde ve mevzularda bir çok eser vermiş bir sanatçıdır. Sağlam bir dili, hareketli bir ifade tarzı mevcuttur. Gerek nazım gerek nesir vadisinde kıymetli eserler kaleme almış, dinî ve tasavvufî mevzulara selahiyetle girmiştir. Lâmi'î, mesnevî tarzında bir çok değerli eser kaleme almış olmakla kalmamış, muhtelif türler içinde verdiği eserleri de o türün başta gelen şâh eserleri arasına koymuştur.

Lâmi'î'nin bilinen eserlerini alfabetik olarak şöyle sıralanabilir: 1. Absâl u Sâlâmân, 2. Câbir-nâme, 3. Dîvân, 4. Ferhad-nâme, 5. Fetih-nâme-i Kal'a-i Moton, 6. Fezâ'ilü Şi'r ü Şâirân, 7. Firâk-nâme, 8. Fütühü'l-Mücâhidîn Li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn, 9. Gıdaü'r-Rûh, 10. Hayret-nâme, 11. Heft-peyker, 12. Hired-nâme,

⁶⁰ Bursa Kütüğü, Kamil Kepecioğlu, C. III, s.146; Güldeste, İsmail Belig, v. 176; Osmanlı Müellifleri, Bursalı Mehmed Tahir, C. II, s. 215; Ravza-i Evliya, Baldirzade, v. 63a; Latifi Tezkiresi, s.280; Osmanlı Şairleri, Muallim Naci, s. 213

⁶¹ Şakâik-i Numaniyye ve Zeyilleri'nde yazılı olduğuna göre 940 yılında 60 yaşında iken ölmüştür. C. I, s. 435

⁶² Ravza-i Evliya, v. 63 b

⁶³ Latifi, s. 381

⁶⁴ Büyük Türk Klasikleri, C.III, s.247; Ravza-i Evliya, v. 63 b

⁶⁵ Osmanlı Müellifleri, s. 215

13. Hüsn ü Dil, 14. Istilâh-ı Sûfiyye, 15. İbret-nâme, 16. Güy u Çevgân, 17. Letâif-nâme, 18. Lugat-ı Fârisiyye, 19. Maktel-i Hüseyin, 20. Menkıbe-i Üveys-i Karenî, 21. Meslekü's-Sâlikin, 22. Menâkıb-ı Cenâb-ı Ali, 23. Mevlid, 24. Miftâhu'n-Necât fî-Havâssi's-Suveri ve'l-Âyât, 25. Mir'âtü'l-Esmâ ve Cam-ı Cihânnümâ, 26. Münâzara-i Bahâr u Şitâ, 27. Münşeât, 28. Nefsü'l-Emr Risâlesi, 29. Nisâbü'l-Belâğa, 30. Risâle fî-Şerh-i Kelimâti's-Şehâde, 31. Risâle-i Fal, 32. Risâle-i Aruz, 33. Risâle-i Usûl mine'l-Fünûn, 34. Risâle-i Tasavvuf, 35. Resâil, 36. Şem' u Pervâne, 37. Şehr-engîz, 38. Şerefü'l-İnsân, 39. Şerh-i Dibâce-i Gülistân, 40. Şevâhidü'n-Nübüvve, 41. Tuhfe-i Lami'î, 42. Vâmık u Azrâ, 43. Vîs ü Ramîn, 44. Kıssa-i Edhem ü Hümâ.

II- HÜSN Ü DİL HAKKINDA BİLGİ

Hüsn ü Dil ilk defa Nişâbur'da doğan Fettâhî-i Nişâbüri mahlasıyla bilinen İran'lı şâir Muhammed b. Yahyâ Sibek tarafından yazılmıştır. Eserlerinin çoğu sembolik (allegorik) nitelikler taşır. Fettâhî şöhretini daha çok aşkla ilgili olan Hüsn ü Dil⁶⁶ adlı eserine borçludur.⁶⁷

Hüsn ü Dil'in manzum ve mensur olmak üzere iki şekli vardır. Hüsn ü Dil'in konusunu; Yunanistan'da dünyayı hakimiyeti altında tutan Akl'ın, Beden ülkesine tayin ettiği oğlu Dil ile, Türkistan hükümdarı Aşk'ın kızı Hüsn arasındaki sevgi ile birbirine kavuşuncaya kadar vücûdun başka organlarında geçen olaylar teşkil eder. Hüsn ü Dil Anadolu'da çok tutulmuş, üzerine nazîreler yazılmış ve tercemeleri yapılmıştır. Hüsn ü Dil'i önce Lami'î Çelebi Türkçeye çevirmiş, Ahî bu çeviriyi uzun bularak kısaltmak amacıyla yeniden terceme etmeye başlamış, ancak yaptığı terceme onunkinden daha uzun olmuştur⁶⁸. Bu tercemeler genellikle mensur olmakla birlikte yeri geldikçe bol miktarda manzum parçalar da bulunmaktadır. Ahî'nin Hüsn ü Dil tercemesi, Çaylak Tefvik tarafından önce, Asır gazetesinde tefrika edilmiş, ardından kitap halinde basılmıştır⁶⁹. Fettâhî'nin manzum Hüsn ü Dil'ine dayanan Vali'nin Hüsn ü Dil'i⁷⁰ manzumdur. Mevcut nüshası bulunmayan tek Hüsn ü Dil Sabri'ye aittir.⁷¹

Latîfî tezkiresinde Hüsn ü Dil'den “bilgili ve belîğ kişiler yanında makbul, muteber ve sanat erbâbınca övgüye layıktır” diye söz edilmektedir.⁷²

⁶⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, nr.1708; İÜ. Kütüphanesi, fy, nr.421; Milli Küt. Yz. A. 375/2

⁶⁷ DİA, C. 12, Fettahi Maddesi

⁶⁸ Tahsin Yazıcı, “Fettâhî”, DİA., C. 12, s. 485

⁶⁹ Milli Küt. Nr. E.H.T. 1947 A 666; E.H.T. 1968 A 897; E.H.T. 1968 A 1475 ; yayımlayan Çaylak Tefvik.

⁷⁰ Sü. Kütüphanesi, Esad Efendi, nr.2560

⁷¹ Bursalı Mehmed Tahir, Agc, C. II, s. 281

⁷² Latîfî Tezkiresi, s.281

III- HÜSN Ü DİL'İN HİKÂYESİ

Zamanın eski bir bölümünde Yunanistan'da namı Akıl olan bir padişah vardır. Bu padişahın Nefs adlı bir hanımı vardır, fakat saltanatını bırakacağı bir oğlu yoktur. Nice uğraşlardan sonra bir oğulları olur ve adını Dil koyarlar. Oğullarını zamanı bütün ilimleri ve her türlü sanatın bütün hünerleriyle mücehhez olarak yetiştirirler.

Akl'ın kal'a-i Beden denilen bir hisarı vardır. Dil'i o kaleye padişah yapar. Dil'in annesi ona Danyal'ın kütüphanesinden çıkmış bir kitap verir. Dil bu kitabın içinde "Hızır, İskender, Karanlık ve Âb-ı hayat"ın hikayesini okur. Çeşmenin suyundan içmek için büyük bir iştihak duyar ve emrindekilere hemen bu çeşmenin yerini araştırmalarını emreder. Memleketin ileri gelenleri böyle bir çeşmenin valığından haber alırlar fakat ne mekanını ne de yolunu kimsenin bilmediğini öğrenirler. Bunun üzerine Dil, Nazar adlı casusunu çağırarak durumu ona anlatır ve onu âb-ı hayatı bulması için gönderir.

Nazar hemen yola koyulur. Yolculuk esnasında yolu, komutanının adı Nâmus olan bir kaleye varır. Nazar, Nâmus'tan âb-ı hayatın yerini sorar fakat aldığı cevap derdine derman olmaz ve yeniden yola koyulur. Bu sefer de yolu adına "Şöhret" ve padişahına Fahr denilen bir şehre düşer. Nazar kendini bir tüccar kılığına sokarak Fahr'in huzuruna gider ve ona âb-ı hayatla ilgili hikayesini anlatır fakat o da Nazar'ın derdine derman olacak cevabı veremez. Nazar oradan da ayrılarak tekrar yoluna devam eder ve bir dağın eteğine gelir. Bu dağda yaşayan Pir-i Zerğ adındaki rahibe çeşmenin yolunu sorarsa da ondan da istediği cevabı alamaz.

Yeniden yola koyulduğunda karşısına tehlikelerle dolu bir vadi çıkar. Vadiyi geçtikten sonra bir derya kenarına ulaşır. Bu deryanın bir tarafı ummân-ı Endîşe, bir tarafı girdâb-ı Hayret, karşı tarafı da sahil-i Necât, padişahının adıda Himmet'dir. Nazar bir sandal bulup karşı sahile yönelir fakat muhalif rüzgarlar onu hep girdab-ı Hayrete sürükler. Nice zahmetlerden sonra oradan kurtulup sahil-i Nacata ulaşır ve doğruca Himmet'in sarayına çıkar ve durumunu ona baştan sona anlatır. Himmet de ona: Diyâr-ı maşrıq'da yaşayan Aşk adlı padişaktan ve bu padişahın Hüsn adlı kızına Kaf dağında kurduğu şehirden bahseder. Şehr-i Dîdâr içinde bâğ-ı ruhsâr denilen bir yer vardır ki âb-ı hayat burada bulunan Fem adlı çeşmenin içindedir. Fakat Hüsn'ün sâkîlerinden başka hiç kimsenin eli ona ulaşamaz. Himmet'in, Aşk'ın diyarına yakın bir yerde Kâmet adlı bir kardeşi vardır. Ona bir mektup yazar ve Nazar'ı ona gönderir. Çeşmenin bulunduğu yerin etrafı tehlikelerle doludur. Bunlardan biri de diyâr-ı seg-sâr'dır. Burada sahibi Rakîb adlı bir dev olan bir kale görür. Nazar devin askerlerine yakalanır. Askerler onu Rakîb'in huzuruna getirirler. Rakîb, Nazar'ı sorguya çeker fakat Nazar niyetini gizleyip şehr-i dîdâra beraber gitmeyi ekliif eder. Rakîb, Nazar'la birlikte Kâmet'in bahçesine ulaşır. Kâmet insanla devi yanyana görünce durumdan şüphelenir ve Nazar'dan gizlice aralarında ki ilişkiyi öğrenir. Ziyafet esnasında Rakîb'i şarapla uyutarak yakalattır ve onu ıssız bir yere attırır. Nazar onunla başbaşa kalınca âb-ı hayatın hikayesini anlatır. Nazar

orada bir müddet kaldıktan sonra tekrar yola koyulur. Yolda Kāmet'in Zülf adlı bir hizmetçisiyle tanışır. Zülf ona saçından iki tel verir ve zor durumda kalırsa bunları yakmasını böylece hemen onu kurtarmaya geleceğini söyler. Nazar saçları alarak yola koyulur ve Kaf dağına gelip şehir-i Dīdāra ulaşır. Şehrin ortasında bağ-ı ruhsārı görüp içine girer.

Nazar'ın küçükken ayrı düştüğü Gamze adlı bir kardeşi vardı ki Hüsn'ün silahdarı idi. Gamze, Nazar'ı bağda gezerken görüce hemen kılıç çekip ellerini bağlar. Öldürmek için elbiselerini çıkarınca annesinin kendilerine küçükken taktığı pāzūbendi görür ve Nazar'ın kendi kardeşi olduğunu anlar. Onu alıp saraya götürür. Hüsn, Gamze'in kardeşinin geldiğini öğrenince onları huzuruna çağırır ve bu memlekete gelmedeki niyetini sorar. Gamze kardeşinin hünerlerini bir bir anlatır. Hüsn'ün bir Mühre'si vardı ki o güne kadar hiç kimse sırrını çözememişti. Hüsn mühreyi Nazar'ın önüne koyar. Nazar Mühre'ye bakınca içinde Dil'in suretini görür ve Hüsn'e, Dil'in Mağrib sultanının oğlu olduğunu ve üstün meziyetlerini anlatır. Hüsn, Nazar'ın güzel sözlerini dinleyince daha görmeden Dil'e aşık olur. Sevda ateşi içini yakmaya başlayınca da Nazar'ı çağırıp durumunu anlatır ve Dil'i kendisine getirmesini ister. Nazar da bu işin kolay olmadığını, çünkü Dil'in, Akl'ın sözünden ayrılmadığını fakat onun da āb-ı hayatın ateşiyle yandığını, onu kandırıp buraya getirebileceğini söyler. Hüsn de Hayāl ve Nağme adlı iki hizmetçisini birde üzerinde āb-ı hayatın işareti bulunan yüzüğünü Nazar'a vererek onları Beden şehrine yollar.

Nazar, Hayāl ve Nağme kısa zamanda gelip Dil'in huzuruna çıkarlar. Nazar yüzüğü Dil'in önüne koyar. Hayāl'de, Hüsn'ün bir resmini yapıp Dil'e verir. Dil resmi görünce hemen Hüsn'e aşık olur ve Hayāl'den içinde meydana gelen aşk ateşini söndürmesini ister. Hayal bu sefer de Nağme'den bahseder ve onun her yere gitmediğini ve insan içine çıkmaktan çekindiğini söyler. Dil de Hayal'e kümbed-i dimāğ altında bir dār-ı simāh denen gizli işlerini konuştuğu bir sır kapısı olduğunu ve Nağme'yi oraya getirmesini söyler. Orada bir sohbet meclisi kurarlar. Dil'in gönlü Nağme'nin sözleri ile daha çok yanmaya başlar. Artık her gün bu meclisi bir araya getirip eğlenirler. Dil, bir gün Hayāl'i çağırıp bu derde bir çare bulmasını ister. Hayāl'de ona gidip Hüsn'ü aramasını tavsiye eder. Sabahleyin yola çıkmak üzere anlaşır yeniden meclisi kurarlar ve eğlenmeye devam ederler.

Akl'ın sürekli Dil'i gözleyen Vehm adlı bir veziri vardı. Vehm, Dil'in durumunu Akl'a anlatır. Nazar, Hayal ve Nağme'in Aşk'ın memleketini ve Hüsn'ün güzelliğini anlatıp aklını karıştırdıklarını söyler. Bu arada kümbed-i dimāğ önünde bir grup görülür. Askerler onları yakalayıp Akl'ın huzuruna getirirler. Akıl hemen onları sorguya çeker. Şehr-i Zāvīlistān'dan geldiklerini söyleyen bu üç kişiden biri Pīr-i nātūvānī diğer ikisi de onun şakirdleridir. Doğumlarından bu güne kadar olan hayatlarını ve tasavvufa nasıl bağlandıklarını anlatırlar. Akıl onlara Nağme'yi sorar. Onlar da Nağme'in, Dil, Nazar ve Hayal ile sohbetde olduklarını söyler. Akıl hemen Dil'in sarayına gider ve onları ellerinde kadehler olduğu halde eğlenirken görünce Gazab adlı celladına Dil, Nazar ve Hayal'i zindana atmasını ve Nağme'yi

de sorguya çekmek için alıp saraya gelmesini emreder. Akıl, Nağme'ye kendi memleketine niçin geldiğini sorar. Nağme güzel sözlerle hayatını anlatır. Akıl, Nağme'nin bu sözlerine kanıp onu özel nedimi yapar. Akıl bu durumdan ancak mürşidinin uyarması ile kurtulur ve Nağme'yi huzurundan kovar.

Bu arada zindanda Dil'in aklına Hüsn'ün sihirli yüzüğü gelir. Nazar yüzüğü ağzına atıp bir anda zindandan kaybolur ve kendini bir bahçenin içinde bulur. Bahçenin ortasında bir çeşme vardır. Susuzluğunu gidermek için ağzını açtığı anda yüzük, çeşmenin içine düşer ve çeşme bir anda ortadan kaybolur. Nazar hayretler içinde dururken Rakib gelip onu yakalar ve hapse atar. Nazar'ın aklına Zülf'ün verdiği kullar gelir. Birini yakmasıyla birlikte Zülf hemen gelir ve onu zindandan kurtarıp Hüsn'ün huzuruna getirir. Nazar başından geçenleri bir bir anlatır. Hayal ve Dil'in hapiste olduklarını öğrenince Gamze'yi, Nazar'la birlikte onları kurtarmaya gönderir.

Diğer taraftan Vehm, Nazar'ın hapisten kaçtığını anlar ve durumu Akl'a bildirir. Akıl memleketinde ne kadar insan varsa hepsini Nazar'ı aramaya gönderir. Rahip Zerk'in oğlu Tevbe onları Zühd dağının eteğinde bulur. Tevbe'nin askerleri ile Gamze'nin askerleri çetin bir savaşa tutuşurlar. Zafer rüzgarı Gamze'den yana eser. Tevbe'nin kalesini yıkıp şehir-i Şöhret'e doğru yönelirler. Orada Fahr'in tahtını daha sonrada Nâmus'un kalesini yerle bir edip esir alırlar.

Şavaştan kaçıp kurtulan Tevbe gelip durumu Akl'a bildirir. Akl da oğlu Dil'i tedâvi etmesi için Tesellî adlı doktorunu çağırır. Doktor Dil'i iyileştirir. Akıl'da oğluna nasihat edip Aşk ve Hüsn'den uzak durmasını tenbih eder. "Eğer çok istiyorsan bir ordu hazırla ve diyâr-ı Aşk'ı fethet" der. Dil hemen bir ordu hazırlar ve Akıl'da Sabr adlı askerini ordunun başına komutan olarak gönderir. Dil ordusuyla giderken Gamze'nin ahû kılığında girmiş bir grup askerini görür ve peşlerine düşer. Akıl oğlunun geri gelmediğini görünce kendisi de bir ordu hazırlayıp Dil'i aramaya çıkar. Hazırlanan ordulardan haber alan Gamze gelip durumu Hüsn'e bildirir. Hüsn hemen babası Aşk'a bir mektup yazıp yardım ister. Aşk mektubu okuyunca Mihr adlı komutanını ve Gam adlı askerini Hüsn'e gönderir. Hüsn de ordusunu toplayıp savaşa hazırlanır. Önce bir elçiyle mektup gönderip Akıl'dan teslim olmasını ister. Akıl bu mektubu yırtıp elçiyi kovar. İki ordu savaş durumu alırlar. İlk gün Gamze, ikinci gün Kâmet, üçüncü gün Zülf kahramanlıklar gösterirler. Savaşın aleyhine geliştiğini gören Hüsn, Hâl adlı askerini gönderip ünlü kahramanı Ān'ı çağırır. Hüsn'ün Hilâl adlı bir okçusu vardı. Gamze'den bir ok alıp Akl'ın ordusuna atar. Bu ok Dil'in göğsüne saplanır. Ān göz açıp kapayıncaya kadar gidip karşı saftan Dil'i alıp Hüsn'ün önüne getirir. Zülf de Akl'ı esir alır. Hüsn zaferle memleketine döner.

Hüsn'ün Nâz adlı bir yardımcısı vardı ki Dil'in yarasını iyileştirmekle görevlendirilmişti. Nâz, Dil'in kendileriyle savaşmak için geldiğini bu yüzden gururunun kırılması için bir müddet hapsedilmesini tavsiye eder. Hüsn de onları diyâr-ı Çin'de ki zindanına hapseder. Gamze ve Tebesüsüm'ü de Dil'in yaralarını tedavi için oraya gönderir. Mihr, padişahı Aşk'ın yanına gelip yaptıkları şavaşı,

Akl ve Dil'in yakalanıp hapsedildiklerini anlatır. Aşk da Akl'in tahtını ve Dil'in sarayını yerle bir etmelerini emreder. Akl'in hanımı Nefs bu durumu işitince kardeşi Vesvās'a bir mektup yazarak, gelip boş olan Akl'in tahtına oturmasını ister. Vesvās da ordusunu toplayıp gelip tahta çıkar. Aşk'ın ordusu gelip sarayı kuşatır. Mihr, Muhabbet, Teveccüh ve Cezbe büyük kahramanlıklar gösterip sarayı ele geçirirler ve künbed-i dimağ üstüne Aşk'ın sancağını dikerler. Vesvās'ı bir köşede yakalayıp boynunu vururlar ve Nefs'i de hapsederler. Böylece doğu ve batı Aşk'ın hükümdarlığı altına girer.

Dil iki aya yakın hapiste kalır. Hüsn'ün, Dil'e olan iştihakı artar. Mihr'in kızı Vefā-bānu'yu çağırıp derdini ona anlatır. Vefā-bānu, ona kasr-ı Visal adlı sarayından bahseder ve der ki: Zülf'e emret ki Dil'i gizlice alıp oraya gelsin. Sen de bir bahane ile oraya git ve muradına hasıl ol. Emri işiten Zülf, Dil'i bir günde zindandan alıp gelir. Hüsn'ü görünce Dil'in aklı başından gider. Hüsn, Vefā-bānu ve Naz'la kasr-ı visale çıkar. Tebessüm, Nazar ve Hayāl, Dil'i alıp çeşme kenarına giderler. Hüsn, Vefā-bānu ve Naz'la kararlaştırırlar ki Tebessüm her gece Dil'in şarabına uyku ilacı kata, Zülf de onu gizlice alıp saraya getire, Hüsn de sabaha kadar Dil'in cemalini seyrede ve sabahleyin bir şey olmamış gibi tekrar çeşmenin kenarına götürerler.

Rakīb'in sihirbaz ve çirkin bir kızı vardı. Gayr-ı cādū denilen bu kız Hüsn'ün sarayında mülazim idi. Fakat Hüsn, ona hiç iltifat göstermezdi. Gayr bir gece gizlice Hüsn'ün, Dil'e yaptığını öğrenir. Dil, Nazar ve Hayāl su kenarında şarabın verdiği tatlı uykuda iken kendisini Hüsn'ün kılığına sokar. Dil'i ve Nazar'ı alıp Hüsn'ün sarayına gider ve taht üzerinde Dil'i kucağına alır. Hayal gaflet uykusundan uyandığı zaman Dil'i ve Nazar'ı göremez. Doğruca kasr-ı Visale gider ve Dil ile Gayr'ı bir yatakta görür. Hayretler içinde Hüsn'e gider ve gördüklerini anlatır. Hüsn hışım ile yerinden kalkar ve kasr-ı Visale gelir. Onları bir yatakta görünce bir ah çekip kendinden geçer. Durumun vehāmetini anlayan Gayr, korkudan kendini dışarı atar. Hüsn de Dil'in zindān-ı İtāb'da hapsedilmesini emreder. Gayr kısa zamanda babası Rakīb'in yanına gelir ve olanları anlatır. Rakīb şehri Dīdāra gidip gizlice zindanda ki Dil ve Nazar'ı alıp kendi Hicrān adlı kalesinde hapse atar.

Dil hapishaneden Hüsn'e bir mektup yazarak suçunu affetmesini ister ve ona bol bol iltifat gönderir. Mektubu alan Hayal durumu Naz'a anlatır. Naz bu mektubu Hüsn'e vermemeyi teklif eder. Hayal bu defa da Vefā-bānu'ya gider. Vefā-bānu bu işte Dil'in hiç bir kusuru olmadığını söyler ve mektubu alıp Hüsn'ün makamında okurlar. Hüsn'ün, Dil'in mektubundan ötürü gönlü yumuşar ve kendisi de bir mektup yazarak aşk yolunda çekilen ızdırıp ve sıkıntıların gerekli olduğunu belirtir. Mektubu Hayāl'a verip zindanda ki Dil'e gönderir. Dil mektubu okuyunca derdine dermanın Sabır ve Himmet'de olduğunu anlar. Hayāl'i onu bulması için gönderir.

Sabır, savaş esnasında kaçıp kardeşi şeyh-i Kanāat'in yanına sığınmıştı. Hayāl ona Dil'in hapiste çektiği sıkıntıları anlatır. Sabır kardeşi Kanāat'e gidip Akl'in

diyar-i Çin'de Zülf elinde, Dil'in de zindan-ı Hicrânda Rakîb elinde olduğunu anlatır. Himmet, Akıl ve Dil'in kurtarılmasının zamanı geldiğini söyleyerek Aşk'ın memleketine doğru yola koyulur. Vefâ-bânu da gelip babası Mihr'e durumu anlatır. O da Akıl ve Dil'in kurtarılması ve Rakib'in ortadan kaldırılması için tedbirler düşünür. Himmet'in geldiğini duyunca onu karşılar ve bir ziyafet hazırlar. Yemekten sonra beraberce anlaşip Aşk'ın sarayına giderler. Aşk, Himmet'i sarayının kapısında karşılar ve tahtının olduğu odasına götürür. Himmet uygun bir zamanda sözü Akıl ve Dil'e getirir. Aşk'ın babası olan Rûh'un, Sırr-ı Bânû'dan bir oğlu olur. Oğlunu o memlekete hükümdar yapar. Mihr, Himmet'in bu sözlerini tasdik edince anlar ki Akıl kendi kardeşidir. Ona yaptığı eziyetlerden pişman olur. Hemen Mihr'i gönderip diyar-ı Çin'den Akl'ı getirir. Himmet'i de diyar-ı Seg-sâr'a gönderip Dil'i kurtarmasını ve Rakib'i hapse atmasını emreder. Mihr hemen Akl'ı alıp gelir. Aşk da onu kendine vezir yapar. Mihr şehri Dîdâra gelince olup biteni kızına anlatır. Vefâ-bânu da bu müjdeli haberi Hüsn'e ulaştırır. Hüsn bu haberi duyunca ona pek çok hediyeler verip yarının yolunu gözlemeye başlar.

Diğer tarafta Dil hem yârin ayrılığı hem de Rakib'in eziyetleri altında inim inim inlemektedir. Kurtuluş için sürekli Allâh'a dua ve niyazda bulunur. Yine böyle bir günde Himmet askerleriyle beraber gaflet uykusunda yatan Rakîb'in sarayını basar. Bütün askerlerini öldürüp kalesini yerle bir ederler. Rakîb'i yakalayıp ellerini ve ayaklarını bağlarlar. Himmet, ona Dil'e ne yaptığını sorar. Rakîb onu bir zindana attığını söyler. Himmet, onu alıp zindana gider. Dil'i oradan çıkarıp Rakîb'i kuvvetli zincirlerle bağlayıp oraya hapseder. Sarayı araştırırken Gayr'ı bir köşede bulurlar ve Dil'in huzuruna getirirler. Gayr, Dil'i görünce işlediği günahını için suçunun başışlanmasını ister fakat Dil onun tevbesini kabul etmeyip yakılmasını emreder.

Dil ile Himmet şehri Dîdâr'a doğru yola koyulurlar. Nesîm'i önden gönderip Hüsn'e geldiklerini haber vermesini isterler. Hüsn haberi alınca bütün beylerini onları karşılamaya gönderir. Hepsi izzet ve ikramlarla Dil'i karşılayıp âb-ı âşinâyî kenarına götürürler. Mihr burada daha önce benzeri görülmemiş bir işret meclisi kurar. Bu mecliste defle gülün birbirlerini çekemedikleri için söyledikleri makamlı sözleri dinlerler. Diğer günler ney ile nağlin, çeng ile benefşenin, kâse-i Çîn ile nergisin birbirlerine söyledikleri sözleri dinleyerek günlerini geçirirler. Bütün bu sohbet ve işret meclislerinden sonra Dil ne zaman vuslata ereceğini Hayal'den sorar. Oda bu vuslatın yakında vuku bulacağını söyler. Aşk, Hüsn ile Dil'in, Naz ile Nazar'ın ve Vefâ-bânu ile Himmet'in birbirlerini almalarını uygun görür. Kâmet, Himmet, Zülf ve Gamze, Dil'i süsleyip kasr-ı visale çıkarırlar. Dil'i sarayın kapısında Tebessüm karşılar. Naz halvethanede nasıl davranacağını anlatır, Vefâ-bânu da onu alıp Hüsn'ün yanına götürür. Hüsn, Dil'i görünce elini eline, kolunu boynuna dolayıp onu kucaklar. Sabaha kadar birbirlerinin yanında kalırlar.

Sabah olunca Dil ibadet görevlerini yerine getirir. Hazinesinden yetim ve fakirlere bol bol dağıtır. Günlerini rahatlık içinde ve işret meclislerinde geçirmeye başlar.

Dil, Nazar ve Himmet bir gün gezmeye çıktıklarında çeşme-i fem kenarında suyun üstüne seccadesini salmış oturan bir Pîr-i hāmūş görürler. Himmet, Dil'e bu kişinin Hz. Mūsā'nın yol arkadaşı olan Hızr olduğunu söyler. Dil hemen gidip pîrin önüne diz çöker. Hızr önce besmeleden başlayıp harflerin esrarını bir bir tefsir eder. Sonra sırasıyla tevhidden, şeriatden, iman ve İslam'dan bahseder. İslam'ın şartlarının zahiri ve batini manalarını tek tek anlatır. Daha sonra da tevbeden, dünyanın geçiciliğinden, insanın bir cevher-i rûhâni olduğundan söz eder. Dil, Hızr'ın insana hayret veren bu sözlerini işitince, dünyadaki çokluktan ve şehvetden ferâğat edip halvet köşesinde uzlet hazinesini bulup elini eteğini çeker. Artık yaşantısındaki düsturu, fakirlik içinde dâr-ı fenâdaki günlerini kendi başına geçirmektir.

IV- HÜSN Ü DİL'İN KÜTÜPHANELERDEKİ YAZMA NÜSHALARI

- 1- Kütüphane : Süleymaniye Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Efgâni/54
İstinsah Tarihi : 930/1524
Varak Sayısı :132
Yazı Türü/Satır Sayısı: Talik/17
- 2- Kütüphane : Süleymaniye Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Esad Efendi/1839
İstinsah Tarihi : 931/1525
Varak Sayısı : 156
Yazı Türü/Satır Sayısı: Nesih/15
- 3- Kütüphane : Ankara Milli Kütüphane
Bölüm/Numara : F.B./360
İstinsah Tarihi : 934/1528
Varak Sayısı : 131
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik Kırmısı/17
- 4- Kütüphane : Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi⁷³
Bölüm/Numara : Yaz. / D. No:211
İstinsah Tarihi : 947/1540
Varak Sayısı : 145
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/-
- 5- Kütüphane : Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu⁷⁴
Bölüm/Numara :-
İstinsah Tarihi : 963/1556
Varak Sayısı : 143
Yazı Türü/Satır Sayısı : Siyâkat/17

⁷³ Abdullah Ceylan, D.İ.B. Küt. El Yazması Eserler Kataloğu I, 1988

⁷⁴ Ramazan Şeşen, Kıbrıs İlam Yazmaları Kataloğu, İSAR- vakfı yay. İst. 1995

- 6- Kütüphane : Süleymaniye Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Hamidiye/1074
İstinsah Tarihi : 966/1559
Varak Sayısı : 128
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/17
- 7- Kütüphane : Manisa İl Halk Kütüphanesi
Bölüm/Numara : -/2747
İstinsah Tarihi : 985/1577
Varak Sayısı : 160
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/23
Müstensih : Murad el-Bosnevi⁷⁵
- 8- Kütüphane : Millet Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Ali Emiri, Edeb./171
İstinsah Tarihi : 1052/1642
Varak Sayısı : 133
Yazı Türü/Satır Sayısı : Nesih/15
- 9- Kütüphane : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
Bölüm/Numara : T. y./635
İstinsah Tarihi : 1065/1655
Varak Sayısı : 129
Yazı Türü/Satır Sayısı : Nesih/19
- 10- Kütüphane : Nuruosmaniye Kütüphanesi
Bölüm/Numara : - /3247=3769
İstinsah Tarihi : 1094/1685
Varak Sayısı : 163
Yazı Türü/Satır Sayısı : Nesih/15
- 11- Kütüphane : Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Genel/4173
İstinsah Tarihi : 11. yy.
Varak Sayısı : 133
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/15
- 12- Kütüphane : Süleymaniye Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Kınalızade Mehmed Efendi/380
Varak Sayısı : 140 (1b eksik)
Yazı Türü/Satır Sayısı : Nesih/18
- 13- Kütüphane : Süleymaniye Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Hacı Mahmud Efendi/5396
Varak Sayısı : 116
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/19

⁷⁵ Günay Kut Alpay, Bursa ve Manisa İl-Halk Kütüphanelerindeki Bazı Yazmalar Üzerine, Journal of Turkish Studies, 1977, C. 1, s. 121-148

- 14- Kütüphane : Süleymaniye Kütüphanesi
Bölüm Numara : İzmirli İsmail Hakkı/573
Varak Sayısı : 80
Yazı Türü/Satır Sayısı : Nesih/23
- 15- Kütüphane : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Ty./825
Varak Sayısı : 148
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/17
- 16- Kütüphane : Millet Kütüphanesi
Bölüm Numara : Ali Emiri, Edeb./172
Varak Sayısı : 163
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/15
- 17- Kütüphane : Millet Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Ali Emiri, Edeb./173
Varak Sayısı : 118
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/17
- 18- Kütüphane : Millet Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Ali Emiri, Edeb./174
Varak Sayısı : 154
Yazı Türü/Satır Sayısı : b.b./14
- 19- Kütüphane : Köprülü Kütüphanesi
Bölüm/Numara : III. K/409
Varak Sayısı : 165
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/17
- 20- Kütüphane : Bayezid Devlet Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Bayezid/5529
Varak Sayısı : 153
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/17
- 21- Kütüphane : Topkapı Sarayı Kütüphanesi
Bölüm/Numara : Hazine/1021
Varak Sayısı : 160
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/15
- 22- Kütüphane : İslam Araştırmaları Merkezi
Bölüm/Numara : T 811.21/FET.H/11883
Varak Sayısı : 150
Yazı Türü/Satır Sayısı : Talik/15

IV. HÜSN Ü DİL'İN MUKAYESE EDİLEN NÜSHA TAVSİFLERİ

1. Sü.1

Süleymaniye Kütüphanesi, Efgānī bölümü, Nr. 54. 26,5*15 cm. ebatında. Mukavva cildli. Aharlı sarımtırak kalınca kağıt, 132 varak, 17 satır. Talik kırmızı çerçeveli yazı 15,5*8 cm. ölçülerinde. İlk sahifenin başında tezhipli Hüsn ü Dil yazısı var. Diğer nüshalara göre 93b'den itibaren uzun bir bölüm (Sü2: 87b-113a; Bu.: 80b-98a; İÜ.: 74b-93b) eksik. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış. Hicrī 930 tarihinde istinsah edilmiş. Müstensihî belli değil.

Baş: (1b) Şükr ü sipās ve minnet-i bī-қыās.....

Sonu: (132b)Çok perişān söyledüñ estāğfiru'llāh el-'azīm. Va'llāhü ğafūrun raḥīm.

2. Sü.2

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi bölümü, Nr. 1839. 17,5*11.5 cm. ebatında. Ebrulu mukavva cildli. Aharlı ince kağıt. 156 varak, 15 satır. 1b ve 2a (1b 20, 2a 17 satır) sonradan yazılmış. Nesih yazı 13*7 cm. ölçülerinde. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış. Hicri 931 tarihinde Ahmed b. Mehmed tarafından istinsah edilmiş.

Baş: (1b) Şükr ü sipās ve minnet-i bī-қыās.....

Sonu: (156a)Va'llāhü ğafūrun raḥīm. Temme fī-'ülā'ike şa'bānu'l-mu'azzam sene 931.

3. Bu.

Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi, Genel bölüm, Nr. 4173. 20,2*12 cm. ebatında şemseli meşin cildli İnegöl İshak Paşa Kütüphanesinden 1974 yılında naklen geldiği kütüphane kayıtlarında mevcuttur. 133 varak, 15 satır. Talik yazı 13,2*6,8 cm. ölçülerinde. 1b de cetveli, tezhipli başlık var. 28b'den 59a'ya kadar olan varaklar tertib edilirken sırası karıştırılmış. 28b'den sonra 39a-58b, 58b'den sonra 29a-38b gelmesi gerektiği anlaşılıyor. 59a'dan sonraki bölüm doğru tertib edilmiş. Hicri 11. asırda istinsah edilmiştir. Müstensihî belli değildir.

Baş: (1b) Şükr ü sipās ve minnet-i bī-қыās.....

Sonu: (133a).....estāğfiru'llāh el-'azīm. Va'llāhü ğafūrun raḥīm.

4. İÜ.

İstanbul Ünivesitesi Kütüphanesi, Ty., Nr. 635. 21*14,2 cm. ebatında. Zencirekli ve şirâzeli kahverengi meşin cildili. 129 varak, 19 satır. 1a ve 1b'de sonradan yazılmış farsça bir hikaye var. 2a'da "Saḥibi ve mâliki tercüme-i risâle-i Hüsn Dil, Fettâhî-i Nişâbūrî li-Lâmi'î şerîfi Muştafa Mutasarrıf-ı İskenderiyye sâbiḳan" kaydı var. Nesih yazı 16,3*10,5 cm. ölçülerinde. 8b'den sonra bir varak eksik. Konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış. Hicri 1065 tarihinde Kâsım b. Sâlih tarafından istinsah edilmiştir.

Baş: (2b) Hüsn ü Dil merḥum Mevlânâ Lâmi'î Efendi nevvera'llâhü merḳadehü. Bismi'llâhirraḥmânirraḥîm. Şükr ü sipâs.....

Sonu: (129a)..... Va'llâhü ğafûrun raḥîm. Temme veḳa'î'l-ferâğ min-tahrîri hâzihi'n-nüşa yevmin'l-ḥâmisi evvel min-şühûri sene 1065 mine'l-hicreti'n-nebeviyye.

İKİNCİ BÖLÜM

METİN
(HÜSN Ü DİL)

BİSMİ'LLÂHİ'RRAHMÂNİ'RRAHÎM⁷⁶

(1 b) Şükr ü sipâs ve minnet-i bî-kıyâs ol hâlıkü'l-cinni ve'n-nâs ki mevhibet ve ihsânı feyzinden tıynet-i insânı tâb-ı 'aql-ı mehveşle münevver ve şerâb-ı 'ışk-ı serkeşle muhammer idüb tılısm-ı ism-i a'zam eyledi.

Egerçi sine-râ nür ez-ğired dâd
Velî nür-ı ğired ez nür-ı ğod dâd
Ezel gencine-dâr-ı 'ışk-ı ğod-râ
Benâm-ı serverî mülk-i ebed dâd.

Ħamd-i nâ-mağdûd ve şenâ-i nâ-ma'dûd ol vâcibü'l-vücûda ki 'atiyye-i bî-
imtinânı yüzinden mağıyye-i nefis-i ehl-i 'irfânı fazl-ı kâr-sâz ve lutf-ı bende-
nevâzla muğma'inne eyleyüb bisâf-ı 'âlem-i ünsine ve ğalvet-serây-ı ğudsinc mağrem
kıldı.

Şi'r⁷⁷

Gerçi dür üftâde dil-hâzân cenâb-ı kibriyâ
Lîk lutfiş der-serâyı ins ü ğurbet-dâde câ
'Ârifân ender-şuhûd uşda mağv-ı şuhûd
Bî-nişân şud lâ-cerem îşân der-în dâr-ı fenâ

Neşr- Ne vehm-i bî-schme anuñ ser-â-perde-i ehadiyyeti fehmine râh var ve ne
cevâsîs-i ğavâsa esrâr-ı hüviyyeti derkinden intibâh.

Beyt

Ân-câ ki cenâb-ı bî-niyâzîst
Fehm-i dü cihân(2a) ğayâl-bâzîst.

Neşr- Gâh bir ğatre şuya şol nakş ü cemâl ve ğüsn-i bî mişâl virüb ol resme
gencine-i 'irfân ve 'âyine-i şüret-i cân eyler ki nazâr-ı ülü'l-ebşâr anda ğayrân ğalub
vaşl ümidinde ğan ağlar.

Beyt⁷⁸

İder bir ğatre şudan gevher-i ğâs
Ķılur ğoş ma'rifet bağrinde ğavvâş
Şu resme yazar anda şüret-i cân
Kim anı görse ğalur deng ü ğayrân.

Neşr: Ve gâh bir varağdan ol ğadar şekl-i zîbâ ve şun'-ı bî-hem-tâ gösterüb
şol vechile ceride-i ğikmet ve mecmû'a-i 'ibret eyler ki dil-i ülü'l-elbâb andan
yüz sebağ alub biñ dürlü nâzük-ğayâl bağlar.

⁷⁶ Bismi'llâhi'rrahmâni'rrahîm - Sü.1, Sü.2, Bu

⁷⁷ Şi'r : Beyt İÜ. : Ķıtt'a Sü.2

⁷⁸ Beyt : Nazm Sü.2: Meşnevî Bu., İÜ.

Meşnevi⁷⁹

Temāşa eyleseñ her bergi tekrār
Görürsin anda hikmetden neler var
Münevver her çiçek mişkāt-ı Hāk'dur
Nazar erbābına mir'āt-ı Hāk'dur.

Neşr- Ve tahıyyāt-ı tayyibāt ve teslīmāt-ı zākiyyāt ol seyyidü's-sādāta ki āb-
ı hayāt-me'āb şer'-ı muṭahḥar ile kevn ü mekânı zinde ve āftāb-ı 'alem-tāb-ı
tarīk-ı münevver ile zemīn ü zamānı tábende kıldı.

Beyt

'Ālem ḳalurdı zulmet-i küfr içinde dāllīn
Nūr-i hidāyeti eger olmasa reh-nümā

Neşr- Ol bir şehbāz-ı hümā-pervāzdur ki 'ulüvv-i himmeti 'aynına na'im ü
cahīm dāne-i (2 b) ḥardal gelmedi ve 'utüvv-i 'işmeti nūrından cife-i⁸⁰ dünyāya sāye
salmadı.

Beyt⁸¹

Hem sürmelendi cevher-i māzāğıdan gözi
Hem ḥālis itdi kalbini iksir-i maṭığı

Neşr- Nāmūs-ı ekber rāh-ı ḥıdmetinde bir peyk-püyān ṭāvūs-ı aḥḍar bār-gāh-ı
ḳurbetinde bir mekīne derbāndur. *Şalla'llāhü 'aleyhi ve 'alā 'ālihī ve aḥbābih. El-
leżīne kānū nücūmen li'd-dīni ve rucūmen li'ş-şeyāṭin ve 'ale't-tābi'in ve tebe'i't-
tābi'in ve selefis-sāliḥin. Rıdvanu'llāhi 'aleyhim ecma'in ilā yevmi'd-dīn.*

SEBEB-İ TESTİRAYNİ MAḲĀLE VE TAḤRİRAYNİ RİSĀLE

Emmā ba'd ahyānen āvān-ı ḥadāsetümde ve 'unfüvān-ı şebābetümde ḳıstās-ı
ferāset ve miḳyās-ı kiyāsetümle aḥvāl-i pür-melālūmi ve a'māl-i māfi'l-bālūmi vezn
iderdüm. Ve sicillāt-ı ḥasenātumda tüfeḥḥus-ı evrāk ve şaḥifāt-ı seyyiātumda
tüsaḥḥuf-ı etbāk eylerdüm.⁸² Ve eyyām-ı güzeşte ve a'vām-ı bergeşteme te'essüf ve
telehhüf gösterüb ağlardum. Ve bu terennüm-i i'tizāra ve tekellüm-i 'acz ü inkisārla
dil-geşte ve ḥātır-ı dil-ḥastemi eglerdüm.

Ḳıṭ'a

Senüñ gitmez başuñdan bu hevālar
Dimāğüñ cümle ṭopraḳ ṭolmayınca
Bu ser-gerdānluğüñ pāyānı yoḳdur
Vücüduñ ser-te-ser ḥāk olmayınca

Neşr- Lākin e'innce-i ḳuvā-yı ṭāğıye irti'āde ve ezimme-i hevā-yı bāğıye
irḥāde idi. Ve 'ulüm-i zāhiriyye iştiğāl (3 a) ve gayret-i aḳrān ü emşāl ki riḳābı
gull-i rusüm-i i'ti-bārla meşdüd ve ḳulüb-i gull-i guḫül-i iğtirārla mesdüd ve tekmi'l-

⁷⁹ Meşnevi : Beyt Bu.

⁸⁰ nürundan beyza-i : nürundan cife-i Sü.2, Bu. : nürdan cife-i İÜ.

⁸¹ Beyt : Nazm İÜ.

⁸² eylerdüm : iderdüm İÜ.

i devlet-i dünyeviyye tecemmülâtına sâ'iler ve taḥşil-i lezzet-i nefsanîyye temettü'ât için dâ'ilerdür. Her nefes bu bî-kes ü bevü'l-hevese reh-zen olurlardı. Ve hevâcis-i mekr ü ḍalâl ve vesâvis-i fikr ü ḥayâl ḥalvet-serâ-yı sırruma yol bulurdu. Lâ-cerem bu ḥâl-i mübhem birle ḡuluvvât-ı ḥayretde scr-gerdân ve felevât-ı fikretde ḥayrân gezüb gâh erbâb-ı münâzarâtla ḡavgâ ve cedel eyleşürdüm. Ve gâh aşḥâb-ı mu'âşeretle inşâ vü ḡazel söyleşürdüm. Ve gâh bir cevherde ḥall ü ḥamruñ isti'dādını ve gâh bir şâḥdan ḥâr ü temrûñ istimdādını fikr iderdüm. Ḥâlât gelürdi ki bir serv-i refârı görüb gül ruḥsârı hevâsında uçardum. Ve evḳât olurdu ki bir şeker-ḡüftârı bulub la'l-i dürer-bârı şafâsıyla geçerdüm. Yevm-i ta'tilüm zurefâ-yı devrân ve 'urefâ-yı zamânla gül-geşt ü seyr-i küh u deşt idi. Ve leyl-i taḥşilüm şaḥife-i ma'ârif ve sefîne-i leṭâyifden naḡd-i kemâl ve 'aḡd-i ḥayâl itmekdi. Tâ âña dek ki tevfiḡ-i Rabbânî dest-girim ve telfiḡ-i Sübhânî müşirim oldı. 'Ayn-ı i'tibârla nazar kıldum ve nür-ı ihtizârıla yakîn bildüm ki 'ayş-i cihân zıll-i ḡamâm gibi zâyil ve ḥaṭṭı zamân ḥulm-i niyâm gibi ḥâyildür. Dînârınuñ soñı nâr ve dirheminiñ ḡâyeti hem ve devletiniñ âhiri let ve ni'metüñ nihâyeti ḡamdur. Ni'met-i 'âlem bir ḥarfüñ taḥşifiyle niḡmet-i cihân⁸³ ve minḥat-ı benî âdem bir vaz'uñ taḥriḡiyle mihnet-i cân olur. Pes 'âḡıl bunda neden maḡrûr ve kâmil bunıñ nesine mesrûr düşer.

Beyt

Arduñcadur hemîşe ecel şâhbâzı çün⁸⁴
Ey kebg ḡahḡahayla nedendür bu ḡafletüñ

Neşr- 'Ârif oldur ki bu mesken-i mihnet ve mekmen-i 'ibretde meṭâmiḡ-i inzârını⁸⁵ merâtib-i i'tibâriyye ḥuşûline ve mesâriḡ-i efkârını menâşib-ı iḡrâriyye vuşûline bağlamaya. Pes nefse 'itâbla ḥıṭâb itdüm ki: Ey 'adüvv-i mübîn ve ey refiḡ-ı mühîn. Ḳanı bu i'tisâfdan inşirâf ve insâfla niçün bu illḥâmuñ 'ilmiyle 'âmil ve ḡaḡıḡi ḡibleye müstaḡbil degülsin. Bünyân-ı⁸⁶ beniyye bu ḡavâyim-i erba'a üzre böyle ḡâyim ve eyvân-ı müniyye bu 'alâyim-i erfa'a üstine dâyim olur mı şanursın.

Müfred⁸⁷

El-'ömru mâ'ün ḡad-ceret ve'l-vaḡtü seyfüñ ḡaṭı'un
İn-lem-yüḡallid bi'l-'amel fe'l-'ilmü dürrün dâyi'un

Neşr- Eyyâm-ı furşatuñ müddetine i'timâd itme ki ol ḡarâret-i şitâdan 'ibâretdür. Ve hengâm-ı ruḡşatuñ mühletine istinâd eyleme ki ol temelluḡ-ı nisâdan kinâyetdür. (4 a) Eṭfâl gibi meslek-i lu'b ü hevâya sâlik olub cevz ü mevz ü mevzile memkür ve erzâl gibi ezyâl-i dünyâya mütemessik olub yecüz ü lâ-yecüzla meşḡur ḡaldüñ.

⁸³ niḡmet-i cihân : ni'met-i cihân İÜ.

⁸⁴ şâhbâzı : şebâzı İÜ.

⁸⁵ meṭâmiḡ-i inzârını : meṭâmiḡ-i ṭamḡ-ı basara İÜ.

⁸⁶ Bünyân-ı : Bünye-i İÜ.

⁸⁷ Müfred : Ferd Bu.: Nazm-İÜ.

Feyā esefā ‘alā ḥālī ve ‘ākıbetī
Veyā lehefā li-māli ve ḥātımetī

Nesr- Pes feres-i firâsetde rākib ve sefer-i sıfâretde bu derdüñ devâsına ṭalib oldum. Ber- muktezâ-yı *izâ teḥayyertüm fi'l-ümürı fe's-te'ınū min ehli'l-kubūr*. Her diyârda ki bir merḳad-i münevver egledüm. Ḥuzū' ve iftikârla ziyâret itdüm. Ve her kenârda ki bir meşhed-i muṭahhar bildüm. Ḥuşū' ve istiğfârla irâdet gösterdüm. Ve ber-mücib *men seleke bi-ra'yihī feḳad heleke*. Her küşede ki bir ehl-i sa'âdet işıtdüm. Bâb-ı sıyâdet eyâbine çehre-i 'ubüdiyet sürdüm ve her küçede ki bir sâhib-i nazar-ı hidâyet fehm itdüm. Ḥāk-râh-ı sa'âdet-nişâbına cebhe-i ḥıdmet urdum. Egerçi her birinüñ nazar-ı himmetlerinden müstefid oldum ve bereket-i şoḫbetlerinden lezzet-i cedid buldum. Ammâ ıztırâb-ı 'aṭaşum reşehât-ı ḥıyâz-ı 'âtıfet-meâblarından teskîn ve iltihâb-ı ateşüm fevehât-ı rıyâz-ı ma'rifet-cenâblarından temkîn bulmadı. Ol sebebden 'atebe-i 'ulyâlarına intimâ-i⁸⁸ tām ve ṭarîḳa-i 'uzmâlarına iḳtidâ-i tamâm idemedüm. Fe-lâ-büd ḥayret ü ızdırârum müşted ü zücret ve işıtcârım mümted oldı. Her zamân tecerru' vü teḥḥayyür ve her ân tefeccu' vü tefeccürle⁸⁹ tazarru' vü münâcât ve teşeffü'-ı ḥâcât eyleyüb ol cenâb-ı Vehhâb'dan ve mülhım-i şavâbdan bu münyetüñ ḥuşûlin ve (4 b) işbu bağıyyetüñ vuşûlin tevaḳḳu' iderdüm.

MİDḤAT-I ḤUDDÂM-I KİRÂM SÜDDE-İ SİDRE-MÂĶÂM EMİR-İ
KEBİR VE SEYYİD-İ ḤAṬİR CENÂB-I İRŞÂD-MEÂB ḤAZRET-İ ŞEMS-İ
BUḤĀRİ 'ALEYHİ 'AVNÜ'LLÂHİ'L-BÂRİ

Pes sürâdıḳ "*hel edüllüküm 'alâ ticâretin tuncıküm min 'azâbin elım va'llâhü zü'l-fazlı'l-'azım*"⁹⁰ mâverâsından 'inâyet-i bî-'illet ve hidâyet-i bî-minnet sebîli reşâda müreşid ve ṭarîḳ-i sedâda münşid olub bir cem'-i vefânüñ ḥıdmetini telkîn ve bir şem'-ı şafânüñ şoḫbetini ta'yin eyledi ki şî'ârları bezlü'l-mevcüd ve dışârları nefyü'l-vücüd. Zâhirleri ḥalka maḥlût ve bâṭınları Ḥaḳḳ ile merbûṭ. Nazarları emrâz-ı ḳulûbe dârü-yı nâfi' ve nefesleri a'râz-ı nüfûsa devâ-i dâfi'. İltifâtları sümüm-ı ğumüm-ı fütûra tiryâḳ-ı ekber ve ülfetleri tezhîb ü tezhîb-i şudûra kibrit-i aḫmer. Ḥabâyâ-yı esrâr-ı kev-nıyyeyi kâşifler 'ilm-i vücüdla ve ḥafâyâ-yı etvâr-ı ğaybiyyeye vâkıflar 'âyn u şühüdla. Revîş ü per-verişleri terk-i şüret ve 'amel-i be-'azîmet ve zıkr-i 'ale'd-devâm ve 'uzlet-i 'ani'l-enâm ve ḥalvet-der-encümen ve sefer-der-vaṭan ve hüş-der-dem ve nazar-ber-ḳadem. Âyet: "*Ülâ'ike ketebe fi-ḳulûbihimü'l-îmâne ve eyyedehüm bi-rûhin minhü*"⁹¹ maḫzar-i ğüftâr evliyâ-i taḫte ḳıbâbî ve muzḫir-i girdâr. Sübhân-ı mâ-a'zâm-ı şânî ve cenâbî. A'nî ḥuddâm-ı kirâm ḥazreti seyyidi's-sâdât ve nüvvâb-ı kâm-yâb cenâb-ı senedi's-sa'âdet

⁸⁸ intimâ-i : itmâm-ı İÜ .

⁸⁹ tehayyür ve her an tefaccü' ve tefeccürle : tecebbür ve her an tefeccü' ve te' accüzle İÜ.

⁹⁰ Ey imân edenleri clem verici bir azabdan sizi kurtaracak bir ticâret yolunu göstereyim mi? Saf S.-A.10

⁹¹ ... Onlar öyle kimselendir ki; (Allâh) kalplerine îmânı yazmış ve onları kendinden bir rûh ile destekmiştir. Mücâdele/22

ve rābıta-i silsile-i ashāb-ı hafā ve vāsıta-i kılāde-i erbāb-ı şafā. Kuṭbū'l-cvtād ve ğavsū'l-efrād. El- münselih min-berzahı'l-mülk ve'l-melekūt. El- müstağriḳ fī-teyyār-ı behārū'l-lāhūt. Sırru'llāhi'l-mekşuf beyne ehli'l-arz ve's-semā' ve nūru'llāhi'l-mahfuf bi'l-be'si'l-beşerıyyeti fi'l-verāyi'l-mahşuş bi-mevāhibi. (5a) *Lā-'aynün ra'et velā üzünün semı'āt ve lā ḥaṭar* 'alā-ḳalb-i beşeri'l-müşerref bi-merātib-i şerefi'l-irşād li-ehli'l-veber ve'l-meder. Sultān-ı maḳāmı't-tahḳıḳ ve'l-yaqın şemsü'l-millete ve'd-dın. Şeyḫunā ve mevlānā Seyyid Aḫmed El-Buḫārī En-Naḳşibendī. Tağmedü'llāhe te'ālā bi-cnvā'ı'l-iyādi ve idāmü berakāt beḳāye'i ve menne 'aleynā bi-e'ādeti şerefi likāye'i ki 'atebe-i 'āliyyeleri mahmiyye-i Ḳoştanınıyye'ye 'alā-sekānühā⁹² tühfe't-teḫıyye aḳdārü's-seniyye ve etvār-ı behıyye i'tā eylemişdür.

ĠAZEL DER-MEDḤ-İ EZ-ŞĀḤ-İ DİN Ü DÜVEL⁹³

Bir ulu dergāha çoḳdan intisābum var benüm
 'Ārş u kürsiden yüce bir āfitābum var benüm
 Ḥāk-i rāhuñ kühl ider mülk-i melekde ḫūr-ı 'ın
 Bir şeh-i gerdün-süvār u meh-riḳābum var benüm
 Yandurub 'ışḳı odında cümle 'aḳluñ defterin
 Şimdi faşl u bābı yoḳ bir ḫoş kitābum var benüm
 Tāyirān-ı sidre irmez himmetüm pervāzına
 Lā-mekān sımurgıyam 'ālī-cenābum var benüm
 Mır efendi bendesiyem mezhebümdür ḫubb-i āl
 Ġayrılarla ne su'āl ü ne⁹⁴ cevābum var benüm
 Baña bu devlet iki 'ālemde besdür Lāmi'ı
 Ki āsitān-ı naḳş-bende intisābum var benüm

Ve'l-ḫāşıl bu āsitāne-i sa'ādet-nişāneye inḳıyādum ve südde-i siyādet-nişāneye istinādum bā'is oldı. Ki zāviye-i ḫumül ve şāviye-i hümülde ḳuvvet-i ḳanā'atle inzivā ve pā-yı ferāğat-i dāmen-i 'uzlete iltivā üzre oturam. Bināberin muvāsā mahrūsa-i Burusa'da ḫamāha'l-lāhü 'ani'l-be'sā'i fi's-şubḫi ve'l-mesā ki meşāhid-i (5b) evliyā-yı kirām ve merāḳıd-ı ümerā-i 'ızām ve dārü's-şüleḫā ve'l-etḳıyā ve hem bu ḫaḳıre mevlid ü menşe'dür. Bir güşede bāğ-ı dünyādan bir ḫüşe-i bī-tüşe ve 'ırḳ-ı hevādan her rişenüñ ḳaṭ'ını endişe eyleyüb kendü ḫāl ü ḳālümde ve fikr-i me'ālümde⁹⁵ oldum. Güftār-ı perişān ve girdār-ı pür-nām ü nişāndan el çekdüm. Ve ḫabb-i ḫubb-i mevlāyı ve toḫm-ı ḫatm-i dünyāyı dil mezra'ında egdüm ve bu beyti sine dıvārına şebt eyledüm.

⁹² mahfūza bi's-sclāḫin + İÜ.

⁹³ Gazel der-medḫ-i ez-şāḫ-ı dın ü düvel : Nazm İÜ.

⁹⁴ ne suāl vü ne : ne suālüm ne İÜ.

⁹⁵ fikr-i meālümde : fikr-i mebdci ve mālümde İÜ. : - Bu.

Beyt

Bu mülkūñ hāşılı ey dil kamu bād-ı hevādur bil
Hevā-yı dostdan ğayrı Hudā haqqı hebādur bil

Neşr- Ben bu cām ile ser-mest ve bu hayāl ile hem-dest iken ittifāk bir yār-ı ser-efrāz ki sālihā-yı dırāz bu bende-i pür-söz ü sāzla muşāhabet-i şādika ve münāsebet-i sābika varidi. Mestāne-vār ceyb ü dāmen deride ve elinde bir ceride gūstaḥāne bāb-ı hāneden içerü girdi. Ba'de ref'u's-selām ve fetḥu'l-kelām ol ceride-i çün-ḥaridei elüme viridi. Tazarru' vü zārī ve tevekkü' vü talebkārī gösterdi ki bir ḥüb u laṭif⁹⁶ ve maḥbüb-ı zarīf ki libās-ı Fārisī birle mülebbesdür. Türki ḥıl'atle āraste ve Rūmī kisvetle pīrāste olması ğāyet mültemesdür.

Beyt

Çün viridi saña Hudā-yı bī-bāk
Ayine-i pāk u laṭif-i⁹⁷ idrāk
Ma'nā yüzünün götür niķābın
Aç ḥikmet ü ma'rifet kitābın

Neşr- Çün ol semenber-i müşğīn-niķāb ve meh-peyker-i şīrīn-cevābuñ fazla-ı kınā'ını ve perde-i ihticābını tal'at-i dil-güşā ve behcet-i cān-fezāsından ref' eyledüm. Bir muḥazzire-i dūşize ve mestūra-i pākize buldum ki efser-i ibtidādan ḥalḥal-ı intihāya dek ser-tā-pā-yı ḥüsn ü cemāl ve 'ālem-ārā-yı güş u gerdeni 'uķūd-ı dūrer-i ābdārla ve ceyb ü dāmen nuķūd-i güher-i şāh-vārla pür.

Beyt

'An-küllī ma'nen fī-hi lafzun muḥbirun
Fī-küllī ḥarfīn min-hü remzün zāhirun (6 a)

Neşr- A'nā süḥandān-ı ehl-i hayāl ve şāḥib-beyān-ı fazl ü kemāl şu'arā-yı deverānun meşḥūrī Fettāḥī-i Nişābūrī fetḥu'llāhü 'aleyh ebvāba raḥmete bi-fazliḥi ve minnete ḥāşşa-i qarīḥasından elfāz ve nihāyet-i icāz üzre ḥaḳīķat-i insānīden ta'bīr-i mecāz ve ta'yīr-i rāz birle bir risāle-i dil-pezīr tertīb ve maḳāte-i lā-naẓīr tehzīb itmiş ki kuvvet-i zāiķa ḥalāvet-i elfāz-ı şehd-āmiz ve 'azūbet-i kelimāt-ı şūr-engīzinden kām-ı cāna şerbet "aynen yeşrabū bi-he'l-muķarrebūn"⁹⁸ çāşnīsin virür. Ve şamme-i istinsām-ı revāyīḥ-ı rūḥ-perver ve istişmām-ı fevāyīḥ rūḥ-güsterinden meşām-ı cināna ve yūşķavne min-raḥīķın maḥtūm ḥitāmühü misk buḥūrın ırgürür. Muḥaşşal: Ol neşr-i la'lī ve gevher-i mütelālīye evvel ü āḥir ve bāṭın u zāhir im'ān nazar kıldum. Naķd-i ḥālümden nişān⁹⁹ ve 'aķd-i mā-fi'l-bālümden beyān buldum. Ve çok me'ānī ve bedī'a ilḥāķ itmege¹⁰⁰ ve bī-ḥadd-i şanāyi'-i 'acībe ilşāķ olmağa mütēḥammil gördüm. Dil dā'ī oldı ki ol kıssa-i pür-ḥuşşanuñ zımninde ba'z-ı aḥvāl-i nefisümnden derc ve hayāl-i nefisümnden ḥarc idüb ol recā'-ı 'alāzerī'ate'l-emşāl ḥuşūle mevşūl ola. Ve cān sā'ī dūşdi ki ol ḥikāyet bād-ı rāyetūñ

⁹⁶ ḥüb u laṭif : ḥüb-ı laṭif İÜ.

⁹⁷ pāk u laṭif-i : pāk-ı luṭf u İÜ.

⁹⁸ Bir kaynak ki, yakınlāştırılmış olanlar ondan içer. Muṭṭaffīn/28

⁹⁹ nişān :- İÜ.

¹⁰⁰ itmege : + ķābil Bu., İÜ.

beyninde baş-ı bisât-ı muhâtabât ve fetḥ-ı simât-ı mücâvebât eyleyüb ol iktizâ-i ‘alâ-ṭarîkate’l-ımtiṣâl ber-vefḳ-ı mes’ûl ola. Lâkin çün ‘azm-i ferâgat-i muşammem ve ḥurrem-i ‘uzlet-i muḥkem idi. Ol yâr-ı câna ḥıṭâb idüb cevâb virdüm ki:

Beyt

Ben derd ile ḥaste vü dil-figâr¹⁰¹
Sen ṭurfa ḥayâl idersün ey yâr
Çü dür bî-bûd ve men fütâdeyem
Eyâ tü kücâ ve men kücâyem.

Neşr- Ḥuşuşan bu emrde mecâl-i fikr ve ḥayâl-i bîkr ve ibdâ’-ı cedid ve iḥtirâ’-ı mezîd gerek. Ma’a hâzâ bu bâbda büleğâ-yı ‘Arab ve fuşahâ-yı ‘Acemden ecnâs-ı tecnîsât u terşîḥât ve envâ’-ı terşî’ât u tevşîḥât üzre aḳsâm-ı teşbîḥ ü kinâye ve eṭvâr-ı temlîḥ u isti’âre birle bî-ḥisâb bedî’ kitâblar taşnîf ve lâ-muḥâle ğarîb risâleler te’lîf olmuşdur ki ‘uḳûl-i fûḥûl üslûb-ı mergûbünde ḥayrân ve beşâyir-i ekâbir tertîb-i ğarîbünde ser-gerdânlardır. (6 b) Ve hem Türkî ‘ibâret zârâfetden dür ve leṭâfetden mehcûrdur. Ve ben bende bu fende ḳalîlü’l-bezâ’a vü zelîl ve bî-istiṭâ’ayum. Mişâl-i ḥâme-i şikeste-zebân ve mânend-i devât-ı beste-dehânüm. Ma’lûmdur ki piyâde-i bî-pervâ ne denlü ziyâde püyân olsa Fâris-i meydânla hem-‘inân ve ṭuṭî güyâ ne ḳadar faşîḥu’l-lisân ise bevü’l-fevâris-i deverân ile hem-beyân olmaz. Zurfâ-yı zamân ḥod siyâkat-i ‘ibâretde Ferezdeḳa daḳ ṭutarlar. Ve ‘urefâ-yı cihân ḥırfet-i isti’âretde cerîr ü ḥarîreye ḥarf atarlar. Bu cümle ile nice nüşḥa tesvîd ve ne müḳaddime temhîd idem ki memdûḥ-ı enâm ve maḳbûl-i ḥaş u ‘âm ola. Hemân ta’n u levme ve daḥl ü sevme sebep düşer. Şarṭ-ı yârî ve resm-i vefâ-dârî oldur ki bu ibrâm medfû’ ve bu aḳdâm merfû’ buyrıla

Ḳıṭ’a

Şi’r-i şâ’irde vü luṭf ola dil pür-ḥüzünle
Şehd-ġüftâr eyleyen ṭuṭîleri âyinedür
Meyl-i zerdür kâmile her sünflei medḥ itdüren
Düşüren bülbülleri dâm-ı belâya çînedür

Neşr- ki *men-semete necâ ve men-necâ bi-ra’sihî feḳad rabiḥa*. Vaḳtâ kim ol yâr-ı şadıḳ ve hevâdâr-ı muvâfiḳ bu muḥâlif cevâbı ġuş itdi ve cân u dilden bî-ḥüzür olub ḥuruş itdi ve bu ne ‘özü-i ğadr-âmîz ve bahâne-i efsâne-engîzdür ki yüz yıl pâ-yı tekasülü dâmen-i tefâmül¹⁰² çekmekden bir dem ḳadem-i âzîmeti ḥâr üstine belki fark-ı mâr üstine ḳomaḳ yegdür.

(7 a) Ferd¹⁰³

Nedür ‘âlemde faẓl ü faẓl-i insân
Beyân ü nutḳ u ḥulḳ u luṭf-i iḥsân

Neşr- Egerçi lisân-ı tâzî ve zebân-ı râzîde fûnûn-ı belâgat ve fûsûn-ı fesâḥat üzre mü’ellefâta ğâyet ve muşannefâta nihâyet yokdur. Ammâ her şerbetüñ bir lezzeti ve her zemânuñ bir devleti vardur. Ve her libâsda bir ṭarâvet ve her kâsede bir melâhat

¹⁰¹ ḥaste vü dil-figâr : ḥaste-i dil-figâr

¹⁰² tefâmül : teṭaffül İÜ. : teṭfûl Bu.

¹⁰³ Ferd : Nazm İÜ.

olur. Ve Türkî dil ki garîb-i bî-dil gibi hilye-i iltifâtdan dür ve hülle-i şöhetden ‘ür olmağın mehcür-ı erbâb-ı kemâl ve menfûr-ı aşhâb-ı maqâl olub bu lisânda inşâ üzere kütüb-i mu‘tebere ve resâyil-i mu‘tevere gerçi az düşmüşdür. Lâkin medh-i pâdişâh-ı İslâm¹⁰⁴ ki südde-i sidre-makâmı kıdve-i enâm ve melce-i hâş u ‘avâmdur. *Medde’llâhü zılâle celâlühü ilâ-kiyâmi’s-sâ’ati ve sâ’ati’l-kiyâm*. Ve şehri-yârunuz ki dergâh-ı gerdün-penâhi ki medâr-ı ehl-i fazl ü kemâl ve merkez-i erbâb-ı hâl ü kâldür. *Lâ-zâle min-en-yekûne ka’beten li’l-ikbâl*. Sâyir selâtin-i memleket ve esâfin-i saltanat üzere devlet-i zâhire¹⁰⁵ ve şevket-i bâhiresinûn fazl ü irtifâ‘ı ve kadr-i ışıñâ‘ı gün gibi rüşen ve yakîn üzere müberhen olması ile bu lisâna bâkî elsün üstüne rüçhân-ı celî ve şân-ı ‘alî virmişdür ki *en-nâsü bi-zamânihim eşbehe min-âbâ’ihim elâ ve hüve’s-sultânü’l-a’zam(7b) ve’l-hâkânü’l-mu’azzam mâlik-i memâlik-i’l-‘Osmâniyye bi’l-istiḥkâkı’l-celiyyi’l-muḥtaşş bi-mevâhibi’s-sübḥâniyye min-ḥazreti’l-mül-kü’l-‘aleyye*.¹⁰⁶ *Baştı bisât cenâhu’n-necâh bi’l-emîni ve’l-emâni’l-müttekî bi-müttekâ’i. “İnne’llâhe ye’müru bi’l-‘adli ve’l-iḥsân”*¹⁰⁷ *kâşır-ı kâşrı’l-kayâşurati kâsir-i Cem-â-cemi’l ekâsira ḳahrâmânü’l-mâ’i ve’ṭ-ṭin zıllu’llâhi te’âlâ fi’l-‘arzayni’s-sultân bin sultân ilâ-tis’ati baṭnin min-âl-i ‘Osmân Sultân Selîm Şâh bin Sultân Bâyezîd bin Sultân Mehmed bin Sultân Murâd bin Sultân Mehmed bin Sultân Bâyezîd bin Sultân Murâd bin Orḫân bin ‘Osmân Ḥân ce’ale’llâhü ḥıyâme mecde’l-müvettel*¹⁰⁸ *maẓrûbeten ‘alâ-semeki’s-simâk ve a’lâme ‘izzeti’l-emşeli maṣṣûbeten fevḳa feleki’l-eflâk mādâre’l¹⁰⁹-felekü’d-devvâr ve cerâyi’l-fülki fi’t-tayyâr*. Ol bir perî-şüretdür ki her kim anuñ beşere-i münevverine nazâr ider “mâ-hâzâ beşerun“ dir ve bir melek-pâkîze sîretdür kim ki anuñ aḥlâḳ-ı muṭahharinde teemmül kıılır “inne hâzâ illâ melekün kerîm”¹¹⁰ okur. Maḥşûl-ı baḥr u kân şehâb-ı cûd-ı feyz-nişâbından bir ḳaṭredür, ma’lûm-ı ins ü cân kitâb-ı dâniş-i faẓilet-meâbından bir nükte.

HÂZİHİ ḲASİDETÜN MÜŞTEMİLETÜN BEDÂYİ’İ’L-EŞ’ÂR ‘ALÂ
BEDÂYİ’İ’L-ESHÂR MEVSÛMETEN Bİ-LEVÂMİ’İ’L-BELÂĠATİ Fİ-
METÂLİ’İ’L-FESÂḤATE

(8 a) Ḥüsnü’l-maṭla‘ fi’t-terşî’¹¹¹

Ey Süleymân-saṭvet ü ‘İsî-ḳadem Yûsuf-liḳâ

Ve’y Nerîmân-heybet ü Ḥâtem-kerem Cemşîd-râ

Tecnîs-i tām

Ḳul olur ḳul ḳavşurub görse cemâlün ḥür-ı ‘in

Gül gibi gülsen cinân gibi cihân ṭolar şafâ

¹⁰⁴ İslâm : a’zam ve şehinşâh-ı mu’azzam Bu. : lâkin pâdişâhımız ki İÜ.

¹⁰⁵ zâhire : kâhire İÜ.

¹⁰⁶ min ḥazreti’l-mülkü’l-‘aleyye : mine’l-mülkü’l-‘aleyye Bu.

¹⁰⁷ ‘Muhakkak ki Allah adâleti ve iyiliği emreder. Nahl/90

¹⁰⁸ mecde’l-müḡşel : mecde’l-müvettel Sü.2

¹⁰⁹ mādârü’l : mādâmü’l Sü.2, Bu.

¹¹⁰ Bu ancak üstün bir melektir. Yûsuf/31

¹¹¹ fi’t-terşî’ : - Sü.2

Tecnis-i nâkış

Ay u gnle qavl olunmış qullarındur mihr ü mäh
Müşteri olalı yıllardur çü 'abd-i bî-müşterâ'¹¹²

Tecnis-i zâyid

Hâk-i râhuñ baht-ı devlet¹¹³ çeşmesine âb-rü
Ayağuß tozı sa'âdet çeşmine kehl-i cilâ

Tecnis-i hıtt

Memleket bir cismdür tapuñdurur rûhı anuñ
Salтанat bir çeşmdür 'adlũndürür aña ziyâ.

Tecnis-i mürekkeb

Kârı zâr olur senũnle kim iderse kâr-zâr
Tolmayan cânı nevâk ile olur cân-ı nevâ'¹¹⁴

Tecnis-i mükerrer¹¹⁵

Sensũn ol 'adl-i dil ü şâh-ı Sikenderdür bugün
Çekdi tıg-ı âhenini¹¹⁶ sedd-i ye'cuce belâ

Tecnis-i muşarref 'alâ şilşileti envâ'in

Zıll-i 'adlũñ hâris-i âfâkdur âfâtdan
Harr-i zulm ü cevr-i devr içũñ zihî hoş mültecâ

Qalb-i gül 'ale't-řariķin

Menziletde hâke şaymaz kâh-ı âdni eřikũñ
Ferşidür 'izz ü şerefde qaddũne nisbet semâ

(8 b)

Qalb-i ba'z

Daql ider huld-i berine qasrınıñ her şuffesi
Raks urur havzũñ içinde mihr ü meh şubh u mesâ

Reddũ'l-'acz 'ale'ř-şadr

Kimyâ hâşiyet olsa hâk-i pâyuß tañ mıdur
Tañ budur kim hâk-i pâyuß gibi ola kîmyâ

Nev'-i âhar 'alâ řariķi't-şazammum

İlticâ itse 'aceb mi iřigũne hâş u 'âm
Kim cihânda yoq anuñ gibi daği emin üzre câ

Nev'-i âhar 'alâ řariķ-i qalb-i müstevî

İştirâ-yı qadr içũñ zer-harc ider qapuñda şems
Bâb-ı luřfuß gerçi kim meftũhdur bî-irtişâ

Cem' u tefriķ

İsterem dün gün 'adüvvünle tapuña ola gör
Saña qadr ü 'izzet aña mihnet ü derd ü belâ

¹¹² çü 'abd-i müşterâ : hũ 'abd-i müşterâ Sü.2 : çü 'abdi bî-müşterâ İÜ.

¹¹³ baht-ı devlet : baht u devlet Sü.2

¹¹⁴ cân-ı nevâ : cânı nevâ İÜ. : cânına vâ Sü.2

¹¹⁵ İÜ. nüshasında bu bölümde bir varak eksik Krş. : Sü.1 (8a), Sü.2 (8b), Bu. (8b).

¹¹⁶ Çekdi : Çaldı Bu., İÜ.

Nefy ü işbât

Yokdurur devründe bir hünin-ciger illâ kadeh
Düşmedi 'ahdüñde bir nâlân meger barbut sirâ

Teşbih-i muṭlaḳ

Subh-veş sancâḳ açub gün gibi şalsuñ tîḡ-ı zer
Heft 'aqlımı tutarsın ser-te-ser diyince ḫâ

Teşbih-i meşrûṭ

Baḫr oḡurdum ṭab' uña baḫr olmasa sâ'il-nihâd
Ḳan der idim keffine ḳân olsa ger ehl-i seḫâ

Teşbih-i te'kid

(9 a) Belki feyzuñ dehşetinden baḫr olubdur bî-ḳarâr
Belki cûduñ mihnetinden kân düşübdür bî-nevâ

Teşbih-i ızmar

Çünkü destüñ ebrdür ḫaşmuñ niçündür eşk-bâr
Çünkü deryâdur dilüñ 'âlem neden pür-mâcerâ

Teşbih-i tafḏîl

Âsitânuñ çarḫ-ı a'zamdur velî bî-inḳılâb
Ṭal'atuñ bir şems-i tâbândur toḡar şubḫ u mesâ

İltifat

Ḳapuña yüz sürdüḡiçün buldı bu ḳadri güneş
Ey güneş ḫoş südde-i 'ulyâya itdüñ ittikâ

İham

Feyz-i iḫşânuñ ider dürri şadef içre yetim
Neşr-i eltâfuñ kılar büstân-ı dehri pür-nevâ

Müteḫammilü'z-zıddeyn

Bulmadı ḳapuñ gibi çarḫ-ı felek bir âsitân
Görmedi ṭapuñ gibi devr-i ḳamer bir pâdişâ

Te'kidü'l-medḫ bimâ yüşbihü'z-zemm

Sâye-i 'adlüñde râḫat 'âlem illâ sîm ü zer
Dest-i cûduñdan perişân olub eyler iştikâ

Müste'âr-ı ḫâliş

Gülşenüñde bir semen-ber câriye âb-ı revân
Ḳıdmetüñde büyümiş oḡlandurur bād-ı şabâ

Müste'âr-ı taḫayyülî

Ḳuş olub pervâz iderse âsumâna düşmenüñ
Çengel-i ezfâr-ı ḳahruñdan ḳaçan olur rehâ

(9 b) Müvecceḫ

Ḳopdı cûduñdan yüregi geldi k'anuñ aḡzına
Nitekim ḳahruñ şadâsından 'adünuñ Ḳusrevâ

İrsâlü'l-meşel

Luṭfuñ ile 'âlemi sîr-âb iderseñ ṭañ mıdur
Sebzeler nîsân ile lâ-büd bulur nevş ü nemâ

İrsälü'l-meşeleyn

Bir fütüvvet çeşmesi yur biñ¹¹⁷ günâh-âlüdeyi
Bir mürüvvet eşmesinden¹¹⁸ baħr olur yüz Kerbelâ

İştikâk

Dūd-ı âhı kimsenüñ eflâke memdūd olmadı
Tīguñ odı ʔal'at-ı dehre virelden rüşenâ
Sü'al u cevâb

ʔâlî'umda çok nühüset var didüm bir kāmîle
Didi kim olmağ dilersiñ devlet ile aşınâ
Mağta'u'l-ħurûf

Rüy-ı zerd ü zâruñ ur dilden der-i dârâde var
Arzû-yı Dâveri derdine zerdürür devâ
Muvaşşalu'l-ħurûf¹¹⁹

Memleket zaptına sensin müsteħağğ-ı salṭanat
Kim cemî'-i ħalka fazlüñ şu'le-i şems-i duħâ
Mu'ammâ der ism-i Selîm Şâh

Bağladı dil mihrüñe ħalk-ı cihân ey baħr-ı cūd
Saña her şâh-ı diyâr olsa 'aceb mi ħâk-pâ
(10 a) Tensîku's-şıfât

Ĥüsrevâ saña bu devr içre müsellemdür bugün
Dâr ü gîr ü 'adl ü dâd ü ħaşmet ü cūd ü seħâ
Tebyînü'n-neseb

Mefħarisin Āl-i 'Oşmānuñ eyâ 'âlî-nijâd
Bir ħalefsin kim selef rûħını kılduñ pür-şafâ
Ĥüsnü'l-mağlaş

Sen Muħammed-âyet ve Ĥaydar-dili medħ idemez 40
Lâmi'î Selmân degül Ĥassân olursa Ĥüsrevâ
Ĥüsnü'l-mağta' fi'd-du'â

Nūra ħarğ itdükçe dehri mihr ü meh şâm ü seher
ʔal'atuñ âyînesinden 'âlem olsun pür-ziyâ
Düşmenüñ bağrın eritsün şem'-veş ħahruñ odı
Devletüñ ħindîli virsün tâ dem-i mağşer sana¹²⁰

Neşr-Lâ-cerem kâffe-i ümem ve zümre-i himem ħuşuşan erkân-ı ħalem ve a'yân-ı rağam Türki'de düşen selîs-i 'ibârâta ʔalibler ve nefîs-i münşe'âta râğıblardur. Ve hem kışsa-i mâ-ğalle celle ve ħazıyye-i mâ keşüra zelle bu muğaddimeyi ve bu nüktei mücyeddür. Anuñla ol ki 'özr-i ħuşür ve bahânc-i fütürdur. Su'al-i aħbâba cevâb ve re'y-i ülü'l-elbâbda şavâb görünmez ki istid'â-i eviddâyi red ve ebvâb-ı istifâdeyi sed ʔarîğ-i fütüvvetden dūr ve meslek-i

¹¹⁷ yur bin : yüz bin Sü.2, Bu., İÜ.

¹¹⁸ eşmesinden : şemmesinden İÜ.

¹¹⁹ Muvaşşalü'l-ħurûf : Mevsülü'l-ħurûf İÜ.

¹²⁰ sana : ziyâ Sü.2, İÜ.

mürüvvetden mehcürdür. Bi-ḥamdi'llāh ki ṭab'-ı naḳḳādla mevşūf ve zihni vaḳḳādla ma'rūfsın.

Ferd¹²¹

(10 b) Yok lücce-i feyz-i Ḥaḳ'da imsāk

Deryāya ṭalub ḳıḳardur pāk

Nesr-Hemān kāḳ-ı mihnet-bülend gerekdür ki şāh-ı ṭabī'at berümend ola.

Beyt

Sen eyle cān ile meyhāne ḳıdmetin ey dil

Ne ḡam bu bābda daḳl¹²² iderse her cāḳıl

Nesr - Şimā anlar ki sādāt ü eşrāf ve menba'-i iḳsān ü eltāfdur. Cerāyim-i kih-terāne i'tirāz ve mu'ayyeb-i zir-destāndan inḳıbāz göstermezler. Belki her maḳāmdaki bir zillet ola iḡmāz idüb zeyl-i 'afv ile mestür ideler. Ve her kelāmdaki bir 'işret bulına i'rāz eyleyüb neyl-i lütf ile ma'zür ṭutarlar. *Fe-in min-deyādini'l-kerīm ra'fehū li-men-kāne kerīm ve in min-'ādāti's-sā'ati sādātü'l-'ādāt.* Ve ḳāşılı'l-ḳāl ba'de ṭılı'l-maḳāl ol dostuñ der-ḳāstini redde mecāl bulmadı. Nāḳār lā'übālī-vār ḳuşūr-ı¹²³ aḳvāle mu'terif ve himem-i ricālden muḡterif olub aḳdām-ı iḳdāmıla bādiye-i murāda yüz urdum ki lā-yüdrak külleḳü lā-yütrak külleḳü. Ve bi'l-iztirār çün 'aşıḳ-ı zār levme-i lā-īmān¹²⁴ ve ṭa'ne-i ṭa'nandan ḳāzer itmeyüb esb-i himmeti meydān-ı maḳşüda sürdüm. *Li-küllü sākıtun lākıtun.*

Beyt

Füsün çün dāmdur efsāne dāne

Terāne böyle düşdi mürḡ-i cāne

Nesr- "*El-ḳamdü li'llāhi'l-lezī hedānā lihāzā ve mā-künnā li-neḳtediye levlā* (11a) *enhedāna'llāh*"¹²⁵ bu emelüñ taḳşılı ḳable ḳulūli'l-ecel müyesser ve bu 'amelüñ teknīli bi-lā-ḳücū-mi'l-kesel muḳadder oldı. Ümıddür ki bu cerrāt-ı ḡarāmet müfzī ve bu tecāsür-i se'āmete müntehī olmaya. Ve bu nüşḳa-i zībāya nāzıra ve bu ravza-i dil-ārānuñ temāşāsına ḳāzır olan iḳvān-ı keremden mütevaḳḳa' ve ḳullān-ı himemden mütezarra'dur ki eltāf-ı 'amīmelerin ve a'ṭāf-ı kerīmelerin mebzül buyurub bu 'abd-i muḳtācı ve marīz-i bilā-'ilācı du'ā-i ḳayr u merḳamet birle yād ve istidā'ā-i fazl ü mekremetle imdād buyuralar. Ve her maḳāmdaki hefevāt-ı kelām ve shevāt-ı merāmdan vāḳı' olmuşdur. Ḳalem-i 'afv ile işlāḳ ve raḳam-ı luṭf ile irdāḳ ideler. Ve bu zerre-i bī-vücüdı 'idād-ı mevcüddan ma'dūd-ı zann eyleyüb ebvāb-ı fazl ü iḳsānı¹²⁶ mesdüd itmeyeler. İlāḳı çün sevābıḳ-ı 'ināyetüñ her üftāde-i bī-ḳadre dest-ḡır ve leṭāyf-i 'afv-i bī-ḡāyetüñ her dermānde-i bī-'özre 'özr-peziirdür. Kitāb-ı maḳv u işbāt fazluñ eliyle mektüb ve nāme-i ḳāsenāt u seyvi'āt luṭfuñ diliyle

¹²¹ Ferd : Nazm Bu. : Beyt Sü.2, İÜ.

¹²² bu bābda daḳl : bir daḳl Sü.2, Bu. : ḡr daḳl İÜ.

¹²³ ḳuşūr-ı : taşavvur-ı İÜ.

¹²⁴ lā-īmān : lā-yemān İÜ.

¹²⁵ Bizi buna ulaştıran Allāh'a ḳamd olsun. Eḡer Allāh size ḳidayet vermeseydi biz doḡruya cermeyeccektik. A' rāf/43

¹²⁶ ebvāb-ı fazl ü iḳsānı : fazl ü iḳsān bābı Sü.2, Bu., İÜ.

maḥsūbdur.¹²⁷ Maḥabbet ve hemyān bādiyesinden mehcūr olanlaruñ āb-ı dīdesi için ve miḥnet ü hic-rān-ı hāviyesinde rencūr yatanlaruñ sūz-ı sīnesi için cümle aḳvāl ü ef'ālimizi zeel ü ḥalel-den maḥfūz eyle.(11b) Ve cemi'-ı niyyāt ü a'mālümüzi telfiḳ u tevfiḳuñdan maḥzūz kıl.¹²⁸ *Allāhümme'rzüknā ed'ıyyete's-şuleḫā ve ma'rifete'l-urefā ve 'idnā min-fırkatihim ve'hfeznā 'an-fırkatihim. İnneke ente'l-mu'cibü li's-sā'ilin ve'l-muḥsinü li'l-'ā'ilin āmin yā mu'in.*

ĀĠĀZ-I KĪTĀB-I ḤÜSN Ü DİL VE ŞIFAT-I 'AḲL-I KĀMİL

Meşşāta-i 'arāyiş-i ḥayāl ve ḥarrāt-ı nefāyis-i maḳāl¹²⁹ ya'nī 'āḳıdān-ı bāzār-ı 'aḳl¹³⁰ ü ḥired ki nāḳıdān-ı āsār-ı nīk ü beddūr. Ve pişekārān-ı cān u dil ki mi'mārān-ı āb u kildūr. Āyine-i mazīde ḥikāyet-i ḥāl ü istikbāl ve irādāt-ı ma-fi'l-bāl idüb ve 'āyine-i ma'niden ḍurüb-ı emşāl yüzinden şüret-i mişāl gösterüb fūnūn-ı isti'ārāt ve şücūn-ı 'ibārātla böyle rivāyet itdiler ki diyār-ı Yunānda ḳadīmü'z-zamānda güzide-i en'am maḳbūl-i ḥāş u 'ām Aḳl-nām bir pādişāh-ı pür-iḥtirām vardı ki Ḥıttā-i maḡrib-zemīne tamām-ı tā ser-ḥadd-i nevāhī-yi Şām valī vü şeh-r-yār idi.

Beyt¹³¹

Ma'mūr idi 'adli ile 'ālem
Mesrūr idi fazlı ile ādem
Loḳmān'dı 'ilm ü ḥikmet içre
Bürhāndı fehm ü fikret içre

Neşr- Cemāl-i bī-naẓiri revāḫ-ı ḥayretde mişbāḫ-ı şabāḫ-ı ervāḫ ve ra'-yi müniri cūnāḫ-ı zücretde (12 a) miftāḫ-ı necāḫ-ı eşbāḫ idi. Fülkiyyü'l-celāl mülkiyyü'l-ḫuşāl 'azimü's-şān sātı'u'l bürhān idi. 'İnāyet-i Yezdānī ve mevhibet-i Sübhānī birle ḥazāyini ma'mūr ve defāyini bī-ḳuşūr idi. Āsār-ı saltanatda ve eṭvār-ı riyaşetde mülūk-i cihāniyāndan artuḡ idi. Lākin ḳāyim-i maḳām-ı pādişāhī ve nāyib-i ma'delet-penāhī bir ferzend-i dülbendi yoḡ idi.

Beyt

Olmaz deridür şu kimse bārī
Ḥayru'l-ḫalef olsa yādigārī

Neşr- Lā cerem bir mizān-ı 'aḳl-ı şahih ve ḳānūn-ı naḳl-ı şariḫ bu muḳaddimenüñ intācı ve 'āḳıbet-i memleketüñ işlāḫı ihtiyācı için asl-ı Keyān'dan ve toḫm-i Nüşirevān'dan¹³² Nefs-nām bir nigār-ı serv-ḫırāmuñ vasl-ı bāḡına hevādār ve meyl-i zirāḡına giriftār olmuşdı.

¹²⁷ Kitāb-ı mahv ü işbātluṭfuñ diliyle maḥsūbdur. - İÜ.

¹²⁸ kıl : eyle İÜ.

¹²⁹ nefāyis-i maḳāl - İÜ.

¹³⁰ 'aḳl : nefis Sü.2

¹³¹ Beyt : Mesnevi İÜ. : Nazm Sü.2, Bu.

¹³² toḫm-ı Nüşirevāndan : toḫme-i Nüşirevāndan Sü.2 : tuḫfe-i Nüşirevāndan İÜ

Beyt

Kimüñ ki bir zen-i hoş sîreti var
Cihân içre temâmet râhatı var.

Neşr- İttifâk-ı fi'l-âfâk çün rabî'-i hikmet-i pür-mevhibetüñ şemâyim-i nesâyimi ve fevâyiğ-i revâyihi hübüb itdi. Ol gülbün-i hüsn ü tal'atdan ve nihâl-i bâğ-ı behcetden sezâ-vâr taht u tâc bir gönca-i gannâc bitdi ki nüh âbâ-i eflâk ve çâr ümmehât ateş ü hevâ vü âb ü hâk anuñ gibi mevlüd-ı mes'ûd ve (12b) ferzend-i maħmûd ü mevdûd görmüş degüldi. Çün tal'at-ı pîrden dîde-i peder-i pür-nür ve sîne-i mâder-i mesrûr olub ciger-küşelerin dil gibi maķbûl u muķbîl bildiler. Hemîn şādân u ħandân ol gönca-i murâduñ ve semere-i fu'âduñ adın Dil kıldılar. Vaķtâ kim bir müddet ol dürr-i ġiran-mâye lâlä vü dâye birle 'aql ü nefis kenârında terbiyyet ve kuvvet buldı. Henüz mehd içinde iken Mehdî-yi zamân ve şîr-ġâre iken şîr-i cihân olacağı ġurre-i meh gibi nâsiyesinde tâbân ve şa'sa'a-i mihr-şifat cebhesinden rahşân oldı. Lâ-cerem ol güzîde-i kevn ü mekân ve zübde-i çehâr-erkânı ya'nî ol tûñ-i şeker-dehân ve 'andelîb-i şîrîn-elhânı çün çehâr-sâle irdi ve meydân-ı kıl ü kâle girdi. Bir üstâd-ı nükte-dân ve edîb-i hoş-beyân ma'rûf-ı devrân ve feylesöf-ı zamân-dâne vezîrûñ adı hüsn-i müşterek idi virürler.

Nazm

Elini sundı çün levġ-ı beyâna
Hemîn barmaq ġodı ħarf-i cihâna

Beyt

Be-sâl-i heft şüd ber-seb'a ħarî
Bâsit-zıġâr-i heft sübü' cârî

Neşr- Beş on yıl çün 'ömr-i 'azîzi ber-ġaseb-i meyl-i 'azîzi şarf-ı 'ulûm itdi. Bir vechile ki cümle meġhûli ma'lûm itdi ki her sır yanında müfesser ve her râz önünde muķaşşer olub mantıķ u ħikmet-dişârından ol ħadar bedî' ü me'ânî fehm olunurdu ki beyân-ı zebân taķrîrine taķat getürmezdi. Ve kelâm-ı belâġat-şî'ârına ol deñlü nükte-i 'arabiyyet bulunurdu ki kâtibân-ı¹³³ beyân taġrîrine ħudret yetürmezdi. Ve'l-ġaşıl cümle 'ulûm-i 'âlî ve ilâhîde ber-kemâl ve rusûm-i 'adî ve pâdişâhîde bî-mişâl olub az zamânda şâyeste-i şadr-ı şâhî sezâ-vâr-ı emr-i pâdişâhî oldı.

ŞIFAT-I ĶAL'A-İ BEDEN VE DİL-İ ŞADR-NİŞİN OL TAHT-GERDEN

Meger 'Aql-ı tâc-dâruñ ħal'a-i beden dirler şâmiġu'l-erkân ve râsiġu'l-bünyân bir muġkem ħişârı var idi ki içinde eşnâf-ı 'acâyib ve envâ'-ı ġarâyib bî-şümârdı. Mecma'-ı tîlsimât ve mânend-i filizzât mi'ber-i 'abr bend-i resîr binâ-i refî' meclâz-ı menî' nâdide-i¹³⁴ şun'-ı şânî' bir şehri câmi' idi ki 'âlemde ne istense anda mevcûd ve dil-güşâlıkda memsûd¹³⁵ ve maķâm-ı maħmûd idi. Mi'mâr-ı rüzġâr ve mühendis-i çarġ-ı devvâr ol ħal'a-i çün biġiştî bünyâd ve ħişâr-ı 'anber-

¹³³ kâtibân-ı : kilik-i Sü.2, İÜ.

¹³⁴ nâdide-i : nâde-i İÜ.

¹³⁵ memsûd : maġşûd Sü.2, İÜ.

sirişti âbâde şürû' itmezden kırk yıl evvelden gil¹³⁶ dil-âvîzini âb-ı hikmetle âmîz idüb bir 'ibret-engîz tılsım eylemiş ki resm-i naqş u nigârına ve tarh-ı (13 b) der ü dîvârı 'ûkûl-i fihûl irişmez ve ifhâm-ı enâm girişmez.

Beyt

Mükerrem Ka'be gibi bār-gāhı

Qadīmî asfiyānuñ kıble-gāhı

Neşr- Qavā'idi iki mîl pülād üzre urılmış ve mebānisi iki yüz kırk sekiz¹³⁷ 'umād mü-tehālifü'l-eb'ād birle qurılmış. " İramazāti'l-'imād elletî lem yühlaq mişlühā fi'l-bilād "¹³⁸ anuñ şânında bir âyet beyânından bir rivâyet idi. Tertib-i¹³⁹ burûc-ı âsmān¹⁴⁰ on iki bāb ve terkibini çerh-ı gerdān gibi¹⁴¹ toquz gevher-i nābdan kılmışdı.

Beyt

Devr-i felek dūri

Ve sevr-ı pür-sūri

Yediyüz yigirmi bend ile müşeyyed ve meşāmir-i encüm hısābla muqayyed olmuşdı. Tarh ü taqsimi çün seb'-i şidād yedi maħalle-i felek-nihād üzre bünyād idi. Ve şarh ü tersimi ber-eṭvār-ı 'anāşır dört bāzār-ı pür-mefāhırla âbād idi. Ve her bāzār iki taraf ve her tarafda envā'-ı hıref. Dükkānları pīrāste ve hānları ārāste. Her birinde erbāb-ı şanā'at ve her birinde esbāb-ı bezā'at. Bāzār-ı evvel: Sūq-ı hull ü halel.

Beyt

Yahūdiler kamu şarrāf u zer-ger

Ṭurub her gūşede zerler bozarlar

Neşr- Libāsları şafırā-yı fākı' ve qumaşları çün şems-i lāmi' pūte-i ateşinde sebke-i hırşidi kızdırlar.¹⁴² Bāzār-ı şāni: Sūq-ı şarāb-ı ergüvāni.

Beyt

Ser-ā-ser surh-ı revhāni tatarlar

Hevā ehline her dem meysatarlar

Neşr- Piş-hūnları qurmuşlar ve la'līn piyāleleri tutub ṭurmuşlar. Dem-i efsūnla bāzārı qaynadurlar ve cūş u hūrūşla hāridāri oynadurlar. Bāzār-ı şāliş: Sūq-ı hāvādiş.

Beyt

Qamustı sīm-keş-i rūmi-yi mehrū

Selīm ü ehl-i İslām u melek-hū

¹³⁶ itmezden kırk yıl evvelden gil : itmezden evvel kırk yıl gil Sü.2 : itmezden kırk yıl evvelgil Bu. itmezdim kırk yıl evvelgil İÜ.

¹³⁷ + mücevvef İÜ.

¹³⁸ O direk sahibi irem'e ki o, şehirlerde bir benzeri yaratılmayandır. Fecr/7-8.

¹³⁹ tertib-i : tertibi Sü.2 : tertibini Bu., İÜ.

¹⁴⁰ + gibi İÜ.

¹⁴¹ gerdān gibi : gerdān-şifāt Bu. : gerdān-mişāl İÜ., Sü.2

¹⁴² kızdırlar : kızdırlar ve germiyet-i bey' ü şirāyla müşterileri kızdırlar Sü.2, İÜ.

Neşr- Külbeleri ‘âcdan ve perdeleri zücâcdan. Mübâye‘âtın gören tâliblerin ağzı suyu akar ve mu‘âmelâtına varan râğıblar taşradan bakar. Bâzâr râbi‘: Sûk-ı kâyi‘.

Beyt

Şamu Nasrânîler mağrib-i zemînden
Sevdâ ehlini gözler kemînden

Neşr- Bâzârlarında karaçılar ve güftârlarında duğâçılar kaçan bir göz karartmış bevü'l-hevesi ve miskîn ü bî-keş¹⁴³ tavırlar. Müşg-i tâtârı ve ‘ûd-ı kumârî gösterüb kara boyanuñ çividiyle boyarlar. Ve bu çârşunuñ ortasında bir çeşme-sâr-ı ‘azîm var idi ki buhâr-ı feyz-i bihâr-âsarından ser-â-ser ol dâr u diyâr ravza-i behâr gibi nezâret ü tarâvet birle şâd-âb u sîr-âb idi. Ve ol ser-çeşmeden üçyüzaltmış (14 b) cüy-ı dil-cüy her kenârında enhâr-ı cinân gibi bî-çarâr olub revândı. Ve sekiz pişekâr-ı mi‘mâr ol hîşâruñ ta‘mîrinde leyl ü nehâr der-kâr u bî-çarâr idi. Ve bu kal‘anuñ aħmed-künd günbed-i dimağ dirler muķavves kemerler muķarnas manzaralarla mişâl-i kaşr-ı hîr-naķ bir tâķ-ı muţabbaķ var idi ki kal‘a-i¹⁴⁴ felek-iştibâhî ebr-i siyâh içinde idi. Birûni yedi ğurfe-i zîbâ ve derûni evc-i ħalvet-serâ üzre bağlanmış idi. ‘Aķl-ı nâmdârûñ biş¹⁴⁵ ħazînesi ol serâda maħzûn ve nice defînesi ol arada merhûn u medfûn idi ki *kem-min-ħabâya fi’z-zevâya*. El-kışşa: Şehr-yâr-ı ‘Aķl ol hîşâr-ı ğerdûn-vaķârı buyurdu. Ferzend-i dülbendi Dil-i cevânbahta taht-gâh ve dâr-ı penâh olsun diyü menşûr buyurdu. Dil-i sa‘âdet-şi‘âr daħi veliyy-i ‘aħd-ı ‘Aķl-ı tâc-dâr olub hîş şadr-ı memleketde kânûn-ı ma‘delet-icrâ ve ol serâ-yı zîbâyı kendüye ‘ibâdet için me’vâ kıldı. Lâkin ber- muķtezâ-yı cevânî ve ber-mücib-i hevâ-yı cihân-bânî ki *eş-sebâbü dâ’ün daviyyûn ve ş-şabiyyü şabiyyûn*. Dil daħi gâh cevelân-ı meydân ve gâh bâziçe-i ğüy u çevgân. Gâh ħikâyet-i letâyif ve gâh rivâyât-ı ma‘ârif. Gâh seyr-i diyâr ve kaşd-ı şikâr.(15b) Gâh ebyât ü şi‘âr u terâne ve gâh şarâb u rebâb ve çeng ü çegâne. Gâh müşkilât-ı naķliyyâtdan nükteler ħall ve gâh muķaddemât-ı işkâl-i eşkâl-i ‘aķliyyâtdan cedel. Gâh zikr-i meďâħik-i şürî ve gâh fikr-i mesâlik-i ħuzûrî. Gâh bezm-i ilâhî ve gâh ‘azm-i melâhî birle teķallüb-i aħvâl ve tebeddül-i icâle ğöre dünyâ-yı ğarrâre vü ğaddârenüñ¹⁴⁶ rağmına ve dün ğün ħullân-ı şafâ ve ihvân-ı vefâ ile ‘ayş u ‘işret ve devlet ü salţanat sürerdi.

Beyt

Furşat-ı rûzgâr kim pâ-best
Şoħbet-i dostân ğanimet-dân

Neşr- Ve her nefes aşhâb-ı ‘irfân ve erbâb-ı beyânuñ mecâlis-i ‘aliyyesinde ve meħâfil-i seniyyesinde esrâr-ı ‘âlem ve âsar-ı benî âdemden sorardı¹⁴⁷ ki teraķķi’l-‘uķalâ’i bi-mecâlise-ti’l- ezkiyâ’i.

¹⁴³ bî-keş : bî-kesi Sü.2, İÜ.

¹⁴⁴ kal‘a-i : kulle-i İÜ.

¹⁴⁵ biş : baş Sü.2, İÜ.

¹⁴⁶ ğarrâre vü ğaddârenüñ : ğaddâre vü ğarrârenüñ Sü.2

¹⁴⁷ sorardı : sordı Sü.2

ŞENİDEN DİL-İ MÂCERÂ-YI ÂB-I HAYVÂN U ‘UZLET-GİRİFTEN¹⁴⁸
EZ-ŞÂHÎ İN HÂK-DÂN

Bir şeb kim çeşme-i tâb-ı âftâb bu ferr ü tâbla¹⁴⁹ âb-ı hayât gibi zulmet hıcbını bürindi. Ve hıızr-ı âs-mân-ı şem'-ı cemâl fûrûzânına duhânî niğâbın üründü. Ve çehre-i pâk ü tâb-nâk bir bir görindi. Meger şehzâde-i Dil'ün anası Nefs-i nefis'ün daği eline ittifâk kitâb-hâne-i Danyal'dan muhrec (15 b) bir nice evrâk girmişdi ki hikâyât-ı 'acibe ve rivâyet-i garîbe muhtevî. İhbâr-ı kurûn-ı düvel ve âsar-ı fûnûn-ı hıyel üzre muntavî. Egerçi kim gâyetde mücez ve nihâyetde metin idi lâkin maşdüka'ı *lâ-raṭbûn ve lâ-yâbisûn illâ fî kitâbin mübîn* idi. Nefs-i hâtûn daği bu kitâb-ı mestûrî ve evrâk-ı mezkûrî oğlı Dil-i hümâyûna teşhîd-ı hâtır ve temâşâ-yı nevâdir itsûn diyu erzânî vü lâyıq ve maḥal ü müsteḥk görüb virmişdi. Dil daği ol mecmû'a-i letâyifi ve sefîne-i ma'ârifî kendüye¹⁵⁰ celîs-i ḥalvet ve enîs-i selvet idüb giceler mütâla'asından uyumazdı ve gündüzler elinden kômazdı. Kazâ-yı Rabbânî ve taqdîr-i Yezdânî bir gün Hıızr u İskender ve zulûmâtuñ hikâyetin ve çeşme-i âb-ı hayâtuñ rivâyetin bulur ki bôstân-ı cinândan revân, hâk-dân-ı cihânda bir çeşme-i nihân vardur ki âb-rû-yı kâyinât ve menba'-ı hayâtdur. Nice mâ-i mâye-i sūrûr u şâd-mânî ve 'ayn-ı 'ömr-i câvidânîdür.

Beyt

Bi-izni'llâh olur ol çeşme-i pâk
Ecel zehrîne ḥâşiyetle tiryâk

Neşr- Hemân dem Dil ol çeşmenüñ zülâl-i hevâsından pür-'ataş ve hayâl-i şafâsından serḥûş belki ser-tâ-ser âteş (16 a) ve derûnı müşevveş olur. Çün arzû-yı âb, Dil'ün hâtırına muhkem tâb u teşvîş virür. Fe-lâ-büd kendinüñ emîrlerinden ve memleketüñ pîrlerinden bu işi tefṭîş buyurur. Anlar daği iderler ey şehzâde-i hürşîd-râ ve ey serv-âzâde-i cemşîd-liḳâ ki seylâb-ı tîğ-ı âteş-bâruñ âb-rûyı 'âlemîndür ve şarâb-ı la'l-i şehd-güftâruñ müsekkin-i şafrâ-yı ehl-i zemîndür. Bizüm daği semâ'ımıza irmişdür ki âb-ı bekâ dirler dâr-ı dünyâda bir çeşme-i şafâ vardur. Lâkin bu bir mücerred ḥaber ve maḥzâ güftârdur. Hemîn bir ḥaber-i câridür dillerde ve bir efsâne-i bâzârdur illerde. Zirâ ol çeşmenüñ şerbeti bir ḥasteye müyesser olmuş ve menba'ına bir kimisne yol bulmuş degüldür. Hele şöyle fehîm olunur ki hemân bu kâr dâyre-i per-gâr gibi bî-ser ve hâne-i felek-i devvâr gibi bî-râh derddür. Tılsım-ı mu'ammâ gibi fethi müşkil ve ism-i müsemnâ gibi bî-ma'nâ ve ḥâşıl-ı kîmyâ gibi imkânı ve 'ankâ gibi mekânı yokdur. Çün Dil-i sevdâ-yı meşreb meclis ehlinden ol şeb bu muḥâlîf perdelerdeki ser-âğâzı ve âheng-i nâ-sâzı işitdi. Nâ-çâr dâ'îye-i âb-ı hayâtdan melûl ve bi'l-ızdırâr tedbîr-i memleketden ma'zûl olub gûşe-i 'uzlet ve terk-i şöḥbet ihtiyâr itdi.

¹⁴⁸ 'uzlet-giriften : 'uzlet-gerden İÜ.

¹⁴⁹ tâbla : âb-ı tâbla İÜ.

¹⁵⁰ kendüye : gündüzinc İÜ.

(16 b) ĀMEDEN NAẒAR-İ DĪDE-BĀN BE-ĤİDMET-İ DİL Ü REFTEN BE-
TALEB-İ ĀB-İ ĤAYVĀN Ü PEYMŪDEN-İ MENĀZİL

Bir sihr ki dīde-bān-ı ƙal'a-i ās-mān ya'nī āftāb-ı 'ālem-tāb-ı devrān aĥvāl-i cihāna burc-ı şereften naẓar ve Dil-i ĥākdānı münevver itmişdi.¹⁵¹ Meger ki Dil'ün bir cāsūsı 'ayyārı var idi ki çālāklıkde yıldız gözinden sürme'i çekerdı ve tās-ı felekden mühre'i ƙapardı ve subĥuñ aǵzından saƙızın uğurlardı.

Beyt

Biñ. ƙarfetü'l-'ayn ān tiz-rev
Nevred cihān gerd hengām-rev
Be-bezm-i şafā beved sem'-ı serā
Be-'azm-i cihānī çü peyk-şafā

Neşr- Seyyāĥ-ı mülk-i¹⁵² cihān ve seyyāĥ-ı ƙulzüm ü 'ummān ƙal'a-i bedende dīde-bān ve adı Naẓar-ı pür-destān idi. Bir gün ber-'ādet-i ĥıdmet Dil'ün ĥalvetine 'ubūdiyet yüzün yire sürdi ve 'āyine-i çehre-i Dil'de ġubār-ı taǵayyür ve jengār-ı tefekkür müşāhede idüb ber-ƙavr-ı bendeyi ve resm-i efgendeyi du'ālar ve şenālar eyleyüb sordı. Dil itdi: Ey merd-i cihān-ı dīde ve ey yār-ı güzīde.

Beyt

Ki her dem olur senden fetĥ-i bābum
Senüñ feyzuñladur rüyāmda ābum

Neşr- Çehremde ki ġubār-ı meclāl şafĥamda ki āşār-ı infi'āl nişān-ı āb-ı ĥayvāndan el virmedüġinden ve dāne-i maǵşūda pençe-i emel irmedüġindendir. Rüz-ġardur ki anuñ (17a) semā'ından maǵmūm ve şafāsından maĥrūmam. Ol şunuñ hevāsı derūnıma od şaldı ve gice ve gündüz fikri beni aldı ki bir kişi menba'ından ĥaber virmez ve dirler ki kimsenüñ aña eli irmez. Naẓar itdi: Ey şehir-yār-ı rü-yı zemīn ĥātır-ı 'atıruñı ġam-kīn şafĥa-i cebĥüñ perçin idüb bisāt-ı besātı dürme ve neşātı ġötürme.¹⁵³ Saĥnat umūrını mühmel ve memleket tedbīrini muĥtel kılma. Eger tariĥ-ı mażik-ı 'ālemde bu bende'i ĥariĥ ve ġariĥ-ı pür-ġama himmetüñ rehberi refik-i şefik ve hem-dem ola. Nitekim dimişlerdür ki: *Er-refik şümme't-tarik ve'd-delil şümme's-sebil*. Benki seyyāĥ-ı 'ālem ve mellāĥ-ı baĥr-ı a'zam *bi'l-'aynı ve'l-farĥı ke'r-rihi ve'l-berĥı*

Beyt

Gerdün gibi kāyinātı ƙayir
Encüm gibi rüz ü şeb müsāfir

Neşr- olub aĥter-i murāduñ burcını bilmeyince ve gevher-i maǵşūduñ dercini bulmayınca gelmeyem ve etraf-ı 'ālemi ġuşe-be-ġuşe cüst ü cüy ve küçe-be-küçe tek ü püy idüb ĥıdmetünde āb-ı rüy ĥāşıl itmeden aǵzuma bir içim şu almayam. Eger āteş gibi seng-i ĥarādan ĥişārı var ise fetĥ idüb āşikār eyleyem ve ger neheng-şifāt ƙar-ı deryāda ƙararı olur ise sebĥ idüb şikār eyleyem. Çün Dil,

¹⁵¹ itmişdi. : olmuş idi İÜ.

¹⁵² mülk-i : fülk-i İÜ.

¹⁵³ neşāt-ı ġötürme. : neşāt-ı iĥtilātı ġötürme İÜ.

Nazar-ı nām-verden (17 b) bu hevādarlığı gördi. Ber-pāretarlığı gidüb kendü tonlarından Nazara bir hıl'at-i la'līn buyurdu. Nazar daḥi du'ā dehānuñ açdı ve Dil'üñ üzerine şenā nişārını saçdı. Hemān dem bir niyyet-i sefer ki kıṭ'atün mine's-saḳardür cerābın pür-āb ve derūnın ḥün-āb idüb türāb-ı iḡtirāba yüz urdu. 'Avn-i Ḥaḳḳı penāh ve 'azm-i rāh eyleyüb himmet semendin sürdi ve dem-be-dem bu terāne ile terennüm ve bu beyt-i 'āşikāne birle tekellüm iderdi.

Beyt

Bī-ser ü pā 'azm-i kūy-i yār kılam ben ḡarīb
Bilmezem ābım mı ya ḥākīm mi çekdi yā naşīb

Neşr- Çün Nazar bir müddet aḳşā-yı müsāferetde kaṭ'-ı merāhil ve tayy-ı menāzil idüb himmet ü mücāhede kıldı. 'Acāyib-i sefer ve ḡarāyib-i baḥr ü berden çok nesne müşāhede kıldı.

RESİDEN-İ NAZAR-I CĀSŪS BE-ŞEHR-İ 'ĀFİYET VE PERSİDEN
HABER-İ ÇEŞME-İ ĀB-I ḤAYĀT EZ-NĀMŪS-I PÜR MEVHİBET.¹⁵⁴

Ol cümleden biri bir şubḥ-dem ki çehre-i diyār zīver-i envārla bezenmişdi ve gerdün-i 'ālī-cenāb çeşme-i āf-tābdan yüz şuyın kazanmışdı. 'Andelīb-i edīb cemende her varaḳdan yüz sebaḳ alurdu. Āb-ı ḥōş-güvār bād-ı bahār gibi 'āfiyet baḥş idi. Ve 'arsa-i büstān ravza-i cinān gibi pür-zīnet ü naḳş idi.

Beyt

Urub Rūḥü'l-ḳuds gibi şabā-dem
Cihān ser-sebz idi çün naḥl-i Meryem
Şafā ṭuranda¹⁵⁵ āb idüb tegannī
Kelīm-āsā der idi Rabbi erinī

Neşr- Nā-gāh Nazar'uñ yolu bir fezā-yı ḥōş-hevānuñ üzerine çıkageldi. Çün kim Nazar ol cānibe nazar saldı. Pille-i şahrāda bir hıṣṣ-ı ḥasīn gördi ki devr-i felek görenüñ metānet-i 'işmeti sedd-i sedīd-i Sikender gibi metīn ve ḳulle-i seng-i ḥārāde bir rükn-i rekīn müşāhede itdi ki burc u bārūsınuñ menā'at-i 'iffeti teşebbüs-i mekrūhatdan emīn. Vaḳtā kim Nazar-ı nām-ver bu şehri nām-dārı ve bu ḥıṣn-ı pür-vaḳarı gördi bir kimseden adın ve pādīşāhınuñ 'adl ü dādın¹⁵⁶ sordu. İtdiler: Bu ḥıṭṭanuñ nāmı şehri 'āfiyet ve ḥükmi 'Aḳl-i nām-dār'la Nāmūs adlu bir yigit¹⁵⁷ vālī-yi vilāyetdür ki şehāb-ı vaḳarı ḥayāsınuñ nişārından şafḥa-i diyār çehre-i gülzār gibi ḡarḳ-ı 'arākdur ve āf-tāb-ı ruḥsār-ı ziyāsınuñ isfārından her kenār-ı deryā-yı envāra müstaḡraḳdur. Pes Nazar-ı cāsūs şeh-per-i ṭāvūs açub 'azm-i pāy-ı būs-ı Nāmūs eyledi. Çün ser-ā-perde-i şāhī ve serāy-ı pādīşāhiden içcrü ḳadem basdı. Mesned-i vaḳār üstinde bir şehri-yār-ı kām-kār gördi. (18 b) Cāme-i 'ilmle āraste ve 'imāme-i ḥilm birle pīrāste. Hemāndem ḥıdmet āsitānesine 'ubūdiyet

¹⁵⁴ mevhibet : mehībet İÜ.

¹⁵⁵ ṭuranda : devrinde Bu.

¹⁵⁶ ve pādīşāhınuñ 'adl ü dādın - İÜ.

¹⁵⁷ yigit : cevan İÜ.

yüzün kodı ve edeb-i âsîtinin yüzine tutub şenâ-yı maḥmidet okudı ve guşsa-i kışsa-i âb-ı hayvânı ve ‘azm ü ḥurrem dil ü cânı ez-ceyb tâ-be-dâmân ḥikâyet ü beyân itdi.

Meşnevi¹⁵⁸

Didi kim bir ğarîb reh-neverdem
Bu cüst ü cüyla pür-derd ü gerdem
Yüz urub ‘âleme ger ḥâk ü ger seng
Revânem şu gibi ferseng ferseng

Neşr- Nâmûs itdi: Ey serheng-i şâhib-i ferheng. Bu bir ḥikâyet-i temsîlî ve rivâyet-i taḥayyülîdür. Murâd-ı âb-ı hayâtıdan âb-ı rûdur ki ser-çeşme-i hayâ vü edeb ve beḳâ’i-nâme ilâ-yevmi’l-kıyâme sebebdür. Her kim ḥılye-i âdâbla bezendi ve dâr-ı dünyâda yüz suyun ḳazandı. Tâ kıyâmet enhâr-ı maḥmidet dillerde cârî ve nâm-ı pâki baḥr-şifat tekeddürden ‘ârîdür. Nazar çün Nâmûs’uñ âbı kelimâtından ‘aşaşın zâyil ve murâdın ḥâşıl ḳılmadı. *Mâ-fî ḥâze’l-cevâb li-‘alîlin şifâ’ün bel ḥüve keserâbin beḳî’atin yehsebühü’z-zamânü mâ’ün* diyüb şehr-i ‘afiyetden müte‘atışü’l-ekebâd ve muḥteriku’l-fevâd çıkub gitdi.

SU’ÂL Ü CEVÂB-I NAZAR DER-ŞEHR-İ ŞÖHRET VE MÂCERÂ-YI ÂB BÂ-FAḤR-İ ŞÂḤİB-ŞEVKET

Bir gün ki zînet-i bahârla her diyâr âraste ve şöhret-i rûz-ġarla (19 a) cemâl-i mürg-zâr pîraste olmışdı. Saḥn-ı çemen ve deşt ü dimen nevâ-yı bülbül ü kumrı ve ḳahḳa-yı kebg-i derî birle ṭolmışdı. Zemîn-i miskîn ez-ser-i ‘âr-pelâs-ı faḳrı eyninden çıkarub ḥâce-vâr libâs-ı faḥrle ṭonanmışdı.¹⁵⁹ Besâṭ-ı hâmûn ve basîṭ-i buḳalemûn reng-â-reng dîbâlarla¹⁶⁰ ve ġün-â-ġün ġülistânı kemḥâlarla döşenmişdi. Serv-i âzâd başında hevâ-yı ġurûr u nühût¹⁶¹ birle ḥurâmân ve âb-ı dil-şâd ġönlünde şafâ-yı sürûr-ı selvetle revân idi.

Ferd¹⁶²

Gel saḥn-ı ġülistâna al âb-ı revândan ḥazz
Raġmına cihânuñ sür ‘ömr-i ġüzerândan ḥazz¹⁶³

Neşr- İttifâḳ Nazar-ı pür-ġam bir şehr-i mu‘azzam ve bir sevâd-ı a‘zama irişdi ki noḳta-i sevâd-ı ḥâl ṭal’ati nûr-ı dîde-i cihân ve şafḥa-i beyâz-i cemâl ve şüreti sürûr sine-i dil ü cândur. Çün Nazar bu şehr-i¹⁶⁴ şöhret-engîze ve bu ḥıṭta-i dil-âvîze nazar saldı. Etrâfî cüst ü cü idüb bir kimseden ḥeber aldı ki bu şehre şöhret ve pâdişâhına Faḥr-i pür-şevket dirler. Pes Nazar kendüyi ber-

¹⁵⁸ Meşnevi : Nazm Bu. : Beyt Sü.2, İÜ.

¹⁵⁹ ṭonanmışdı : ṭolmışdı İÜ.

¹⁶⁰ dîbâlarla : dîbâ-yı zîbâlarla Sü.2, İÜ.

¹⁶¹ nühût : nühût-ı kibir İÜ.

¹⁶² Ferd : Nazm Bu. : Kıṭ’a Sü.2, İÜ.

¹⁶³ Bu demde kim itmezse cânân ile ‘işret

Ne buldı şafâ cândan ne itdi cihândan ḥazz + İÜ.

¹⁶⁴ şehr-i - İÜ.

resm-i tüccâr hâce-i büzürg-vâr şüretine koyub Faḥr-i tâc-dâr'ıñ ḥâk-pâyine bir nice dâne-i dürr-i şâh-vâr¹⁶⁵ ve la'l-i âb-dâr nişâr itdi. Münâsebet-i kelâm ve muḥâfazâ-i maḳâm gözleyüb çehre-i maḳşüduñ niḳâbın götürdi ve âb-ı ḥayâtuñ ḥikâyetin götürdi. Faḥr itdi: Ey Naẓar (19b) sür'atden sehv-i ḳalem veya cehâletden iltibâs-ı raḳam vâḳı' olub seni meslek-i sedâddan dūr ve mensek-i reşâddan mahcūr itmiş ki ol şüret-i ma' câh 'ibâret-i mâl ü câhdur¹⁶⁶ ve murâd-ı 'ayn-i şâfiden zer şâfîdür. Ve ğaraż-ı çeşme-i cândan ḥaşmet ü ḥânumândur ki maddetü'l-ḥayât ve ser-mâye-i ḥayrâtdur. Ve baḳâ'i nâm ilâ yevmi'l-ḳıyâm ve ḥuşûl-i¹⁶⁷ merâm bi't-tamâm anuñla olur. Naẓar çün Faḥr'ıñ kelimâtın ve beyân eyledüği nükâtın ve tevcih-i bî-ma'nâ ve te'vîl-i mâlâya'nîsin istima' itdi. Cevâbından şifâ ve ḥitâbından derdine devâ fehm itmeyüb Faḥr'e veda' itdi. Hemân laḫza şehri-şöhretten sür'atle âb-ı revân gibi devân ve nâr-ı süzân gibi girizân olub şahrâlar ve deryâlara yüz urdı. Çün bir müddet beydâ-yı müsâferetde himmet merkebin sürdi.

GÜZER-GERDEN NAẒAR 'UḲBE-İ ZÜHD Ü RİYÂ-RÂ EV NIŞÂN-CÜSTEN EZ-ZERḲ-I RÂHİB ÇEŞME-İ BEḲÂ-RÂ

Ḳazayla bir aḥşam Naẓar-ı müsteḥâm bir küh-ı pür-şükûhuñ dâmenine irişdi ki külesi duḥân-ı 'inân-ı keşide gibi tûsen-i bî-sütûña hem-ser ve kellesi şehâb-ı müşğin-ḫnâb gibi ser-â-perde-i gerdüna berâber olmuş.

(20 a) Beyt¹⁶⁸

Siper der-ber girifte tiğ-ı ber-ser
Nihâde çün felek ber-farḳ-ı miğfer
Kemer beste be-meydân istâde
'Adv ez-bîm der-pâyiş fütâde

Neşr- Medâḫil ü meḥârici ḫuruḳı endîşeden târik ü teng ve mezâhib ü me'âici leyle-i zulumât gibi seng ü bişeden târik ü pür-deng¹⁶⁹

Ḳıt'a¹⁷⁰

'Uzlet ehli gibi şarub ayağın dâmânına
Baş açuḳ şâm u seher yaşlar döküb eyler du'â
Bağlamış ḳarnına aşḫâb-ı ḳanâ'at gibi taş
Zühd ile ḳılmış cihân gencînesini zir-pâ
Ḳuḫb-ı evtâd-ı cihân ya Ḥızr'dur ya yâr-ı ğâr
Kim dilinden feyz alur mecmû'-ı erbâb-ı şafâ

¹⁶⁵ şâh-vâr : şeh-vâr Bu., İÜ.

¹⁶⁶ 'ibâret-i mâl ü câhdur - Bu.

¹⁶⁷ ḥuşûl-i : vuşûl-i İÜ.

¹⁶⁸ Nazm : Beyt Sü.2, İÜ.

¹⁶⁹ pür-deng : pür-direng Sü.2, Bu., İÜ.

¹⁷⁰ Ḳıt'a : Nazm Bu. : Beyt İÜ.

Neşr-Nazar-ı nām-ver bir zaman ol arada bî-çāre ve muẓfār ẓurdu. Āḥırü'l-emr bir kimse bulub ol buḡ'a-i hevl-nākūñ mi'berin ve sāyir ḥaberlerin sordı. İtdiler: Bu cebel-i semā-sīmā 'uḡbe-i zühd ü riyādur ve bunuñ üstünde bir bīnā-yı 'azīm ve şavme'a-i ḡadīm vardur ki içinde murṭāz u tā'ib bir pīr-rāhib-i pūr-mevāhib olur ki adı Zerḡ ve rüz şeb deryā-yı eşke ḡarḡdur.

Beyt

Ruḡı zer eşki lā'1 ü saḡı kāfūr
Yanar bir şem'-ı kāfūrīdür ol nūr

Neşr- Nazar itdi: Rāhibler kuvvet-i riyāzetle taşfiye-i ḡalb ü rūḡ idüb ḡaybdan ve mülāzemet-i ḡalvet ü 'uzlet birle şāhib-i fütūḡ olub esrār-ḡān (20b) olurlar. Gāḡ olur ki eşḡāl-i cismiyye ve ihmāl-i resmiyyelerin tecvīf ü taḡfīf idüb bir ṡaḡdan bir ṡaḡa ṡayrān iderler. Eṡrāf-ı kāyinātı şems-i ḡāver ve mürḡ-i tīz-per gibi seyrān iderler. Ve gāḡ düşer ki 'azāyım u ṡlīmāt ile da'vet-i cinn idüb ḡaber alurlar. Ve'l-ḡāşıl ruḡbāniyyet-i şedīde birle ḡoḡ umūr-ı ba'ideye yol bulurlar. Şāyed ki 'İsī-nefes ve derdüme feryād-res ola. El-kışşa: Nazar-ı pūr-ḡuşşa 'ankebūt-vār vāle zār¹⁷¹ ol kūh-ı felek-burūca 'urūc idüb ol şavme'a-i hümāyūn ve maşṡaba-i meymūna irdi. Bir küniş-i bihiş-siriş ḡördi ki ḡubbe-i ḡarḡ-ı berīn gibi her cevānib-i ḡanādil ḡün kevākib birle tezyīn ü āyīn nigār-ḡāne-i ḡīn üzre envā'-ı ḡışt-ı zer-nüviştle der ü dīvārı telbīn olınmış. Ferş-i pāki aşnāf-ı ruḡām-ı ḡām elmās-ı fāmle şöyle işlenmiş¹⁷² ki şan revān ü devān āb-ı ḡālākdur mevvāc ve 'arş-ı tāb-nākinde o denlü lāciverdī ve zer-endūdī nuḡūş-ı engelyūñi ve rusūm-i ḡelezōñi baḡla-mışdur ki ḡüyā şāḡn-ı eflākdur vehḡāc. Müselles ü müseddēs kesimler ve muḡarnas u muḡavves resimler. Siper-i ḡāziyān gibi nīm ḡubbeler (21 a) ḡatılmış ve kemān-ı Hicāzyān gibi sīm kemerler atılmış.

Beyt

Budur var ise cennet dir¹⁷³ ḡörenler
Ki ḡıḡmak istemez aña ḡirenler

Neşr- Vaḡtā kim Nazar-ı nām-ver ol ma'bed-i¹⁷⁴ dil-ārā ve merḡad-i zībāyı temāşā eyledi. ḡādimleriden icāzet ve ḡāciblerinden delālet ile varub şekl-i şūfiyāne ve resm-i kūfiyāne birle Pīr-i Zerḡ'ı ziyāret ve dā'iyē-i āb-ı ḡayātı ḡikāyet eyledi. Zerḡ itdi: Ey mürīd-i sādıḡ ve ey tālib-i müḡiḡḡ. Āb-ı ḡayāt didükleri dār-ı 'uḡbāda selsebīl-i cennet-dür ve bu dünyāda ḡöz yaşından 'ibāretdür. Eḡer serā-yı cihānda 'ayş u nūş-i cāvidān dilerseñ acı ḡöz yaşların revān eyle ve eḡer devr-i zamānda şafā-yı bī-pāyān isterseñ şūrābe-i tezvīr-i firāvān eyle. Ki ol baḡr-i pūr-emvāc zāhirde eḡerḡi kim millḡ-i ücācdur. Lākin ma'nide 'azb-i furāt ve ḡeşme-i āb-ı ḡayātudur. Nazar-ı rūşen-zāmīr, Pīr-i Zerḡ'uñ daḡı kelām-ı meşūb ve beyān-ı meḡzūbundan neşve-i şıdḡ u şafā ve raşḡa-i luṡf-ı vefā¹⁷⁵ bulmayub

¹⁷¹ vāle zār : vāle vü zār Sü.2, İÜ.

¹⁷² işlenmiş : dōşenmiş İÜ.

¹⁷³ cennet dir : dir cennet İÜ.

¹⁷⁴ ma'bed-i : sa'īd-i İÜ.

¹⁷⁵ luṡf-ı vefā : luṡf u vefā Sü.2, Bu., İÜ.

istifâzasından televvüş-i istiḥâza fehmi eyleyüb yüz fütür u inkisâr ve biñ tekeddür ü iztirâr birle zamîr-i ḥîre ve ḥâṭır-i tîre seyl-i devân ve âb-ı revân gibi (21 b) ol tağdan aşğa inḥidâr gösterdi.¹⁷⁶

ZAḤMET-KEŞİDEN NAZAR DER-ÇENGELİSTÂN PÜR-MİḤNET VE RÂH KÜM-GERDEN DER-HÂVİYE-İ ĞURBET.

Eyyâmla bir gün yolu bir çengelîstân-ı cân-sitâna uğradı ki tezâḥüm-i eşcâr-ı bî-bâr veterāküm-i şâh-sâr-ı pür-ḥârından mür u mârâ tâḳat-i güzâr ve bād-ı sebük-bâra mecâl-i reftâr müyesser ü muḳadder degüldi. Dest-i çenâr gibi pençe-i pür-işkencesi ağaçlar budağında ḳalaydı pîl-i demânuñ geçmekde omuzları sökülürdi ve ğül-i beyâbânuñ perî-vâr perleri dökülürdi.

Müfred¹⁷⁷

Ger uğrarsa ol eşcâr içine pîl

Ḳalur mürĝ-i ḳafes gibi nice yıl

Ve'l-ḥâşıl Nazar-ı bî-dil bir râh-ı mürçe deñlü fūrçe bulub düşe ve sürçe hezâr-ı işkence ile ol mişe-zârdan zâr u dil-figâr mürür u 'ubür eyledi. Ḳazâ-yı Rabbânî ve belâ-yı nâ-gehânî çâh-ı saḳar gibi 'aḳârib ü ḥayrete muḳarrer olmış bir vâdi-yi bî-hâdînuñ üzerine indi ki menâhilinde ḥamîm-i caḥîm revân ve menâzilinde sümüm-i ğumüm vezân. Sevâdından dîv-i bed-nihâd vahşet ve nihâdından tinnîn-i sengîn-i fevâd dehşet eyler. Aḥcârı azfâr-ı ğilân (22 a) ve ḥâr-ı muĝilân gibi müceddir ü âkil ve enhârı semmü'l-fâr ve zehr-i mâr gibi muḥaddir ü ḳâtil. Derûnı ḳalb-i le'im gibi muḫlîm ü vaḥîm ve buṭunı 'ayn-ı sekîm gibi pür-ḥîm ü rîm. Nâçâr Nazar-ı dil-figâr miḥnet-i bî-ḥadd ve şiddet-i bî-'add birle ol vâdi-yi ḥaylden yaña râhil ü hâcil olub ebr-i ḥâmil ve ğays-ı nâzil gibi teveccüh ḳıldı. Çün ol saḳar-ı bî-meferrûñ maḳarrına nüzül ve cevfi pür-ḥavfine ḥülül itdi. Hengâm-ı zulâm ya'ni hengâme-i şâm irişdi. 'Âlem ḳarañu ve cihân Nazar'a añu yañu oldı. Deşt ü vâdî zulmet çadırın büründi. Her ser-i ḥacer ra'sü'l-ĝül gibi ve her âb-ı şimr 'aynü's-şevr gibi göründi. Rücüm-i nücüm şeyâfîn şeb-i dey-cûra hücum idüb şa'bân-ı âsumân dehânından etrâf-ı cihâna ateş-efşân atmaya başladı. Nazar-ı bî-çâre bu hâletden ḥayrete ve ḥaşyetden zücretde iken nâ-ĝâh ğüşe-i vâdîden bir münâdi âvâz eyledi ki:

Nazm¹⁷⁸

Elâ yâ 'âkifü'l-vâdiyi'z-zulâmî

Fe-inna'llâhe hâdün li'l-enâmî

Ve inne'l-yüsra ba'de'l-usri fe'sbir

Li-enne's-şabrı miftâḥu'l-merâmî

Neşr - Vaḳtâ kim ol âvâz-ı tarab-sâz Nazar'uñ sem'-ı cem'ine irdi. Hemân dem cânı şafâdan semâ'a girdi. Teşne iken furâte ve mürde iken ḥayâte irişdi.

¹⁷⁶ aşğa inḥidâr gösterdi. : aşğa inmeye inḥidâr-ı bâm gösterdi. Bu.

¹⁷⁷ Müfred : Nazm Sü.2, Bu., İÜ.

¹⁷⁸ Nazm : Beyt İÜ. : Rubâ'î Sü.2

Nidā idüb itdi: Ey hâtif-i gayb ve'y sürüş-i bî-'ayb. Nidā-yı pür-şadādan şabâh gibi zulmet-i ğamdan felâh ve rûh-i bî-fütûhâ¹⁷⁹ cenâh-ı necâhdur. *Bi'llâhi'l-hādî fî zulumâti'l-bihâri ve'l-bevâdî*. Bu çengelistan-ı vâdinûn adı nedür ve sedâd-ı reşâdı neredendür¹⁸⁰ Yoğsa¹⁸¹ bu menzilet-i hevl-nâk mehbet-i helâk mıdur ve bu teng-nây-ı hayât câ-yı memât mıdur. Veyâ bu mekân-ı 'ânâ dehân-ı ejdehâ mıdur¹⁸² ve bu maķâm-ı teng kâm-ı neheng midür. Yine ol sürüş-ı pür-sürür cevâb virdi ki: Ey Nazar-ı mehcür bu vâdî-yi bâ-hayret hâviye-i ğurbetdür ve ol çengelistan-ı 'avâyık hâristân-ı 'alâyıkdur. Bu tarîk-i muzîkdan mahrec ve bu câ-yı teng-nâydan râh ferec-i qarîbdür ve Hâķķ sübhânehü ve te'âlâ muztarribinûn¹⁸³ da'vâtına mücîbdür. Henüz bu sözde iken tuţuk-ı ufuķ fâliķu'l-ışbâh mışbâh-ı şabâhı yandurdi. Yine sipihr-i mihr gösterdi. Zulumânı pür-âhenin nûra bandurdi. Rû-yı cihân-ı ğandân ve kevn ü mekân-ı tâbân oldı. Nazar'ıñ eline bir şâh-râh girüb ol zindân-ı 'anâ-dan ve zeh-dân-ı belâdan gündüzün ğalâş itdi. Çün bir müddet-i dırâz ve derd ü niyâzla gitdi

ÜFTÂDEN ŞÂHİB-İ SEYÂHAT BE-GİRDÂB-I HAYRET

Rûzgârla bir deryâ (23 a) kenârına yetdi ki tûl-i muğıttı basîti arz-ı ğabrâya yol kesmiş ve 'arz-ı 'arîzi sâğat-ı lücce-i ğazrâ üstine şan'at aşmış. Ğavvâş-ı vehm-i diķķat-endiş 'umķı ğavrında ğayrân ve sabbâh-ı fehmi maşlahat-ğış tecävüzi emrinde ser-gerdân.

Nazm¹⁸⁴

Kükrese üstür gibi tutar köpükler 'alemi
 Ursa dem ejder gibi bir loķma eyler 'âdemi
 Ser-te-ser âfâķı geşt itmiş ya bir sâ'ildürür
 Cerr için keffindeki geştî-şifat keşküldürür

Nesr- El-kışşâ¹⁸⁵ Nazar aşâğa ve yuķaru çok yügürdi. Âhir bir kimisne bulub bunuñ sâğilin ve mi'berin ve sâyir ağvâlin ğaberlerin şordı. İtdiler : Bu deryâ 'ummân-ı endişe ve aşâğa tarafı girdâb-ı ğayretdür ve öte cânibi sâğil-i necât ve pâdişâhınûn adı Himmet'dür. Nazar, Himmet'üñ meķarim-i ağlâķın ve merâsim-i eşfâķın nesebde nisbetin ve ğasebde ğısbetin istifsâr itdi. İtdiler: Übüvvetde Hâşimiyyü'l-asl ve fütüvvetde 'Âşimiyyü'l-vaşl. Seğâda ebr-i mâtır ve 'aţâda bağır-ı zâhir. Luţfi 'amîm ve ğandânı ķadîm. Bir şehr-yâr-ı kerîm ve cihân-dâr-ı 'azîmdür.

¹⁷⁹ bî-fütûhâ : fütûhâ İÜ.

¹⁸⁰ neredendür : nedür İÜ.

¹⁸¹ yoğsa : Yoķsa Sü.2, Bu. Yoğısa İÜ.

¹⁸² ejdehâmidur : ejdermidür İÜ:

¹⁸³ muztarribinûn : muztarrinûn İÜ.

¹⁸⁴ Nazm : Beyt İÜ.

¹⁸⁵ Nesr- El-kışşâ : Vc'l-hâşıl İÜ.

Meşnevî¹⁸⁶

Cüdi deryâsında nüh eflâk bir gerdân habâb

Ƙadri şahrâsında yedi bahr bir çevrim serâb

Neşr- Hemân bî-ihtiyâr Nazar-ı bî-Ƙarâr sürüb (23 b) deryâ kenârına irdi. Bir sefine bulub içine girdi. Te'alluƘ-ı rismanî üstine gelüb tevaƘƘuf lengerin içerü aldurdu ve başiret çârmıhların çekişdürüb 'azîmet-i bād-bānuñ yuƘaru Ƙaldurdu. Āf-tāb-ı cihān-tāb gibi burūc-ı ābiyeden Ƙavş-ı menzil idüb tîr-şifat maƘşūd tarafına yöneldi. Ya'ni mellāh-vār Nazar-ı sebūk-bār fırsat-ı kār-bār ve Ƙuvvet-i rüzgārla himmet keştisin necât tarafına saldı. Çün bu minvāl üzre bir Ƙaç. mîl deryâ yüzinde revān oldu. Ƙazayla bir bād-ı 'aşîf ve rüzgār-ı muhālîf Ƙıçub şavâ'ıƘ ü bevâriƘ 'ıyān oldu. Efvāc-ı emvāc-ı pür-ħaţardan zevrāƘ-ı nazar-gāh-ı evc-i simāke 'urūc ve ģazîz-i helāke vüluc eyledi. VardıƘca deñiz Ƙaynadı ve Ƙumlar oynadı ve rüzgār azdı. Nazar-ı bî-çāre bir Ƙaç gün ol bahr-ı bî-pâyānda ģayrān ü ser-gerdān gezdi. Āħirü'l-emr tezāħüm-i telāţum ve terācüm-i telāţum ģaddeden mütecāviz olub esbāb u ālātın şardı.¹⁸⁷ Ser-cümle kimi tār u mār olub Nazar telh-kām ve şūr-baht bir tahta pāre ile bî-raħat Ƙaldı.

Nazm¹⁸⁸

Ĥayret sefinesinde bu dil çârmıh olub
Bir rüzgāra irdi ki yok tākāt-i sūħan
Bu bahr-ı pür-ħaţarda ki mevvācdur müdam (24 a)
Ceryü'r-riyāħi leyse kemā teşteħiyi's-süfün

Neşr- Dāyimā riyāħ-ı taƘdîr ve zevrāƘ-ı tedbîri şavb-i maƘşūda göre sürmez. Ve mellāh-ı tevfiƘ sefine-i ümîdi sāhil-i necāta irgörmez. El-Ƙışşa: Āħir-Ƙār asîb-i emvāc-ı rüzgār sürüb Nazar-ı bî-lengeri girdāb-ı ģayrete şaldı. Çün kim Nazar-ı şāħib-i seyāħat sibāħat fenninde māhir ve bu emrūñ yaraƘıñın her laħza yanında iki Ƙabağı ģazır idi. Bi'z-zarūre ol iki Ƙabağıyla çok sibāħat idüb 'āƘıbet-i 'āfiyet yaƘasına Ƙıçdı.

ĤALĀŞ-YĀFTEN-İ NAZAR-I BE-SİBĀĤAT¹⁸⁹ VE RESİDEN-İ ŞEHR-İ HİDĀYET

Bir mürg-zār gördi ki sāħat-i şahrâsınuñ gülzār-ı rabî'i cennet-i 'ulyā gibi dest-i tetāvül-i ģazāndan masūn ve bir ģurrem diyāra irdi ki füşat-ı fezâsınuñ edvârı menî'i ģavāli-yi burc-ı ģađrā gibi taħammül-i¹⁹⁰ ģadeşâtdan meknūn idi.¹⁹¹ Ve ol şahn-ı mümehhedüñ miyānında bir ģışn-ı müşeyyed gördi ki Ƙavā'idi tahte's-serāye nüzül ve me'āƘıdı şüreyyāya vüşül bulmuş. Ĥandekınuñ taşı semāke melcā

¹⁸⁶ Meşnevî : Nazm İÜ., Bu. : Ferd Sü.2

¹⁸⁷ ve burdı. Nazar'ınuñ sefinesin iletüb bir tışa urdı. + İÜ.

¹⁸⁸ Nazm : Ƙıtt'a Sü.2 : Beyt İÜ.

¹⁸⁹ NAZAR-I BE-SİBĀĤAT : NAZAR-I SĀĤİB-İ SEYĀĤAT Bu. : NAZAR-I SEYĀĤAT İÜ.

¹⁹⁰ taħammül-i :tecāhül-i Sü.2 : teģāyül-i İÜ.

¹⁹¹ meknūn idi. : leyl ü nehār meknūn idi. İÜ.

cevsekinuñ başı simâkden a'lâ olmuş. İraçdan şihâb-ı şâkıb ve yakından şehâb-ı sâkıb gibi görünürdü. Meger ki Himmet-i melek-rütbet ol kal'a-i felek-menzileti kendüye dâru's-salţanat (24 b) idüb adın hidâyet virmişdi. Nazar-ı fûrûmânde dağı belâ vü miĥnet ve 'anâ vü âfetlerden cânına irmişdi. Biñ cidd ü cehdle Himmet'üñ dergâhına irdi. Çün kim icâzet oldu içerü girdi. Gülşen-i salţanatda bitmiş bir nihâl-tâzei ber-kemâl gördi ki endâze-i serv-i bâlâsı yanında aĥsân-ı tûbâ bu yâl ü bâl ile pest olur. Nişîmen-i rif'atde karar etmiş bir şehbâz-ı hüma-pervâz müşâhede itdi ki seyrânınıñ meydânına tãyirân-ı sidretü'l-münthâ irmeyüb ol perr ü bal ile şikest bulur. Kemâlde şemsü'd-düĥâ cemâlde bedrü'd-dücâ 'aliyyü'l-kâdr celiyyü's-şadr. Pes Nazar-ı şâhib-güher ol ki levâzım-ı ikrâm ve merâsim-i ihtirâmdur yerine getürüb ĥidmet-âsitânesine baş kodı. Ve mekremet dehânın açub du'â-i devlet rûz-efzûn ve şenâ-yı rif'at baĥt-meymûn okıdı. Himmet-i şâhib-i şevket dağı çün Nazar-ı gevher-ârâ¹⁹² ile pîrâste ve zîver-i aĥsâyla¹⁹³ âraste gördi. Mülâtefet ve mu'âtefet yüzinden nâm u nişânın ve aşl u mekânından ĥaber şordı. Nazar dağı cerr-i kelâm ile fetĥ-i merâm idüb âb-ı ĥayât için olan sergüzeştin ve seyr-i küh u deştin söyledi ki rûzgâr-ı bî-şumârdur ki Dil-i nâm-dâr için âb-ı ĥatâtı cüyâyam (25 a) ve ĥubâb-şıfat bu hevâyla ser-geşte ve bād-peymâyam.

Nazm¹⁹⁴

Bu cüst ü cüyla ben bî-ser ü pâ
Yüz urmadık ne taĥ ĥaldı ne şahrâ

Gâĥ efsûs-ı Nâmusla me'yûs ve gâĥ efsâne-i Faĥr-i melûsla mehlûs oldum. Gâĥ tãmât-ı Zerĥ-i râhib ile ĥuşk-dil ve gâĥ diyâr-ı ĥurbet ve buĥâr-ı ĥayretde giriftâr âb u kil düşdüm. Bir kimisne derûnum âteşine âb-efşân olmadı ve bu dîde-i ĥam-dîde ol çeşmenüñ menba'ından bir yerde nişân bulmadı.

Beyt

Sikender-veş ümîd ile bu yolda
Virürsen teşne-dil cânı ne müşkil

Neşr- Himmet itdi: Ey ıztırâb-ı âbla ciger-tâb ĥalan. Ve'y taleb-i şitâbla ĥaşılı serâb olan. Kışsa-i âb-ı ĥayât ĥazıyye-i taĥķiķi ve kelâm-ı taşdıķidür. Menba'ı mu'ayyen ve vücûdı müberhendür. Amnâ ĥuşûli düşvâr ve vuşûli bî-hencârdur. Belki muĥâle ĥarîb ve şerbet-i bî-naşîbdür. Nazar itdi: Egerçi kim kimse ol çeşmeye âsân irmez bâri ĥaber virmek sizlere zebân virmez. *İn-lem tüvâfiknâ fî-sülûkin ĥâze'l-bisât* lakin *ihhidnâ ilâ-sevâi's-şırâţ* ki bî-keştî deryâda sibâĥat ve bî-delîl şahrâda¹⁹⁵ seyâĥât ĥılınmaz. Sizden nişânla ĥaber benden dil ü cânla sefer. Egerçi (25 b) sa'yümde 'acül ve muţtaribim lâkin ĥidmetde şâbitim ne münĥalibim ki renc iletmeyince gence irilmez ve mücâhede çekmeyince müşâhede virilmez.

¹⁹² gevher-ârâ : gevher-edeb Sü.2 : gevher-âdâb İÜ.

¹⁹³ zîver-i aĥsâyla : zîver-i iĥlâsla Sü.2 : zîver-i aĥsâb ile İÜ.

¹⁹⁴ Nazm : Beyt Sü.2, İÜ.

¹⁹⁵ şahrâda : beydâda Sü.2, İÜ.

Beyt

Cānān dileyen cihāna qalmaz

Yok yok ne cihān ki cāna qalmaz

Neşr- ki *el-muhtālū ḥāyinūn ve'l-muqadderū kāyinūn fe-innī mütevekkilūn*
'ale'l-ḥākimi'l-lezī leyse 'alā-ḥukmiḥī mezīdūn. Ve yef'alu'llāhū mā-yeşā'ü ve
yaḥkümü mā-yürüd. Lā-yedfe'u kazāe't-taḥzīr ve lā-ye'uddü taqdīre't-tedbīr.

HABER-DĀDEN-İ HİMMET EZ-MENBA'-İ ĀB-I ḤAYVĀN VE
TA'RİF-GERDEN VE'Y 'IŞK U ḤÜSN-RĀ BE-NAZAR-I DİDE-BĀN

Himmat itdi: Ey cüvan-merd-i şāhib-i derd tarīk-i fütüvvette zınnet ve
meslek-i mürüvvette minnet olmaz. 'Arz-ı su'übetden garaż senden taleb-i ecr ü
'ivāz degüldür. Pes güş-ı hüşı benden yaña tut saña bu mu'ammānuñ ismin beyān
ve bu definenüñ tılsımın 'ıyān edeyim. Benden maḳām-ı taḥkīk senden 'azm-i
tarīk ki *min-şahḥaḥi'l-'azīmeti sâ'adetü't-tevfīk*. Bilgil kim diyār-ı meşriḳda bir
pādişāh-ı gerdün-penāh ve bir şehin-şāh-ı encüm-sipāhvardur kim adı 'Işk-ı 'ālem-
süz ve günbedi zıllu'llāhi dil-fürüzdur. Çerāğ-ı devleti fūrūḡi meşā'il-i 'arş-ı a'lādan
şāḳīb ve sancāğ-ı şevketi tūḡi menāzil-i şüreyyāya ḡālibdür. Peri ve ādemi (26 a)
dergāh-ı ḥıdmetinde bende-i ḥālka-begüş. Vühüş u tıyūr āsitāne-i 'ubūdiyetinde
ser-efgende ve med-hüşdur. Mü'ellif-i edvār ve muşannif-i eş'ardur

Meşnevi¹⁹⁶

Ney-i dem-sāza ol urmuşdurur od
Anuñ söziyle oldı 'ūd-ı pür-dūd
Ol itdi bülbüle elḥān-ı ta'līm
Anuñçün gül tutubdur güş-i teslīm

Neşr- Seylāb-ı tiğ çün miḡi ḥavfından 'uyūn-ı 'ālem Seyhūn olupdur ve
pertāb-sehm pür-vehmi derdinden ḡülzāruñ baḡrı ḥūn tolubdur. Ve'l-ḥāşıl zebān-
ḥāme-i beyān eḫvār-ı salṭanatı edāsından ḳaşır ve beyān-ḥāme-i zebān-āşār-ı 'izzeti
istikşāsından mütekāşırdur. Ve 'Işk'uñ, Ḥüsn-i bānū dirler bir duḡter-i çün aḡteri
vardur ki naḳḳāşān-ı ÇİN ü Ḥıṭā cemāl-i bī-mişāli naḳşınuñ bir noḳtasında ḥayrān
ve tal'at-ı ber-kemāli pergārınuñ dāyiresinde ser-gerdānlardur.

Meşnevi¹⁹⁷

Zülfünden ider şabā şemīmi
Büyundan alur seher nesīmi
Bir ḳılca miyānı olda ma'düm
Bir noḳta dehānı olda mevḥūm

¹⁹⁶ Meşnevi : Nazm Bu. : Beyt Sü.2, İÜ.

¹⁹⁷ Meşnevi : Beyt Sü.2, İÜ:

Neşr- Bir nev-bahârdur¹⁹⁸ ki dîde-i felek âyine-i ruhsârı envârına tâkât getürmez ve bir şun'-ı nâdirdür ki sine-i melek şahîfe-i dîdârı esrârına fikret yetürmez.

Beyt

Deñizler düde eşcâr olsa aqlâm

Olunmaz şemme-i evşâfı i'lâm (26 b)

Neşr- Ve Hüsn-i bânü için şehr-yâr-ı 'Işk dâmen-i küh-ı Kâf'da mânend-i şehr-i Dımışk bir şehr-i 'âlî binâ ve bir bâğ-i cennet havâli-yi müheyâ itmişdür ki her küşesinde yüz tezeyyün ve her küşesinde biñ te'ayyün¹⁹⁹ "*fî-hâ mâ-teştehiyi'l-enfüsü ve telezzü'l-e'yun*".²⁰⁰ Arşâ-i heşt-bihişt cemâlî nüshasından bir rivâyet ve ravza-i ürd-i bihişt kemâlî süresinden bir âyettür.

Beyt

Bu vaz'-ı bî-mişâlün biñde biri

Yazılmaz cem' idersün biñ deyri

Neşr- Ol şehre şehr-i dîdâr ve ol bâğa bâğ-ı ruhsâr dirler ve ol bâğün içinde mektûm ve hitâm-ı müşkilde mahtûm şehd-i şâfî gibi bir çeşme-i şâfî vardur ki "*aynen yeşrabü bihe'l-muqarrebün*".²⁰¹ *Lâ-fî-hâ gavlün ve lâ-hüm 'an-hâ yünzefün*".²⁰² anuñ şânında bir âyet-i münzel ve beyânında bir 'ibâret-i mücmeldür. Anuñ adı çeşme-i femdür. Âb-ı hayât ol çeşmenüñ eşmesinde müdgâmdur. Her bâr Hüsn-i perî-ruhsâr ol bâğ-ı firdevs-âsârüñ şahnında ve ol çeşme-sârüñ üstinde kendinüñ aħbâb u aşhâb ve etrâb u ensâbiyla "*ke'ennehünne'l-yâkütü ve'l-mercân. Lem-yatmişhünne insün kablehüm ve lâ-cân*".²⁰³

Beyt

Cevârîdür havârî-şekl anlar

Degül duhter görenler şanur ahter

Neşr- 'ayş u 'işret (27 a) ve bezm-i şöhbetedür. Ammâ ne cânı vardur ki bir kimsenüñ Hüsn-i perî-rü'nuñ güft ü güyunsuz ol çeşme-i dil-cüdan bir ser-mü deñlü nişân vire veyâ Hüsn-i bânü'nuñ sâkîlerinden gayrı bir kişinüñ ol âb-ı revân-baħşe ve ol şarâb-ı cân-baħşe eli ire. Ve daħi ol şehrüñ muķâmirlerinden degme bir tâcir-i kumâş ve kıllaşlarından biñde bir 'ayyâş baş kırtarsa olmaz. Ve ol gülistân-ı cennet-sitâna ins ü cândan kimse yol bulmaz ki her küşesinde bî-emân biñ ħaşm-ı gayür ve her küşesinde päs-bân yüz kelb-i 'akür var. Bu cümleden gayri menâzilinüñ der-bend ü 'uķubâtı nâ-maħdüd ve merâhîlinüñ maħâyif ü nekebâtı gayr-ı ma'düddur. Mesâliki pür-mehâlik ve tarâyıķı pür-me'âyıķdur. Ol

¹⁹⁸ nev-bahârdur : nür-bâhirdür Sü.2, İÜ.

¹⁹⁹ te'ayyün : teķayyün Sü.2, İÜ.

²⁰⁰ Orada nefislerin arzu ettiği ve gözlerinzevk aldığı şeyler var. Zuhruf/71

²⁰¹ Bir kaynak ki; yakınlâştırılmış olanlar ondan iķer. Mutaffifîn/28

²⁰² Onda ne bir başağrısı vardır ne de kendilerinden geķip, akılları ķelinir. Saffât/47

²⁰³ Sanki onlar yakut ve mercandırlar. Rahman/58 - Bunlara onlardan önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur. Rahman/74

cümleden biri diyâr-ı seg-sârdur. Bir dîv-i pür-rîv ki aña Raķîb dirler ol yerde Şehr-yârdur. Ğûn-ĥâr u bî-Őefkat ve merdüm-âzâr ü bed-sîretdür.

Beyt²⁰⁴

Tünd-ĥüy u türüŐ-rûu u mu'zî bî-merĥamet
Ğîle-kâr u dil-figâr u dñnî²⁰⁵ pür-Őeytanet

NeŐr- Őehr-i dîdârũ dîde-bânı ve bâĝ-ı ruĥsârũ nigeĥbânıdur. Çün diyâr-ı seg-sârdan geĥersin (27 b) benüm ĥarındaŐımuñ maķâmına güzâr idersin ki ol diyâr-ı dil-ârâ ĥıttâ-i ĥatt-ı istivâdur. Adı Ķâmet ve 'alem-vâr ĥüsn-i perî-ťal' atdur. Bülend-pâye ve Őeref-sâye, râst-güftâr ve dürüst-girdâr, mevzûn-ťabî'at ve müstaķîm-fikret cüvândur. Andan geĥince ser-menzil-i mâr-ı pâyândur ki ĝâyet maĥall-i ĥaťar ve mecma'-i Őûr u Őerdür. Çün andan 'ubür idersin ser-ĥadd-i Őehr-i dîdâra mürür idersin.

MeŐnevi²⁰⁶

DöŐenmiŐ ser-te-ser Őaĥn u Őırâtı
Ķamu istebraķ u sündüs bisâtı
Hevâsı müŐĝ ü ĥâk ü pâki kâfür
Fezâsı nür u Őaĥn-ı mecma'-ı ĥûr

NeŐr- Ve ĥâŐılı'l-ĥâl ve'l-mâlũ ba'de tũli'l-maķâl Nazar, Himmet'den ĥarındaŐı Ķâmet'e varaķa-i terbiyyet-i tevâķķu' ve ruķ'a-i taĥiyyet-i tazarru' eyledi. Himmet daĥi eline bir ĥâme-i müŐĝin-'imâme alub ber-ĥarîr üzre²⁰⁷ bir muťavvel ŐifâriŐ-nâme yazub Nazar'ũ eline virdi. Nazar daĥi bismi'llâhi'd-delîli'z-zühĥâdi²⁰⁸ fî-zulümâti'l-biĥâri ve'l-bevâdi diyüb yola girdi.

GİRİFTÂR-ŐODEN NAZAR-I EDİB DER-DEST-İ LEŞKER-İ RAĶİB

Çün bir müddet Nazar aĥter-i seyyâr gibi bir ĥaç menzil sefer ve båd-ı sebük-bâr gibi nice evc ü ĥazîzden güzer (28 a) ĥıldı. Ser-ĥadd-i diyâr-ı maŐrıķa ya'ni nâĥiyye-i vilâyet-i 'IŐķa iriŐdi. Çâr u nâ-ĥâr Nazar-ı bî-ĥarâr'ũ yolu der-bend-i seg-sâra uĝadı. Vehm ü ĥazer ve ĥavf u ĥaťar Nazar cigerin toĝradı. Tebdîl-i kisvet ve taĝyîr-i hey'et idüb der-bende girdi. Çün bir mîl miķdârı gitdi nâ-gâĥ bir mermerden 'amũda irdi. Bu 'amũduñ dâyiresinde pũlâd ile ĥazılmıŐ ve 'imrânî bir ĥaç Őatır yazılmıŐ ki :Ey bu maķâma güzer iden sâlik bilgil ki bu Őarîķ-i pür-mehâlik top tolu ĝül ve tengnâ-yı ĥumũldür. Bâdiye-i bî-pâyân ve sengistân-ı bî-dermândur. Mevrid-i belâ vü muĥan ve mehbit-i 'anâ vü ĥazândur.

Beyt

Gülidür nevk-i ĥâr u ĥârî ĥanĥer
Mülidür zehr-i mâr u mârî ejder

²⁰⁴ Beyt : Nazm Bu. : Raķîb İÜ:

²⁰⁵ dñnî : ĥñnî Sü.2, İÜ.

²⁰⁶ Meşnevi : Nazm Bu. : Beyt İÜ.

²⁰⁷ ber-ĥarîr üzre : birâderine Sü.2, Bu., İÜ.

²⁰⁸ delîli'z-zühĥâdi : delîli'l-ĥâdi Sü.2, İÜ.

Neşr- Menâhîli bî-âb ve menâzîl-i pür-tâbdur. Ve bu der-bendüñ ağzında bir hişâr vardır ki ehli cümle²⁰⁹ seg-sârdur. Garîbe her biri garîm ü bî-muhâbadur. Ve farîka kâmusı mevt-i müfâcâdur. Zîrâ şehrinüñ binâsı uruldukda ve esâsı konuldukda tâli'-ı burc-ı esed ve hâne-i kibr-i hâsedde bulunmuş. Zülâl-i nühüsetle nâzır mirrih-i evc-i siyâsetde hâzır imiş. Müşteri semt-i tâli'dendür ve âf-tâb-ı cihân-tâb ba'îdü'n-nûr imiş. (28 b) Kevâkib-i naşs inzâr-ı terbi' ile ki tâli' ve şevâkıb-ı sa'd-ı ittisâlât-ı şerefdan râci' vâkı' olmuş. Pes her kim terk-i cân u ser itmez bu maķâmndan aña rû gitmez. Vaķtâ kim Nazar bu haţtı okıdı. Tahayyür başını tefekkür dizine kodı. Ne dönmeye mecâl ve ne gitmeye ihtimâl bir zamân mütefekkir tırdı. Âhîrû'l-emr:

Mışra'

Görem başuma ne yazdıysa yazı

diyüb ol diyâr-ı bî-deyyâra yüz urdı. Nâ-gâh ırâkdan bir harpuşte gördi ki üstinde bir kal'a bünyâd kılınmış²¹⁰ ki kullesi sevr-i gerdüna hem-ser ve kellesi kelb-i ekberle berâber. Birüni temâşîl-i 'afâritle tolu ve derünü 'azâzîl ü tavâğıtle memlü.

Mışra'

Nühüsetde zühâle hem terâzû

Neşr- Bu esnâda iken każayla leşker-i Raķîb, Nazar-ı garîb'i burc u bârûdan gördiler. Hemân dem ol sevr-ı bî-sûruñ²¹¹ üstünde şûr-ı nefîri urdılar ve revân kal'adan aşğa yügürdiler ve Nazar-ı bî-çâreyi ortaya alub dört taraftan çeküb çevirdiler.

Beyt

Çü hünî dest ü pâyiş beste-kerdend

Başad âzâr-ı cânesh haste-kerdend

Ve'l-hâşıl Nazar-ı garîb'i tıub göturdiler, Raķîb-i mehib'üñ önüne geturdiler. Nazar çün Raķîb'e nazar şaldı. Şahra-i cinden zişt (29 b) bir heykel-i dîv-i şirişt gördi. E'üzü bi-rabbi'n-nâs min-şerri'l-vesvâs diyüb tırdı. Raķîb dağı Nazar'uñ vaz' u hey'etin görüb nâm u şan'atın şordı. Nazar itdi: Bir merd-i hakîm zü-fünün-i Yünânî ve bir fakîr-i 'alîm rehnümün-i Rabbâniyem. Tavvâf-ı cihân ve şarrâf-ı zamânem. Feth-i tılsimât ve tarh-ı filiz-zât iderem. Bi-'avn-i İlâhî hikmet-i riyâzide ferîdem ve 'ilm-i tabî'ide vahîdem. İhrâc-ı defâyinde hâr-ı hazâyinde darb-ı meşelem. Ve şan'at-ı kimyâda mâhir ve keşf-i zamâyir ü habâyada nâdirem. Vaķtâ kim Raķîb pür-hışm

Mışra'²¹²

Şurf-rüyi âhen-dil ü üsrüb-çeşm

bu âb-ı zer gibi kelâmı istima'²¹³ itdi. Şafâdan cânı muzdarib olub sema' itdi.²¹⁴ Sikke-i zer gibi çeşme-i aķmeri fîrûzân oldu. kal'a çanağı gibi ağzı egildi, sîm ü

²⁰⁹ ehli cümle : cümle ehli İÜ.

²¹⁰ kılınmış : olunmuş İÜ. Sü.2

²¹¹ ol sūr-ı bî-sūruñ : ol sūruñ İÜ.

²¹² Mışra' : Beyt İÜ.

²¹³ istima' : güş İÜ.

zer işitdi bildigin yañıldı ki mizâcında hırş-ı zer gâlib ve qadîmü'z-zamândan kîmyâya t̄alib idi. Dâyimâ bunuñ gibi bir üstâd-i kâmil ve bir 'âlim ü 'âmil isterdi. Lâ-cerem Nazâr'ı mihekki imtihâna urub kemâ-hiye şemsiyye 'amelin teklîf gösterdi ki da'vâ-yı bî-ma'nâ lâf u güzâf olur. Dürûg-i bî-fürûg (29 b) ekşeriyâ 'âdet-i vaşşâf olur. Nazâr-ı 'ayyâr-ı sâhib-'ayyâr dañi kendüyi sengin t̄utub terâzü ile söz meydânına girdi ve efsâne-i iksîrle ol seng-i bed-gevher ve seg-i sebük-sere hâb-ı hargûş virdi. İtdi: Eger zer-i kâmilü'l-'ayâr dilersün ve cem'-ı dirhem ü dînâr istersün sefer-i şehri dîdâr ve 'azm-i bâğ-ı ruhsâr itmek gerekdür ki kîmyânun edviye-i 'acîbi ve müfredât-ı terâkibi ol diyârda bulunur ve mevâddınun taşşîli ve cevâhirinun tekmîli ol- mürg-zârda olunur ki bu t̄ılsım-ı a'zam bî-hacer-i mükerrrem teşbîg-i zer bî-kibrîti aħmer olmaz. Bu bir şan'at-ı pür-ħikmet ü 'ibretdür. Zâhiri siyâgat ve bâtını sibâgatdur. Mâye-i buhl ü hâsed ve rabt-ı rûh ü ceseddür. Hallinde 'aql-ı ferrâr ve 'ağdinde nefsi t̄ayyârdur. Dirhemine hemmi tamâm ve dînârına nâr-ı müdâm gerek. Üstâdına rî'âyet ve cân u dilden 'izzet gerekdür. Raķîb itdi: Ey yâr-ı ğam-ħâr ser-rişte-i kâr ızhâr-ı hünerdedür yoħsa²¹⁵ şehri dîdâr ve bâğ-ı ruhsâr didigün cümle nazardadır. Eger sen qalini şahîh ve 'amelin şariħ gösteresin cânını bend-i ğamdan ve boynını kayd-ı elemden kurtarasın. 'İzzetün firâvân ve minnetün bir cân ola.

'ÂZM-GERDEN-İ (30 a) NAZÂR U RAĶİB BE-ŞEHR-İ ĞABİB VE RESİDEN-İ BE-BÜSTÂN-ĶÂMET GİRİĞATEN-İ NAZAR EZ-DEST-İ RAĶİB

El-kışsa: Raķîb ve Nazâr mânend-i sek ü âhü ve mişâl-i kelâg u tîhü 'azm-i sefer idüb diyâr-ı seg-sârdan şehri dîdâra müteveccih oldılar. Ķudretle bir ğün Ķâmet'ün maķâmına irdiler. Bir müddet ol ârâda ârâm idüb t̄urdılar. Raķîb, Nazâr'a her sözde yüz t̄elaţţuf ve her yüzden biñ tekellüf gösterüb mülâyemet eylerdi. Nazâr dañi envâ'-ı Ğiyel ve d̄urüb-ı meşel birle Raķîb'ün 'aqlın rubûde kılub muvâfiķ sözler söylerdi. Aħir Nazâr, Raķîb'den iltimâs itdi ki naħl-sitân-ı Ķâmet'i varub seyrân ideler ba'de ez'ân dönüb şehri dîdâra gideler. Ve'l-hâşıl Nazâr ve Raķîb gelüb Ķâmet'ün bustânına girdiler. Vezîr ü bâlâ ol ravza-i dil-ğüşâyı temâşâ idüb murâd naħlinden maķsûd meyvesin dirdiler. Bir maķâm-ı sidre-ķiyâm ve t̄übâ-ħırâm gördiler.

Beyt

Her şâh dıraħtı anuñ evtâr-şifat-ı memdûd

Her secî'î t̄uyûri anuñ eş'âr gibi mevzûn

Neşr- Bu eşnâda iken ittifâķ Ķâmet-i şâhib-nitâķ, Nazâr-ı edîbi, Raķîb'e qarîb ve bu emri ğâyetde ğarîb gördi. Dîvün insanla ne münâsebeti ve şeytanun Raħman'la nice müşâbeheti (30 b) vardur diyüb el altından Nazâr'ün Ğalîn şordı. Nazâr-ı nâm-ver dañi Ķâmet-i pür-istikâmet'i gördi ki bir dil-ârâm-ı serv-i Ğırâm ve bir ğül-endâm-ı t̄übâ-ķiyâm ki şekli bî-mişâl şan şems-i Ğâver ve şuret-i bâ-

²¹⁴ Şafâdan canı muzdariħ olub sema' itdi. - İÜ.

²¹⁵ yoħsa : yoksa Sü.2, : yoğsa İÜ.

i'tidali güyâ rûh-ı muşavverdür. Hüblikda 'alem-veş-i ser-efrâz ve mergüblikda kalem-mişâl-i çâbükbâz.

Beyt²¹⁶

Şalınsa başdan ayağa zarâfet
Otursa fitne vü tursa kıyâmet

Neşr- Hemân dem çehre-i çün zer ve dîde-i pür-gevher birle ayağına düşüb 'ömrün uzun ve kadrün füzün olsun diyu du'âlar okıdı ve qarındaşı Himmet'ün nâmesin önünde kodı. Kâmet çün ol muhavvel nâme-i muşanna'ı mine'l-maṭla' ile'l-maḫṭa' bî-tamâmihi muṭâla'a kıldı. Hasb-i hâle ve maşdüka-i maḫâle muṭṭali' olub bildi. Lâkin resm-i teğâfûl ve tarîḫ-i tecâhül üzre dönüb Raḫîb'e suâl eyledi ve mudârâ ve muvâsâ yüzinden şecere-i Mûsâ gibi ol serv-i dil-âsâ kıl ü kâl eyledi ki: Ey ḫaḫramân-ı diyâr-ı 'Işḫ²¹⁷ ve ey niğeh-bân-ı ḫişâr-ı ḫüsn-i dil-fürüz.

Beyt

Ki sensin ḫahr ḫâfînün pelengi
Belâ 'ummânınun ḫünî nehengi

Neşr- Bu sefer-i şâm ve seyr-i bî-hengâma (31 a) sebep nedür ve bu serheng-i bî-ferhengle hem-seng ve hem-seg²¹⁸ olub bâdı bu diyâr-ı ḫöş nenge gelmekte âheng ve taleb nedür. Raḫîb itdi: Ey serv-i semâ-pâye ve ey tezerv-i hümâ-sâye. Rûzgâr-ı bî-şümâr idi ki ben bende-i fütâdende marâz-ı dârü'l-külbeden iztirâb-ı ḫalb var idi. İşbu merd-i ḫakîm ve zû-fünün iklîmi buldum. Ol dâ'nuñ devâsına ve o derdün 'ilâcına mübâşir oldum. Bu daḫi luṭfindan gâh ben mehcür ve maḫcûra âb-ı sek-engûrla ta'dîl-i mizâc eyledi ve gâh ben bîmâr-ı bî-timâra dârü-yı ḫartûṭla 'ilac buyırdı. Âḫir itmân-ı 'ilâcda bir giyâya muhtâc olındı ki vücûdı kâm-yâb ve ḫuşûli irtikâb imiş. Lâ-cerem ol giyânun sevdâsında gû-be-gû cüst ü cûda ve sû-be-sû tek ü pûdeyiz. Vaḫtâ kim Kâmet-i dil-firîb kelimât-ı Raḫîb'i diñledi. Güftârında istikâmet yoğdıḫın añladı. Lâkin ber-muḫtażâ-yı eger müva'z-zâyfe ve lev kâne kâfîren evvel müsâfirler için ziyâfet ḫaydın gördi. Ve ney gibi miyân-beste olub ḫidmet maḫâmında tûrdı. Çün 'ayş ü 'işret ârâste ve meclis-i ziyâfet pîrâste oldı. Eşnâ-i bezmde remzle sâḫıyân mehrûlara Kâmet işâret eyledi ki Raḫîb hâli derûnı tolıya tûtdılar. (31 b) Çün kim ol girân-cânun yüki yetdi sebük-serler ayağından tûtub meclisden tarḫ itdiler.

Beyt

Bezm-i ḫüsnünden Raḫîb ḫürî sever
Kim yerişmez gülşen-i cennetde ḫâr
Meclisünde kim Raḫîb sek-nejâdı görse dir
Büstân-ı cennet içre bu ne eşşek başı dürer

El-ḫışşa: Çün Kâmet, Raḫîb-i 'ifritün dîv-i şarâbla râh-ı 'aḫlın urdı ve merdümlik yüzinden ol gül-i pür-rivi meclisden sürdi. Nazar-ı mehcürî yanına da'vet

²¹⁶ Beyt : Nazm Bu., İÜ.

²¹⁷ 'ışḫ : 'ışḫ-ı cihân-süz Sü.2, İÜ.

²¹⁸ hem-seg : hem-seng Sü.2, İÜ.

itdi ve telatfuf-ı istimâlet itdi ki: Ey mihmân-ı ‘azîz ve ey insân-ı sâhib-i²¹⁹ temîz ki âyine-i çehrende şüret-i rûşinâyiden nişân ve şâhfe-i cebhinde çeşme-i âşinâyiden beyân var.

Beyt

Ki sensin perde-dâr-ı manzar-ı dil
Cemâlünden münevver kişver-i dil

Neşr- Bu dîv-i hun-hârta mahrem ve gül-i mekkârla hem-dem ne yüzden oldun. Nazar daği kendünüñ aşl u velâyetini ve âb-ı hayâtuñ hikâyetini ve nice ‘azm-i diyâr ve ne vechile Raķib elinde giriftâr olduĝın beyân eyledi. Âhir ol mürde-dilüñ sırrını âteş-i hırş-ı zerle şem’-veş germ ve ol efsürde-i âb u kilüñ hevâ-yı kimyâ ile canın mûm-vâr nerm idüb mekr u efsünla ve hîle-i pür-füsünla zeyl-i ‘ismet-i hîdmetle iltivâ ve sâye-i himâyet hazrete ilticâ eyleyüb sen serv-i bâlânuñ âlî himmetiyle halâş oldum (32 a) ve sen sidre-maķâmuñ. mûntehâ ‘inâyetiyle necât buldum didi. Kâmet çün hikâyeti bildi. Nazar’ı ri‘âyetler kıldı. Meger kim Kâmet-i hõş-nitâķ’uñ Sâķ nâm beyne’l-ħadem bir gulâm-ı şâhib-ķademi vardı ki maķâm-ı hîdmetde key müstekîm ve pây-dâr idi. Kâmet daği Nazar’ı ol gulâma ışmarladı ki alub maķâma gide ve Nazar-ı ĝarîbi nazar-ı Raķib’den pinhân ide. Bu yaña çün dîv-i pür-zulmet-i şâm ĝâb-ı ĝafletden ĝozin açdı. Firişte-i şubĝ-ı bâm ‘âleme nişâr-ı rahmet saçdı. Raķib-dîv ĝâb-ĝâhından evķâr-ı şarâb ve maĝmûd u ĝarâb dili müşevveş ve derünü pür-âteş birle tıldı ve ĝüşe-be-ĝüşe Nazar-ı melek-manzarı tecessüs idüb her kişiden şordı. Nazar’dan eşer ve nişânından ĝaber bulmadı. ‘Âķıbet-i Nazâr’dan nevmîd olub diyârına ‘avdet ve maķâmına ‘azimet itdi. Bu yaña çün Nazar bî-zâd ‘inâyet-i Kâmet birle bend-i seķâmet Raķib-i âfetden âzâd ve sevķ-i İlâhî birle Sâķ-ı sâhib-i vifâķ’la hen-viřâķ düşüb dil-şâd oldıysa²²⁰ ol naĝl-sitânuñ hevâsını ĝâyet mu’tedil ve fezâsını nihâyet ĝurrem-dil²²¹ buldı. Diraĝt enârında şâĝlar ĝördi ki nihâl-i çenâr gibi berķ-i ĝulden pençe-dâr ve naĝl-i bî-ĝârında (32 b) raķbeler seyr itdi ki meyve-i cennet gibi şeker-bâr. Tübâ-mişâl devĝasınuñ²²² her ĝuşnında envâ’-ı eşmâr ve cennet-i ‘ulyâ gibi ‘arşasınuñ her şâĝnında eşnâf-ı ezhâr. La’l-fâm elmalar, seftâlû-yı şehd-kâmla çün verd-i aĝmer bir varaķda âviĝte ve ‘ıtr-âmîz ayvalar nârenc-i dil-âvîzle mânend-i şehd ü şeker bir taķâķda âmiĝte. Bâĝınuñ her ĝülü dîrûy u zîbâ ve ĝülzârınuñ her bûlbûli tûti-yi şeker-ĝâ

Beyt

Ŧonanmıř verd-i rengin ile her şâĝ
Öter bûlbûlleri küstâĝ küstâĝ

Neşr- Pes Nazar daği niyyet kıldı ki menzil-i Kâmet’de bir müddet iķâmet ide ki ser-tâ-pây²²³ ol bûstân-ı dil-ârâyı temâşâ idüb her ârâyı ĝöre ve ser-tâ-ser ol

²¹⁹ sâhib-i - Sü.2, Bu., İÜ.

²²⁰ oldıysa : olub İÜ.

²²¹ ĝurrem-dil : dil-i ĝurrem İÜ.

²²² devĝasınuñ : revĝasınuñ Bu., İÜ.

²²³ ser-tâ-pây : ser-tâ-ser Sü.2 : ser-â-pâ İÜ.

naḥl-sitān-ı dünyāyı teferrūc eyleyüb sāyesinde zevk ü şafāyı süre. Kāmet-i serv-i ḥıram daḥi mürüvvet kemerin kuşanub kıyāmet-i maḳāmlarda ve Naẓar-ı bī-ārāma şubḥ u şām ziyāfet ü müsaferet idüb tamām-ı kıyām gösterdi. Ve'l-ḥāşıl Naẓar-ı nām-ver bu üslūb ile vaḳt-i tebessüm-i şabāḥdan zamān-ı tenessüm-i revāḥa dek ol maḳām-ı ṭübā-ḥıramdda seyrān ü cevlan eylerdi. Gāḥ bu ḥāle şükr-i Yezdān ve gāḥ ḥırmān-ı āb-ı ḥayvāndan eşkin revān eylerdi.

DİDEN NAẒAR-I 'ACĀYİBHĀ-İ BÜSTĀN-KĀMET VE GÜZER-GERDEN
BĀ-ŞAD-I BELĀ VE (33 a) MİḤNET EZ-ĀN MENZİL-İ BĀ-ḤAYRET

Āḥirü'l-emr çün Naẓar fersüdelikden āsüde ve rāḥ-ı peymālıḳdan ḡunüde oldıysa 'azm-i şehri-didār ve ḳaşd-ı bāḡ-ı ruḥsār idüb maḳām-ı Kāmet'den güzer Dil maḳşüdüna sefer itmek diledi. Nā-gāḥ ol naḥl-sitān içinde gezerken ve ol büstāndan geçüb giderken sīm-ḡāmdan düzilmiş bir kemer-i pür-zīvere irişdi ki üstād-ı sāḥib-kemāl san'at cerr-i eşḳāl ve rişte-i ḡayāl bir küre-i girānī ve bir genc-i nihānī ol kemer altına asub büstān-ı Kāmet'i iki kısım 'ibret-āmiz ve ḡikmet-engiz bir 'aceb ṭılsım itmiş. Naẓar-ı bī-çāre çün bu maḳāmu gördi. Dem-beste vü ḡayrān ve dil-ḡaste vü ser-gerdān ḳalub ṭurdu. Her ne dürlü ḡayāl ve ḡönlüne ḳıl ü ḳāl eyledi. Ne geçmeye imkān ne dönmeye fermān eyledi. Meger kim Ḥüsn-i perī-ruḥsār'uñ bir şeb-rev-i kemend-endāz u 'ayyār ve dil-düzd ü canbāz u ṭarrarı var idi. Adı Zülf-i pür-destān ve aşlı ferzend-i Hindistān idi.

Ḳıt'a

Kemend-i tāb-dārın atsa çarḡa
Ḡazal-ı mihr olurdu yirde ḡaltān
Eger ser-ḡalka-i dāmın ḡoreydi
Emān isterdi ejderhā-yı devrān

Neşr- İttifāḳ ol dem ḡāṭır-ı dejem birle ḳaşd-ı şikār ve 'azm-i ḡülzār idüb büstān-ı Kāmet'üñ (33 b) eknāfında ve bāḡ-ı ruḥsāruñ etrāfında ḡül-ḡeşt ve seyr-i kūḥ u deşt ider-ken tāb-ı āf-tābdan ḳaçub bir ḡayme-i müşḡin-ṭınāb ve bir serā-perde-i felek-cenāb altın-da cihet-i asāyiş için ol kemeri bāliş idinmişdi. Naẓar-ı ḡayrān bu perişānlıḳla Zülf-i perişān'uñ ser vaḳtine irdi. Çünkim Naẓar'uñ atası Türkistān'dan ve anası Hindistān'dan idi. Zülf-i pür-destān'a āşinālıḳ virdi. Zülf-i dilāviz²²⁴ ḡāb-ḡāḥından ḡışmla ser ḳaldırub itdi ki: Ey düzd-i bī-baḳ ve ey 'ayyār-ı çālāk kimüñ efsün u destānıyla bu maḳām-ı dil-ārāya ve kendü ayaḡınla dām-ı belāya düşdüñ. Bilmez misin ki bu bāḡda ḡül-i ḡayādan ez-pā-yı tā-be-ḡarḳ 'arḳ-ı ḡūna ḡarḳdur ve benefşenüñ 'anādan elif-ḳāmeti dāl ve āşüfte-ḡāl olubdur. Bu şahrāda yaḡ gibi ābuñ cigeri beste ve ḳamer gibi āf-tābuñ siperi şikestedür.

Meşnevi²²⁵

Ol kemerden itmedikmi biñ ḡayāl
Kim ola bir dāma ol ser-rişte āl

²²⁴ Zülf-i dilāver : Hemān-dem Zülf-i dilāver daḡi Sü.2, Bu., İÜ.

²²⁵ Meşnevi : Nazm Sü.2, Bu.

Dimedükmi ki ola bu tıg-ı belâ
Zıll-ı memdûdı maqarr-ı ejdehâ

Neşr- Nazar itdi: Ey şah-bâz-ı hümâ-pervâz ve ey 'uqqâb-ı 'ıqab-ı mahleb ü ser-efrâz. Bir merdüm-i müsâfir ve bir garîb şikeste-hâtıram.

Nazm²²⁶

Nola ben bendeye luft Hüdâ-vend
İderse bir ser-i mü denlü peyvend
Ziyân itmez şeker tengine bir mür

(34 a) Nazardan eksük olmaz çeşme-i nür

Neşr- Ne var ben üftâdeye dest-gir ve gümrâha müşir olub bu kemer-i pür-'iberün mâverâsın temâşa ve bu tılsım-ı bâ-ğataruñ ötesin seyrân itdürmeye himmet-i mekşûf ve 'inâyet-i maşrûf buyrıla. Pes Zülf-i dil-âver daği Nazar-ı miskine raħm idüb o kemer-i simin ve kamer-i tâb üstüne çıkub aşığa hablü'l-metin gibi bir kemend-i müşgin pür-tâb-ı pertâb kıldı. Nazar-ı çâbükbâz ü tîr-endâz daği 'ankebüt-vâr bî-şabr u bî-ğarâr o kemend-i mi'râc-pâye kullâbına sarmaşub hümâ-yı şeref-sâye gibi hâl-i meşüb birle evc-i semâyı cüste²²⁷ ve perdâz itdi. Nâ-gâh gözine bir şahn-ı²²⁸ cennet-mişâl ve bir gülşen-i hâver-cemâl göründi ki eşmâr-ı cân-baħşı güyâ fevâkih-i cinândan üründi ya nehr-i leben-den terbiye bulmuş veyâ şerbet-i 'asel birle ta'biye olmuşdı ki her birinün ta'mi şeker-den aħlâ ve büyü müşg-i ezferden ezkâ idi. Ve ol meydân-ı şeref-eyvânuñ başında bir sim sütün dikilmiş ki pâye-i 'arşdan nişân ve şems-i kâfurî gibi dıraħşân idi.

Beyt

Görenler şanur añı 'arş pâyi
Kim olmuş kürsi-yi levh-ı Hüdâyı

Neşr- Nazar bir zamân âşüfte vü hayrân olub ol yerde tırdı. Âħir Zülf-i dil-âvîzden ol gülşen-i hayret-engîzün adın şordı. (34 b) Zülf itdi: Bu maqâma şahn-ı sime dirler ki şadr-ı seyrân-gâh-ı büstân-ı Kâmet ve şâh-râh-ı gülistân-ı Hüsni perî-ğal'atdur. Ve ol sütün-ı zîba mîl câm-ı cihân-nümâdur ki ser-ğadd-i şehri didâra 'alâmet merz-i bağ-ı ruhsârdan 'imâretdür. El-kışşa: Nazar şahn-ı sinei temâşâ idüb Zülf-i hevâdâr'uñ²²⁹ kemend-i tâb-dârı kuvvet ile andan yukaru 'urüc itdi. Çün kim menzil-i Zülf'ün ser-ğaddine yitdi. Züfle veda' idüb gitdi. Zülf daği çün gördi ki bu deñlü Nazar'la 'alâka-i irtibât ve siyâka-i ihtilât vaqı' oldı. Ve ol sebebden ki ortada hem-şehrilik râbiğası ve âşinâlık vâsiğası bulındı. Kendinün müy-ı müşk-büyından ber-resm-i yâdigâr ve def'-ı mazar için Nazar'a bir kaç târ-ı 'anber-bâr virdi ve itdi ki: Ey bürâder-i nâm-ver. Eger bu râh-ı pür-ğatarda bir teşvişe veyâ bir sa'b işe giriftâr olasın bu mü-yı 'anber-veşün bir târını hõş-ber âteş kıl ki anuñ bü-yı dil-keşinden meşâm-ı cinân mu'ağtar ve dimâğ-ı kevn ü mekân mu'anber olmadan ben yanuñda hâzır ve esbâb-ı hâlâşına

²²⁶ Nazm : Meşnevî İÜ.

²²⁷ cüste : hüsne İÜ.

²²⁸ şahn-ı - Sü.2, Bu., İÜ.

²²⁹ hevâdâr'uñ : tâbdâr'uñ -Sü.2

mübâşir oluram. Ve'l-hâşıl Nazar, Zülf'den ol yâdigârı alub müteveccih-i şehri dîdâr ve 'âzîm-i bâğ-ı ruhsâr oldu. Nâ-gâh Nazar'ın râhı bir gürûh-ı (35 a) bî-pâyâna ya'ni leşker-i mâr-ı²³⁰ pâyâna uğradı. Her taraftan hüm u hücum eyleyüb Nazar-ı bî-çâre'i mağmûm ü mehmûm itdiler. Meger²³¹ Nazar-ı maħrûkûn bilesince tiryâk-ı fârûk-vâr idi. Bu sebebden biñ cidd ü cehdle anlarûn elinden yol buldı. Hezâr hîle ve bendle niceleri çengelinden ħalâş oldu. Ol ki miķât-ı asl ve mev'id-i vaşl idi aña teveccüh itdi. Âħîr sine-i süzân ve dîde-i giryân birle bir gün dâmen-i küh-ı Kâfa yetdi.

RESİDEN-İ NAZAR-I Bİ-ĶARĀR BE-ŞEHR-İ DİDĀR VE DİDEN-İ ĦAYL-İ ĦĀL-İ NĀM-DĀR VE DER-ĀMEDEN-İ BE-VĀŞITA-İ İŞĀN BE-BĀĞ-I RUĦSĀR.

Henüz tutuğ-ı ufukdan âf-tâb-ı cihân-tâb nîme-i rû belki gûşe-i ebrû göstermişdi. Enfâs-ı şubh-dem zemîn ü zamânı mu'aţta ve aşâr-ı pür kıdem-i kevn ü mekânı münevver kılmışdı. Ķulzüm-i sipihr şa'sa'a-i mihrle çalkınmağa ve kılâl-i kühsâr lem'a-i envârla yanmağa başlamışdı ki cānib-i kıbliden nâ-gâh bir nûr-bâhîr gün gibi zâhir oldu. Bu işrâkûn şiddetinden ve bu tecellinûn heybetinden çok müddet Nazar vâlih ü ħayrân ve dem-beste vü ser-gerdân tırdı. Bir zamân ki kendüyi cem' eyledi deryâ içinde nûrdan bir şehri zîbâ gördi ki sūr-ı pür-sevrinûn mânend-i şems ü kamer bir ħıştı sîm ve ħıştı zer. (35 b) Ve burc u bārûsınûn ki kal'a-i felekde rû-be-rûdur. Ser-â-ser bedenleri mücevher ve Ka'betü'l-'ulyâ gibi ser-tâ-ser ħarîm-i muħteremi pāk ü rûhānî ve cennetü'l-me'vâ gibi ser-tâ-ser²³² 'arş ü ferş-i mu'azzamı tâb-nāk ü nûrānî. Tebessüm-i revâyiħ rûħ-ı perverinden dimâğ-ı cinân mu'aţtar ve istişmâm-ı fevâyiħ rûħ-ı küsterinden meşâm-ı cān mu'anber olur. Nazar-ı dîde-bân bî-reyb ü gümân bildi ki bu bihişt-i 'anber-sirişt taht-gâh-ı Ħüsni peri-ruhsâr ya'ni şehri dîdârdur ki miķât-ı asl ve mirķât-ı vaşldur. Ķalem-veş farkını kadem idüb rağs-ı kenân ya'ni başı üzre ol yaña revân oldu. Nazar-ı nām-ver çün ol şehre irdi. Ķalender-vâr yürüyüb bāzârgâhına girdi. Bir çârşü-yı mu'teber gördi ki envâ'-ı zînetle ârâste ve esnâf-ı şöhretle pîrâste. Her dükkan bir güne kân-ı metâ'. Her gûşe bir dürlü menzil-i ictimâ'. Ol tarafta mezâd-ı müşğ ü 'anber bu cānibde feryâd-ı şehd ü şeker. Kîseler açılmış cevâhir saçılmış. Ħarîdâr ber-ħarîdâr. Tarrârlar der-kâr. Her ħîrfetûn ehli bir ħarîf. Her şan'atûn ıssı bir zarîf. Metâ'larına cānlar bahâ biçerler. Ķumaşlarına cihânı şîrâ sıkırlar. Mu'âmelâtında 'ağıllar rübûde, mübâye'âtında diller fersûde. Ve'l-hâşıl Nazar-ı kalender deryûze-künân (36 a) ol çârşüyı biraz seyrân eyledi andan geçüb maħallât-ı şehre yüz urdı.²³³ Her cānibi mezell-i aqdam-ı 'uķul ve her kûşesi maţrah-ı efħâm-ı fûhul. Her küncinde yüz şâhid şâhib-cemâl şehîd-i siħâm-ı belâ ve

²³⁰ mâr-ı : bî-mâr-ı İÜ.

²³¹ Meger - İÜ.

²³² ser-tâ-ser : ser-tâ-pâ Sü.2, İÜ.

²³³ Her çârşünun başında bir maħalle-i çün mecelle gördi ki + Sü.2, Bu., İÜ.

her tarafında biñ ‘âbid ehl-i hâl ‘abîd-i maqâm-ı rızâ. Tâk ber-tâk ve revâk ber-revâk. *Lem-yühlaq mislühâ fi'l-âfâk*. Her serânuñ bir resm ü nihâdî ve her küçenüñ bir adı vardır. Evvel girişme, ikinci şive, üçüncü şemâyil, dördüncü işve.

Kıt‘a

Bu şehri dil-güşânüñ görseydi hoş hevâsın
Tâ haşr bâb-ı cennet ağzın açub kalaydı
Ğilmân u hür u rıdvân irseydi bu maqâma
Dirlerdi bize mesken olaydı bu nolaydı

Neşr- Ma‘a’l-kışşa: Nazar-ı şâhib-şinâs bî-hadd ü bî-kıyâs ol şehriñ şanâyî‘-i eşkâl ve bedâyî‘-i timsâlınden teferrüc idüb gezerken şehriñ ortasında bir ravza-i bihişt-ârâ ve bir hadîka-i zibâ gördi ki hezârân zînet ü tezyîn birle reşk-i hürî‘-l-‘în. “*Fetebâreke’llâhü ahsenü’l-hâlikîn*²³⁴” Güller benefşe ile deste ve jâleler ‘ağd-i pervîn gibi beste. Nergisler kalb-i lâlede²³⁵ huftu. Semenler sâye-i sünbülde nühüfte. Verd-i sâye perverd-i hayâdan ğarķ-ı ‘araķ, şafâyih yâķut gibi açılmış tabaķ tabaķ.

Beyt (36 b)

Her mürġ-i nevâsenci ol bâġ-ı dil-füzünuñ
Bülbül-şifat âşüfte pervâne gibi cânsuz

Neşr- Reşahât-ı zülâl-i enhârî mâye-i şehd ü nebât. Nefehât-ı şimâl-i ezharî mâdde-i rûh u hayât. Ve’l-hâşıl Nazar-ı hünin-dil gördi ki²³⁶ ol gülzâr-ı bâġ-ı ruhsârdur. Hemân lahza sürüb²³⁷ yakın geldi ve etrafına nazar şaldı. Ķavm-i zeng-bârdan bir bölük cemâ‘â-ti gördi ki

Beyt²³⁸

Mücmere gibi cân u cigeri odlara yanmış
‘Anber gibi başdan başa sevdâya boyanmış

Neşr- hevâli-yi gülşen-i ruhsârı bî-tekellüf tolanub gezerler ve ol bâġ-ı irem gibi dirmekle dükenmez güllerinden bî-taşarruf direrler. Güyâ meş‘ar-i²³⁹ hırâmuñ mücâvirleri veyâ rükn ü maqâmuñ zâyirleridür. Vaķtâ kim Nazar bunları gördi. Kimlersiz ve kimüñ haylindsiz diyu şordı. Bunlar itdiler: Hüsn-i şâhib-cemâlüñ Hâbeş beylerinden bir Hâl’i vardır ki diyâr-ı Hüsn’de meşhür bey ve yegâneler içinde bir beydür. Fitne-i devr-i kamer ve nokta-i dâyre-i şûr u şerdür. Biz cümlemüz ol Hâl-i nâzenin’üñ bende-i kemîni ve bu huld-i berînüñ nigezbân u emînlerindenüz.

Nazm

Der-hevâ-yı vaşl ân şükker-dehen hem çün mekes
Destühâ ber-rû-yı mî mâlîm ü şükri mî künîm

²³⁴ Yaratıcıların en güzeli olan Allâh ne yücedir. Mü‘minün/14

²³⁵ lâlede : hâle-i lâlede İÜ.

²³⁶ gördi ki : görünce bildi İÜ. : görünce bildi ki Sü.2

²³⁷ ol gülzâra + Sü.2, Bu., İÜ.

²³⁸ + Sü2, Bu., İÜ.

²³⁹ meş‘ar-i : şi‘r-i Sü.2

Neşr- Nazar itdi: Ey kavm-i güzîn. Ve ey tayife-i (37 b) pür-temkîn. Yağın bilün ki ben bî-ser ü pā ol noқта için rüz şeb şahib-i derd olub pergār-şifat ser-gerdāñ idüm. Ve ben ğam-dīde vü pür-sevdā ol cevher için dün gün ferdā olub deryälarda ve şahrälarda cüyān idüm. Zīrā ol hāl ki ğarābet-i hūsn ü cemāl ve hisbet-i lütf ü kemāl vechiyle çehre-i²⁴⁰ peyvend ve nisbet-i ferzend yüzinden ben dil-suhteye kıretü'l-'ayndur. Rūzgārdur ki anuñ firākından hālim tebāh ve sitārim siyāh olmuşdur. Bu derdle dil-figār ve bu miñnetle zār u bî-ķarār olmuşamdur.²⁴¹ Āhir bu diyārda haberin aldum. Lā-cerem cānımı nār-ı ğurbete şaldum. Ol arzūyla uş cān atub bu maķāma geldim. Ümīddür ki bārī yārī kılub min-ba'd vişāliyle sīnem mesrūr ve cemāliyle dīdem pür-nūr ola. Muħaşşal: Nazar-ı pür-ħiyel bu efsūnla bāğ-ı ruhsāra girdi ve bu efsāne ile maķsūda irdi. Çün bir zamān anlaruñla mānend-i şeb ve cevher-i hem-rişte ve mişāl-i müşğ ve 'anber-i dembeste oldı. Pes lāübālī-vār bî-derd ü bî-pervā ol bāğ-ı dil-ārāyı temāşā ve ol çeşme-i rüh-efzāyı arayı başladı.

RESİDEN-İ NAZAR BE-SER-VAQT-İ ĞAMZE-İ Bİ-ĦABER VE
KEŞİDEN-İ ĞAMZE-İ DİL-ĀVER BE-ĶAŞD VE'Y ĦANÇER Ü
DĀNİSTEN HER YEK DİGER BE-DERYĀFT-I GEVHER

Ammā ĥudā-vend-i hāl ü kāl ve naħl-bend-i çemen-ħayāl bu üslüb ile rivāyet ve bu naql-i 'azūb ile ĥikāyet eyledi ki Nazar-ı şahib-gevherüñ bir kihter-i birāder-i dil-āveri vardı. Ki 'ālem-i tufūliyetde belki gehvār-ı şabāvetde iken 'alā sūķı'l-ķazā giriftār-ı ehl-i yağmā ve Nazar'dan cüdā düşmüşdi. Rūzgārla ĥidmet-i Ħūsn'e irişüb dil-āverligi evcından şöhre-i rūzgār ve silāhdār-ı Ħūsn-i perī-ruhsār olmuşdı. Ğāyetde ĥün-riz ve tünd-ħü ve nāmı Ğamze-i cādū idi. Tīğ-ı ĥün-rizi vehminden pehlevān-ı meydān-ı sipihrüñ ĥançeri elinden düşerdi.

Nazm ²⁴²

Ser-girān idi müdām ol meyperest
Her zamān ālüde ĥāb u çeşm-i mest

Neşr- İttifāķ ile ol vaķt ki Nazar-ı nām-ver ki gülşen-i ruhsārda gezerdi ve gül-geşt her kenār iderdi. Meger kim Ğamze-i dil-āveri bir nergis-sitān içinde maħmūr-ı ĥāb olub yatarı belki mest ü ĥarāb olub uyurı. Ğafletle Nazar-ı bî-ħaber üzerin urdı. Belkleyüb Ğamze yerinden tırdı.

Beyt

Görüb bî-gāne bir ādem o ĥün-riz
Yerinden sıçradı āhü gibi tiz

Neşr- Çün kim Nazar-ı ğaribi gülşen içinde görđi, (38 a) ğazabdan kılıç çeküb üzerine sürđi. İtdi: Ey düzd-i çālāk ve ey 'ayyār-ı bî-bāk ne kişisin ve

²⁴⁰ ĥūsn ü cemāl ve hisbet-i lütf ü kemāl vechiyle çehre-i - İÜ.

²⁴¹ olmuşamdur : olmuşdur İÜ.

²⁴² Nazm : Beyt Sü.2, İÜ.

kimüñ yoldaşısın. Bu şahn-ı bâğuñ ki ravza-i 'iffetinden nefha-i şimāl ü sabā yüz lutf u vaqarla geçer ve perde-i 'ismetin nesim şubh u mesā biñ hüsn-i i'tizarla açar. Sen bu küstahâne-şifat ve bî-gâne-şüret birle ne zühre ile güzere idersin ve ne yürek ile gezersin. Ma'a'l-kışşa: Ğamze-i bed-mest Nazar'ı dest-be-dest bağladı ve egninden cämelerin şoyub 'uryān eyledi. Kaşd itdi kim riyāset gösterüb siyāset ide ve şeh-r-yār-ı Hüsn'üñ yasağın ri'āyet ide. Muqarrerdür ki şol mest ki aşüfte olub²⁴³ semt-i 'aqla gitmeyüb hemān müştine i'timād ide. Hāşıl andan sitemdür ve ol maħalde rahmet emelin itmek mālî hemîn zaħmet ü elemdür. Nā-çār Nazar-ı dil-figār gördi ki bu bizā'a ile muħālefete istiṭā'a yoq izā'a muqarrir diyüb. sem'an ve tā'aten didi ve Nazar-ı mehcür'üñ hātırında ezber du'ā-yı nūr ve hırz-ı me'sūr vardı. Hemān dem anuñla münācāta ve sırr-ı dilden Hüḍā'ya 'arz-ı hācāta başladı

Meşnevi²⁴⁴

(38 b) Elā ey rāz-dān ve Rabb-i mevlī
 Siyeh-kār ez tuşed İn çarh-ı kühlī
 Merā 'in 'anā der-çeşm-i mihrest
 Haḳıḳat ez tūdānem ter-i sipihrest
 Derin devr-i sefid ve'y siyāhī
 Merin ser-geşte-rā ez-tū nigāhī
 Bezir tiğ-ı ğam cānem zebün şüd
 Dilem çün sāgar-ı mey ğarḳ-hün şüd
 Besā-ger dide em ber-ḳāk her bāb
 Basān-ı sāyil pür-ğam bī-āb
 Be-āḳir der-hevā-yı āb-ı ḳayvān
 Be-kaşd-ı cān keşendem tiğ-ı hırmān
 Merā hāşıl neşüd zān āb-ı cüz-tāb
 Künün-ı cān mīkūnem bī-āb u bī-tāb
 Hüḍā-vendā be-ḳāk-i pāk-i ādem
 Ki pür merdüm şüd ez-vey 'in 'ālem
 Be-nūr-ı Muştafā ān çeşme-i bī-neş
 Ziyā-i şem'-ı cem'-ı āferineş
 Rehandı Nūḳ-rā ez-āb-ı tūfān
 Ḳalilet-rā şüd Āzer āb-ı ḳayvān
 Ḳalāşī dih ez-in nā-müselmānem
 Nigāhī gün be-'ayn-ı mihr-bānem

Neşr- Meger kim Ğamze ve Nazar'üñ anasınıñ cez'-ı Yemānī ve gevher-i seylānī ve şun'ında iki şāh-ı mühe-i pür-şöhresi vardı ki her biri yāḳūt-i rummānī ve la'l-i bedaḳşāniden kıymet-dār idi. Her ferzendine zaħm-ı çeşmden güzend irmesün diyü birer bāz u bend itmişdi. Vaḳtā kim Ğamze ḳatlı itmegiçün Nazar'ı 'uryān ḳıldı. Ol gevher-nāb ve ol mühre-i nā-yābı bāzusında görüb bildi. Nazar'dan mührenüñ aşlın şordı ya'ni bu ḳāl ile Nazar-ı mihekk-i imtihāna urdı

²⁴³ şol mest ki aşüfte olub : şol mest aşüfte Sü.2 : şol mest ü aşüfte ki İÜ:

²⁴⁴ Meşnevi : Naẓm Bu., Sü.2

ki bu mührede mihr-i rüşinā-yı nişān²⁴⁵ ve bu gevherde baħr-ı ašināyiden beyān var. Nazar itdi: (39 a) Ey nerrād-ı mühre-i serverī. Ve ey şāhib-i güşād-ı şeşder-i dil-āverī. Egerçi kim bu gevherüñ ziyāsı aşluna ğammāzdur. Lākin bunuñ silk-i beyān-ı ğāyet dūd-ı dırāzdur.²⁴⁶ Ecmālī kışsa budur kim bizim aşlımız şeħr-i tabakātdur ve neslimiz şāhib-i keşf ü kerāmātdur. Anam Türkistānī ve atam Hidistānī'dür. Ol cihetden ben daħi ablaq-şıfat ve buķalemun-ħılķat oldum. Biz iki birāder idük nām-ver ve iki gevher idük çün aħter. Yedi serāyımız var idi abnūs ve 'ācdan. Her biri şāfī rakķ-ı zücācden ve bu mühre-i tāb-dār ki bāz u mede-vār terkibi üç mā'i gevherdendir ve şan'at-ı ħikmet birle muħammerdür. Peder ü māder her birimüze birer ol gevher-i bāz u bend ve zaħm-ı çeşm için sifend itmişdi ki bizi bu ta'vīzle nazar-ı ħurşiddeden ve bu heykel birle muħālif 'amelden ħıfz eylerdi. Ya'ni bize gün yüzün göstermezdi ve üstümüzden yavuz yel esdügin ve perdemize yād el irdügin dilemezdi. Āħir nevāzil-i każā vü kader ve zelāzil-i şūr u şeħ menhel-i 'ayşımızı mükedder ü pür-ħün ve seyl-i eşkimizi Furāt ve Ceyħün eyledi. Giriftār-ı ehl-i ħaḫā ve bir birimizden cüdā olduķ. Rūzgārdur ki bu derdle dil-ħaste ve bī-ķarāram. Seyyāħ-ı biħār ve seyyāħ-ı her-diyārem. Ĥāliyen bi-muktezāyı (39 b) *el-ġarībū ke'l-a'mā* sehv ü ħaḫayla ne 'umyān bu ravza-i biħişt-ārāyı temāşā idem sandım. Bilmezlik ile 'azīm-i 'isyānda ve iki elim ķanda bulunub uş 'itāb-āmīz mīr-i kām-yāb²⁴⁷ birle cānımdan usandum. Vaķtā kim Ğanze-i dil-āver, Nazar-ı nām-ver'den bu ħikāyeti istima' itdi bir zamān ħayrān ķalub kendüden gitdi. Ve yaķın bildi ki bu cüvān-ı ferrūħ kendünüñ birāderidür ve ikisi daħi bir şādef gevheridür.

Ķıḫ'a

Ĥor baķma ġarīb dervīşe
Ne bilürsin ki şāħ-zāde ola
Nemed içre mişāl-i āyine ol
Zihni rüşen zāmīri sāde ola

Neşr- Hemān dem ķanı ciğerden cüş ve dil ü cāndan ħurūş idüb ķarındaşını der-āġūş eyledi. Meger kim Ğamze-i dil-āverüñ ol gülşen-i serāda bir ķaşr-ı zībāsı²⁴⁸ var idi ki mihrābı felek-i muķarnas gibi her tāķ-ı muķavvesi yasılmışdı ve revāķ-ı muḫabbakınuñ altında ķanādil-i mu'allāķ asılmışdı. Ve eyvān-ı meymünunuñ kitābesinde ķalem-i müşġin-raķam ile āyet-i nün yazılmışdı. Saķf-ı ābnos ve ferş-i pür-füsüsünde süre-i nūr u duħān ķazılmışdı.

Beyt

Bir eyvān idi pür-tāķ-ı felek-ħām
Ki ħayrān idi oña 'ayn-ı 'ālem

Neşr- Pes Ğamze-i dil-düz, Nazar-ı firūzu bu emr-i ġadr-āmīzüñ 'özrin (40 a) dileyüb ol kāşāne-i felek-tāķa ve şeħbet-ħāne-i kemer-nitāķa getürdi ve ol ki

²⁴⁵ rüşinā-yı nişān : rüşināyiden nişān Sü.2, İÜ.

²⁴⁶ dūd-ı dırāzdur : tül ve dırāzdur Sü.2

²⁴⁷ mīr-i kām-yāb : emīr-i kām-yāb Sü.2, İÜ.

²⁴⁸ zībāsı : dil-güşāsı Sü.2

şerāyit-i insāniyyet ve revāṭib-i mürüvvetdür yerine yetürdi. Aḥşamdan şubḥ-bāma dek ‘ayş u nüş ve biri birini der-āgüş itdiler. Gāh bir sāgarla mest ü harāb ve gāh bir pister içre hem-ḥāb oldılar.

Beyt²⁴⁹

Gören dir onları ol ḥāb içinde

İki bādāmdur bir ḳāb içinde

Neşr- Tā aña dek ki mühre-bāz-ı devrān perde-i ās-mānīden ‘iyān oldı ve çehre-i kevn ü mekān çarḫ-ı berinüñ ḥüsn-i zemīne ‘ayn-ı mihrle Nazār’dan tābān oldı.

ḤABER-YĀFTEN-İ ḤÜSN-İ BĀNŪ EZ-AMEDEN-İ NAZAR VE
KİŞŞA-İ ĀN-GEVHER-İ BĀ-PEYKER.

Bu cānibde Ḥüsn-i bānū’ya ḥaber virdiler ki Ġamze-i dil-āverüñ bir birāderi var imiş ki müddet-i medīd-i nā-bedīd ve ḳurūn-ı ḥisāb-ı nā-yāb imiş. İttifāk sevḳ-ı Rabbānī ve taḳdīr-i Yezdānī dün temāşā-yı gülzār ve gül-geşt-i bāg-ı ruḥsār iderken Ġamze-i dil-āver birle uğraşub buluşurlar ve bir birinüñ çehrelerinden nişān-ı āşinālık ve sīmālarından āşār-ı rüşinālık görüb şoruşub, bilişürler. Egerçi kim evvelā ḡafletle ḥusūmet ü ‘inād yüzünden tiğ u siper oldılar. Lākin şāniyen ma‘rifetle ḳarābet ü ittiḥād (40 b) vechiyle şehd ü şeker düşdiler. Ḥāliyen bir çehrede celīsler ve bir ḥaclede enīsler birbiriyle dem ü laḥm ve mağz ü şaḥm olub ‘ayş u ‘işretde ve bezm-i şoḫbetdedür. Ve’l-ḥāşıl Ḥüsn daḫi Ġamze’i da‘vet idüb ḳarındaşınıñ nām u şan‘atın ve bu diyāra gelmekden niyyetin şordı. Ġamze itdi: Ḳarındaşınıñ adı Nazār-ı simsār’dur ve cevher-şināsılıḳda şöhre-i rüzgārdur. Münāzara-i lālī vü ḥār mühre ve muḥāvere-i cevāhir ve ‘ayne’n-nehredür. Nazm u neşr üzre nice rengin risālesi vardır. Cihānuñ tavnāfi ve zamānuñ şarrāfidur. ‘İlm-i mizāndan ki ḥabīr ve fenn-i evzānda lā-naḳīr. Bāzār-ı temyizde nāḳıd-ı başīr, merdüm-i rüşen-zamīrdür. Ḥatt-ı ābdārı derc İbn-i Muḳle’den nāzūk ü terdür ve luṭf-ı eş‘ārı nazm-ı Enverī’den ḥüb u rüşendür.

Beyt

Eli vardır temāmet her hünede

Cihānuñ mū-şikāfidur nazarda

Neşr- Ḥüsn itdi: Yıllardur ki benüm ḥazīnemde maḫzūn ve mühr-i mihrī sīnemde meknūn bir mühre-i pür-şöhrē vardır ki ḳıymeti taşdan ḳazılmış ve üstine bir şüret-i dil-peḫīr ve bir şek-i bī-naḳīr yazılmış. Bilmezem bu(41 a) şüret-i rüḥānī ne peykerdür ve ol seng-i bedoḫşānī nice gevherdür.

Meşnevi²⁵⁰

Didi ol gevher-i tāc-ı letāfet

Dürr-i yekdānei dürc-i letāfet

²⁴⁹ Beyt : Nazm Bu. : Ferd Sü.2 : Müfred İÜ.

²⁵⁰ Meşnevi + Sü.2 : + Beyt İÜ. : + Müfred Bu.

Meşnevi²⁵¹

Hz̄inemde benüm var pür-gevher-i pāk
Likāsından olur cānlar feraḥ-nāk
Kazılmış üstüne bir şüret-i ḥüb
Laṭif ü nāzük ü mergüb u maḥbüb
Hezārān rengile ṭolmuş zemīni
Kim anı göres anmaz naḳş-ı Çin'i
Bilinmez līk ol gevher ne kāndur
Bu şüret ya ne ma'niden nişāndur

Neşr- Her ne deñlü kim bu gevher-i meh-peykeri devrānuñ girih-güşāsına 'arz itdüm ve cihānuñ mü-şikāfları öñüne iletdüm 'uḳdesi ḥallinde ser-gerdān ve noktası keşfinde bī-ser ü sāmān kaldılar. Lākin dimezem ki bu ṭılsımı 'ālemde fetḥ ider kimdür ki zīrā *fevḳa külli zī 'ilmün 'alīmdür*. Çün Gamze, Hüs'n'ün bu yüzinden kelimāt-ı güher-bārın güş kıldı. Nazar-ı simsār'ı, Hüs'n-i perī-ruḥsār'ın ḥuzūrına getürmeyi münāsib belki vācib bildi. Hemān laḥza karındaşını alub Hüs'n'ün nazarına getürdi. Nazar daḥi Hüs'n'ün işāret-i beşāret-nümāsıyla telatṭuf-i tekellüf-güşāsıyla karşıusunda oturdu. Ve ol kim levāzım-ı ḥıdmet ve merāsım-i 'ubūdiyetdür ḥoş ādābla (41 b) edā idüb kelimāta girdi ve Hüs'n-i perī-peyker her ne su'al itdiyse ber-kānün Nazar cevābın virdi. Ve'l-ḥāşıl ol mäh-ı perde-nişin ve ḥurşid-i zühre-cebīn kilid-i elmāsile ḥazīne-i cevāhirden ḳufl-i yāḳūtī fetḥ idüb Nazar-ı şāḥib-güher birle her bābdan söze girdiler. Ta sevḳ-ı kelām ve ḳaşd-ı merāmıla ādem ü melek ve 'uasur u felek cümle bir gevherden ḥalḳ olduğına irdiler. "*Ve ḥüve'l-lezī ḥaleḳaküm min nefşin vāḥidetin*"²⁵² ve cevāhir-i nüfūs ü le'ālī ve 'uḳül-i meşime-i şādef-fiṭrat ve şulb-i kenef-ḥılkatde şeref-i ittiḥād şegaf-i vidād üzre ülfet ve şöḫbet itdüklerin beyān idüb bir biriyle ızḫār-ı āşinālık ve işbāt-ı rüşinālık gösterdiler. Āḫir Hüs'n-i ḳamer-ṭal'at ol ṭaşdan tıraş olmuş şüreti şadr-ı ḥazīneden ṭaleb idüb Nazar'ın öñüne ḳodı. Nazar daḥi ol şāḥ-mühre'i eline alub şehir-yār-ı Hüsne du'ālar okudu. Çün kim ol gevher-i bā-peykeri nazar kıldı. Hemān dem şehzāde-i Dil'ün şüretin görüb bildi. Nazar itdi: Ey vāsıṭa-i ḳılāde-i ḥübī ve ey dürretü't-tāc-ı²⁵³ maḥbübī.

Naẓm²⁵⁴

Gubār-ı rāhuñ ol mit'āt-ı cāndur
Ki anda şüret-i 'ālem 'iyāndur

Neşr- Bī-gümān bilgil kim bu yāḳūt-ı rümmānī ne bedoḫşānīdür (42 a) ve ne seylānī. Taḳdīrine dirhem ü kır'aṭ ve tedvīrine şun'-ı ḥarrāṭ girişmez. 'Aḳıḳ-i Yemen gibi rengi süheyl ü şu'arādan almaz, dürr-i 'Aden gibi vāz'-ı²⁵⁵ perverişi deryādan gelmez. Ne leṭāfet cemāli tāb-ı āf-tābdandur ve ne ḡāyet kemāli pertev-i

²⁵¹ Meşnevi - Sü.2, İÜ., Bu.

²⁵² O, sizi tek bir nefisten yarattı. A'rāf/185

²⁵³ dürriyü't-tāc-i : dürretü't-tāc-ı Sü.2, İÜ.

²⁵⁴ Naẓm : Beyt Sü.2, İÜ.

²⁵⁵ vāz'-ı : şun'-ı İÜ.

mâh-tâbdandır. Haqîkatde bu gevher-i nûrânî pâ-zehrdür hayvânî. Mânend-i haceri mûkerrem ve mişâl-i tiryâk-ı â'zamdur. Fesâd-ı fessâd-ı 'âlemîn ve şalâh-ı şallâh-ı ehl-i zemîndür. Mâdde-i rûhdur ve sermâye-i fütûhdur. Ve bu gevher üstinde ki peyker-i bâ-peyker ve şüret-i ma'nî-dâr ki ser-defter-i nigâr-sitân-ı Çîn ve gâyet âbdâr ü rengîndür. Ve Hüsni resminüñ ve luğf-ı şîlsîminüñ Erjeng-i Mânî deng ü hayrândur. Sulţân-ı mağrib ferzendirüñ şüretidür ki adı Dil'dür. Cihân içinde cân gibi maqbûldür.

Meşnevi²⁵⁶

Nazar eydür eyâ luğf-ı ıssı dilber
Sa'âdet saña yâr u baht-ı rehber
Bu şüret kim mişâli nağş-ı cândur
Bu gün ma'nîde şol yüzden nişândur
Ki ol âyîne-i nûr-ı Hüdâ'dur
Ki ol gecîne-i sıdık u şafâdur
Atası şâh-ı mağribdür anuñ bil
Adı Dil'dür çü dil maqbûl u muqbil
Beden şehridür ol la'l-kânı
Güherdür taşra kılmışdur mekânı

ÂŞÜFTE-ŞÜDEN-İ (42 b) HÜSN-İ PERİ ŞEMÂYİL EZ-EVŞÂF-I DİL VE ÇÂRE-CÜSTEN-İ EZ-NAZAR-I 'AYYÂR DER-BÂB-I VİŞÂL-İ YÂR

El-kışşa: Nazar, Hüsni'e ol deñlü Dil'üñ hüsni-i şüretin ve luğf-ı sîretin, ahlâk-ı merdıyyesin ve eşfâk-ı sînesin, etvâr-ı saltanatın, iğdâr-ı mertebetin, cem'iyet-i mağzarin ve şem'iyet-i manzarin, hadâyik-i leâfetin ve haqâyik-ı ma'ârifin, bezm-i neşâtın ve baş-ı bisâtın ve inbisâtın beyân eyledi ki *el-üznü kable'l-'ayni ta'sşuku ahyânen. Ve in-kâne't-tebâ'ude fi'l-beyni mekânin.*

Ferd²⁵⁷

Gerçi kim bâtil kulağ göz oldu hağ
Lîk gözden ön olur 'âşık kulağ

Neşr-Hüsni-i perî-ruhsâr, Nazar-ı 'ayyâr'üñ güftâr-ı silr-i âsârına rübûde olub cemâl-i Dil'i görmeden didârına şifte ve aḥbârına firifte oldu. Ve'l-hâşıl bu sözler süzi hurremin cânına âteş bırakdı. Lâle-i la'lîn piyâle gibi cigerin yağıdı. Ammâ gayret ve ḥamiyyet yüzinden taḥammül ü karar ve sükün u işıbâr gösterüb keşf-i râz ve 'arz-ı niyâz itmedi. Çün bu hâl-i pür-melâl üzerine bir kaç gün geçdi ve hevâ yağmacısı şabır²⁵⁸ dükkânın açdı. Muḥabbet deñizi nâr-ı iştiyâkla kaynayub taşdı ve seylâb-ı miḥnet (43 a) başdan aşdı. Sevdâ-yı Dil, Hüsni'üñ dimâgını pür-buḥâr²⁵⁹ ve hevâ-yı vaşl-ı kararı kârbânın²⁶⁰ târ-mâr ve nâr-ı muḥabbet cânına kâr

²⁵⁶ Meşnevi : Manzum Bu.

²⁵⁷ Ferd + Sü.2, Bu., İÜ.

²⁵⁸ şabır : şabır İÜ.

²⁵⁹ pür-buḥâr : pür-hâr İÜ.

itdi. Nā-çār Hüsni-peri-ruhsâr, Nazâr-ı nâm-veri halvete da'vet eyledi. Nâz ü i'tizâzı koyub²⁶¹ perdeyi yırtub derd-i nihânın 'ıyân ve süz-ı dil ü cânıñ beyân kıldı ve itdi kim: Ey şâ'ir-i zü-fünün ve ey sâhîr-i pür-füsün. Çün beni cemâl-i cemîl-i Dil'le²⁶² meftûn, serâ-yı 'iffetde leyli iken beydâ-yı miñnetde Mecnûn itdüñ. Vişâline dañi vâşıl ve maqsûdımı hâşıl itmek gerksin.

Meşnevi

Şu meydân kim baña sunduñ tolu câm
İlet aña dañi bir cür'a nâ-kâm
Demüñden kim dilümi eyledüñ germ
Ola kim idesen taş bağrını nerm
Degülse vaşlı ger kısmetde maqsûm
Yanam ol şehden ayru nitekim mûm
Eger olursa ben ğarq-ı âba çäre
Çekem dil-keştisin ğamdan kenâre
İdersüñ ger beni maqsûda vâşıl
İdem maqsûdıñı 'âlemde hâşıl

Neşr-Nazâr itdi: Fermân-ı ber-dârem ve bende-i şeh-yârem. Hıdmetüñ cânıma minnet ve işâretüñ göñlüme beşâretdür.

Beyt²⁶³

Eger cân virdiseñ fermânım üzre
Görem minnet ol emri cânım üzre
Girem oda esem yel gibi çâlâk

(43 b) Yüzüm bu yolda idem şu gibi hâk

Neşr- Ammâ Dil ki veliyy-i 'Aql-ı nâm-dâr ve ferîd-i rüzgârdur anı âsânlig ile ele getürmek düşvâr ve müşgil-kârdur. Zîrâ rûz u şeb 'Aql'üñ hıdmetinde kıyım ve dergâhına mülâzımdur. Bir lahza 'Aql'üñ 'ayn-ı 'inâyeti üzerinden gitmez ve anuñ işâretinsüz Dil bir iş itmez. 'Aql'üñ hodrâ-yı cihân-ârâsı müfessir-i sırdur ve zamîr-i zamâyir-küşâsı müdebbir-i birdür. Lâkin müddet-i medîddür ki Dil-i teşne-i âb-ı hayvân ve nişâni ins ü cândan cüyândur. Terk-i şoñbet ve ğuşe-i 'uzlet ihtiyâr idüb 'Aql'üñ hıdmetinden mütecennib ve bu sevdâyla bî-huzûr u mużtaribdür.

Beyt²⁶⁴

Dil düşdi Sirkender gibi ğam zulmetine âh
La'lüñden alaldan hâber-i âb-ı hayâtı

Neşr- Eger bu âsitâne-i sa'âdet âşiyâneden bir hem-râz benümle hümâ-yı şeref-pervâz gibi hem-'inân ve nişâne-i âb-ı hayvânla revân ola. Ümîddür ki bād-ı şabâ gibi esüb ve beyâbân-ı firqate yol kesüb Dil'üñ ğonca mişâl hâtırın ğuşâde

²⁶⁰ kâr-bännın : kâr-bârın İÜ.

²⁶¹ niyâz ü ihtirâzın söyledi. Peri-veş şışeden çıkub gül gibi + Sü.2, Bu., İÜ.

²⁶² Dil'le : dilberle Sü.2, İÜ.

²⁶³ Beyt : Nazm Bu. : Diger Sü.2

²⁶⁴ Beyt + Sü.2 : Nazm Bu., İÜ.

ve iştîyâkın ziyâde idüb hezâr destânla gül gibi ele getürevüz ve az müddet içinde ol ehl-i 'izz ü nâz biñ derd ü niyâzla ve ol serv-i ser-efrâzı yüz şevk ü ihtizâzla huzûr-ı pür-hubûra yetürevüz. Vaqtâ kim Hüsni-bânü, Nazâr'dan bu (44 a) kelîmâtı işitdi tedbîr-i münîrine taħsîn ü âferînler itdi.²⁶⁵ İtdi kim : Ey Nazâr-ı simsâr benüm perîlerden bir gulâmım vardur âyîne-dâr adı Hâyâl-i muhtâl ve nakkaşlıkda bî-mişâldür

Rubâ'î²⁶⁶

İder âteşde resm-i nakş-ı mayı
Yazar âb üzre eşkâl-i hevâyı
Çeker bir lu'bile 'ayyârlıkda
Gice yıldız gözünden tütüyâyı
Hevâ yüzünde od yazsa görenler
Hüdâ'ya dir ki sen şav bu belâyı

Neşr- Ğâyet şeb-rev ü bî-bâk ve düzd-i çâlakdur. Mizâc-girlikde nazîri ve bâb-ı tedbîr-de müşîri yokdur. Nâzûk ü bârik-bîn ve cäsüs-ı emîndür ve atam 'Işk-ı 'âlî-makâm, Nağme-nâm bir gulâm daħi virmişdür ki âvâze-i kemâli Hicâz ü 'Irâk ve Sipâhâna gitmiş ve zümre-i cemâli 'uşşâk-ı bî-nevâyı muhayyer itmişdür.

Müfred²⁶⁷

Şol yerde ki cândan ide âvâz
Şar çengi-yi zühre-i tarab-sâz

Neşr- Dâvüdî şavtı cem'-ı tıyur ve 'İsevî nefesi ihyâ-yı nüşür eyler. Meger kim gulgulesi güş-ı âsmâna irmişdür ki semâ'ından şafâyla şems ü kamer çarha girmişdür. Ve yâkût-ı rummâniden bir kıymet-i engüşter benüm vardur ki mişli 'âlemde ma'düm ser-çeşme-i âb-ı hayvân anuñla mahtüm ve mühr-i Süleymânî gibi nigîninde tılsım-ı ism-i a'zam mersüm ve du'â-yı kadh (44 b) merkümdür.

Beyt

Dehenüñ hâtemine kim nazâr itdiyse didi
Hüblük mülkine var ise Süleymân sen sin

Neşr- Pes bu iki gulâm-ı sâdik ey Nazâr saña refîk-i tarîk yeter. Ve ol hâtem-i 'aķık Dil'i hadîka-i âb-ı hayvândan nişân-ı taħkîk ve numüne-i taşdik yeter. Hemân akdâm-ı ikdâmla bu yolda tamâm-ı ihtimâm göstermek gerek ki *men-talebe şey'en ve cedde vecede. Ve men-ķara'a bâben ve lecce velece.* Nazâr itdi: Ey şâh-ı cemâl hame-mişâl başum üzre rakş-ı kenân yürüyüb nâme-veş yolları dürem ve dest-i lem-yezel rûz-i ezel alnum şafhasında her ne yazdıysa görem. Bî-'avn-i Rabbânî ve 'inâyet-i Yezdânî seni murâdına vâşıl ve maķşudını hâşıl idem.

²⁶⁵ itdi : okudı İÜ.

²⁶⁶ Rubâ'î : Nazm Bu. : Beyt İÜ.

²⁶⁷ Müfred : Ferd İÜ. : Nazm Bu.

'AZM-GERDEN-İ NAĞME VE HAYÂL VE ÂŞUFTE-ŞÜDEN-İ DİL-İ BÎ-MECÂL

El-kıssa: Nazar ol engüster-i ney-i la'l-i nigini Hayâl-i emîn-i dūr-bîn birle hemîn alub menzil-i münzel 'azm-i diyâr-ı Dil kıldılar. Belki perî-vâr a'yün-i nâsdan ihtirâz ve kebüter gibi evc-i semâya pervâz idüb

Nazm²⁶⁸

Tarfetü'l-'ayn içinde kesdi yolu
Nazarıyla hayâl-i taht-ı Dil'e

Neşr- ve Nağme-i pür-ferheng daği kendünün (45 a) etbâ'ı ve eşbâ'ı bir nice kânün-ı şöbet ve âdâb-ı hıdmet bilür mevzün-ı kelimât ve şîrîn harekât harîf-i zarîfle bir yoldan daği aheng şehr-i beden itdiler. Sehl-i zamanda çok mesâfe alub âhirü'l-emr ol ki maşşud-ı aşı ve mersud-ı vaşlı idi aña yitdiler. Hemân dem Nazar esbâb-ı sefer birle Dil'ün huzûrına varub zemîn-i hıdmete yüz urdı.

Beyt

Oturmuşdı olub Dil şadr-ı eyvân
Felek kalbinde şan hürşid-i tâbân
Neşr- Dil daği Nazar'ın ser-güzeştinden ve seyr-i küh u deştinden şordı.

Nazm

Didi ey nergis-i ser-çeşme-i 'ayn
Beyâzuñdur sevâd-ı 'âleme zeyn
Ruğunda berķ urur nūr-ı beşâret
Dilüñde âb-ı hayvândan neğâret
Ya feyz-i câm-ı Cem'den irdi ihsân
Ya içdün Hızr elinden âb-ı hayvân

Neşr- Nazar du'â-yı devlet ve şenâ-yı hıdmet okıdı ve âb-ı hayvândan nişânı ya'ni ol hâtem-i mercânı Dil'ün öñünde kodı ve Hayâl-i muhtâl, Dil'e terbiyyetler itdi. Dil daği envâ'ı tekellüf ve eşnâf-ı telaţţuf gösterüb Nazar'ı ri'âyetler itdi. Ve işâret eyledi Hayâl-i nakķaş'a ve ol cäsüs-ı cemmâşa hâcibler icâzet virdi. Hayâl daği bî-kıl ü kâl revân ü devân içerü girdi. (45 b) Çün Dil-i kâmrân'ı şadr-ı saltanatda gördi. Du'â-yı devlet idüb zemîn-i hıdmete 'ubüdiyet yüzün urdı. Dil daği ser-efrâzlık ve bende-nevâzlık yüzünden Hayâl-i şâhib-i râz ü pür-niyâza i'zâz ü ikrâm²⁶⁹ eyleyüb

Meşnevi²⁷⁰

Didi ey hâzin-i gencine-i hüsn
Zamîr-i rüşenüñ âyine-i hüsn
Kadem başduñ çü bu halvet-serâya
İrişdi cân u dil zevķ u şafâya

²⁶⁸ Nazm : Beyt Bu. : Ferd Sü.2, İÜ.

²⁶⁹ i'zâz ü ikrâm : ikrâm ü i'zâz Sü.2, İÜ.

²⁷⁰ Meşnevi : Beyt İü

Cemâlüdüdür dile mihmân-ı gam-ğâr
Vatan kıl çeşme-i çeşmüm perî-vâr
ve'l-hâşıl Dil-i nâm-dâr, Hayâl-i 'ayyâr'ı güftâra çeküb aşı-ı gevherinden ve
hünerlerinden istifsâr eyledi. Hayâl itdi: Ey emîr-i kebîr-i kişver-gîr ve ey manzûr-ı
Hudâ-yı bî-nazîr.

Beyt

Çapuñdur Ka'be-i iqbâl-i 'âlem
Tapuñdur kıble-i âmâl-i âdem

Neşr- Ben kemîne-i dîrinenüñ mevlid ü menşası Mescid-i Akşâ ve Kubbe-i
Şahrâdur. Hâliyen ferrâş-ı şanâyî'-i Dımışkâm. Bir merd-i şüret-nigâr ve Hüsn-i
perî-ruhsâra âyîne-dâram. Dil itdi: Bir sûret-i dil-keş ve bir naşş-ı meh-veş
eyle ki ol şüret-i bâ-ma'nî şıdk-ı maqâline şahid-i da'vâ ola. Fi'l-hâl Hayâl-i
muhtâl daği²⁷¹ şüret-i cemâli Hüsn-i bî-mişâl'i bir pâre harîre tañrîr ve hezârân
şive-i leñâfetle taşvîr idüb Dil'üñ eline virdi.

Beyt

(46 a) Urdılar şüret gibi dîvâra yüz hayrân olub
Dil serâyında görenler naşş-ı taşvîrüñ senüñ

Neşr- Şehr-yâr-ı Dil çün ol naql-i zîbâya ve resm-i garrâya nazar itdi. Ol
girişlerdeki 'ukdeye ve ol devrler içindeki noqtaya hayrân kalub kendüden gitdi.
Bir çehre gördi ki levhası küngüre-i âs-mâna pertevler şalmış ve bir ruhsâr seyr
itdi ki dâyiresinde şems-i hürşîd-i rahşân hayrân kalmış. Ve ol 'izâr üstünde zülf-i
tâb-dâruñ naşşına bağıdı ki 'âşık u ma'sûk gibi Rümî ve Hıtâyî yapraklar birbirine
girişmiş. Güyâ bir bustân-ı cennet-sitândur ki bir cânibinde envâ'-ı ezhâr açılıb
bir tarafında eşnâf-ı eşmâr irişmiş. Müy-ı mergûli girişlerinin 'ukdesi Hıtâ'dan,
Rüm'a kebüter şalmışdı. Hâme-i müşğîn câme-i Hüsn'i eyvânuñ muqarnaslarında
şöyle kuşlar kondurmuşdı ki nigâr-sitân-ı Çîn bem-beste kalmışdı. Turre-i müşğîni
şikencinüñ bulutları bâzâr-ı mâh-tâba şikest virmişdi ve hâşîye-i 'arızı helezönları
hâleler zeyn idüb kadr-i âf-tâba medhâl irgörmüş idi. Güş-ı pür-gevheri şadef-gârı
seng-i nîm ser-bergelerinde şayrefîler zâr olurdu (46 b) ve dervişlerinin kaçarı
hurdelerine biñ diğkat ile yol bulurdu. Zenehdânı muqâ'arınun ka'rına ta'ammuk
ehlinüñ fehmi irmezdi. Dehânı 'ukdesinüñ noqtası degme bir hurde-bîne râz
virmezdi. Muṭavvağ gâbgâbinun terencesi şan âb-ı mu'lağ idi. Münebbit leblerinüñ
goncesi güyâ câm-ı muravvak idi. Üstâd-ı naql-bend kâmeti şimşâdına ol hâleti
virmiş kim şanasın bir serv-i revândı. Ya gülgünî ve çemenî hulleler giymiş
muşavver cân idi.

Nazm²⁷²

Sefîdâcı cinân ruhsârına zeyn
Sevâdı hür-ı 'îne kurretü'l-'ayn
Sa'âdet şubhınun ol guresidür
Şeb-i kadrün bu müşğîn turesidür

²⁷¹ ol şüret-i bâ-ma'nî şıdk-ı maqâline şahid-i da'vâ ola. Fi'l-hâl Hayâl-i muhtâl daği - İÜ.

²⁷² Nazm : Meşnevî Sü.2, İÜ. : Beyt Bu.

Şafağ gülgünesinden sürh-i rüdur
Gönül Nîl'i gamından bağı şüdur

Ve'l-hâşıl ol kesimlerdeki resimler ve ol tereklerdeki bergler küşelerden hüşeler ve terencelerden lâle vü göneler gösterüb zîbâ vü ter-âvizler ve nâzük ü şirîn levzeler ve gün-â-gün perdaht-ı bukaletmünî ve teş'îrât-ı engelyünî birle pür-merâyîş-i arâyîş virmiş ki zemîn ü zamân hüsnine âferîn ve luţfına taḥsîn eyleyüb deng-i pür-nirenginüñ erjeng ü dengi ve süstmân-ı nâzük-efşânınuñ Mânî-yi ḥayrân idi. El-kışsa: Dil ol naqş u nigâra (47 a) bir vechile rubûde oldı ve derünü âteş-i muḥabbetle taldı ki taḥrîre kâbil ve taḥrîre müteḥammil degül. Âḥirü'l-emr bir gice Ḥayâl'i ḥalvet hücesine da'vet eyledi. Cemâl-i Ḥüsn'e iştiyâkın ve nâr-ı 'ışıkla ihtirâkın söyeledi ki giceler şubḥa dek bî-ḥâb ve seḥerden şâma dek bî-tâbam. Çün cânda maḥabbet toḥmını ekdüm. Tedbîr-i bedenden bi'l-küllî el çekdüm. Eger bir kaç gün daḥi bu zaḥm-ı muḥkeme ve bu ḥâtır-ı pür-ğama hem-dem olmazsa melâmet-i 'âm ve 'âlemde bed-nâm oluram. Ḥayâl itdi: Ey şeh-yâr-ı civân-baḥt ve ey şehsüvâr-ı felek-taḥt. Ḥâtır-ı 'âtırınuñ bî-gam ve zamîrünü ḥurrem tut ki benümle ḥâce-dâş bu diyâra bir merd-i 'ayyâş gelmişdür ki şâ'ir-i zü-fünün ve sâhir-i pür-füsündür.

Kıt'a

Benüm taşvîrim alur sîneden dil
Anuñ âvâzı virür tenlere cân
Bu küt-ı rühdur ol nefsi ḥazza
Bu râz-ı ḡaybdur ol şun'-ı Yezdân

Neşr- 'Âlemün zarîfi ve cihânüñ ḥarîfidür. Maḥlub-ı erbâb-ı şafâ ve maḥbûb-ı aşḥâb-ı vefâdur. Mül-i bî-ḡumâr ve gül-i bî-ḥârdur. Vâkıf-ı esrâr ve 'ârif-i aḥbârdur. Mülâyim-ḡab' ve şirîn-beyân, muvâfık ḡavl (47 b) çerb-zebândur. Ve'l-hâşıl-ı kelâm ey şeh-yâr-ı 'âlî-maḡâm ol nedîm ki mişli 'adîmdür. Eger hem-dem-i ḥazret-i kerîm ola şek yokdur ki ḥâtır-ı müsteḡam anuñla ârâm idüb vücûdından şafâ vü cem'iyet ve ḥuzûrında üns ü selvet ḥâşıl olıserdür.

Beyt

Zâhidün şavm ü şalât u zıkr olur endîşesi
'Âşıkuñ şi'r ü ḥayâl ü naḡmedür eğlencesi

Neşr- Lâkin anı âşikâre meclis-i şâha ve bezm-i pâdişâha getürmeye 'aql-i pür-sehmden tamâm ḡavf ü vehm eylerem ki yanında maḡall-i 'uḡâb ve mu'riz-i 'itâba düşerem. Dil itdi: Benüm dehliz-i sürâḡ ve ḡâr-ı şimâḡ dirler günbed-i dimâḡ altında bir bâbü's-sırrum vardur ki cemi' râz işler ve maḡfî cünbişler andan düḡül ve ol maḡallerden vüşül bulur. Eger Naḡme'i ol ḡapudan alub gelesin ḡudümünden ne yâda ḡaber ve ne bâda eser ola. Ḥayâl daḥi fermân-ı şâh-ı cihân ber-ser ü cân diyüb bir gice Naḡme-i küstâḡ'ı dehliz-i şimâḡdan Dil'ün ḥuzûrına getürdi. Dil daḡi envâ'-ı mülâyemet ve eşnâf-ı mülâtefet idüb Naḡme'ye yir gösterdiler oturdı.

ĀĠĀZ-I KİŞSA-İ NAĠME-İ CĀN-KESEL VE ŞOĤBET-GERDEN VE'Y
BĀ-DİL

Meşnevi

Gel beru ey 'andelīb-i dil-güşā
Perde-i nev-rūzdan göster nevā
(48 a) Gāh pervāz-ı Hicāz it gāh 'Acem
Eyle 'uşşākı demūnden muġtenem
Sūz-ı 'ışk ile yanub fānūs-vār
Naġmeler göster bize kaġnūs-vār
Tāzelendür köhne 'ışkı sāz ile
Raġs itdür 'ālemi āvāz ile
Cān u dil ʔolsun semā'ından şafā
Nāyler içre od ursun bu hevā
Nāleñi gökde melekler diñlesün
Yerlere düşsün şadāsı iñlesün
Sırr-ı 'ışkı açma līkin degmeye
Gel hemīn perdeyle başla naġmeye

Neşr-Çün Naġme'nūñ kudūmyla meclis müşerref ve gumūm-ı deyr yine ber-
tarāf oldı. Şehr-yār-ı Dil emr eyledi ber-kānūn-ı salţanat bezm-i şoĤbet kurdılar.
Diller meşāmīn mu'anber ve cānlar dimāġın mu'aţtar itsün diyü 'od urdılar ve
küçek ü büzürge maġāmın gösterdiler. Germiyyet-i şoĤbet ve cem'iyet-i 'işret
eşnāsında Dil, Naġme'den maġām u mevlidin ve seyr-i mevrudin su'al eyledi.
Naġme itdi: Ey şāh-ı kām-rān biz oniki kaġıleyüz. Sema' ve şafā demlerinde
böyleyüz. Mevlid-i aşlımız şehr-i 'İşk-ı 'ālem-sūz ve mevrud-i vaşlımız diyār-ı
Hūsn-i dil-fürūzdur. Kırā'at-i Kır'an'da seb'-ı hūn ve hikmet-i Yūnān'da İbn-i Sīnā
ve Felāţūn'uz. Esfār-ı enbiyāda müfessir ve eţvār-ı evliyāda müzekkirüz. Her
maġām ki hevāsı dil-güşādur (48 b) ol bize mesken ü cādur. Gāh hem-ĥalkā-i
dervīşān ve gāh hem-şoĤbet-i derd-nūşān oluruz.

Meşnevi²⁷³

Gāh pervāz eylerüz evc-i semāya mürġ-vār
Gāh inüb bir hoş maġāma iderüz şabr u karar
Gāh tündüz çün hizber gāh nermüz çün semūr
Gāh şeker gibi germüz gāh deryā gibi şūr
Dervāzelerde nevbeti biz ururuz
Deryūzelere şūreti biz virürüz

Neşr-Nāķūs-ı muġānuñ silsilesi bizüm elimizdedür ve gül-bang-ı ezānuñ
gulgulesi bizüm dilimizdedür. Mātemlerde pür-şüyūn ve sözler deminde ġāyet şen
oluruz. Yetmişiki dili söylerüz, zebān-ı şirīnle onsekizbiñ 'ālemi ʔoylaruz. Nāķa-i bī-

²⁷³ Meşnevi : Nazm Bu.

tâka Hüdâmızla²⁷⁴ yüz menzil gider ve aşhâb-ı fakr u fâka gınâmızla hezâr-vecdler hâşıl ider. Demimüz nâylerûñ içine od urur ve nefesimüz mürdeleri dirgörür. Âvâzemüz Baḥa-yı Yesrib'den beydâ-yı mağribe belki hâkden eflâke ve semekden simâke ve serâdan süreyyâya irmişdür. Mesâ'il-i uşulûñ durubında yed-i beyzâ ve me'âkıd-ı terâkibûñ şu'ubında engüşt-nümâyız

Meşnevî²⁷⁵

Ṭan mı dün gün şems ü kamer çarḥa girse
Pür-gülguleler zemzememizle²⁷⁶ dil-i eflâk

Neşr- Çün Nağme her bâbla ecnâs ü fuşûlin ve her nev' ile fûrû' ve uşûlin söyledi. Nüdemâ-yı meclis ki her biri siyâkat-i 'ibâretde bevü'l-fevârise sebkat iderler ve kinâyet ü isti'âretde Ferezdağ'a dağ tutarlar. Mântıq-ı pür-hikmetinûñ feşâhatine taḥşin ve beyân-ı kelâminuñ belâgatine âferin okudılar. Ba'de Dil buyurdi: Kim 'Işk'ûñ diyârından ve Hüs'nün etvârından ve seyr itdügi maḳâmlardan ve gönüller tefriḥ idici kelâmlardan yine bülbül gibi beyâna ve ṭuṭî gibi zebâna gele. Lâ-cerem Nâme-i pür-heng²⁷⁷ şehr-yâr-ı Dil'ün âhengine muvâfiḳ ve şoḫbet-i salṭanat hevâsına muṭâbıḳ ḳânûn-ı ṭarab ve perde-i edeb birle gâh tevâli-yi âlâm-ı firâḳdan şikâyet ve gâh temâdi-yi eyyâm-ı iştiyâḳdan hikâyet yüzinden bülend-âvâz ile bu ḡazel-i ḡarrâya ser-âḡâz eyledi ki silsile-i cünbân-ı mecânin 'ışk u muḫabbet ve nükte-güzâr devâvin vecd ü hâletdür.

Ḡazel²⁷⁸

Çün ezel şubḫında urdı nevbetin sultân-ı 'ışk
Ṭan degül 'arş üzre dikse râyetin sultân-ı 'ışk²⁷⁹
Ḳâni' olmaz on sekiz biñ 'âlemi feth eylese
'Arşdan a'lâ tutar çün himmetin sultân-ı 'ışk
Lücce-i deryâya düşse dâmenin ter eylemez
(49 b) Çarḥ-ı 'âlî gibi gözler 'ismetin sultân-ı 'ışk²⁸⁰
Bir nazarda ser-te-ser kılar ḫaşemden²⁸¹ yir yüzün
'Aleme ızḫâr iderse ḫaşmetin sultân-ı 'ışk
Mevc-i deryâ gibi 'âlem birbirine ṭoḳuna
Bir nefes depretse bād-ı şatvetin sultân-ı 'ışk
Ḳahrı ile öldürürken luṭfi ile dir görür
İşinüñ kendi bilür hem hikmetin sultâ-ı 'ışk
Lâmi'î yanub kül olurdi cemi' kāyinât
Gün gibi 'arz eyleseydi ṭal'âtin sultân-ı 'ışk

²⁷⁴ Hüdâmızla : vecdimizle İÜ.

²⁷⁵ Meşnevî : Beyt Sü.2 : Nazm Bu.

²⁷⁶ zemzememizle : zemzememizden Sü.2, İÜ.

²⁷⁷ pür-heng : pür-ferheng Sü.2

²⁷⁸ Gazel : Beyt İÜ.

²⁷⁹ Bu mısra İÜ. nüshasında ilk beytin ilk mısrasıdır. Kanaatimizce doğru olan da budur.

²⁸⁰ Bu beyt İÜ. nüshasında bir sonra gelen beyitle yer deḡiştirmiş.

²⁸¹ kılar ḫaşemden : ḳablar çeşmden Sü.2, İÜ.

Henüz ol şî'r-i şûr-engîzûñ cür'ası elde bâkî iken yine bu ğazel-i şehd-âmîzûñ peymânesiyle sâkîliğ eyledi ki ol râfi' iltihâb-ı âteş oldu ise bu dâfi' ıztırâb-ı 'ataş düşe.

Ġazel²⁸²

Dillerde dâstân olalı hüsnuñ âyeti
Efsâne oldu 'âleme Yûsuf hikayeti
Ey Dil kerâmet istersen var 'aklı ço
Gel ur diyâr-ı 'ışka kâdem gör velâyeti
Bir kaçre dil kaçan olur mevc urub muhîf
Deryâ-yı hüsni-yâre ki yokdur nihâyeti
Ve'l-leyli kâdr zülfüne gökden ber'atdur
Ve's-şemsi âyeti ruhunun bir rivâyeti
(50 a) Devr eyle kamer yûri dün gün felek-mişâl
Ne ibtidâsı var reh-i 'ışkuñ ne ğâyeti
Âh itdükce 'âlemi yandururdu dost²⁸³
Yel esdügünce âteşûñ artar sirâyeti
Meydân-ı 'ışk-ı yârda merdânesin bu gün
Olsın senûñle Lâmi'î Hâkık'ıñ 'inâyeti

Ve'l-hâşıl şeh-r-yâr-ı Dil'e ol gice Nağme'nüñ şöhetinden şu deñlü vecd ü hâlet ve sekr ü hayret geldi ki bî-ihtiyâr gül gibi ceybin dâmenine dek çâk ve bülbül-vâr figân-ı derd-nâk²⁸⁴ idüb cüş u hürüşî âfâka irgördi. Ve enîn ü hanîni meclis ehline hayret virdi. Şabâha dek dem-i Nağme ile şûr ü şegab ve 'ayş u tarab yüzinden ihyâ-yı şeb eyledi.

ŞIFAT-I RÛZ-I PİRÛZ VE İŞTİYÂK-I DİL-İ PÜR-SÛZ

Çün gur-re-i ğarrâyı şabâh turre-i muṭarrâyı revâhdan zâhir ve envâr-ı âsâr-ı şubh-ı tül ve 'arz-ı semâvât ve münteşîr oldu. Nesîm-i seher-i tenessüm ve cemâl-i 'âlem tebessüm itdi. Mühre-i mihr mâr-ı şubh ağzından göründi ve çehre-i sipihr zer-endüd çâderle büründi. Bâz-ı sepîd rûz-ı pür-sûz ğubâr-ı şeb-i dil-cüdî şahn-ı felekden sürdi ve hürüş idüb cenâhaynını urdı. Kûs-ı selâṭîn ğuş-ı zemîni pür-tanîn itdi ve feryâd-ı nây rüyîn fersah fersah yirler gitdi. Mürğân-ı şeceri efgân-ı seheri birle erbâb-ı ğafletûñ huzûruñ uçurub muḳaryân hoş-âvâz gibi Dâvûdî edâlarla Hüseynî nevâlar gösterdi. Encümen-i encüm perîşân ve kâmera-yı cihân-ârâyı bî-nâm ü nişân oldu.

²⁸² Ġazel : Ġazel-i âhîr Sü.2, İÜ.

²⁸³ yandururdu dost : yandurdu hüsni-i dost Sü.2, İÜ.

²⁸⁴ figân-ı derd-nâk : efgân-ı derd-nâk Sü.2 : efgân ü derd-nâk İÜ.

Meşnevi²⁸⁵

Götürdi şâh-ı hâver hâbdan ser
Yudı 'âlem yüzün nûriyla yek-ser
Kazındı levhden tuğrâyı deycür
Güneş halliyle yazdı dehre menşür
Açıldı çünkü kufı-i subh-gâhi
Şaçıldı 'âleme nûr-ı İlâhi
Seher âyine-i nûr-i Hudâ'dur
Seher gencine-i şıdık u şafâdur
Fütûh ebvâbına miftâh-ı Hâk'dur
Sa'âdet şem'idür mişbâh-ı Hâk'dur

Neşr- Şehr-yâr-ı Dil emr itdi şöhbeti tağıtdılar. Nağme vü Hayâl ve säyir aşhâb-ı hâl ve erbâb-ı kıl ü kâl her biri maqâmına gitdiler. Lâkin Dil bâde-i mahabbetden dimâğı pür-buhâr ve dide-i cânı humâr Hüsn'ün hayâliyle perîşân derd-i derûn ve süz-ı cân birle²⁸⁶ tâ mine'l-felağ ile'l-gasağ bu minvâl ü nesâğ üzre kâm u nâ-kâm şuret-i sabr ü ârâm gösterdi. Ammâ galebât-ı şevk ü nizâ' ve cezebât-ı ta'attuş ü iltiyâ'dan gâh gûşe-i gülşende şibâhat-ı haddin zıkr idüb verd-i aħmerle münâzara ve gâh şahn-ı çemende reşâkat-i kaddin fikr eyleyüb serv-i 'ar'arla muhâvere eylerdi. Çün kim yine hengâm-ı şâm irişüb ser-â-perde-i zulâm tûde-i hâk üzre çetr-i eflâk gibi kurldı. Giru Dil-i kâm-yâb nevvâb u aşhâbına emr kıldı 'ayş-ı 'işrete ve bezm-i şöhbete bünyâd uruldu. Nağme-i destân serâyine bülbül-i hoş-nevâ gibi zebân-ı faşih ve beyân-ı melih birle gâh aħvâl-i 'ışk kitâbından bir faşl ve gâh cemâl-i hüsn bâbından bir aşl ser-âğâz idüb meclise bir vechile harâret ve ehline hayret virdi ki 'uqûl-i fühûl şifte ve kulüb-i şü'üb firifte oldu. El-kışsa: Bu üslûbla her gice hadd-i zünâbe-i deycürdan²⁸⁷ hadd-i züvâbe-i rüz-i pür-nûra dek şöhbet mütemâdi²⁸⁸ ve 'işret mütevâlî olub şevk ü tarab mütezâyid ve şür u şegâb müte'ekkid olmağda idi. Tâ aña dek ki bir gün şehr-yâr-ı Dil tarh-ı şöhbet ve Hayâl'i tenhâ da'vet idüb itdi ki: Ey yâr-ı dür-bîn ve ey gam-hâr-ı güzîn. Cemâl-i maţlub hicâb-ı firkatde nice bir muhtecib ve çehre-i maşşud niğâb-ı hasret ile neye dek müntekıb olıserdür. Firâğ-ı yâr cânıma kâr ve iştiyâğ-ı dil-dâr gönlümü bî-şarâr itdi. Dide-i gam-didemden cevâhir-i 'âlem çıkdı (51 b) ve seylâb-ı miñnet şabrım hânesin yıkdı. Yanumda hamr ile cembr ve hâr ile temr bir oldu. Deryâ-yı derd ü muhabbet taşdı ve emvâc-ı belâ vü miñnet başumdan aşdı. Lenger-i şabr ka'r-ı hayretde kaldı ve rüzgâr-muğâlif dilden kararum aldı. Bâd-bân fikr ü hüşum pârelendi ve safrâ-yı keş-â-keş-i gamdan derûnum bulandı ve dümen-i ihtiyârum elden gitdi. Hevl ü hirâsdan cânıma yitdi. Dem yokdur ki muhabbet hevâları bürüb sarmaya ve ben dermânde-i 'anâ çarmihlarına germeye. Eger bu miñnet-i bî-girâne kenâre

²⁸⁵ Meşnevi : Beyt İÜ:

²⁸⁶ ol gün + Bu.

²⁸⁷ zünâbe-i deycürdan : zünâbe-i şeb-i dil-cüddan İÜ.

²⁸⁸ şöhbet mütemâdi - Sü.2

ve sâhil-i necâta çâre olmaz ise ve ol 'atebe-i refî' mertebeye ki maşıbb-ı yenâbi' luğf u cemâl ve mağarr-ı sefâyin emânî ve âmâldür. Hızır'lık idüb irişdürmezseñ şek yokdur ki bu ortada keştî-yi vücûdum bir seng-i hâdişeye tokunub târ-mâr veyâ bir mevc-i pür-sâ'ika birle ğarğ-âb-ı bevâr olur

Beyt

Ey Hızır-dem irişmezseñ oliser helâk
Girdâb-ı hayret içre vücûdum sefinesi

Neşr- Hayâl itdi: Ey şâh-ı şabâ-'azm ve ey pâdişâh-ı deryâ-ğazm. Çün kullâb-ı mağabbeti boynuña tağduñ ve 'alâka-i salţanatı kesüb elden bırağduñ. Şarţ-ı yârî ve hevâdarî oldur ki hemân şurta-i rûzgârı gözleyüb şandal-ı 'azîmeti ve zevrak-ı himmeti bu 'ummân-ı bî-pâyâna şalavuz. Ümîddür ki şevğ göreñlerin çeküb bunca biñ mîl muhîti bir ân müddetde alavuz. Her kim küy-i dilberi mağâm-ı mağmûd ve âsitâne-i yârî kıble-i mağ-şûd bilür iğdâm-ı 'azîmet ve ihrâm-ı himmet birle talebde fütür ve sa'yide kusûr eylemez ki râh-ı mağabbetde menzil şorulmaz ve meslek-i vuşlatda 'aşık yorulmaz. Ticâret-i 'ışkda sûd ü ziyân añılmaz ve delîli rızâ-yı dost olan yañılmaz. Sâlik diyâr-ı yâra zâd ü râhile ve 'âzim-i küy-i dil-dâre refîk ü kâfile gerekmez. Sefer-i hacc pür-'akabe-dür ve kaşd-ı cihâd teslîm-i rağabedür. Dîdar-ı Ka'be meşakğat-i hâr-ı muğilânsız ve kağ'-ı beyâbânsız²⁸⁹ olmaz. Hağığat-ı ğurmet Beytü'l-Harâm'ı ve şeref-i rûkn ü mağâmı ol kimse bilür ki cânın bu yolda²⁹⁰ ğurbân ve hânumanın nişâr-ı ğâk-i cânân²⁹¹ ide. Yağındur ki bu demüñ şafâsı 'ömre sürüb ğayât-ı ebed bağışlar. Ammâ bu iş merdâneler işidür bunı kim işler.

Müfred²⁹²

Cân isterseñ cihâna ğalma
Cânân dirseñ bu cânâ²⁹³ ğalma

Neşr- Meşhûrdur ki şayd-ı semender itmek isteyen cânını cemre atar ve seyr-i ğağnûs eylemek dileyen kenduyı Hind'e satar. Eger sen dağı (52 b) yârdan temettu' diler ve dîdarını teveğğü' iderseñ ve kevkeb-i sa'âdet-i vişâl birle ğırân ve merkeb-i devlet-i ittişâlle hem-'mân olmağ isterseñ hemân zâd ve selebi nâğa'î talebe bağılayub belâ ve muğabbet silsilesiyle hem-ğatâr olub ve şafâ vü himmet bedreğasın ğâfile-sâlâr idüb reh-revân-ı şevâri'-i²⁹⁴ niyâz ü iftiğâr ve sâlikân-ı ğavâri'-i 'acz ü inkisâr birle 'azm-i diyâr-ı yâr ve teveccüh-i küy-i dil-dâr itmek gerekdür ki 'izz ü nâzla derd ü niyâz ba'de'l-meşriğayn ve da'vâ-yı muğabbet birle sevdâ-yı salţanat cem'-i beyne'l-uğteyndür. Ve'l-hâşıl şehr-yâr-ı Dil çün kim Hayâl'üñ irşâd ü işâretin ve endâz ü beşâretin bir bir ma'lûm ve nağîr ü ğıtmîr mefhûm idindi. İtdi ki: Ey Hayâl-i muğtâl min-ba'd niyyet-i iğâmet ve

²⁸⁹ kağ'-ı beyâbânsız - İÜ.

²⁹⁰ cânın bu yolda : bu yolda cânın Bu., İÜ.

²⁹¹ ğâk-i cânân : ğâk-pây-i cânân Sü.2, İÜ.

²⁹² Müfred : Beyt İÜ.

²⁹³ bu cânâ : cihana İÜ.

²⁹⁴ şevâri'-i - İÜ.

ferāgat-i istirāhat benden muḥaldür. Bilgil kim bu günden giru bâdiye-i ğurbetde ve hâviye-i kürbetde lebbeyk-püyân bir peyk-püyânam. Ümîddür ki ol Mîkât-i aşla vâsıl olub ‘Arafât-ı vaşında murâdımı ḥâşıl eyleyem. Ammâ bu gice âvâze-i ḥayyi ‘âle’l-vedâ’ ḥalka-i ictimâ’î de aşḥâb-ı vefâ vü vifâka istimâ’ çün ne erbâb-ı şekâ vü şikâka ittibâ’ çün Nağme-i hōş-elhân ve şîrîn-beyân birle ‘azm-i bezm idelüm (53 a) ve ‘âle’ş-şabâḥ bang-ı falâḥla râh-ı necâḥı tütub gidelüm.

ÂMEDEN-İ VEHM-İ VEZİR DER-ḤUZÛR-I ‘AKL-I TÂC-VER VE
ĠAMZE-GERDEN EZ-AḤVÂL-İ NAĞME VÜ ḤAYÂL VE DİL Ü NAZAR

Uçdı çü dehr-i âşiyândan bu zerrîn per-i ‘uḳâb
Beyza-i sîmîn-i çarḫı ḳablady bâl-i ğurâb
Bir ğazâl-ı şîr-gîri ḥâke şaldı nâ-gehân
Ḳavs na’şıyla atub Behrâm-ı şeb-tîr şihâb
Şâh-ı ḥâver tütmuş iken ‘âlemi Dârât ile
Taḫt-gâḥın eyledi dâr-ı âb-veş taḫte’t-türâb
Ḳıldı biñ ebkâr-ı ‘ismet ḳalb-i ‘aḳrebden zuhûr
Açdı yüz ḫâtûn-ı ğaybî rûy-i ‘iffetden niḳâb
Hoḳḳabâz-ı çarḫı alub bir tâs eline sîm-güfte
Şaçdı bu nat’ üzre zerrîn mührelerden bi-ḫişâb
Yine tertîb-i bezm oldı felekde her taraf
Zühre-i zehrâ eline aldı kerem olub rebâb²⁹⁵
Zeyn için bir şem’-i rûşen yaḳdı her kevkeb gelüb
Meş’al-i sultân gibi ortalarında mâh-tâb

Neşr- Çün yine muḥadderât-ı âs-mânî revzen-i duḫânîden ‘arz-ı cemâl idüb çehre-i sipihre zîb ü fer ve tal’at-i dehre zîver virdiler. ‘Arşa-i Mînâ ravza-i mînû gibi pîrâste ve şaḥn-ı âs-mân gülşen-i cinân gibi ârâste oldı. Şehr-yâr-ı Dil yine emr itdi zühre-i muḫrib mâhi-yi raḳḳaş ya’ni şoḫbet-i ḥâş itdiler.

Meşnevî

Yine peymâneler devr itdi bezmi
Yine muḫribler itdi sâza ‘azmi
Yine şaḥn-ı cihân âvâzelendi
Yine zaḫm-ı dil ü cân tâzelendi
Yine âġaz idüb neyler fiġâne
Dinledi naḳş ü taşnîf ü terâne

Neşr- (53 b) Bi’l-cümle Dil ol gice ğurûr-ı ‘ışḳ u cevânî birle maġrûr ve sürûr-ı nâme vü kâm-rânî birle mesrûr ḫayâl-i sefer üzre muḳarrer olub bisât-ı imbisâtı ve sîmât-ı neşâtı gül gibi açub ğuş-ı hûşı ‘andelib-Nağme’nüñ nevâsına tütmuşdı. Yârân-ı tarab ve hem-kârân-ı taleb birle ‘ayş ü ‘işrete meşġul olub bâziçe-i dünyâ ve nükte’i *el-leyletü ḫublî* ḳazıyyesin unutmışdı. Bu cânibde ‘Akl-ı tâc-dâr’uñ Vehm-nâm bir vezîr-i pür-iḫtirâmı var idi. Mânend-i bezer-i cumhûr

²⁹⁵ Zühre-i zehrâ eline Kerem olub aldı rebâb İÜ.

dänende-i ahvâl-i sipihri idi. Ekşer Dil'ün²⁹⁶ cüz'ıyyâtına nâzır ve şerâ'ir-i evkâtına hâzır olurdu. Ve dâymâ bişesi ve dün gün endişesi terk-i mehayif için sultân-ı 'Aql'a ve ol halka ilkâ-i muqaddemat-ı mehavif itmekdi. İttifağan vesâyitle Dil'ün niyyetine²⁹⁷ ve qarâyınle Nağme'nün şohbetine vâkıf ve bu kazâyânun netâyicinden hayif olub 'Aql-ı tâc-dâr'ün huzûrına varub Nazar ve Hayâl'ün tertib-i mekrinden ve Nağme-i muhtâl'ün temhîd-i fikrin beyân eyler ve ider ki: Ey hulâsa-i 'âlem-i 'uzmâ ve ey halife-i me'âlim-i kübrâ vü şugrâ ki taḥkîkûn kıyâsı ve taşdıkuñ hâdesîdür. Her emrûn mevzû'ın bedâhetle ma'lûm ve ehr şey'in maşnû' ve maṭbû'ın zarûretle mefhûm idinürsin. Dil-i cevân-baht ki taşavvur-ı mebâdi-yi zamân ve tefekkür-i tecrübe vü devrân itmiş degüldür. Henüz rüsüm-ı devrânı (54 a) ve hudûd-ı kevn ü mekânı bilmez. Bir bölük şuret ve gurbet uğrusı qallâşlar ve bir nice reh-zen ve merd ü zen müşa'bid ve mu'rabid kulmâşlar birle musâhabet qarışdurmuş ve tabî'at berişdurmuş. Anlar daḡı fırsatla ve Dil-i nâm-ver'den ruşatla eşnâ-i şohbetde ve evkât-ı 'işretde ahvâl-i diyâr-ı 'Işk'ı ta'rîf ve cemâl-i didâr-ı Hüsn'i tavsîfler idüb Dil'i 'aşık u zâr ve vâlih vü bî-qarâr itmişler. Hâliyen Dil daḡı ol fâyife-i nâ-hâyifenün delâletlerine murâfaqat ve işâretlerine muvâfaqat idüb tâli'-i fırsatı nigâh ve niyyet-i 'azm-i râh eylemişdür. Egerçi kim dil-ârâ-yı cihân-ârâsıyla ve fikr-i cihân-peymâsıyla habâyâ-yı dehre vâkıf ve hafâyâ-yı sipihre 'arif geçer. Ammâ sipâh-ı 'Işk'ün keydinden gâfil ve diyâr-ı Hüsn'ün şaydına mâyildür. Ve ol hevâyîlerün uçurmasına firifte ve esüb şavurmasıyla şiftedür. Ol ki esâbi'-i mu'ciz-nümâsından yenâbi'-i mâ-müştaş ve külçe-i mâh iki şakḡ oldı. *El-fitnetü min-hâ hünâ* diyü dâ'imâ cânib-i şarka imâ eylerdi. Eger şehzâdeye pend ü naşîhat ve ol müfsidlere bend ü siyâset buyrılmaz ise muqarrerdür ki bu işün âhiri fesâde belki taḡrîb-i bilâde varur ki *eş-şey'ü izâ câveze ḡaddetün in-'akese ziddetün*.

Beyt

(54 b) Tıtdı ahım odı dâmânunı ey serv-i hıram

Âb-ı vaşluñla sevindür ki yaḡar dehri tamâm

Pes evlâ vü enseb ve lâzım ü evceb oldur ki 'ummân-ı belâ kaynayub taşmadan ve seylâb-ı fitne başdan aşmadan. Dil-i nâm-dârı dâm-ı 'anâ'ya düşürmeden ve belâ zünbûrların üstümüze üşürmeden²⁹⁸

Beyt

Dil elden gitdi tedbîr eylemezsin

Eger pâyine zencîr eylemezsin

Neşr- ki "fe'nzir 'aşireteke'l-'akrabîn"²⁹⁹ naşş-ı tenzîl-i Rabbi'l-'âlemîndür. Sultân-ı 'Aql çün Vehm-i nâm-dâr'dan bu hikâyet-i şikâyeti işitdi *men-yesme'u yehal* mücibiyle 'amel itdi. Ammâ itdi: Ey Vehm-i pür-sehm egerçi kim ra'yünde

²⁹⁶ Ekşer : Ekşeriyyâ Dil'ün Sü.2 : Ekşer eyyâm-ı Dil'ün İÜ.

²⁹⁷ vâkıf + İÜ.

²⁹⁸ Dil'e berbaḡ mişâl-i güşmâl ve tarḡ-ı Nağme vü Hayâl ve bend-i Nazar-ı muhtâl itmek gerekdür. + Sü,2, İÜ., Bu.

²⁹⁹ (Öncelikle) En yakın akrabalarını uyar. Şu'arâ/214

fâyık ve kavlüñde şadıksan lâkin ma'lümdür ki da'vâ-yı bi-beyyine ve 'amel-i bi-lâ-niyyedür. Ve *leyse'l-ğaberü ke'l-'ıyân tağvîl-i kemân ve tağşîl-i itmi'nân* içündür.

Beyt

Ez-seyl-i eşk-i çeşmim tâ güft ü güy-ı tûfân

Nisbetce pāş-dāy-ı cān ĩn dīde vü ān ſenīde

"*Ķāle evelem tū'min Ķāle belā ve lâkin li-yeğme'inne Ķalbi*"³⁰⁰ bu kıſſa-i mü'ekked ve bu Ķazıyye üzre vāriddür. Vehm itdi: Ey ħalīfe-i rūy-ı zemīn ve ey emīru'l-mü'minīn. Ūſda ol reh-zenler cümle-i müteferri'atı ve zümre-i müte'allikātı ile Ķal'a-i beden öñünde günbed-i dimāğ Ķurbinde sultān-ı ħātūn ya'ni Nefs-i hümayūn binā itdüğü sema'-ğānenüñ (55 a) dāru'z-ziyāfesine nüzül itmişlerdür. Ve anlaruñ bu kıſſa-i pür-ğuşſasın³⁰¹ ol nevhī-nüñ ehli işitmişdür.

Beyt

Giremez gülüñ Ķulağına bir dem ne fāyide

Gerçi ki tutdı 'ālemi feryādı bülbülüñ

Neşr- Cenāb-ı sultāndan eger işāret ü fermān olursa cümlesini Ķayd ü bend ile 'izz-i ħuzūriñuza getürsünler. Her birini söyledüb Ķil ü Ķāline ve ħāl-i bā-melāline göz Ķulağ olub "*cezā'en bimā kānū ya'melūn*"³⁰² her neye müsteħağlar ve ne ħāle lāyığlar ise emr eyle yerine yetürsünler.

DİVĀN-GERDEN-İ 'AĞL-I 'ĀLEM-ĀRĀY VE ĀMEDEN-İ ÇENG Ü DEF Ü NĀY

El-ğuşſa: Fermān-ı Ķadr-i tuvān ve ħükm-i Ķazā-i cereyān aña müneccir oldı ki hemān dem sema'-ğāne cānibine bir Ķaç kimisne ſaldılar. Dāru'z-ziyāfede vazī' u ſerīf Ķavī vü za'if her kimi buldılarsa alub geldiler. Çünkim āyīn ü erkān ve resm-i dīvān yerine geldi. 'Ağl-ı cihān-ğir dağı ol Ķaydı miğnet esirlerinden yana nağar ſaldı. Ol cemā'at-ı Ķurabā ve Ķavm-i üdebānuñ içinde cān ü cigeri tağlu ve boyını ve ayağ³⁰³ bağlu bir pīr-i fānī ve bir ſeyğ-i münğānī görđi ki Ķahr-ı dehr ile beli bükülmüş ve tığ-ı cevır ile bağrı sökülmiş ve kellesinden sağı dökülmüş, āşüfte-ğāl ve turfe-cemāl ve zerāfe-mişāl hele bir heykeldür ki (55 b) 'anğa vü nü'āmeden Ķarīb ve bir ſekīldür ki zerğa-i yemāmeden 'acīb. Ķaddi Ķurulmuş kemāne ve cismi Ķurumuş üstühvāne benzer. Ķāyet za'afından teninde regleri ſayılır ve riğğat-i ħālinden bir yanından bir yanı görünür. Ammā nev-'arūsān gibi tağ'ati ħılye-i ħüsn ü cemāl birle ārāste ve pīrāye-i Ķunc ü delāle pīrāste. ſāğ-ı nev-bağar gibi bağdan ayağ nağş ü nigār.

³⁰⁰ (Allāğ ona) "İnanmıyormusun" diyince, Ķayır, (inandım) ancak Ķalbimin tatmin olması için dedi. Bakara/260

³⁰¹ pür-ğuşſasın : pür-ğuşſasın tamām Sü.2, Bu., İÜ.

³⁰² .. yaptıklarına Ķarşılık olmak üzere.... Secde/17

³⁰³ ve ayağı - Sü.2, İÜ.

Rubā'î³⁰⁴

Egerçi pîr-i kâd illâ cevân dil
Tevâzu'lu müeddib merd-i kâmil
Kaçan perdeyle itse söze âgâz
Virir her bir kalı bülbül gibi dil

Neşr- Ve bu zarîfün yanında bir gulâm-ı laîf ve bir dilber-i nazîf var ki tal'atde bedr-i münevver, şüretde sikke-i müdevver, şahid-i hayderî-mişâl sâde-cemâl başdan ayağa pür-halğa vü halhal. Dili hâmuş ve sînesi pür-cüş. Şadef gibi ser-tâ-ser güşâyine-şîfat nemed-püş. Kalbi sâde ve zihni güşâde. Bend-i gamdan âzâde bir tıfl-ı Türki-zâde.

Rubā'î

Alurken mihr ü mehdin hüsnile bâc
Bir iki mankıra 'âlemde muhtâc
Toyulmaz şöbetine gice gündüz
Gedâdur gerçi kim gönli gözi aç

Neşr- Ve bu alay-ı gam-fersâyün gedâdur gerçi içlerinde bir bürnâ-yı hevâ-peymây ve bir cevân miyân beste vü miyâne bälâyı turur ki reşâkat-i (56 a) kaddinden serv-i mu'tedil şermende vü hacl. Sînesi meşrûh, dîdesi meftûh, beñzi alîmîş, bağı delinmiş. Hâliyi'z-zih ve bî-dil. Gönli gazab açuk bir zarîf kâmil.

Meşnevî

Yele gitmiş karar u hüş u şabri
Sanman itmiş dil ü cânına cebri
Boşalub her hevâyıla hevesden
İder ihyâ dü kevnî bir nefesden

Ve'l-hâşıl: 'Akl-ı tâc-dâr emr eyledi ki bunların bir bir fer' ü âşlı ve cins ü faşlıyla kaşd u murâdların ve fikr-i nihâdların söyledeler. Enîs ü hem-demlerin ve celîs ü mahremlerin nakîr ü kıtmîr şerh eyledeler.

HİKÂYET-GERDEN-İ ÇENG-PİŞ 'AKL-I PÜR-FERHENG EZ-AŞL-I TEBÂR VE SEYR Ü GÜZÂR-ĤÖD

Evvelâ ol pîr-i nâtüvânî ber-mücib emr-i sulţanı bir cevân-ı hüceste arkasına girüb âheste meydâne getürdi. Pîr dañi biñ dürlü edeb ve şür u şu'b birle taht önünde başın aşğa şalub zânü-yı hıdmet üzre oturdu. Fikret 'âleminde bir zamân kendüyi burdı çekdi. Maķâlet deminde gâh akdı³⁰⁵ gâh sekdi. Her tarafdan biraz güşmâl ve eynin medd-i irsâl itdiler. Âñir dehşetden her kalî bir dil olub bülbül gibi kâl ü kîle³⁰⁶ başladı. Señun bağında beyân (56 b) budaklarına gülden kalemler işledi. Pes ibtidâ-i du'â-yı şahî ve ser-âgâz-ı şenâ-yı şehinşahî idüb itdi ki: Ey şehr-yâr-ı Hıttâ vü halluñ ve ey şeker-güftâr-ı şîrîn-pâsuñ ki nevâ-yı

³⁰⁴ Rubā'î : Kıt'a İÜ.

³⁰⁵ akdı : aksadı Sü.2 : ağısadı İÜ.

³⁰⁶ kâl ü kîle : kıl ü kâle Sü.2, Bu, İÜ.

'adlũn zemĩn ü zamāna ve 'Irāk ü İsfāhān'a toľmuşdur ve şadā-yı fazlũn 'Irāk ü Hicāz'a ve deşt-i Kıpçak'a yol bulmuşdur. Tesbĩh-i melek āvāze-i mekremetũn āhengidür ve zühre-i felek bezm-i 'işretũnde bir cāriye-i çengidür. Ben pĩr-i kadd-i ĥamĩde ve ĥakĩr-i ġam-dĩde zemĩn-i Çin'de bir cevān idim ĥurrem-dil. Ģayret-i eflāk ve reşk-i āb u kil her zamān ġulũvv-i ġurür ve ĥaylĩ-i sũrũrda dil tāze vũ nāz bĩ-endāze ile zühre-i zarĩfān ve fırķa-i ĥarĩfān ile ĥurāmān idũm. Ģũl gibi bũlbũller dilinde dāstān idũm. Maĥāfilde şāhib-i şadr idũm. Menāzilde felek-kadr idũm. Gerdũn-i gerden-keş beñũmle elbir itmiş idi ve yũz dũrlũ hevā vũ heves ġoñlũmde yir itmişdi. Hezārān vahş ü ādemi sāye-i fazlũmde ĥoş gezerlerdi ve şad hezār cinn ü peri hevā-yı vaşlũmde uçarlardı. Bād-ı vezān boynuma ħol şalsa ihtizāz iderdũm. Āb-ı revān ayaġuma yũz sũrse 'izz ü nāz iderdũm. Anũn nefsi-serdinden mużtarib ve bunũn rũy-ı pũr-gerdinden mũctenib idũm. Ās-mān-ı şāhib-cemāl gibi ayaġuma simden ĥalĥal taķınub ġāĥ ĥulle-i aĥđar ve ġāĥ cāme-i (57 a) mũcevher giyerdũm. Ve āf-tāb-ı tābende manzũr gibi başuma zer-efser örũnũb ġāĥ mũhezzid dībālarla ve ġāĥ nũrānĩ kaġālarla şalınurdum. Mũsāfirlere mesned ve mũcāvirlere merķad idũm. En'āmum 'ām, iĥsānum şubĥ u şām idi. Dem-be-dem ki dest-i iĥsānımı açaşdum zir destānla cevāhir şaçaşdum. Başum ucında her dem evvel-i revāĥdan āĥir-i şabāĥa dek kañādil-i nũr ve meşā'il-i sũrũr tābān ü fũrũzān olub ĥoş-āvāze ve şĩrĩn-edā faşĩĥu'l-lisān ve milĥu'l-beyān muķrĩler Dāvũdĩ ser-āġāzlarla şeker-efşānlık ve ĥoş-ĥānlıklar iderlerdi. Etrāfımda bĩ-ĥadd ni'met şumatları ve bĩ-'add 'işret besātleri açılıb ġurre-i şubĥ-bāmdan tũrre-i zulām-ı şāma dek mār u mũr berg ü nüvvāmla nevāle bend, vuĥũş u tũyũra zevķ u şafāyla ĥursend ideler. Ber-fāriġ³⁰⁷ ü āzāde bĩ-baķ ü dil-ġüşade başumda bād-ı ġurür ve ġoñlũmde fũtādelerden nüfũr hevā yolında heves etegin miyānıma şoķub yelikmişdũm ve iftiĥār ü istikbār yüzinden başum ās-māna kaľdurub istisġār ve iĥtikār vechile cũmleden el çekũb yenũm silkmışdũm. *Fe-inne'l-kibra şũmun ve'd-dehre zaľũmun ġaşũmun*. Bilmezdim ki bu zamānũn 'ayşu zıll-i zāyil ve ĥazũ zayf-i rāhildür. Dĩnārınũn soñu nār ve dirheminiũn āĥiri hemdür. Sirreti şĩrret (57 b) ve naġmende ġam müdġāmdur.

Beyt³⁰⁸

Mũlk-i cihān ki ĥāşılı bād-ı hevā imiş
 Seyl-i fenā yüzũnde yapılmış binā imiş
 Biñ iĥtimāl iderse kişu mũrkdür soñu
 Āĥir devā bu derde hemĩn dāġ ü vāy imiş

Neşr- Pes kaźā-yı Rabbānĩ ve taķdĩr-i Yezdānĩ bir ġũn rũzġār muĥālif esdi. Nũhũt u ru'ũnet urġanı kesdi. Şābit kaďem iken bĩ-kařār ve sāye-i fũrũ-māye gibi ĥāk-sār oldun. Tĩġ-ı kaťi'at birle vaťanımdan dũr ve şemşir-i hicr-i hicretle³⁰⁹ meskenũmden meĥcũr oldum. Çũn mevlid ü menşādan ġũzer itdũm *ĥaysũ māşāe*

³⁰⁷ Ber-fāriġ : Ben fāruķ İÜ

³⁰⁸ Beyt : Rubā'ĩ Sü.2

³⁰⁹ hicr-i hicretle : hicretle Sü.2, İÜ.

dek sefer itdüm. Ğurbet cānıma te's̄ir kŭrbet beñzimi tağyır itdi. Tarāvet ü ħazretim hevāya ve leṭāfet nuzretim māye gidüb bī-fer ü revnāk oldum. Aşluhā şābit ve fer'uhā fi's-semā' iken 'āliyhā sāfilehāya mā-şadağ oldum. Āñir ba'de'l-leteyā ve'l-letī çeküb bu eşnāf şiddeti yolum bir diyāra uğradı ki ol 'abdü'l-mü'min ilā imiş ve lisānları 'Abdü'l-kādir dili imiş. Cümlesi ğarīb-nevāz ve bī-çārelere dem-sāz, aşhāb-ı 'izz ü nāz ve her biri bülend-āvāz kimseler imiş. Baña 'izzetler cān u dilden rağbetler itdiler. Her taraftan gelüb başıma üşdiler. Muraqqa' pelāslarımı çıkarub muraşsa' libāslarla beni düzdiler, hoşdılar. Sīnemün dağını gördiler (58 a) üstüne şifā-sāz yaqular urdılar. Cerāhatlerimi bend ve işlāhımı bī-güzend itdiler. Yigirmidört tāy ibrişim virüb beni ħāce-i cihāna hem-tāy, müflis-i bī-nevāyī iken ihsānları ile bāy kıldılar. Ben dañi bu ħulq-ı 'azımı görüb kapularında boynı bağlu bendelerinden oldum. Bu luṭf-ı esīme irüb tapularında³¹⁰ cebini dağlu efgendelerinden oldum. 'Ākıbet ba'de ez-rūzgār vaṭan-ı aşlīnün hevāy-ı liķası yādıma ve ol encümen-i bezmün şafā-yı ğnāsı nihādıma düşdi. Yārān-ı Kerīm'ün zıkrı içime od bırağdı ve elhān-ı kadīmün fikri bağrımı yağdı. Hemān dem bī-iḫtiyār ve iḫtibār bi'l-ḫayreti ve'l-iztirār ol aşhāb-ı kirāma ve erbāb-ı 'izāma veda' itdüm. Bu ħāletde nevā-senc ve rāzı-yı miḫnet ü renc olub 'azm-i itlāl ve ribā' itdüm. Bī-isti'dād-ı zād ü kāfile ve bī-istimdād-ı rufekā' vü rāhile menāzil-i şākda pāy-ı iştıyāk birle sefer kıldum. 'Irāk ü Hicāz'da çok firāz ü neşib³¹¹ çeküb 'Acem ü İşfahān'da bī-ḫadd maķāmāta güzer kıldum. Mişāl-i hilāl kāmētüm derd altında dāl ve pişüm zebān-ı ħālle kıl ü kāl oldı. İnildüm taşlara kār ve 'ālemi zār itdi. Bu söz ü sāz ve derd ü güdāzla her dār u diyāra ki uğradum āvāz-ı ḫazīn(58b) ve nāle vü enīnümle cigerlerin toğradum. Omuzlarına götürüb beni şöḫbetlere iletdiler. Dizlerine alub baña çok ri'āyetler itdiler. Süḫan meydānına girdükce kafādārum oldılar. Bağırlarına başub hevādārum oldılar. Aḫvālimi söyledüb başların şaldılar. Feryādımı diñleyüb āyeler çaldılar. Āñir sevķ-i rūzgār ben müstemend ü zārı bu diyāra şaldı ve bedraķa-i çarḫ-ı devvār ben dil-figān bezm-i şehr-yāra alub geldi. Bilmezem bundan aña rü nice çeng-i belāya giriftār ve ne āheng-i cefāyla zār oliseremdür.

SÜḫAN-GÜFTEN-İ DEF-PİŞ 'AKL-I ŞĀḫİB-İ ŞEREF EZ-MEBDE-İ ḫĀL-İ MERCİ'-İ MĀLİŞ

Çün pīrūn sūz ü güdāzı ve derd ü niyāzı bu maķāma irdi. Şehr-yār-ı 'aql emr eyledi ki ol ferzend-i dülbendi ve ol tıfl-ı zilkifli dañi söyledeler. Aña dañi bu kitābuñ faşlından ve bu bābuñ aşlından şerḫ eyledeler. Zīrā ḫaberi oğlandan almağ āsān ve şıbyān adını nesne ile hirāsān olur. Pes bir ser-heng-i ḫoş-āheng yerinden tırdı İlerü gelüb oğlanuñ (59 a) yüzine tabānca urdı Oğlan dañi şāḫ önünde lertzān lertzān yüz yire koyub pīrūn yanına oturdı. Kızarı bozarı perde-i ḫayāyı yüzünden götürdi. İtdi ki: Ey şāḫ-ı ḫürşid-ṭal'at ve ey pādīşāḫ-ı nāḫid-

³¹⁰ tapularında : kapularında İÜ.

³¹¹ firāz ü neşib Sü. : neşib ü firāz İÜ.

‘işret ki şöhetünde şems ü kamer bir zerrin def ve himmetünde şecer-i ahzar bir kem-terin kefdür. Ben daği bu pırle dem-sâz ve bilâde enbâzam. Zâhirde ol kemân ve ben siperem. Ma’nide ol peder ve ben püserem. Şûretde ol dirâz ve ben gerdem. Şan’atda ol üstâd ve ben şâkirdem. Ben daği baħr-i ‘ummânda bir ğavvâşdum. Rûz u şeb ol meydânda rakķâşdum. Diyâr-ı deryâda tehemten añılurdum. Ve iklim-i mâda rüyînten dinilirdüm. Çarħunuñ çenginden bî-cân ve neheng-i âhengüñden girizân idi. Seyr ü sür’atüm nîl-i dîvândan artuğdı ve zür u kuvvetüm pîl-i demânda yoğidi. Timsâh-ı mülk-i deryâ, mişbâh-ı ka’r-ı mâyidüm. Nehrûñ dibâcını mikrâz gibi biçerdüm ve baħruñ milħ-i üçâcını şerbet yerine içerdüm. Mürġân-ı âs-mânî cemâlüm hevâsında uçarlardı. Vuħuş-ı beyâbânî vişâlüm sevdâsında geçerlerdi. Dilber-i simîn-beden (59 b) gibi dün gün deryâ koynunda ve ‘aķıķ-i Yemen gibi her laħza şaħra-i şamma kıltuğunda yaturdum. Cevf-i pür-ħavf başıť-i muħıť şayd-gâhum ve şıķâf-ı ka’r kemîn-i penâhum idi. Gâh kâħ-ı ħâkden semek-i simâke dehân açub hücüm iderdüm ve rüy-ı deryâdan şaħn-ı eflâke şular şaçub ‘arşa-i hevâyı pür-nücüm eylerdüm. Ve gâh şadr-ı kılzüm dem-i ‘azmümden pür-cüş ve zahr-i ‘ummân ğam-ı rezmümle zer-püş idi. Vüs’at-i ħavşalamdan deryâ-yı mevvâcı gözüme şalmazdum ve kılel-i cibâl gibi emvâcı kıtreye almazdum. Her kıaçan ki ejdehâ gibi dem ururdum fûsen-i deryânuñ aġzına gem ururdum. Pes bu gem ile mülkiyem cümle musaħħarum, gemiler bir loķma muķarrarum idi. Yanumda dürr-i ħoş-âb dîġ-i deryâ gibi bî-kadr ü kıymet ve nazarumda genher-i pür-tâb ħaşbâ-i³¹² baťhâ gibi bî-menzilet idi. Cismim ka’r-ı deryâda ġörenler sebîke-i sim dirler idi. Tâlibler vaşlım için zerler ħarc idüb³¹³ âf-tâb gibi nâ-yâb olurdum. Her laħza bir cem’-i âşinâ ile ki her biri bir şem’-i rüşenâdur ‘arşa-i deryâda ki mişâl-i lücce-i ħazrâdur teneffüs-i şabâħdan tefellüs-i revâħa dek ve mebâdi-yi şâmdan münâdi-yi şubħ-ı bâma dek (60 a) müdâ’abet ve mülâ’abet iderdük ve her dem yârân-ı şâfî-dil ve pâkîze-rüy ve hem-kârân-ı rüşen-zamîr ve ħoş-ħüy birle şaħn-ı mâda ki âyîne-i ġülşen-i minâdur. İnfilâķ-ı rüz-i pür-nürdan infilâķ-ı şeb-i deycûra dek ve tenessüm-i leyle-i müşġinden tebessüm-i seħer-i Çîn’e dek ħaşâşet ü beşâşet ġösterdük. Şûreti sürürumuzdan bilmezdük ki çarħ-ı ġaddâr âħir şaşt-vâr peşt-i ħamîde birle belimizce tek ü püydadur. Ve ġayret-i ġurürumuzdan añlamazduķ ki rüzġâr pür-ħîlet dâm-şıfat hezârân dîde ile ardımızca cüst ü cüydadur. Zamânuñ bâziçesine mâyil ve tabâncasından ġâfil idüm. Cihânuñ ħod merheminiñ ġâyeti hem ve emseminüñ nihâyeti semdür. İķbâli maķlûb ve iħsânı maħsûb imiş.

³¹² ħaşbâ-i : ħaşâyâ-yı İÜ.

³¹³ ġamlar yirlerdi. Giceler âb ü tâb içinde bî-ħâb olub âf-tâb gibi tâb ururdum ve ġündüzler bu ferr ü tâb ile mehtâb + Bu, İÜ. : Giceler bu ferr ü tâbla mehtâb gibi nâb ururdum. ġündüzler ... + Sü.2

Beyt³¹⁴

Gök şandıġuñ bir evren imiş cân-sitân senüñ
Yir didüġüñ cihân yudıcı ejdehâ imiş
Güş it figân-ı kûsı ki deyr sînesin döküb
Kāvüs devri geçdi bu nevbet saña imiş

El-kışşa: Bugün ġafletle dâm-ı belâya giriftâr ve şest-i ‘inâda dil-figâr oldum. Diyârımdan âvâre aħmez-veş kenâre düşdüm. Mecerûh-ı dil-ħaste ve matrûh-ı dem-
beste rüzgâr-ı zürġâr elinden letler (60 b) ve gerdün-ı kîne-güzârdan miħnetler
görüb bir müddet Aksâ-yı müsâferet ve beydâ-yı ġurbetde yüzüm üzre süründüm.
Aħir envâ‘-ı ‘anâya uğrayub ve ġançer-i cefâlarla baġrum toġrayub müşġ-dâc gibi
ħuşk-mizâc ilden ile güzer ve iklîmden iklîme sefer itdüm. Mürür-ı eyyâm ve
şühür-ı a‘vâmla bir maķâm-ı dil-sitâna ya‘ni şehir-i zâvilistâna³¹⁵ irdüm. Çün ser-
haddine düħül itdüm. Bir lenger-i bihişt-peykere nüzül itdüm ki şuffesi şedâdî ve
kubbesi Baġdâdî. Arşa-i şahıñı şafha-i deryâ gibi pâk ve çehre-i gülşeni ravza-i
‘ulyâ gibi bî-ħâr ü ġâşâk. Her tarafda bisâ‘-ı imbisâ‘ ve her cânibinde simâ‘-ı
neşâ‘.

Ķı‘‘a³¹⁶

Derünü ġalb-i ‘âşık³¹⁷ gibi rüşen
Atar her câmı pertev-i âsmâne
Birünü rüy-ı dilber gibi gülşen
Ki ġayrândur aña çeşm-i zamâne

Neşr- Ĥalka ġalka dervişler, hem-şoħbet ve hem-kişler. Egerçi kim her biri
bir şi‘r-i şikâri gibi selâsil ü aġlâlâle muķayyed ve üstür-mehârî gibi temâyim ü
ħalħalla muķalled. Ammâ yine cümlesi fâriġu‘l-bâl ü âzâde ve mu‘tlaķu‘l-‘inân ü
dil-güşade. Kimi zânü-yı edeb üzre oturmuş kimi ķadem-i tevâzu‘ üzre (61 a) ġurmuş.
Kimi ġidmetde püyân kimi fikretde ġayrân. İçlerinde bir pîr-i ġayderî-meşreb ve bir
şeyħ-i ca‘ferî-mezheb şadr-nişîn ve şâħib-i vaķar ü temķin başın ceybine ve pâsın
zeyline çeküb dâire-i pergâr gibi bî-pâ vü ser ve felek-i devvâr gibi bî-râh ü der-
deryâ mişâl-i zebân-ı ġâmüş ve sîne-i pür-cüş ile kendüya lenger virüb oturmuş.
Resm-i dervişâne ve şekl-i perişâne birle perde-i tekellüfi ve ġivâb-ı te‘affüfi
ortadan götürmüş. Çün bir kaç gün ol arada maķâm ve ol ġurrem-
câda ârâm itdüm. Beni pîrünü ġidmetine ilettiler. Ķâbiliyyetimi medħ idüb ol şeyħe
şatdılar. Pîr daħi baña ‘ayn ü ‘inâyetle naķar kıldı. ‘Unvân-ı ġilyemden aħvâl-i
ħufiyyemi nür-ı ferâsetle bildi. Ĥidmete ķabül idüb baña himmetler ve ilerü
çeküb terbiyyetler eyledi. Evvelâ ġoş-âyîn-i ķalenderî ve tezyîn-i ġayderî birle ben
ġam-nâki tırâş idüb pâk itdi. Envâ‘-ı ġala‘tuf ve aşnâf-ı tekellüfle yüzüm gözüm
açub ben ġâki âyîne-mişâl tâb-nâk itdi. Güş-ı ġuşımı delüb ġalkalar taķdı. Zaħm-ı

³¹⁴ Beyt : Nazm Bu.

³¹⁵ zâvilistâna : zânü-sitâna İÜ.

³¹⁶ Ķı‘‘a : Nazm Bu : Beyt İÜ.

³¹⁷ ‘âşık : ‘ârif İÜ.

sinemi açub yaqular yaqdı. Ve'l-hâşıl başdan ayağa³¹⁸ pür-ziver ve çenber-i feleye hem-ser eyledi. Sehl-i müddetde hilâl iken bedr (61 b) ve az sâ'atde pây-mâl iken şâhib-i şadr oldum. Her dilber-i simberi ki görsem ağzumdan zer gösterüb göksüm kaqardum ve her güneş gibi peykere ki bakşam qarşusunda lertzân olub bağrum yaqardum. Germiyyetimden derime sıgmadum. Şoĥbetimden kimseyi yıgmazdum. Dervîş-i dil-rîşler ve ĥarîfân-ı hem-kîşlerle deryûze-künân her mecma'da ki yüz kızdursam mâl-i firāvân cem' iderdüm ve her meclise ki yüz ursam bî-ĥisab sîm ü zer ile giderdüm. Her bezme ki uğrasam koynum etegüm pür gönderürlerdi. Bir virmekle qomazlardı girü dönderürlerdi. Tabla-i kıannâd gibi esbâb-ı şekerle zînet ve süfre-i a'yâd gibi envâ'-ı ni'amlâ miknet-i ĥâşıl iderdüm. Ammâ bu cümleyle henüz deryânûñ güm güm itdügi kıulağumda ve ol şür u ġavġa dimâğumda kıalmışdı. Kıaçan ki ĥâleti tefekkür ve ol 'ayş ü 'işreti tezekkür iderdüm. Ĥayret eliyle sînemi dögmeye ve kendü kendüme sögmeye başlardum. Başum çeker olub ġuşım pür-ğanîñ endâmum pür-ra'se³¹⁹ olub işim âĥ ü enîñ olurdı. Âĥir bu ĥayretde ol pîr-i 'azîze veda' itdüm. Çün bir müddet bu derd ü ĥâletde gitdim. ġül gibi beñzim nâr-ı ġurbetden kül ve güneş gibi sînem darb-ı ĥayretten düĥül oldu. (62 a) 'Âkıbet bu pîr-i dem-sâz ve bu şeyĥ-i hem-râzı buldum. Egerçi kim bu Câmî ve ben ĥayderiyem ve ol Ĥüsâmî ve ben Ca'feriyem. Ammâ derd ü ĥâletde yek-reng ve bezm-i şoĥbetde hem-âhengiz. Pes şoĥbet-i pîr-i kıadîm tâzelendi ve 'işķ-ı nihânım âvâzelendi. Uşbu şüretle ĥidmet-i şâĥa yüz sürdüm ve ĥazret-i pâdişâĥa baş urdum. Bilmezem bundan aña rû çenber-i felek ben bî-ser ü pâya ne oyunlar oynadıserdür ve şimden girü rûzgâr -ı kîne-ġüzâr ve ben mübtelâyî için ne fitneler kıaynadıserdür.

BE-GÜFTÂR ÂMEDEN-İ NÂY-PİŞ 'AQL-I CİHÂN-ÂRÂY EZ-NEŞV Ü NEMÂ VE MEVLİD Ü MENŞÂ-YI ĤAVİŞ

Çün kim ol ġulâm-ı ĥümâm zebân-ı faşîĥ ve beyân-ı melîĥ birle kelâmını tamâm ve beyânını ber-merâm söyledi. Erbâb-ı dîvân ve aşĥâb-ı 'irfân feşâĥatine taĥsîn ve belâġatine âferîñ eyledi. Ba'de ez-ân fermân-ı sultân aña muĥkarrer ve ĥükm-i şâĥ-ı cihân şüña müneccer oldu ki ol cevân-ı dem-beste ve şabb-ı dil-ĥastenûñ daĥi ĥaberin alalar ve niyyet-i mâfi'l-bâlin ve keyfiyyet-i ĥâlin bileler. Pes ol cevân-ı bevü'l-heves daĥi hemân evvel nefesde ġüftâra ġelüb inledi ki meĥâfil-i felekde melekler cem' olub (62 b) kışşa-i pür-ġuşşasın diñledi. İtdi ki: Ey şâĥ-ı ra'set-girdâr ve ey pâdişâĥ-ı şeker-ġüftâr ki sultânlar rûz ü şeb ĥidmetünde ney gibi kemer bağlar ve kıahramânlar dün ġün kıahruñ elinden mey-sıfat kıan ağlar. Ben bî-dil ü müstemendûñ daĥi ĥikâyeti ferec ba'de's-şidde ĥaberlerinden 'acîb ve seyr ü menķabeti Hind ü Cidde seferlerinden ġarîbdür. Anlar ki sūĥan-ı neyistânından şekerler yimişlerdür. Egri otur toġrı söyle dimşlerdür. Egerçi kim

³¹⁸ beni + Sü.2

³¹⁹ pür-ra'se : perde ra'se İÜ.

şüret-i hâlimden neydüğüm ma'lûm ve kıl ü kâlimden ne nesne yedigüm mefhûmdur. İmdi ben bendenün daği mevlid ü menşası şâhil-i furâṭ ve merḳad ü me'vâsi ol menba'-i hayât idi. Şimşâd-veş her nefes ğamdan şâd ve serv-âsâ her zamân elemden âzâd idüm. Süsen gibi raṭbül-lisân ve tûṭî-şifat şeker-dehân idüm. Kenâr-ı cüybârda dem-be-dem 'ömr-i güzârından ḥazṣ-ı firâvân ve hevâ-yı dil-dârla ol diyârda her nefes rûy-ı cânândan zevḳ-i bî-pâyân ḥâşıl iderdüm. Ne dest-i zamân ḥarfüme engüşt ḳurdı ve ne bâzû-yı devrân ḳafama müşt ururdı. (63 a) Ne gönlümde âteş-i ğam ve ne sînemde dâğ-ı elem var idi. Şehr-yâr-ı şehr-i vâsiṭ ve şahsuvâr-ı dâru'l-mülk-i vesâyiṭ idüm. Rümhumla yerden ḥalka-i sipihri ḳapmak dilerdüm ve tığımla bulsam sipihri mihiri iki dilerdüm. Dâyim ḥulle-i aḫzârla felek ferḥunde-maḫzâr gibi ârâste ve her dem tûğ-ı mücevherle âf-tâb-ı tâbende manzarleyin pîrâste idüm. 'Âlemde 'âlî 'ilm ve cihânda ḥoş 'âlem idüm. Ğurûrumdan pençemi şevr-i zemîne urmuşdum ve sürûrumdan kellemi çarḫ-ı berîne irgörmüşdüm. Bilmezdüm bu dünyânun ḥışn-ı hayâtı şahn-ı hayât imiş ve gülşeni cennâtı³²⁰ külḥan-ı cennât imiş. Ğinâsı 'anâ fezâsi ḳazâ, ḳabâsı³²¹ fenâ ve iḳbâl-i lâ-beḳâ imiş. Maḥabbet-i miḥnetde tev emân ve sirreti³²² şirretle iḫvân imiş.

Nazm³²³

Bang-ı ḥurûs şahn-ı serâyında ey 'azîz
 Ḳaldırmağa cenâzeni dün ğün şalây imiş
 Dâr-ı ğam ü medâr-ı belâ vü esâsi derd
 Çarḫ-ı berîn didükleri bir âsiyâb imiş

Neşr- Ahîru'l-emr mekmen-i ğaybdan ṭalâyi'-i aḫzân bād-ı hazân gibi bârid yüz gösterüb 'işretimi münakḳıs ve ṭal'atimi müberriş ḳıldı. Veḳâyi'-i devrân az zamânda ser-tâ-ser vücûdumu zerd ü zâr ve pür-derd ü nizâr eyledi. Bildüm ki bu devlet-i fânîye ittîḳâ ve şöḫbet ü zinde-kânîye ittîcâ. (63 a) Hemân mâye-i istinâd hevâya i'timâd imiş. Merd-i şâhib-ferheng büy u reng ile mağrûr ve nümâyiş ü ârâyiş birle mesrûr olmaz imiş ki ol zînet-i muḫanneşân ve zîver-i mü'enneşândur. Her kim behîmî ṭab'dur lezzet-i şehevânîde esîr olur ve ol kim selîmî 'aḳldur mülket-i rûḥânîye emîr olur. Pes 'âḳıl olmuş ki bir mesleke sâlik ve bir mülke mâlik olayımış ki ol vesîle-i necât ve vâşiṭa-i ref'-i derecât ola. Lâ-cerem bu fikirle maḳâm-ı ḳanâ'atde ğündüzler şâyim ve mevṭn-ı 'ibâdetde giceler ḳâyim olub bir müddet bu ḥâlde geçdim.³²⁴ Ṭalib-i Ḥaḳ ve 'âşîḳ-ı mutlak olub leyl ü nehâr vâlih ü zâr bir ayağ üzre du'âya el ḳaldurub baş açdım. 'Âḳıbet hâtif-i ğaybdan cavâb ve sürüş-ı bî-'aybdan ḫıṭâb irişdi ki: Ey ḳâyim-i maḳâm-ı rızâ ve ey vâḳıf-ı mevḳıf-ı şafâ. Bilgil bu sebîl delîlsüz başa varmaz ve bu ṭarîḳ refîksüz dõnmeye el virmez. Bu mesâlikün meḫaliki bî-ḥadd ve bu merâḫilün hevâliki bî-'addur. Evvelâ muḫâceret-i evṭân ve müfâreḳat-i iḫvân itmek ve şâniyen er-muḳtezâ-yı

³²⁰ cennâtı : cinâni İÜ.

³²¹ ḳabâsı : finâsı Sü.2, Bu., İÜ.

³²² sırr-ı : sirreti Sü.2, Bu., İÜ.

³²³ Nazm : Ḳıı't'a İÜ.

³²⁴ geçdim : geçirdim İÜ:

din ve bir piş-vây-ı güzîn etegin tutmak gerektür ki *el-‘avâmı ke’l-en‘âm ve lev-‘âşe elfe ‘âm. (64 a) Ve men-seleke bi-ra‘yihî heleke ve meni‘ktedâ ilâ-‘âlimi meleke.* El-kışşa: Ol hıttâb-ı müsteftâb ile dem-beste ve pây-ı şabrım şikeste olub maşrû‘-vâr tururken yıkıldum. Bir nice zamân bālînüm hâcer ve pisterüm meder idüb³²⁵ bu derdüñ devâsını hemân sefer ve bir iklimde daği güzersüz olmazmış bildüm. Pes vaţan-ı me‘lûfdan ulûf-ı haşret ve şunûf-ı kürbet birle hicret idüb dil-i müştâk ve sine-i şad-iftirâkla râh-ı ‘ırâkdan Ka‘betü’l-‘uşşâka riħlet itdüm ki merkad-i Selcûkyân ve mesned-i diyâr-ı Yünân’dur. İklîm-i râbi‘ degül felek-i ‘çâr-minedür ki menzil-i şems-i hidâyet ve maħfel-i ehl-i vilâyetdür.

Meşnevi³²⁶

*Beldetün fâkat ‘ale’l-emşâri min-küllî’l-ümür
Mâ‘ühâ ‘azbün furâtün arzuhâ miskün yehür
Kıbletü’l-‘uşşâkı kad-ye’tüne min-feccin ‘amiķ
Zâyiran bi’s-sa‘yi ve’l-ihrâmi ke’l-beyti’l-‘atıķ*

Neşr-Çün kim ol harem-i kerem ve harîm-i muħtereme irdüm. Ĥâk-i pâkine ve türbet-i bâ-rütbetine yüz urdum. Buħâr-ı buħûr âmizinden dimâgum mu‘atţar ve hevâ-yı dil-âvi-zinden meşâmum mu‘anber oldı. Zâyirleri karşı geldiler *bi’l-vücûhi’l-müsfirâh* ve mücâvirleri elim aldılar *dâħiketün müstebsirah* ki cümlesi dem-sâz u garîb-nevâz erbâb-ı şafâ ve aşhâb-ı vefâ imiş.(64 b) Çün bir kaç gün bunlarınla ülfet ve her biriyle üns ü selvet hâşıl itdüm. Beni bir pîr-i mevlevî ve bir şeyħ-i ma‘nevî ĥidmetine iletdiler ki manzarı nürânî, maħberi rûhânî câme-i kürki ve ‘imâme-i borki birle oturmuş. Resm-i gâzeyân ve tavır-ı tâzeyân üzre taylesân şarkıdub meydân-ı ma‘rifet ve mızmar-ı ĥikmetde ma‘nâ yüzünden niķâbı götürmiş. Etrâfında ĥalk bî-‘aded. Cümle şâħib-i külâh ve ehl-i nemed. Kimi zânü-yı meskenet üstüne oturmuş ve kimi kadem-i ĥidmet üzre turmuş ve düpdüz gûş u hüşı pîrûñ güftâr-ı şeker-bârına urmuş. Pîr daği *selû ‘ammâ bedâleküm ve hâtû sü‘âleküm* diyüb rakş ü sema‘ bâbından söze girmiş ve kelâmı şol maķâma irgörmüş ki kafes-i ķalîb ki maţıyye-i âb u kildür. Ĥaķıķatde ra‘iyyet-i mürğ-i dildür. Her gâħ ki tayir-i rûh-i insânî ve irâdet-i feyz-i sübhânî birle ĥâk-dân-ı³²⁷ kevn ü fesâddan ol ĥandân-ı aşl u me‘âd tarafına kaşd-ı tayrân ve ‘azm-i cevlan gösterüb iztirâb ve incizâb itse teb‘iyyet birle bu kafes-i ĥâki daği ĥareket eyler. Ya‘ni rikķat-i ķalb-i muţtarib endâm-ı ķalîb-ı muħtecibeye cümle sirâyet eyler. *Li’l-‘arzi min-ke’si’l-kerîmi*³²⁸ *naşîbün* bu ma‘nâya işâret eyler ve bu ĥâlât daği aģleb-i evķâtde rûh-ı pür-fütûħa mevârid-i simâħdan vârid (65 a) ve ĥüsn-i şurâhdan ‘âyd olur. Bu ma‘nâdandır ki ol sultân-ı maķâm-ı lî-ma‘a’llah gâħ tûti-yi şeker-sitân maķâl-i Bilâl’e aħvâl için erihnâ yâ Bilâl diyü buyurlardı. Ya‘ni dil-i ‘ârifân ki meykede-i ‘ışķ u muħabbet belki âteş-gede-i derd ü miħnetdür. Dem-be-dem ĥübûb-i nefehât-ı nefesden ne ĥücüm-i hevâ vü hevesden

³²⁵ idüb : idinüb Sü.2, Bu., İÜ.

³²⁶ Meşnevi : Nazm Bu.

³²⁷ ĥâk-dân-ı : ĥâk-dândan İÜ.

³²⁸ kerîmi : kirâmi Sü.2, Bu., İÜ.

müşte' il ve mütehalhil olub ten-i miskine gâh nâr-ı iştiyâkla germiyet ve gâh envâr-ı şafâyla nûrâniyet bağışlar ve gâh vâlih ü bî-ķarâr ve gâh giryân ü zâr idüb dürlü dürlü hâletler işler. Zîrâ sultân-ı 'Işķ ki ķalib ü eşbâh halk olmazdan öne ki zuhûr itdi cem'-i ervâha tarîķ-i semâ'dan mürür itdi. A'ni nûş-i hıķâb-ı elest onları râh-ı gûşdan medhûş u mest itdi. Nükte: *El-üzün ta'aşşuk ķable'l-'ayn* bu kışşadan tamâm-ı ma'lûm ve bu kazıyyeden ziyâde mefhûm olur. Bu sebebdendir ki sem' uñ, başar üzerine terciħ-i şahîħ "ve kâne'llâhü semî'ân başıran"³²⁹ buña burhân-ı şariħ olubdur ve ķavl-i nebevî ve hadîs-i Muştafavî 'alâ-ķâ' ilihâ tuhfet-tehâyâ ki Ebû Bekr ve 'Ömer rağiya'llâhü 'ânhümâ hakkında ki vârid ve müşteherdür. *Entümâ minnî bi-menzileti's-sem' i ve'l-başar* bu da'vâya sened-i ķavi ve beyyine-i ma'nevîdür. (65 b) Ve enbiyâ-i 'izâmı 'aleyhimü's-selâmdan râh-ı Hâķ'da ve müşâhede-i cemâl-i muţlakda envâr-ı şem' dideyi işâr itmiş çokdur. Ammâ turûķ-ı sem'den diriftâr olmuş yokdur. Zîrâ sem' şahib-i sebât ve başar şalib-i iltifâtdur. Pes her pest-i himmetüñ bu maķâma dest-i ķudreti ve her şikeste-râyüñ bu menzile pâ-yı ķarbeti irişmez. "*İnnehüm 'ani's-sem' i le-ma'zülün*"³³⁰ ve *le-hüm âzânün lâ-yesme'ün*"³³¹ fi'l-hâķîķa ehl-i sem' ve ol cem' için şem' anlardur ki "*izâ semî'ü mâ-ünzile ile'r-rasûli terâ a'yünehüm tefîdu mine'd-dem'*"³³² Ve'l-hâşıl bu şahrânuñ seyli pür-meded ve bu deryânuñ zeyli bî-haddür diyüb pîr-i dil-germ ve rû-yı pür-şerm birle kelâmını nerm ü âheste ve meclis ehlini âşüfte vü dem-beste kıldı. Vaktâ kim ben bî-dil ol kelimât-ı ğarîbe ve nikât-ı 'acîbeyi işitdüm. Bî-iħtiyâr kendüme hıķâb idüb itdüm. Anı kim âs-mânda isterdüñ bi-ħamdillâh zeminde bulduñ ve aña ki yıllar şalib idüñ el-minnetu'llâh bu dem vâşıl olduñ. Pes ilerü varub edeb vechiyle pîrüñ pâyine baş urdum ve derd ü taleb sebebiyle el bağlayub ķarşu turdum.³³³ Ćün ol pîr-i 'İsî-nefes ben derd-mend ü bî-kese nażar kıldı. Râzımı añladı ve niyâzımı bildi. 'Uķde-i dilümü keşf eyledi ve ğall-i müşķilimden söyledi.³³⁴ Her yüzden baña terbiyyetler ve zâhir ü bâtın himmetler eyledi. Ben daħi ğayret ü ğidmet kemerin ķuşanub tiğ-ı mücâhede ile bağrımı deldüm ve ğönlümde olan ğayâlât-ı kevnıyyeyi bî'l-küllıye nâr-ı maħabbetle yaķub boşaldum ve pîrüñ ğidmetinde başdan ayağa ğöz ķulağ oldum ve ol Mesîħâ-demüñ nefesinden ğaste iken sağ oldum. Her lahza barmağ ile bir işâret itdi ğözüm üzre tuddum ve her dem ki ğuşuma bir söz didi ki derünümün mücmer gibi dütdüm. El-ķışşâ: 'Inâyetu'llâh ve himmet-i pîr-i ğan-ķâhla ķalbüm şâfi ve şadrum meşrûh, nefsum sâķin ve nefesüm meftûħ oldu. A'mâ iken bînâ ve ebkem iken ğüyâ, menfûr iken pür-nefir ve maţrûh iken hem-râz-ı pîr oldum. Az zamânda çok fütûħ ve *nefaħtü min-rûhiden* feyz-i şabûħ ğâşıl itdüm. Ćün sa'âdet-i mültemes ķabûl-i nefesde imiş. Pes ķabûl-i nefes birle bâķî hevesdür diyüb

³²⁹ Allâh işitendir, ğörendir. Nîsâ/134

³³⁰ Ćünkü onlar (vahyedileni) işitmekden kesin olarak uzak tutulmuştur. Şuarâ/212

³³¹ Kulakları vardır, bununla işitmezler. A'râr/179

³³² Elçiye indirileni dinlediklerinde Hakk'ı tanıdıklarından dolayı ğözlerinin yaşlarla dolup taşığını ğörürsün. Maide/83

³³³ turdum : tururdum Sü.2, İÜ. Bu.

³³⁴ söyledi - İÜ. -

hüş der-dem ve nazar der-ka-dem birle ‘amil oldum. Āhir bu sūz ü güdāz ve derd ü niyāzla melāmet-i ihtiyār ve terk-i diyār idüb ilden ile yüz³³⁵ urdum ve germ ü serd ve rüzgār-ı pür-gerdden ne irişdiyse (66 b) hüş gördüm. Ma‘ābid ü sevmenāt ve şavāmi ‘ü hārābāt dīmdüm her meclise ki vardum rāz-ı ‘ışkı beyān ve her maḥfel ki irdüm esrār-ı nihānı ‘ıyān itdüm. Bezmlere od bıraḳdum ve mecma‘ları sūzumla yaḳdum. Her kişi kendü hevāsından baña yār ve nālemle dil-figār oldılar. Niceler āteş-i derūnumı bād-ı hevā ve ben³³⁶ dil-suḫteyi bād-peyma şandılar. Bildiler ki³³⁷ bu nefīrim anlardan nüfūrumdan ve bu şi‘arım ol şu‘urumdandır. Egerçi ḫıynetim āb u kildendür fe-emmā şöḫbetüm cān u dildendür. Āvāze-i bülendim “Tenbīhü’l-Gāfilīn” ve nāle-i bī-güzendim teşvīḳ-i vāsılīn eyler. Ol ki merd-i şāhib-i `derdür bilür ki ser-ā-ser güftārum sırr-ı tevḫīd ve elhānum zıkr ü temcīddür.

Meşnevī

Men neyem ḫālī ez-‘ışḳ yek-zamān
Ez-fırāḳ-ı yār-ı ḫāhem īn-fiḡān
Kıble-i cānem hümā nā-rūy-ı dost
Güfte-ḫāyem cümle ḫāy u ḫūy ūst

Egerçi cemī‘ ‘ālem ḫarfūme barmāḳ ḳosalar ben derd-mend-i yārdan artuḡundan nālān olmazam ve ger cümle benī Ādem baña egri baḳsalar ben müstemend ol hevā-dārdan ḡayrıdan eḡḡān itmezdüm. Uş icmāl-i ḫālīm budur ki³³⁸ pādīşāhuñ ḡuş u ḫūşına girdi. Bāḳī sema‘-ḫāne-i ‘ālemīn nevā-yı ‘işret pādīşāhī birle pür-ḫanīn olub ensār-ı devlet şafā vü ‘işretle (67 a) dest-eşān çarḫa girsün ve a‘dā-yı salḫanat belā vü minnetle pāy-küb ve ser-geşte cān irsün.

PERSİDEN-İ ‘AḲL-I CİHĀN-ĀRĀ-YI ḤĀL-İ NAḒME-RĀ EZ-ÇENG Ü DEF Ü NĀY

Vaḳtā kim ‘Aḳl-ı tāc-dār ol ḫarrārlardan bu güftār-ı şeker-bār ve aḫbār-ı sihr-āsārları ḡuş eyledi. ‘İbārāt-ı mühezzeblerinüñ feşāḫatine ḫayrān ve isti‘dāt-ı müsta‘zeblerinüñ belāḡatine ser-gerdān ḳaldı. Ḥikāyet-i bā-şikāyetlerinden bī-ḫadd ‘ibret ve ḳışsa-i pür-ḡuşşalarından bī-‘ad ḫişşe aldı. Zülāl-i maḳālleri iltihāb-ı ḡāzabına tesḳīn ve ızḫrāb-ı şegābına temḳīn virdi. Āḫir bunlardan Naḡme’i şordı. Pes ol cevān-ı ḫōş-beyān³³⁹ yerinden ḫurdu. İtdi: Ey şāh-ı kām-yāb ve ey pādīşāh-ı ‘işret-nisāb. Ben bende-i bī-kes ve kemīne-i bevü’l-heves anuñ nefsinden ferzendi ve ekşer maḳāmlarda dil-bendiyem. Ḥāliyen Naḡme-i nām-ver³⁴⁰ bu dem Dil ü Ḥayāl ü Nazār birle şād ü ḫurrem ‘ayş ü ‘işretde ve zevḳ ü şöḫbetdedür. Ve’l-

³³⁵ yüz : yol İÜ.

³³⁶ ve ben - Sü.2

³³⁷ Bildiler ki : Bilmediler ki Sü.2, İÜ.

³³⁸ şāhūñ sem‘-i cem‘ine irdi ve derd-i māfi’l-bālim bu resmdür ki + Sü.2, Bu., İÜ.

³³⁹ ḫōş beyān Sü.1, Bu., İÜ. : - Sü.2

³⁴⁰ nām-ver : dil-āver İÜ.

hâsıl ‘Aql-ı tâc-dâr bî-ihtiyâr³⁴¹ bir nice ser-heng-i pür-ferheng ve nevvâb-ı kâm-yâbla gelüb serây-ı Dil’üñ tamına çıkarlar ve sırrile Dimâğ’uñ camından içeru bakarlar. Görseler ki Nazar-ı ‘ayyâr ve Hâyâl-i tarrâr meclisde kimi şarab-dâr ve kimi şîrîn-kâr. Dil’üñ elinde (67 b) câm-ı Cemâne ve Nağme’nüñ dilinde bu terâne.

Gazel

Bir gice ‘azm-i küy-ı yâr itsem gerek
Şubh olunca itleriyle âh ü zâr itsem gerek³⁴²
Âh kim şabr itmeyüb şaldım nazar bir naqşa ben
Kim hayâliyle anuñ cânlar nişâr itsem gerek
Nâfe gibi düşüben müşgîn saçı sevdâsına
Bir deriye sarılıb³⁴³ terk-i diyâr itsem gerek
Rüzgârum şaldı hayret bahrine dil fülkini
Ya’ni bu ortada ol cânı kenâr itsem gerek
Yolına cânı virdigüm dilden kabûl itmezse yâr
Yüz sürüb ayağına çok i’tizâr itsem gerek
‘Âkıbet-i Leylî saçı derd ile Mecnûn-vâr
Ben bu ‘aqluñ kâr-bârın târ-mâr itsem gerek
Leblerüñden ister iken Lâmi’î âb-ı hayât
Hâkine yüz sürmek ile iftihâr itsem gerek

Neşr- Çün kim ‘Aql-ı tâc-dâr ‘ayänen bu bezm-i dil-ârâyı gördi zamänen tefekkürde tırdı. Vehm itdi: Ey şah-ı kiyâset (68 a) vaqt-i siyâset ve mağall-i firâsetdür. Bunlara bâb-ı imhâlde ihmâl degül belki ber-kemâl-i güş-mâl gerekdür. Tâ kim bir daği bu âs-tân-ı gerdün-şubhet ve âsmân-ı übbehetüñ şahn-ı pür-hışnına gerd-i fitne ilkâ ve şehzâde-i cevân-baht ü felek-tahta dürlü dürlü igvâ etmeyeler. Lâ-cerem sulţân-ı ‘Aql daği Gazab-nâm cellâdına emr itdi ki Dil ve Nazar ve Hâyâl’i bend idüb zindana şala ve Nağme-i kışşa-hânı sayir ihvânıyla ardlarunca alub gele. Tâ kim bu diyâra gelmede niyyetlerin andan teftiş eyleyüb ma’lûm ve fitne’i kaynatmada³⁴⁴ ‘azîmetlerin bir bir mefhûm idine.

BEYÂN-GERDEN-İ NAĞME EZ-AŞL HÖD-PİŞ ‘AQL-I TÂC-DÂR VE NÜMÜDEN-İ HÂY-I HÖYİŞ BE-SEYR-İ EDVÂR

El-kışşa: Çün şehr-yâr-ı ‘Aql gelüb mağâmına oturdu. Fermân-ı şahî birle Nağme-i bî-günâh’ı bir ser-heng-i pây-taht önüne getürdi. ‘Aql itdi: Ey Nağme-i hıyre-re’y ve ey küstâh-ı bî-pervâ. Bilirsün ki selâtin-ı zamân ki esâtin-i âs-mândur. Anlaruñ meclisinde sülhân râst gerekdür ne kem ü kâst eger râstî restî ki ‘işret mağâlinde ekâlet ve zillet-i rivâyete himâyet olmaz ki kelâm-ı güfte tîr-i ceste ve târ-ı gûsîstedür. Pes söz-i sencide vü perdahte (68 b) ve pesendide vü sâhte

³⁴¹ bî-ihtiyâr - İÜ.

³⁴² İtleriyle şubh olunca âh ü zâr itsem gerek Sü.2, Bu., İÜ.

³⁴³ sarılıb : sarılub Sü.2, Bu., İÜ.

³⁴⁴ kaynatmada : kanatmakda Sü.2, İÜ. : kaynatmakda Bu.

gerekdür. Nağme itdi: Ey şâh-ı bülend-âvâz ve ey pâdişah-ı ercmenđ ü pür-ihtirâm. Egerçi kim ekşeriyâ şî‘arımız eş‘ârdur ki *eğsenü’-ş-şî‘ra ekzebühü ve’ş-sü‘ârâ’ü yettebi’uhümü’l-gâvün*. Ammâ dâyimâ güftârimızuñ püd u târı ki pür-reng ü nigârdur. Cümle hikem ü esrârdur ki *inne mine’ş-şî‘ri lehikmetün ve lebbisna bi-şâ‘irin mecnûnun*. Lâ-cerem her sühân ki söylerüz kıstâs-ı ‘azîm ve mikyâs-ı müstekîm üzredür. ‘Aql itdi: Bildüm ki fesâhatde raṭbû’l-lisân ve belâgatde serî‘u’l-beyânsın ve cevâba hâzır ve icâza vü itnâba kâdîrsin. Lâkin *ellezî zü’l-kelâmi evcezühü ve eğsenü’l-maḳâli a‘cezühü*. Pes haber virgil ki ne yerden geldün ve diyârda üleldün. Bu diyâra ‘azm itmekde niyyetün ve bu seyr ü sülûkda ‘azîmetün nedür. Nağme itdi: Ey şâh-ı felek-iştibah. Benüm kışşam hikâyet-i Câlüt ve Tâlüt’dan uzun ve rivâyet-i Hârût ve Mârût’dan füzündür. Ammâ ol vaḳt³⁴⁵ ki Âdem-i şâhib-esmâ ḳarîn-i Havvâ ile *“ihbiṭü min-hâ cemî’an”*³⁴⁶ ḳıṭâbı hükmiyle o dâr-ı vuşlatdan bu diyâr-ı ğurbete ve ol maḫfil-i bâlâ-dan bu menzil-i belâya gelmişler ve ol ğülşen-i şafâdan bu külhan-ı cefâya (69 a) sâye şalmışlar. Mülk ü melekden ve fülk-i felekden mürür u ‘ubür iderken enîn ü ḳanîn adlu iki kerrübî anlara hem-dem olub nüzül eylemiş. Ḳazret-i Âdem’le yir yüzünde kürbet ü ğurbet ve zücret ü vaḫşet çeküb deşt ü vâdî ve şâḳari vü bevâdîde *“Rabbenâ zalemnâ”*³⁴⁷ nidâsın vird-i şubḫ u mesâ idüb ğünbed-i semâyı pür-şadâ ḳılmışlar. Tâ aña dek ki bunarı ez-rüy-ı iftirâḳ ârzü-yı iştîyâḳ ez-pây-ı tâ-be-ġarḳ nâr-ı nedâmet ve süz-ı inâbet birle ḳarḳ itdi. Âḳir kâr ol dört yâr bu süz ü ğüdâz ve derd ü niyâzla gelüb ġâr-ı Ḳirâ’da bi arada kırḳ yıl taḫte’l-arz bi’ṭ-ṭülü ve’l-‘arz ‘uzlet ü riyâzet ve ḳalvet ü mücâhedet çekmişler. Ben müstemend ü zâr ve derd-mend ü dil-figâr kemîn-i zemîninde ol erba‘în içinde zühûra gelmişler. Ol dâr-ı ğurbet ve ġâr-ı kürbetde bu ḳâl ü minvâl üzre ülelmişem. Nâ-ġâḳ bir seḳer-ġâḳ bu dîde’i ma‘lûm³⁴⁸ ki ṭüṭiyâ-yı hikmetle meḳḫül olmuşdı. Edvâr-ı çarḳ-ı devvârı ki oniki kışımdır ve etvâr-ı encüm seyyârı ki bir ‘aceb ṭılsımdur. Temâşâ iderken kemîn-i kemûndan bir berḳ-ı dıraḫşân nûr-efşân olub ser-â-ser âfâḳı (69 b) nûra ġarḳ eyledi ve her ṭarafdan ġuş-ı pür-hüşıma yek-reng ve hem-âheng ser-âġâzlar bülend-âvâzlar irişdi ki sedâ-yı ḳoş-edâsından zemîn ü zamân medhûş kevn ü meḳân bî-hüş olurdı.

Beyt³⁴⁹

Bu demlerdür ki cânı od ururlar
Yaḳub dil mülkini pür-düd iderler
İşitse ḳaste diller olalar saġ
Sema’ idüb ṭaşa ṭaş ṭaġ ile ṭaġ

³⁴⁵ Ammâ ol vaḳt : Ol dem Sü.2 : Ol vaḳt Bu., İÜ.

³⁴⁶ ... oradan hepiniz inin... Bakara/38

³⁴⁷ Rabbimi (nefislerimize) zulmettik. A‘raf/23

³⁴⁸ ma‘lûm : ma‘lûlüm Sü.2, Bu., İÜ.

³⁴⁹ Beyt : Mesnevi Sü.1, Sü.2 : Nazm Bu.

Ve'l-hāşıl nazar kıldum ki bir hısn-ı hālî gördüm mekşüfû'l-havâlî ve bir sahn-ı 'alî müşâhede itdüm mecma'ul-'avâlî. Her güşesinde yüz halka-i zıkr ve bir küçesinde biñ erbâb-ı fikr. Cümlesi tecrîd ü tevḥîd³⁵⁰ üzre her biri bir maķâmda ķâyim. Şavâmi'-ı mülk-i melekûtta tesbîḥ-i hayy-i lâ-yemûta mülâzım olub rehber-i kûy-ı tarîkat ve mürşid-i güft u güy-ı ḥaķîkat olmuşlar ve bu erbâb-ı ṭabakât ve aşḥâb-ı kerâmât ü maķâmât içinde yedi naķib-i edîb gördüm ṭal'atleri maṭla'-i nûr ve behcetleri menba'-i sūrūr. Manzar-ı münevverleri sem'-i cem'-i şafâ ve maḥḍarı muṭahharları³⁵¹ mîr'ât-şifat-ı Ḥüdâ. Levḥa-i cebhelerinde yazılmış ki "Allâhü nûru's-semâvât"³⁵² ve şafḥa-i ruḥsârlarında çekilmiş ki "meşelü nūrîhî ke-mîşkât."³⁵³ Mecmû'-ı cemâli kuṭb-ı âfâķa ki maķâm-ı ıtlâķda istiğrâķa varmışdur. Nâzır ve ḥıdmetlerinde ḥâzır olub işâret-i beşâret nümâsıyla (70 a) seyrân ü ṭayrân iderler ve bunlardan ğayrı yir yir mesned-i 'izzetde ve merķad-i devletde ehl-i temyîz nice 'azîzler gördüm. Her biri bir cemâ'atüñ pişvâsı ve bir şanâ'atun reh-nümâsı. Kimi manşib-ı kazâda ḥâkim ve kimi mekseb-i rızâda ķâyim ve ortalarında bir nice imâm ü ḥaṭîb ve müftî vü ṭabîb ki her biri şâḥib-i taylesân ve ehl-i lisân. Dem-i fetvâda şan Nu'mân ve Şâfi'î ve yâ müstağfirî ve yâfi'idür ve ķadem-i takvâda Cüneyd veyâ Bâyezid ve yâ şeyḥ-ı 'Ubeyd ve bu Sa'iddür. Ḳânün-ı şifâda bu 'Alî Sînâ ve yâ İbn-i Zekerıyyâ'dur. Ve bunlaruñ arasında câ-be-câ bâr-gâh-ı riyâsetde emîrler ve pây-gâh-ı siyâsetde müşîrler var. Kimi Faris-i şahn-ı 'izzet ve kimi ḥâris-i ḥısn-ı devlet. Te'affüfden ğanıler ve tevaķķufdan³⁵⁴ saḥîler. Ḥıdmetlerinde nice biñ peyk ḥayr-veş ve çavuşân kazâ vü ķader her yene segirtmede ve ğitmede ve bunlardan ḥâriç ṭavâ'if-i muḥtelifi'l-me'âric seyr eyledüm ki cümlesi ḥilķat ü kevnde bir ve şüret ü levnde muğâyir. Ba'zı ṭavr-ı ṭuyûrda maḥleb ü minķarla ve ba'zı şekl-i sibâ'ide enyâb ü ızfârla güyâ mevķıf-ı 'Arafât ve yâ 'arşa-i 'arasâtdur. İzdihâm-ı aķvâmdan ikdâm 'ale'l-aķdâm 'âbid ü 'âşî dâni vü ķasî mûr u melâḥ gibi âmiḥte ve bir birine âviḥte olmuş. (70 b) El-ķışşa : Çün ol nidâ-yı pür-fütûḥ ki ğidâ-yı rûḥdur işitdüm ve bu deryâ-yı envâr ki menba'-i esrârdur müşâhede itdüm. Hemân dem bî-iḥtiyâr ve iḥtibâr vâlih ü bî-ķarâr ve dem-beste vü zâr olub kendümden ğitmişüm ve bu cüş u ḥurûşdan medḥuş ve bî-huş olub bir nice zamân yatmışüm. Çün kim benüm bu ḥâlet ü ḥayretüme bakmışlar âḥ ü ḥasretle ol çâhdan ṭaşra bıraķmışlar. Bir zamân ki cüş u ḥurûşa ğeldüm. Zemîn ü âs-mâna ve etrâf-ı cihâna nazar şaldım. Ol cem'iyet-i perişân ve ol şoḥbet-i bî-nâm ü nişân olmuş. Hemân cânıma ol ğinâsınuñ şafâsı ve ol bezmüñ nevâsınuñ edâ-yı dil-güşâsı ķalmış. Lâ-cerem nihâdımdan feryâd ü fiğân el virdi. Cân ü dil dem-sâz-ı maḥabbet olub pây-küpân dest-efşân rakşa ğirdi. Âḥir bu derd ü niyâz ve süz ü ğüdâzla varub Beytu'llâh-ı Ḥarâmı ve rûkn ü maķâmı ve ol ḥarîm-i pür-iḥtirâmı ṭavâf idüb

³⁵⁰ ü taḥmîd + İÜ.

³⁵¹ sem'-ı cem'-ı şafâ ve maḥḍar-ı muṭahharları - İÜ.

³⁵² Allâh, ğöklerin nûrudur. Nûr/35

³⁵³ O'nun nûrunun misâli, içinde çerâğ bulunan bir kandil gibidir. Nûr/35

³⁵⁴ tevaķķufdan : tevaķķufsuz Sü.2, Bu., İÜ.

perde-i Ka'be'ye yüz sürdüm ve halka-i maşûda el urdum. Çün kim Hacerü'l-esved'e ya'ni ol gevher-i 'âlî-mesnede selâm virüb istilâm itdim. Daha beter içüm taşub kendümden gitdim ve ol çâh-ı mükerremden ya'ni mâ'i'z-zemzemden bir kadeh (71 a) nüş eyledim cân u dilden zemzemeler hâşıl idüb ferahdan bir ol kadar daği hürüş eyledüm. Bu sa'y ü şafâda ve seyr ü i'tifâda iken semâ'ıma hâtifden bir ser-âgâz-ı gam-perdâz irişdi ki:

Meşnevi³⁵⁵

Elâ yâ zâyirü'l-beyti'l-ħarâmi
İzâ ğanneyte maşûdan tenâlü
Ve men-yerkuş bi-vechi'llâhi ğad-fâz
Fe-inne'r-raşâ li'llâhi ħelâlü

Neşr- Ve'l-hâşıl ben bî-dil ve lâ-ya'kıl ol âvâzenüñ şafâsıyla ve ol hurrem mağâmuñ hõş hevâsıyla ol ħarîm-i 'azîmde bir nice gün muķim olub çok zîbâ taşnîfler ve 'izz-i atâlifler eyledim ve şebistân-ı ħayâlimde ol kadar naş-ı dil-keşler bağlayub taħrîre getürdüm ki nigâr-sitân-ı Çîn reng-i pür-nirengine şad âferîn okuyub ħayrân ü deng olurlardı. Ve bezm-i ahâlîde menşür olan nazm-ı le'âlîde ol deñlü ħurdeler geçdim ki şöhetime ħalk-ı 'âlem cânlar nişâr idüb âhengler iderlerdi. Âħir bu derd ü iştîyâkla piş-rev-i kâfile-i 'uşşâķ olub râh-ı³⁵⁶ 'Irâķ'dan güzer İsfâhân itdüm ve tavâf her dâr ü diyâr ve şarrâf her şehr ü ħişâr olub seyr-i cihân itdüm. 'Âķıbet-kâr edvâr-ı rûzgâr elim alub bu diyâr-ı gerdün-vaķâra ve ħıdmet-i şehr-yâr-ı kâm-kâra şaldı. (71 b) Uş icmâl-i ser-güzeştım ve idmâl-i seyr-i küh u deştım budur ki başıma geldi. Bilmezem şimden giru bu perde-i reng-â-rengden ne zâhir ve bu günbed-i pür-âhengden ne şadır olıserdür.

ŞİFTE-ŞÜDEN-İ 'AQL BE-GÜFTÂR-I NAĞME-İ HÕŞ-BEYÂN VE
DEST-KEŞİDEN EZ-SALTANAT-I CİHÂN

Vaķtâ kim 'Aql-ı tâc-dâr, Nağme-i şîrîn-güftâr'ıñ bu beyân-ı sihr-âsarını dînledi efsâne-i füsün-âmîz ve nevâ-yı belâ-engizinden âşüfte vü hevâyî ve şürîde vü sevdâyî olub cân u dilden inledi.

Meşnevi

Nevâ ile küh-sâr olur pür-şadâ
Ĥarab eyler üştür işitse ħudâ
Eger sen degilseñ ħacerden beter
Dem-i 'ışķla cânürdan beter
İşitsün çü bir bülbül-i derd-nâķ
Degilsin niçün gül gibi câme-çâķ

Neşr- Bî-ihtiyâr Nağme-i faşîhu'l-lisân ve melîhü'l-beyânuñ feşâhatine taħsîn ve belâğatine âferîn okudı. Hemân dem tedbîr-i saltanat ve ta'mîr-i memleketden el çeküb perde-i nâmûsı ve hicâb-ı sâlûsı bir yaña ķodı. Nağme'i nedîm-i ħaş ve

³⁵⁵ Meşnevi : Şi'r Sü.2 : Nazm Bu. -

³⁵⁶ rah-ı - Sü.2

serdār-ı havāş idinüb leyl ü nehār ‘ayş ü ‘işret bünyādını üstüvār eyledi. Cüd-ı sehā elin açub hazāyin ü defāyini her mīr ü gedāya üleşdürdi ve bezm-i şafā (72 a) besātın kırub çeng ü çeğāne ve nakş ü terāne birle şubḥ u mesāya üleşdürdi. Çün bu minvāl üzre ‘ayş u nüş mütemādī ve cüş u hurūş mütevālī oldı. Etrāf-ı diyār ve ger şahın ü kenār şūr ü şerār ve fitne vü firārla tıldı. Mesālik-i memālik menāsik-i şa‘ālik oldı. Merāfik ü tarāyık bevāyık u ‘avāyık birle tıldı. Meger kim ‘Aql-ı tād-dar’uñ hazīre-i qudsde ve ol mecma‘-i ünsde ki merkad-i enbiyā ve meşhed-i aşfiyādur ve kıble-i muqaddem *velekad kerrimnā havlehā*³⁵⁷ birle mükerremdür. Bir mürşidi var idi ki rehber-i mesālik-i tarīkat ve şafder-i mehālik-i haqīkat idi. Dil-i münevveri nefehāt-ı riyāz-ı ünsden müşg-bū olmuşdı ve sırr-ı muṭahhari cezebāt-ı ‘ālem-i quds ile hōş-ḥū düşmişdi. Āf-tāb-ı ās-mān keşf ü müşāhedet ve süheyl-i ‘ayn muḥabbet ü ma‘rifet idi. Kuṭb-ı dīn ü devlet ve şem‘-i cem‘-i sünnet idi. Şeref-i ekābir ve müşrif-i havātır idi. Kıdvē-i kirām nām-ı pür ihtirāmı şeyḥu’l-hām idi. Çün kim ol mu‘tekif Ka‘be-i lāhūt ve mesned-i nişīn şuffe-i ceberrūt ‘Aql’uñ, Nağme ile bezm ü şöḥbetin ma‘lūm ve kemāhī menāhī ve melāhiye (72 b) rağbetin mefhūm idindi. Bi-muḳtezā-yı ğayretu’llāh ki *el-ḥubbü li’llāh ve’l-buğzu li’llāh*dur. Hışm eyleyüb fi’l-ḥāl ‘Aql’a ‘iṭāb-āmiz ḫıṭābla bu resme bir mektub-ı müsteṭāb yazub gönderdi.

ŞÜRET-İ MEKTÜB-I ŞEYḤU’L-HĀM BE-‘AQL-İ ‘ĀLĪ-MAKĀM

Bism’illāh irrāḥmān irrahīm

“*Yā eyyühe’l-lezīne āmenū in-cā’eküm fāsıḳun binebe’in fetebeyyenu.*”³⁵⁸ Ammā ba’d: Ey ‘Aql-ı nām-dār ve ey şāh-ı zevī’l-iftihār. Ḥulāşa-i kelām ve zübde-i merām ve ğaraż sevḳ-ı ‘arz oldur ki sen ki bi-muḳtezā-yı “*innā ce’alnāke ḫalīfeten fi’l-arz*”³⁵⁹ rüy-ı zemīnde ḫalīfe-i Ḥaḳ ve şehr-yār-ı muṭlaḳ sāye-i gerd-kār ve pertev-i luṭf-ı perverd-ğārsın. Emr-i ma‘rūf ve nehy-i münker ve ḥall ü ‘aḳd-i ḫayr ü şer dest-i tasarrufuñda ve zimmet-i tekellüfüñdedür. “*Ve kāne faḫlu’llāhi ‘aleyke ‘azīmen*”³⁶⁰ ve *inneḥü kāne binā başīran ve ‘alīmen.*”³⁶¹ Pes saña lāyıkdur ki bir rehzen-i ḫalāyık ve ‘ayyār-ı tarāyık ki rüz ü şeb maḳāmı ḫarābāt ve kelāmı ṭāmāt, hevāyī vü hercāyī ve sevdāyī vü rüsvāyī. Nevvāḥ-ı meşā’ib ve meddāḥ-ı nevā’ib, merdūd-i şerī‘at ve maṭrūd-ı tarīkat. Her ḳavlinde yüz ḫuda‘ ve her fi‘linde biñ bida‘ ve dāll ü muḫıll ve muḫtell ü muḫill. ‘Ayyāş ü ḳallāş ve reīs ü evbāşı, ḫarīf ü hem-dem ve celīs ü maḫrem idinüb iḫbār-ı muḫteri‘ ve etvār-ı (73 a) mübtedi‘in sem‘-i ḳabūl ve rızā birle eşfā ve fışḳ u fücūrı ‘ālemine ve lehv ü şürūr rüy-ı zemīne ifşā idersin. Nitekim dinilmişdür *el-ğınā’ü ruḳbetü’z-zinā*. Tā şūr u şeğab ve asüb ü ṭarabdan nizām-ı memleket muḫtel ve

³⁵⁷ velekad kerrimnā havlehā : bāreknā ḫavlenā Sü.2

³⁵⁸ Ey imān edenler. Eğer bir fāsık size haber getirirse, onu araştırın. Hucūrāt/6

³⁵⁹ Biz seni yeryüzüne bir halife kıldık. Sa’d/26

³⁶⁰ Allāh’ın üzerimizdeki fazlı çok büyüktür. Nīsā/113

³⁶¹ Şüphesiz ki Sen bizī görüyorsun. Tāhā//35

'ömr-i salţanat mühmel ola. *El-fitnetü nâ'imetün le'ane'llâhü men-eykazahâ*. Def ü men'î üzre ki vâcib iken cem' ü sem'ine râğib olasin. “*Ve-lâ-tehsebenna'llâhe gâfilen 'amma ya'melü'z-zâlimin*.”³⁶² *Elâ inne hizba'llâhi hüümü'l-müflihün*³⁶³

Nazm³⁶⁴

Elâ yâ müstahtiyi'r-raşşı tübü
Mine'l-ehvâ'i li'n-nefsi'r-rezilî
Ekâla'llâhü fi'l-Ḳur'âni fe'tühü
Külü mişlü'l-behâyim ve'rkaşülü

Neşr- Ve Hâzret-i Süleymân 'aleyhi's-selâm mine'l-mennân ki ihvân-ı kirâmını ve hullân-ı 'izâmını 'ismeten ne haseden *Rabbi heblî mülken* dir iken ve *elkaynâ 'alâ kürsiyyihî ceseden* birle giriftâr oldı ve bir lahza iltifât seyr-i gayr itdügiçün *innî aḥbebtü ḥubbe'l-ḥayr* ile i'tizâr eyledi. Âḥir *femesehü bi'l-a'nâk* ile *rücû' ile'l-mülki'l-ḥallâk* idüb bir mesleke sâlik ve bir mülke mâlik oldu ki ḥaş u 'âm ve sevâm ü hevâm ve nâ-kâm³⁶⁵ emrine râm oldılar. Eger sen dahi se'âdet-i dâreyn dilerseñ ve taḥşil-i riyâsetin isterseñ ol müfsidi ki mürşid-i hevâ vü neşid mekr ü duğadur. Şoḥberinden dür ve ḥıdmetinden (73 b) mehcür idesin. *Men-lezime'l-iḥtiyâṭ tereke'l-iḥtilâṭ* ki zümre-i selâṭin küh-vâr şâhib-i vaḳâr ve ber-ḳarâr gerek. Ne an ki ilķâ-i şeyâṭin ile kâh-veş rubüde ve müşevveş ola. *El-cebelü'l-ķaşıfî lâ-yüzaḥziḥahü'l-'avâşıfî* ve bünyâd-ı riyaset-i müfside siyâsetle pây-dâr ve esâs-ı salţanat def-i şeyṭanet birle üstüvâr olur. Ol sultân-ı dîn ve burhân-ı yaḳin ki aḥlâķ-ı mühezzeb ve eşfâķ-ı müntecib birle ḳâfile-sâlâr her edeb pey-rev-i şıfat-ı Rabb idi. *Lâ-ḥayra fi-ḥalîmin bilâ gâzab* dirdi. Hemîn me'mül oldur ki güzend irmeden nuşḥ u pend maḳbül ve nehc-i ḳavim şırâṭ-ı müsteḳim üzre umûruñ ma'mül ola. “*Ve emmâ men ḥâfe maḳâme Rabbiḥî ve nehye'n-nefse 'ani'l-hevâ fe-inne'l-cennete hiye'l-me'vâ*.”³⁶⁶ Tâ bâdiye-i nesu'llâhe fe-nesiyehüm teyhinde güm-râh “*efera'eyte meni't-teḥaze ilâhehü hevâhü*”³⁶⁷ ḳabilelerinden olmayasın. “*Fe-inne'z-zıkra tenfe'u'l-mü'minîne*”³⁶⁸ ve's-selâmü'alâ-meni't-tebe'a'l-Hüdâ ilâ-yevmi'd-dîn

RED-GERDEN-İ 'AḲL NAĞME-RÂ BE-İRŞÂD-I İLHÂM VE GİRİḤATEN-İ NAZAR EZ-ZİNDÂN-I BE-ḤÂŞİYYET ḤÂTİM-İ LA'L-FÂM

Vaḳtâ kim bu ḥıṭâb-ı müsteṭâb 'Aḳl'a irdi ve bu kelâm-ı pür-'itâb güş u hüşına girdi. Hemân dem hidâyet şem'î yandı ve ḥâb-ı ḡafletden uyandı. “*Zâlike*”

³⁶² O zalimlerin yaptığundan Allâh'ı gâfil sanma. İbrahim/42

³⁶³ İyi bilinki Allâh'm taraftarı kurtuluşa erenlerdir. Mücadele/22

³⁶⁴ Nazm : Şi'r Sü.2, Bu. : Beyt İÜ.

³⁶⁵ nâ-kâm : kâm u nâ-kâm Sü.2, Bu.

³⁶⁶ Kimde Rabbinin huzurunda durmaktan korkar, nefsinin hevâ ve hevesinden men ederse, şüphesiz ki varacağı yer cennettir. Nâziât/40-41

³⁶⁷ (Ey Muhammed) Kendi hevâsını ilâh edinen kimseyi gördün mü? Furkan/43

³⁶⁸ Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir. Zâriyât/55

*fazlu'llâhi yû'tîhi men yeşâ*³⁶⁹ (74 a) yaqîn bildi kim bu nağme-i kâfûri câme ki ser-ta-ser ırâz-ı 'ibârâtle muţarrâz ve bu defter-i 'anberîn hûme ki yek-ser şîrâze-i isti'ârât ve i'tibârâtle müşerrezdür. Her me'âni-yi bedî'a ki andan benân-ı beyân ve raqam-ı kalem birle taqrîr ü taħrîr olmuşdur. 'Ayn-ı şavâb ve mes'ele-i bî-cevâbdur. Pes ol bezm ü 'işretten peşimân ve ol cen'ıyyet-i şoħbetden perişân oldu. Fi'l-hâl yanından Nağme-i güm-râhı redd ve melâhî ve menâhî bâbın bi'l-küllıye sedd eyledi. İstıǵfâr ü i'tizâr idüb tübtü ve race'tü ve istircâ' ve istizhâr gösterüb enebtü 'ammâ nühitü didi. Ammâ râvî eydür³⁷⁰ çün bu yaña Dil ü Nazar ü Hayâl-i füsün-ger zindân-ı 'Aql-ı nâm-verd'e maħbûs ve 'anqarîb necât ü ħalâş ihtimâlinden me'yûs oldılar. İttifâq ol ħâtem-i bedoħşâni ki çeşme-i hayvânüñ nişânı idi. Hengâm-ı soħbetde ve eşnâ-i 'işretde Dil-i bî-ħaber añı Nazar-ı şâhib-i gevhere muħâfazat yüzünden emânet virmişdi. Meger kim ol ħâtem-i mükerrerümüñ taşına ve ol engişterin la'l-i nigînüñ qaşına tılsım-ı ism-i a'zam yazılmış vedu'â-yı qadħ kazılmışdı. Ĥaşıyyeti ol idi ki her kim añı aǵzına alaydı hemân dem cümle-i ħalâyıkuñ nazarından nihân fi'l-hâl baş-ı zamân ve tayy-i mekân ħaşıl idüb çeşme-i (74 b) âb-ı hayvân nazarında 'ayân olurdu. Pes Nazar-ı emîn hemîn bildi ki bu maħbusdan ħalâş bî-te'sîr ħâs olmaz heman sâ'at ol ħâtemi aǵzına şalub ehl-i zindânüñ nazarından ġâyib oldu. Tarfetü'l-'ayn içinde kendüyi ġülşen-i ruħsârüñ ortasında buldı. Nazar bu seyr ü sür'atden müteħayyir ve bu emr ü ħâletden mütefekkir olub itdi ki: Yâ Rab bu devlet-i nâ-yâb 'aceb ħâlet-i ħâb mıdır. Ve bu qadr ü ikbâl vehm ü ħayâl midür. Bu eşnâda ve göñli ile ma'cerâda iken nâ-geħân Nazar-ı hayrân añı gördi ki bu ġülzâr-ı bihişt-âşârüñ miyânında nigîn-i Süleymânî ve bir pâre yâkût-ı rummânî vaz' olunub üzerinde şun'-ı pergârle naqş u nigâr yüzünden ber-resm-i qadîm bir ħalka-i mîm bağlanmış ve ġüyâ ol mîm içinde bir kırmızı târle ġüzâr idüb noqta-i vehmi üstâd-ı müşikâf elinde iki nîm olmuş ve bu şûret-i inficâruñ zimninde Rabb-i kâfî bir 'ayn-ı şâfî derc eylemiş kim şan çeşme-i cân veya nehr-i cinândur ki şehd ü şekerden aħlâ, müşg-i ezferden ezkâ ve ol çeşme-sâr-ı ħöş-ġüvârüñ üstinde tılsım-ı girdâr³⁷¹ elması bir tıǵ-ı âb-dâr asılmış ki bâġ-ı ruħsârüñ elması andan enâre dönüb iki pâre olmuşdur. Şan ol ħüsâm-ı bî-niyâm engüşt-i (75 a) Muħammed'den 'aleyhi's-selâm müştâkdur ki işrâq-i berķ-i ħiddeti siper-i bedr-i münîri iki şakķ itmiş ve ol tıǵ-ı bâ-şan'atüñ ħaşyetinden ins ü cânda ol zehre yokdur ki ol çeşme-i revâna qarîb ü nişâb zülâlınden bâ-nâşîb olalar. Vaktâ kim Nazar-ı 'atşân ol çeşme-i cüşânı gördi. 'İnân-ı ihtiyârı elden gidüb hemân yüz urdı ki ol 'ayn-ı şâfî ve şehd-i şâfînüñ şerbet-i cân-baħşinden def'-i ıztırâb-ı 'ataş ve ref'-i iltihâb-ı âteş ide.

Qıt'a

İrişse teşne-i leb âb-ı ħayâta
Mecâl-i şabr olamı anda hergiz

³⁶⁹ Bu Allâh'ın bir lutfudur. Onu dilediğine verir. Mâide/54, Hadîd/21, Cum'a/4

³⁷⁰ eydür - İÜ.

³⁷¹ girdâr : kejdâr İÜ.

Visâl-i yâre fursat bulsa ‘âşik
Kâıurını havf ü haşyet cânda hergiz

Nesr- Kazayla ki ağzın açar hâtim ağzından çeşmeye düşer. Ol çeşme-i şehd ü şeker hemân lahzâ Nazar’dan gâyib olub gam ve teşviş zünburları Nazar’uñ başına üşer. El-kışsa: Nazar bu hayretde dururken Rakîb dîv üzerin urur. Mecâl virmeyüb garîb-i bi-muhâba gibi yaqasından ve ecel-i mücâfa gibi boğazından tutub aşğa yukaru bir miqdâr sürür. Aşirü’l-emr envâ‘-ı ezâlar ve esnâf-ı cefâlarla Nazar-ı bî-çâreyi diyâr-ı segsâra alub gider. Bir hâne-i pür-zulmet ve kâşâne-i kürbet içinde muhkem bend ider. Çün bir zamân Nazar-ı bî-dermân (75 b) habs-ı Rakîb dîvde kâldı. Bir gün Zülf-i perişân’uñ virdigi kıllar hâtırına geldi. Hemân lahzâ çakmak çakûb od yakdı ve ol müy-ı müşg-bâruñ bir târını âteşe bıraktı. Ol dem içinde Zülf-i müşgîn nefsi Nazar-ı miskine feryâd-res irdi ve maħbes-hânenüñ gurfesinden içeru girdi. Gördi ki Nazar-ı garîb eşkini seylâb ve bağrını hün-âb idüb bend-i Rakîb’de helâke qarîb olmuş. Fi’l-hâl Nazar-ı giriftâr’uñ bendlerin çözdü ve selâsile ü ağlâlin bozdı. Alub şeh-i dîdâra getürdü ve Hüsni-peri-ruhsâr’uñ huzûrına yetürdü. Vaqtâ kim Hüsni-bânü, Nazar-ı dil-figâr’ı gördi kışsa-i pür-guşşasından şordı. Nazar daħi Hâyâl ü Dil’ün giriftâr olduğun ve kendüñün zindân-ı ‘Aql-ı tâc-dâr’dan firâr itdüğün ve Dil-i bî-karâr’uñ haşret ü iştîyâkın ve hayret ü iftirâkın naķir ü kıtmîr kalîl ü keşir bir hikayet eyledi. Çün kim Hüsni-pür-hayret bu sözleri işitdi. Hâtırı perişân olub bir zamân fikr itdi. Aşir Nazar-ı nâm-ver’uñ qarındaşı Gamze-i dil-âver’i taleb idüb emr eyledi ki: Nazar-ı ‘ayyâr diyâr-ı ‘Aql’a rehber olub tarrârlıqla bu işi bitüreler. Ya’ni Dil-i maħbûsı, Hâyâl-i cäsüs ile rindâne zindândan halâş idüb şeh-i dîdâra getüreler. Pes Gamze vü (76 a) Nazar’a fermân ber-ser diyüb şeh-i dîdârdan bir nice cüst ü çâlâk ve düzd-i bî-bâk ‘ayyâr u tarrâr ve mekkâr u sehğâr peri-rû cädûlarla ki her biri zû-fünün mekr ü füsün ve e’cûbe-nümün çarğ-ı bukalemündür. Şubhuñ ağzından saķızın çalarlar ve gicenüñ dîdesinden sürmesin çekerler. ‘Azm-i şikâr-ı niyyetin ve gül-geşt-i diyâr-ı şüretin gösterüb şeh-i dîdârdan çıkub gîtdiler. Kaţ‘-ı merâhil ve tayy-i menâzil idüb az müddetde ser-hadd-i diyâr-ı ‘Aql’a yetdiler.

HABER-DÂDEN-İ VEHM-İ NÂM-DÂR EZ-FİRÂR-I NAZAR-I ‘AYYÂR
VE İRSÂL-GERDEN-İ ‘AQL-I TÂC-DÂR NÂMEHÂ BE-ETRÂF-I DİYÂR
VE MÜNHEZİM-ŞÜDEN-İ TEVBE-İ CİHÂN-GİR PİŞ GÂMZE-İ DİLİR

Ammâ râvî ider: Vaqtâ kim bu cânibde Vehm-i nâm-dâr ki vezîr-i ‘Aql-ı tâc-dâr idi. Nazar-ı ‘ayyâr’uñ gaybetinden haberdâr oldu. Şehr-yâr-ı ‘Aql’uñ huzûrına varub itdi ki: Ey şâh-ı kavî-rây ve ey pâdişâh-ı cihân-ârây. Nazar-ı dîde-i hîle-gîr ki zindân-ı şâhîde maħbûs ve ümîd-i necâtdan me’yûs idi. Bu gice mekkârlıqla bendlerin açmış ve tarrârlıqla habsden kaçmış. Eger bu emrde müsâmaħa vü ihmâl ve müsâhele vü imhâl oluna. Ol düzd-i bî-bâk ve şibr ü çâlâke dâyire-i memleketden ve nâhiye-i vilâyetden (76 b) taşra yol virile ve ol mâr-ı

vuluş geçirmeyeler. *ve kem min-ıabaya il-z-zevaya aiyub guşe-be-guşe cemi* eknâfi cüst ü cû ideler. Seyyâh-ı riyâh ve tavvâf-ı şabâh ü revâh gibi mesârih-i ‘âlem ve ma‘ârih-i benî Âdem’le tek ü pû eyleyeler. (77 a) Tâ Nazar-ı ‘ayyâr bî-ser ü pâyê memleketden taşra yol virmeyüb ele getüreler ve muhkem kayd ü bend idüb huzûr-ı şehr-yâra yetüreler. Ve’l-hâşıl bu üslûbla nâmeler ve hükmi vâcibü’l-’itâ‘alar yazılıb bir nice peyk-i tayyâr ve şabâ-reftâr ki her birünüñ gerdüna felek-i cihân-nevred irmez ellerine virdiler; e‘trâf-ı memâlike ve şâhân-ı şâhib-i arâ’ike gönderdiler. Her diyârüñ sağır ü kiberi ve her kenârüñ faķır ü emiri³⁷³ hikâyet ü şikâyet bilüb hükmi bî-mişâle imtişâl eylediler ve cevânb-i bilâduñ medâhil ü me‘hâricin ve menâzil ü me‘âricin bağladılar. Ol cümleden biri Zerķ-i râhib’üñ, Tevbe-nâm bir oğlu vardı. Kal’a-i zühd ü riyâda dizdârdı. Ol dađi mevârid-i ħalâyıķa dîde-bânlar ve me‘âķıd-ı tarâyıķa nigeħ-bânlar koyub Nazar-ı ‘ayyâr’uñ ardınca cüyân ve talebinde püyân oldu. Każayla Ğamze vü Nazar gürüh-ı cādûlarla sihr-i dâmen-i küh-i zühde irerler. İstirâhat niyyetine bir güşede huzûr-ı ħâba varub ârâm iderler. Bu taraftan Tevbe-i dilîr dađi bunlaruñ hey’et-i telbîse zeyl-i cebelde şuret-i ta’rîs gösterdiklerinden ħabîr alub bir leşker-i cerrâr ve bir asker-i kîne-güzâr birle şeb-ĥûn idüb üzerlerin ururlar.³⁷⁴ Ğamze-i dil-âver dađi mânend-i ħamza-i şaf-der (77 b) ol ħâb-ı nüşinde belkleyüb yerinden тұrur. El-ķışşâ: Sipâh-ı Tevbe ile leşker-i Ğamze bir kâr-zâr iderler ki Sâm ü Nerîmâm ve Rüstemi destân anı görselerdi deng ü ħayrân ve dil-teng ü bî-cân olurlardı. Âĥir kâr rüzgâr-ı nuşret ü zafer Ğamze-i dil-âver cânibinden eser. Tevbe-i ‘âlî’nüñ ħadri pest ve leşkeri şikest olur. Tarfetü’l-‘ayn içinde sipâh-ı Ğamze ol küh-sâr-ı gerdün-burûca ‘urüc idüb hücum-ı tünd-bâd-ı ecnâdla bilâd-ı Şemûd u ‘Âd gibi ol dâr u diyârı ħarâb u yebâb iderler ve ħişâr-ı Tevbe’i yıkub şavme‘a-i riyâsete girürler ve pîr-i Zerķ’ı bulub ber-kemâl-i güşmâl virürler. Ol dađi raķde-i cehâletden uyanub şâniyen³⁷⁵ ve ‘âyibân maķâm-ı ‘inâbetde ve maĥall-i itâ‘atde şad hezâr tazarru‘ u i‘tizâr ve bî-şümâr tezelliül ü iftikâr birle gerden-i ‘ubûdiyeti ribķa-i rıķıyyete teslim

³⁷² serdâr : serdârlarına İÜ.

³⁷³ emîr : yesîr İÜ.

³⁷⁴ üzerlerin ururlar : üzerin uru Sü.2 : üzerlerin urur Bu., İÜ.

³⁷⁵ şâniyen : tâyibân Sü.2, Bu., İÜ.

kılır ve āb-ı dīde’i mehābet dīdesi seylābla istiṣfa’ idüb min-ba’d şeh̄r-yār-ı ‘Iṣḫ-ı cihān-dār’uñ āsitān-ı sa’ādet āṣiyān-ı gerdün-şubhet ve südde-i siyādet-niṣān ve ās-mān-ı übbehetüñ h̄idmetin kendüye vācibü’t-taḳdīm bilür. Pes ol yerden müreffehü’l-hāl ve fāriḡu’l-bāl irtiḫāl ve intikāl idüb şeh̄r-i şöhrete müteveccih olurlar gelüb (78 a) Faḫr-i tāt-dār’ı mesned-i ‘izzetde ve serīr-i ūşvetde ḡāfil ü ‘āṭıl bulurlar. Hemān dem bār u be-nigāhını ve taḫt ü ḫargāhını yaḡmalayub kendüyı bir la’bile bende-i ḫālka-begüş ve bir dervīş-i post-püş iderler. Ol diyārdan daḫi³⁷⁶ geçüb, göçüb ‘ākıbet ḫiṣār-ı ‘āfiyete gelürler. Anı daḫi bir sātde fikr ü tedbīr ve mekr ü tezvīrle alurlar ve Namūs-ı server’i bir sözle pāk-i ḫalender idüb adını defter-i şāhiden tırāş ve merd-i ‘ayyāş u ḫallāş iderler. Ve’l-ḫāşıl vilāyet-i ‘Aḫl’dan her memlekete ki uğrarlardı bī-ḫadd-i nehb ü ḡāret ve seby ü ḫāşāret iderler. “Mā ḫaṭa’tüm min-līnetin ev teraktümühā ḫā’imeten ‘alā-uşūlihā febi-izni’llāhi³⁷⁷ fehvāsını icrā “*ne’l-mülūke izā deḡalū ḫaryeten efsedühā*ñ ḫavālīsine yaḫīn gelürler. Lā-cerem taḡlīt-i³⁷⁸ a’vām ve taḫlīt-i en’ām için ve ‘Aḫl-ı ‘ālī-maḫām’dan ihtiyāt-ı tām idüb ve taḡyīr-i şūret ve tebdīl-i hey’eti münāsib belki vācib bilürler. Pes Ğamze du’ā-yı seyfi okuyub ol cāzūlar bir bölük āhūlar bir ālāy-ı ḡāzāl-ı perīrūlar olurlar. Merātī’-i ceddī vü ḫamlde ve meşānī’-i deşt ü cebelde (78 b) bī-bāk ü feraḫ-nāk seyrān ü cevlan gösterürler. Eyyām-ı ruḫşat ve hengām-ı furşat gözleyüb şeh̄hārān-ı miḡvel ve mekkārān-ı ḡül gibi be-cidd siḫr ü efsūna meşḡul olurlar.

ŞİKĀTET-GERDEN-İ TEVBE-PİŞ ‘AḫL EZ-ĞAMZE-İ TARRĀR VE ‘ARZ-NUMŪDEN-İ VEHM AḫVĀL-İ DİL-İ BĪ-ḲARĀR

Biz güldük bu cānibde ‘Aḫl-ı tāt-dār’uñ aḫvālive ve Dil-i giriftār’uñ ḫiṣṣa-i pūr-melāline. Bir siḫr kim ṫalāye-i şubḫ-ı sādık leşker-i zeng-bār leyl-i ḡāşıḫı şoyub tarāyık-ı ḫalāyıkdan sürmişdi ve sultān-ı maşrıḫ-ı sürādık felek menāṫıḫını mefārıḫ-ı şevāhiḫ üstüne ḫurmuşdı. Ya’ni rüz-i pīrüz ḫandān ve ḫurşid-i dil-fürüz tābān idi. ‘Aḫl-ı tāt-dār daḫi āyīn-i cihān-bānī ve resm-i kāmrānī üzre dīvān itmişdi. Mīr ü erkān ve şadr u a’yān yirlü yirinde oturmuşdı. Nā-ḡāḫ etrāf-ı memleketden bir nice dād-ḫāḫ ve tevbe-i münkesir ol münhezim-sipāḫla dīvān-ı ‘Aḫl-ı tāt-dār’a irdiler ve dād ü feryād idüb ‘asker-i Ğamze-i dil-āver’üñ ol diyārda itdükleri taḫrīb-i bilād ve ta’zīb-i ‘ibād ḫismından fesād ü ‘inādların ‘arz itdiler. Vaktā kim şeh̄r-yār-ı kāmkār ya’ni ‘Aḫl-ı tāt-dār Tevbe-i dil-figār’dan ve ol ehl-i firārdan bu aḫbār u āsārı bildi. Bu ḫiṣṣa-i pūr-ḡuşşadan çok ḫişşe añlayub (79 a) ḫayli endişe ḫıldı. Bu eşnāda iken Vehm-i pūr-ḫāzer daḫi Dil-i nām-ver’üñ ḫadāyık-ı ‘işretinden mażāyık-ı ‘usrete ve serāy-ı itlākdan teng-nāy-ı iḡlāḫa düşüb sīmā-yı şafā-nümāsına zengār-ı taḡayyür ve mīzāc-ı tekessür gelüb istikāmet-i ṫab’i münḫarif ve sibāḫat-i ḫaddī münḫasif olduğun beyān eyledi Ve itdi: Ey şāḫ-ı ḡüzīn ve ey pādīşāḫ-ı dūrbin. Eger

³⁷⁶ daḫi - İÜ.

³⁷⁷ Hurma ağaçlarından her neyi kesmiş, yahud kesmeyip kökleri üzerinde dikili bırakmışsanız, o da Allāh’ın izniyle Haşr/5

³⁷⁸ taḡlīt-i : taḡlīd-i Sü.2 : taḡlīd-i İÜ:

şehzâdenüñ emrinde tedbîr ve 'ilâcında tefekkür itmeyüb bir müddet daħi te'hîr belki bir sâ'at taħkîr gösterile. Rây-ı cihân-ârâyı şehir-yâr-ı maħfi olmaya ki bu bâbda tamâm taħsîr olunub 'azîm-i teşvîre ve muħkem-i tedmîre düşülür ki bu vâkı'anuñ te'sîrinden ve bu hâdişenüñ tevzîrinden Dil marâz-ı hevî-nâke ve mu'riz-i helâke düşmüşdür. Nâ-çâr 'Aql-ı tâc-dâr, Vehm-i nâm-dâr'uñ bu iħbârından bî-ħuzûr ve bu güftârından pür-nüfûr olub muħtazâ-yı übüvvetden deryâ-yı maħabbet cüş eyler. Dâru's-sa'âde tabîbi Tesellî-nâm hakîmi ki Buκραt-ı dehr ve Şokrat-ı şehir, demi müteberrik ve kâdemi mübârek, şerbeti râhat-ı dil-ħaste-gân ve merhemi şifâ-i dil-beste-gân, feylosof-ı zû-fünûn ve hâzîk-i pür-füsûn, maķâlâtı ber-kânûn ve işârâtı reh-nümûn bir merd-i kâr-dân (79 b) ve üstâd-ı hoş-beyân idi. Da'vet eyleyüb ciger-küşesi ve sermâye-i 'ömrünüñ tüşesi kıurretü'l-'aynı ve cemâl-i salţanatuñ zeyni ferzendi düî-bendi Dil-i derd-mend'den yaña gönderdi. Ve'l-hâşıl Teselli-yi tabîb gelüb Dil'üñ nabzına el urdı ve karûrasın gördi. Müddet-i yevminden ve yaķaķa vü nevminden şordı. Esbâb u 'alâmâtında tefekkür kıldı. Ve marâz u 'arâz her ne vâkı' oldu ise bildi. İltihâb-ı nîrân-ı ğamdan heyemân ve ıztırâb-ı buħrân-ı elemden hafâķân şüretin müşâhede eyledi. Ba'de ez'ân sürüb şehir-yâr-ı 'Aql'uñ meclis-i şerîfine ve mevķıf-i münîfine irdi. Du'â dehânın açub ve şenâ nişârların saķub söz meydânına girdi. İtdi: Ey şehir-yâr-ı melek-ķuvvet ve ey tâc-dâr-ı felek-tabî'at ki tîĝ-ı ħûn-ħârunuñ şerbeti a'dâ-yı memlekete sebep-i sübât ü seher ve ğürz-i cân-şikârıñuñ đarbeti düşmenân salţanata mâdde-i duvâr u serdür. Ħançer-i âb-dârıñuñ 'aksinden beden-i âftâb pür-ra'se olmuşdur ve dest-i ğüvher-bârıñuñ reşkinden dehen-i sehâba lakve yol bulmuşdur. Ğâh şadmetüñ ħarâreti nâr-ı süzânı rûz u şeb tâb ü teb içre zerd ü zâr ider. Ve ğâh heybetüñ bürüdeti âb-ı ħayvânı peyveste vü dembeste ve dil-figâr eyler. Rây-ı cihân-ârâyı pâdişâh-ı bî-hemtâya ma'lûm ola kim Dil-i nâzûk-mizâc (80 a) müşkil-i 'ilâc olmuşdur. Evvelâ iftirâķ-ı şâhî ve iştiyâķ-ı pâdişâhî birle ihtirâķ-ı mevâd ve inĥifâķ-ı fevâd hâşıl idüb buħâr-ı fâsîd dimâĝına şâ'id olmuş ki mâlîĥülyâ ve levâzım-ı sevdâ gösterür ki nâr-ı ħarâretten cigeri yanmış ve furât-ı yübüsetden cânı boyanmış. 'Avârîz-ı yevmiyyeden ķuvveti za'îf ve ħummâ-yı hemiyyeden bedeni naĥîf düşmiş. Beñzi alınmış, baĝrı delinmiş.

Ferd

Şorarsuñ şâhum aĥvâl-i bedenden

Gören bir rişte şanur pîrehenden

Neşr- Pes hemân te'hîr itmeyüb sâbıķan bir kaç ğün munzic muĝlâblar ve mümtezic şarâblarla işlâĥ-ı mevâd ve taķviyyet-i dimâĝ ü ciger ü fevâd kılına. Ba'de çün keyfiyyet-i tabî'at biline. Mülûki laţîf müşilât ile ve selâţını ħafîf fetîlât ile 'alâ-vechi't-tedric bi't-tervic³⁷⁹ ve't-tehyic bi't-tezvic istifrag-ı aĥlât-ı reddiyye ve tefîĥ-i süded-i dimâĝiyye ve kebediyye itmek gerekdür. Seyelân-ı balĝamı ve ğaleyân-ı demi taķlîl ü taĥlîl ve ħarâret-i şafrâyı ve buħârât-ı sevdâyı tesķin ü ta'dîl ider. Muvâfîķ rubûbât ve münâsib ħubûbât ve kâfûrî eşribe vü devâ ve yaķûtî civârîş ü ğidâ isti'mâl eylemek lâzım olmuşdur ki *et-tıbbü li'l-mülûki lâ-*

³⁷⁹ bi't-tervic - İÜ.

li'l-mülûki ve's-su'lûki ve ğnâ-i rûh-efzâ ve likâ-i ahillâ ile tervîh-i hâtır ve tefrîh-i kalb-i fâtır olunmak vâcib (80 b) görünüşdür ki likâ'ü'l-ħalîl şifâ'ü'l-'alîldür.³⁸⁰ Pes 'Aql-ı tâc-dâr, Dil-i nâm-dâr'ı zindândan çıkarub nasîhatledi. Te'attûf-i übüvvet ve telatûf-i fütüvvet yüzünden hıl'atledi ve hûsn-i tedbîrât ve luţf-ı tertîbâtla mübâşeret-i 'ilâc ve takviyyet-i mîzâc idildi. Bir ğün şehr-yâr-ı 'Aql oĝlı Dil-i civân-bahtı ħalvete da'vet itdi. Ferheng ü dâniş ve âheng-i sitâyiş yüzünden itdi ki: Ey ferzend-i sa'âdet-mend ve ey ciger-kûşe-i dülbend. Bilgil kim leşker-i 'Işk u Hûsn bir bölük Etrâk ü Ekrâd ve bir ğürüh kavm-i bî-bâk ü cellâddur ve alayı kan içici zengîler ve bir nice yırtıcı şîr çengîlerdür. Leyl ü nehâr işleri kâr-zâr ve taħrîb-i diyâr ve fitne vü şerârdur. Luţf u mürüvvet nihâdlarından maţrûh u meslûb ve şıdk u maħabbet dillerinde maşhûf u maqlûbdur. Eger anlaruñ ħîlesine maĝrûr ve fitnesine meftûn olursuñ 'izzetüñ tahtından dūr ve 'işretüñ rahtından maĝbûn olursın. Ve ihtiyâr-ı diyâr-ı ğurbet sezâ-vâr-ı ehl-i salţanat degüldür ki *inne'l-ĝarîbe ĝarîbün ħayşü mâkânen* erbâb-ı naţar önünde bedîhîdür. Hemânâ dostân-ı kâdimü'l-'ahdiyi ve yârân-ı hem-mehdiyi terk itmek maqbûl-i aşhâb-ı mürüvvet degüldür.

Beyt³⁸¹

Fe'l-bedru beyne'n-nücûmi enver

Ve'l-verdü fevka'l-ĝuşûni ezher

Neşr- (81 a) Pes evlâ budur ki te'emmüli bişe ve bâb-ı isti'câlde endişe idesin ki *et-te'enni mine'l-îmân ve'l-'aceletü mine's-şeytân*. 'Aql oldur ki ümid-i dâneyle dâm-ı belâyâ giriftâr ve yok hevâyla kafes-i 'inâda dil-figâr olmaya ve ger elbetde ol diyâra 'azmüñ ve kaşdüñ kalbünde müdgâm ise bâri ber-kânün-ı cihân-dârî ve ber-'âyîn-i şehr-yârî erkân-ı devlet ve a'yân-ı salţanat birle kal'a-i bedenden bir leşker-i encüm-şümâr ve 'asker-i ĝerdün-ĝubârla 'âzim-i şehr-i dîdâr ve tâlîb-i diyâr-ı yâr ol. Eger bi-'avn-i Bârî devletüñ yarı kılub meyâmin-i te'yîdât-i İlâhî ve meħâsin-i tevfiķât-i nâ-mütanâhî birle muzaffer ve mesrûr olasın. Maķsüdüña vâşıl ve murâdıñı ħaşıl idüb maħbûr ve mesrûr olursın ve ger ne'üzü bi'llâhi nâ-ĝâh tâlî-i müsâ'id ve baht-ı kavî müsâ'id olmayub każâ-i teķâlîb-i Yezdânî ve taķdîr-i teşârîf-i Rabbânî birle maĝlûb ve maķhûr dönesin. Bâri-yi ħalâyık yanında muķarrer ve ma'zûr olursın.

'ARZ-GERDEN-İ 'AQL-I NÂM-VER LEŞKER-RÂ VE 'AZİMET-NÜMÜDEN-İ DİL³⁸² BE-DİYÂR-I HÛSN-İ PERİ-PEYKER

Şol eyyâmnda ve ol hengâmede ki zînet-i ürd-i bihişt ve şafha-i 'âlemi mânend-i bihişt itmişdi ve mücâhidân-ı tabî'at ve mübârizân-ı kuvvet kemîn-i (81 b) kümündan zuhûr idüb meydân-ı zemînde taraf taraf şaflar düzmişdi. Ve nâm-dârân-ı

³⁸⁰ Beyt + Sü.2, İÜ. : + Nazm Bu. : Güler yüzler ider dil-ħasteyi şâd
Feraħ sözden olur cân ĝamdan âzâd

³⁸¹ Beyt : Ferd İÜ.

³⁸² DİL-İ - İÜ.

nâmiye ve süvârân-ı arz-ı sâmiye deşt ü hâmundan sekr-dem şalub 'arsa-i gâbrâda rimâh-ı zebercedî üzre zümürüdîn 'alemler çözmüşdi.

Nazm³⁸³

Çigdem yaşımış çemende leşker
Süsen omuzında gürz-i şeşper
Çekmiş güle hâr-ı tîğ-ı borran
Tutmuş yüzine benefşe kalkân
Bîd eylemiş idi hançerin tîz
Olmışdı çemen sipâhi techîz

Neşr- Ve'l-hâşıl hıttâ-i hâk şahn-ı eflâk gibi envâ'-ı ezhârla tâb-nâk olmuşdı ve âf-tâb-ı cihân-gîr şîr-i süvâr şemşîr-i tâb-dâr ve hûn-bârla hisâr-ı çarh-ı devvârî müsahhar idüb menzil-i hamele güzer kılmışdı ki Dil-i nam-ver atası 'Aql-ı server'ün işâret-i beşâret-fezâ ve imâ-i meserret-nümâsıyla leşker cem' olunmasına mütekâzi ve diyâr-ı Hûsn'e 'azîmete râzı oldu. Meger kim 'Aql-ı tâc-dâr'ün, Şabr-ı nâm-dâr dirler bir sipeh-salârı var idi ki meydân-ı mübârezetde tamâm-ı şâbit-kadem ve devrân-ı muqâvemetde meşhûr-ı 'âlem idi. Himmeti nazarında kulle-i Kâf habbece ve gayreti deminde nüh-tâğ-ı felek ber-kubbece degüldi. Pes 'Aql-ı cihân-gîr daği Şabr-ı dilîr'i 'asâkir-i gerdün me'âşirine ser-leşker ve himmetini rehber idinüb Dil-i nâm-ver'e koşdı. Şöyle ki ordu-yı (82 a) hümâyûnuñ hıyâm-ı gün-â-günından deşt ü hâmün şahn-ı bahâr-ı buqalemün gibi mâl-â-mâl oldu. Ve hıyûl çün süyülde³⁸⁴ sevâd-ı gubâr-ı meşârından beyâz 'arşa-i diyâr Dımışk olmuş ruç'a-i meşka mişâl oldu. Ve kendüsi daği nüvvâb-ı kâm-yâb ve huddâm-ı siyâdet eyâbî birle maḥfil bağlayub bir iki menzil kûh u vâdî ve şahâri vü bevâdîde şüret-i şikâr ve seyr-i sebze-zâr adına ciger güşesi Dil'i gönderücekdi. Çün bu kevkebe-i şahî ve debdebe-i pâdişâhî birle bir kaç gün gittiler. Bir mürğ-zâr-ı bihîst-âsâr ve bir şahrâ-yı hurrem-diyâra yitdiler. Nâ-gâh kâşidân-ı etrâf ve kâyidân-ı eknâfdan biri haber getürdü ki filan menzilde ki zeyl-i cebel merta'-ı cedy ü ḥaml ve filan maḥalde ki taraf-ı çemeni ravza-i 'adenden bedeldür. Bir bölük müşg-bü perî-rû âhûlar gördür ki dideleri kühl-i İlâhî birle sürmelenmiş ve nâşiyeleri gurre-i şubḥ-gâhî gibi vesmelenmiş. Şâhife-i tal'atlerinde âyât-ı serâḥun cemîlün raqam ve ḥâme-i beyân gibi revân ü devân olmağıçün pây-ı 'âlem-peymâları tîğ-ı kalem olmuş.

Kıt'a³⁸⁵

Müdam ef'â yemekden her birinün
Şadef gibi içi³⁸⁶ pür-mühre-i mâr
Hemişe sünbül-i ter otlamağdan
Kamunuñ nâfesi pür-müşg-i tâtâr

³⁸³ Nazm : Meşnevî İÜ.

³⁸⁴ süyülde : süyülün Sü.2, Bu., İÜ.

³⁸⁵ Kıt'a : Mesnevî Sü.2, İÜ.

³⁸⁶ gibi içi : içi gibi İÜ.

Neşr- Ribka-i elemden rakabeleri âzâd ve dâğ-ı derd ü gamdan fâriğu'l-ekbâd.
'Aql-ı şüreyyâ gibi menzil-i münzel ol mürğ-zâr felek menâhilinde seyrân ü cevân
iderler.

Meşnevi³⁸⁷

Ne âhû belki yek cem'ı perişân
Tesürrü'n-nâzırîn ez-reng-i işân
Be-mülk-i sebze her yek tâc-dârist
Hıramân bâ-ğabâ-yı zer nigârist

Neşr- El-kışsa: Çün kim Dil-i nâm-ver âhûlar haberin işitdi heman dem kendinüñ bir kaç haş mahremiyle ol diyâra yitdi. Ol âhûlar ki Gamze-i cādū'nuñ leşkeriydi ve diyâr-ı sihr ü efsün rehberleriydi. Çün kim bunları gördiler bir yire gelüb tırdılar. Başların kaldırub mest ü hayrân anlardan yaña bir zamân baqdılar. Ve ayaklarıyla qar'-ı bâb vühuş-ı zebâb ider gibi bir kaç kez rüy-ı zemîni kaqdılar. Aahirü'l-emr Dil'üñ haylinden ve ol maḥfelüñ müheylyinden rem şüretin gösterüb diyâr-ı Hüsn'den yaña giriftâr oldı. Dil-i nâm-ver bunlaruñ mekrinden bi-ḥaber 'akabelerine düşüb gitdiler.

Beyt

Piyâde düşdi çok şehler şalub at
Niceler urdı şehruḥ oldı mât

Neşr- El-kışsa: Dil-i pür-derd şâhib-i neberd ol felek gerdün³⁸⁸ ü zemîn neverd bād-peymâ âhûlar pâyine düşdi. Bu tarikle nice küh u şahrâ aşdı. Bu cânibde 'Aql-ı tâc-dâr gördi ki hengâm-ı şâm oldı Dil gelmedi (83 a) ve eṭrâfa adamlar şaldı kimisne haber almadı. Sihr-i leşker-i cerrâr-ı encüm-şümâriyla ol maḥâmdan göçüb bir nice 'akabe ve derbend geçüb Dil'üñ ardın şordı.

ḤABER-ÂVERDEN-İ ĞAMZE-İ CÂZÜ BÂ-ḤÜSN-İ BÂNÜ VE NÂME-İ FERİSTÂDEN-İ ḤÜSN BE-'IŞK-I NÂM-VER VE CEM'-GERDEN-İ LEŞKER

Çün kim Gamze-i câzû bu fiyneyi kaynatdı ve ol deryâ gibi leşkeri yerinden olnatdı sürüb Hüsn-i bânū'nuñ ḥuzûrına irdi. Dil'üñ leşkerle³⁸⁹ kudümından ve sipâh-ı 'Aql'üñ hücumından haber virdi. Pes Hüsn-i bânü daḥi iki zânü üstine gelüb ḡazab itdi. Ve kâtib-i sırrı müjgân-ı debîri taleb itdi ki atası şeh-r-yâr-ı 'Işk'a ḥâme-i müşgîn-câme ile 'ubüdiyyet nâme yaza. Tûmâr-ı gül-i ruḥsâruñ içinde süze deyü şehd ü şeker eze. Evvelâ taḥiyyât-ı şâhî ve da'vât-ı pâdişâhî kılub itdi ki: Benüm bir memlûküm var idi Ḥâyâl-nâm ve naḳqalığda şöhre-i eyyâm. Bir kaç sa'lu gele ile mürâfaḳât ve muvâfaḳât kılub diyâr-ı 'Aql'a ibâḳat itmiş idi. Ol vilayetüñ pâdişâhı yanında izhâr-ı san'at idüb ri'âyet ve ḡayret bulmuşdı. Çün ol ḡulâmuñ ol

³⁸⁷ Meşnevi : Nazm Bu., İÜ.

³⁸⁸ gerdün : kejd İÜ.

³⁸⁹ leşkerle - Sü.2, İÜ.

yerde ikâmetinden hâber aldım. Ol iklimün hâkimine nâme-i tahiyet yazub adam şaldım. Her ne yüzden ki tenezzül eyledim te'allül ve tekâsül³⁹⁰ göstermiş ve her vechile ki tezellül (83 b) kıldum tefaddül ve tahâyül eylemiş. "İnne 'ibâdî leyse leke 'aleyhim sulţânun"³⁹¹ didüm işitmemiş. Ve kavlı-i istihsân ve 'amel-i şâhân resmince ol kavlüñ cu'li için tuhfeler gönderdüm kabûl itmemiş. Ve'l-hâşıl ne kayd ü bendle ol gulâmı baña irsâl ve ne nuş u pend ile işâl itdi. Belki 'ıtâb-ı hıttâb-âmizler³⁹² ve harâb-ı cevâb-engizler³⁹³ yazub gönderdi. Âhir devlet ü şavletine mağrûr ve cânibün ferâgat ve 'adem-i iltifâtdan memkûr olub leşker-i enbûh ve sipâh-ı pür-şükûh ile gelüb ser-hadd-i memlekete kadem başdı. Ve re'âyâ-yı vilâyete nehb ü gâret ve cesâret ü hasâret yüzünden el uzatdı.

Beyt

Kaçı elden tapençe yemeyen baş
Şanur bâzûsın âhen müştini taş

Neşr- Eger bu seyl-i 'arimün def ü men'ına ya'ni hayl-i 'azimün kal' ü kam'ına muqayyed olunmazsa muqarrerdür ki az zamânda fitne vü âşüb deryâsı taşar ve envâc-ı miñnet ü belâsı başdan aşar. Bâkî fermân ol cenâb-ı gerdün-meta' ve 'âlem 'ıtla'ındur. El-kışsa: Çün kim nâme-i Hüsn, sulţân-ı 'Işk'ün huzûrında okundu. Ol sözler kalbine tîr-i merg te'sîr gibi tokundu. Lâkin 'adem-i iltifât yüzünden gâyibâne hıttâb idüb itdi ki: Ey 'aql-ı tîre-rây ve ey dil-i hîred-re'y.³⁹⁴ Gaflet ü cehâletle âb-ı selâmetinizi menhel-i hayâtınızda bulundurduñuz. (84 a) Ve her nâr-ı belâyı hevâ-yı hõd-rây birle 'alevlendürdüñüz. Eger merd-i bî-derd isen tur ve gerd ü neberd nice olur gör. Pes hemân dem Mihr-i dilîre ki sipâh-sâlâr-ı 'Işk-ı cihân-gir idi. Emr eyledi ki sipâh-ı maşrıqla 'azm ide ve Hüsn'ün leşkerlerin ve dilâverlerin cem' idüb şâh-ı mağribün 'asker ile rezm ide. Mihr-i dilâver dañi bî-tevkîf ber-rüsüm-ı kahramânî ve üslûb-ı cihân-bânî bir leşker-i encüm-peykerle 'Aql'ün üzerine yürüdi. Şöyle ki gubâr-ı kudüm-i merâkibden ve âsâr-ı hücum-i mevâkibden çehre-i kevn ü mekân ve şafha-i zemîn ü âs-mâmı bürüdi. Her gürûh-ı pür-şükûh bir kûh idi revân ve her fevc-i enbûh bir deryâ-yı âteş-mevc idi hün-efşân.

Beyt

Nice leşker akışda rûda beñzer
Dumûr içinde pinhân oda beñzer

Neşr- Ve az müddetde gelüb Hüsn-i bânü'nuñ hîdmetine irdi. Hüsn-i perî-peyker dañi cümle serverlerin ve dilâverlerin dirdi. Nice dilâverler ki her biri pervâne-vâr hariş-i şem' vegâ ve semender-veş vâlih-i âteş-i heycâ ideler. Ve bû

³⁹⁰ ve tekâsül - Sü.2

³⁹¹ Şurası da bir gerçektir ki senin kulların üzerinde bir hükümranlığın yoktur. İsrâ/65

³⁹² 'ıtâb-ı hıttâb-*âmizler : 'ıtâb-âmiz hıttâblar Sü.2, Bu., İÜ.

³⁹³ harâb-ı cevâb-engizler : harâb-engiz cevâblar Sü.2, İÜ.

³⁹⁴ hîred-re'y : hîre-re'y Bu., İÜ.

hālāt u dārāt şehr-i dīdārın öñünde bir meydān-ı girdārıla gūn-ā-gūn haymeler urdılar. Ve ordı-yı hūmāyūn kırdılar ve ‘arz-ı sipāh idūb piyāde vū sūvār ve sığār ü kibārūñ her ne kim var ceng ü cidāl ve cerh u kıtāl içün yarāğ u yātın ve esbāb u ālātın gördiler. Tertīb-i merdān ve tezhib-i meydān ve tedbīr-i ‘ilel ve teşhīr-i hıyelden her ne vācib ü mūnāsib idi kıayurdılar ve āhīr emri āña muķarrer itdiler ki evvelā ‘Aql-ı nām-dār’a tecessūs-i aḥvāl ve tefahhūs-i kıl ü kıāl itmeğiçün rasūl vaz’ında bir kimisine irsāl ideler ve taḥvīf ü taḥzīr ve tehdīd ü teşvīr yüzünden ba’zı kelimāt ile tedbīrlerine itilāl vireler.

NĀME-FERİSTĀDEN MİHR-İ DİLĀVER BE-CĀNİB-İ ‘AQL-I TĀC-VER

Meger kim Mihr-i dilāver’üñ, Ğam dirler bed-hū ve tünd-rū bir ğulamı var idi. Diyār-ı zeng-bārdan bir nice merd-i kār-zārı āña қоşub ‘Aql-ı tād-dār’a zehr-āmīz ve қahr-engīz sözler söylediler. Çün nāme’i şehr-yār-ı ‘Aql’uñ ḥuzūrında fetḥ oldu. ‘Unvān-ı beyānından erkān-ı dīvānuñ kılūbi ḥavf ü hirāsla ḥoldı. Yazılmış ki: Ey ‘Aql-ı nām-dār ve sāhib-i vaķār bilmiş olasın kim biz bir leşkeriz ki ‘idādımız rimālden ekşer ve fevādımız cibālden ekberdür. Şavā‘ıķ-ı süyūfumuz emān bilmez ve sevābiķ-ı süfūfumuz cihāna sığmaz. Tıynetimiz қahrile taḥmīz ve cibilletimiz zecrile taşvīr olunmuşdur. Ne kebīre kiberinden ötürü ‘izzet ve şağire şuğrā-yı ecelinden zaḥmet³⁹⁵ iderüz. (85 a) *Fe-men-sālemnā silm ve men-ḥālefnā nedm*. Ol kim devlet atından piyāde olmaķ istemez bizimle ‘ināda қаşd itmez. Ve her kim sa‘ādet tādın kıurur ḥāk-pāyimize baş urur ve her ḥār-ğūş-ı bī-ğūş ki ḥār gibi ḥamaķatdan pīl-i demān ve şīr-i jiyān ile bir bīşede hem-bīşevüz ve zūr-ı işkenceden hem-pençe olmaķ dilese muķarrerdür ki maķarriyūn müferrid-i cāy-ğāhın tebāh idūb³⁹⁶ bağrını pūr-ḥūn ve cānını belāya merhūn ider. Sen daḥi taḥt-ı devletiñden dūr ve baḥt-ı ‘izzetiñden meḥcūr olmaķ istemezseñ gerekdür kim terk-i maşāf ve nehy-i ḥilāf ve günāhiña i‘tirāf ve ḥaḥāña inşāf idūb ma‘zeret yüzün gelüb sultān-ı ‘Işķ öñünde mezellet türābına süresin ve ‘ubūdiyet cebhesin bāb-ı sa‘ādet me‘ābına urasın. Ve illā uşda berķ-ı ḥāḥif ra‘d-ı müsādif gibi irişdim ḥāzır kıurasın. “*Fe-lā-telūmūnī velūmūnī enfüseķüm fe’l-yevme tūczevne ‘azābe’l-hūni bimā kūntüm testekbirūne fi’l-arzı bi-ğayri’l-ḥaķķi ve bimā kūntüm tefsūķūn.*”³⁹⁷ *Fe-innā mülūkū’l-arzı şarķan ve ğarben. Ve āḥizūne külle sefīnetin ğaşben. Fe’s-selāmu ‘alā-men-kāne min-ḥizbinā.*³⁹⁸ *Ve’l-veylü ilā-men*³⁹⁹ *қаşade ḥizbinā*⁴⁰⁰. *Fesra’u’l-cevābe қable en-ye’tiyeke’l-‘azābe*. Vaktā kim nāmenūñ mazmūnı ma‘lūm ve merķūmı mefhūm oldu. (85 b) ‘Aql-ı tād-dār daḥi bildi ki kendi eliyle belāyı şatun almış ve

³⁹⁵ zaḥmet : raḥmet Sü.2 : merḥamet İÜ.

³⁹⁶ idūb - Sü.2, İÜ.

³⁹⁷ Bugün ise, yeryüzünde haksız olarak kibirlendiğiniz ve fāsıklık ettiğinizden dolayı cezalandırılacaksınız. Ahkāf/20

³⁹⁸ ḥizbinā : ḥarbinā Bu., İÜ.

³⁹⁹ ilā men : limen Bu, İÜ.

⁴⁰⁰ ḥizninā : ilā ḥarbinā Bu : ḥarbinā

ayağıyla evzün dām-ı ‘anāya şalmış. Lâkin gayret ve hamiyyet yüzünden kendüye tezelzül virmedi ve muqâbele ve muqâtele ra’yinden pâyin irmedi. “*Kem-min-fi’etin kalîletin galebet fi’eten keşîraten bi-izni’llâhi*”⁴⁰¹. *Ve kem min müdde’i’ hâcele ‘an da’vâh* didi. Ve emr eyledi Ğam-dîlîrûn⁴⁰² nâmesini yırtub yüzine urdılar ve envâ‘-ı hâkâret ü mezelletle dîvân-ı şâhîden sürdiler ve kendi leşkerine istimâlet ve takviyyet eyledi. Ve ihsân u mülâtefet birle toyladı. *El-kaşşâbu lâ-yübâlî bi-keşrati’l-ğanemi ve in-keşûra’l-ħaħabu yekfîhi mine’d-dâremi* didi. Ve sipâh-ı zaferpenâhın a’lâm nuşret i’lâmla ra’set leşker-i Ğüsn’üñ üzerine çeküb gelür. Şehr-i dîdârüñ muqâbelesinde kındı ve cānibinden âyet “*fe’ktülühüm ħaysü vecedtü mühüm*”⁴⁰³ okındı. Lâkin hengâm-ı şâm idi ārām u te’ħîr-ı ħuşâm itdiler.

MUŞĀF-GERDEN-İ LEŞKER-İ ĞÜSN Ü DİL BĀ-YEK-DİGER VE HEZĪMET-YĀFTEN-İ ‘AQL-I NĀM-VER

Beyt

Yine ‘azm rezm idüb sultân-ı baħar ve ber-güneş
 Şubħ-dem çekdi livā-yı ejdehâ peyker güneş
 Tüsen çarħa hilâl-i na’l urub oldı süvâr
 Leşker-i şâm üzre sürdi raħşını şaf-der güneş
 Gördi kim şâmı zer geymiş sipâh-ı zeng-bâr
 Çekdi Mısrî tîğ üründi bekteri miğfer güneş
 (86 a) Yapınub zerrîn siper meydân-ı çarħa şaldı at
 Leşker-i Hindî şayub oldı mużaffer fer güneş
 Atdı bir zer kumbara yaqdı felek fülkin tamâm
 Nefât urub zulmet kimisin itdi hâkister güneş
 Bir düğün urdı yine ħalb-i sipâh-ı ‘âleme
 Sikke kındı çarħ mülkinde olub dâver güneş

Neşr- Ya’ni çün kim tâvüs-ı şubħ-dem meydân-ı felekde cevlân ürdi tarafından leşker-i ‘azm neberd idüb yerlerinden tırdı. ‘Aql-ı tâc-ver *in-’işnâ sü’adâ’ü ve in mitnâ şühedâ’ü* diyüb şufûfın ārâste ve cüyüşın pîrâste eyleyüb Dil-i nâm-ver’i şadr-ı leşker ve Şabr-ı dilâver’i ħalb-i ‘askere siper kıldı. Bu yaña Mihr-i şaf-der daħi ħasr u ħâver gibi ‘azm-i meydân ve tıreyd ü cevelân gösterüb cenâħayn-i leşkere tertîb-i meymene ve meysere itdi. Ol gün sipâh-ı Ğüsn’den, Ğamze-i merd-efgen mânend-i Ğamza-i şaf-şiken mübârezet gösterüb ‘Aql ü Dil serverlerin çok kimseyi tîğ-ı âbdâr ile ve tîr-i cān-şikâr ile şehâdet yüzünden cerħ ü şecâ‘at atından tarh eyledi. İkinci gün Kâmet-i şâħib-şevket ‘Aql-ı tâc-dâr’uñ ‘âlemine kaşd idüb bir sinân-ı cān-sitân ile mübârizlerinden⁴⁰⁴ nice dil-âverleri zebün ve nice şaf-derleriñ bağrını ħün itdi. Üçüncü gice Zülf-i pür-füsün şeb-hün ve leşker-i ‘Aql’a

⁴⁰¹ Nice az topluluk vardır ki Allâh’ın izniyle çok topluluğa gâlip gelmiştir. Bakara/239

⁴⁰² Ğam-dîlîrûn : Ğam-dilğîrûn Sü.2, İÜ.

⁴⁰³ Onları nerede yakalarsanız öldürün. Bakara/191

⁴⁰⁴ mübârizlerinden : mübârezân-ı Dil’den Sü.2, Bu., İÜ.

başkın idüb cüy-ı hün Seyhün ve Ceyhün gibi revân oldu. Meger kim cânibi ‘Aql’dan (86 b) ol şeb-i nesim-i server talî‘a-i zafer-i rehber ser olmuşdı. Sipâh-ı Zülf, Dil-i siyâh’uñ üzerine dönüb ‘azim-i kâr-zâr ve cem‘iyyeti bir dem içinde⁴⁰⁵ târ-mâr eyledi. El-kışsa: Hüsni perî-ruhsâr ve Mihr-i nâm-dâr gördiler ki cünüd-ı ‘Aql ü Dil birle başa varılmadı. Ve ol ‘asker-i küh-peyker bu müşademe bir kadem irilmedi. *El-müşaverete emenün mine’l-melâmeti ve hışnun mine’n-nedâmeti* diyüb beglerin da‘vet ve bu bâbda meşveret itdi: Ey Hüsni perî-peyker ve ey hüb-ı melek-mağzar. Senüñ küh-ı kâfda perîlerden bir hem-zâduñ vardır adı Ân’dur ve pehlivânlukda şöhre-i devrândur ve benî Âdemden añı kimse görmez ve hamlesine Rüstemler tırmaz. Hemân bu emre çâre andan olur ve ‘Aql u Dil’e zafer ol bulur. Hüsni itdi: El’ân ‘Aql u Dil bizimle mesâfededür. Andan bize ne dermân ki küh-ı kâfdadır. Hâl itdi: Sen hâtıruñ bî-gam ve gönülün hurrem tut ki benim ‘anber-i hâmdan bir habb-i müşg-fâmum vardır. Her kaçan âteşde süzân itsem büy-ı dil-âvizi cihânı tutar ve buhür-ı ‘ıtr-âmizi cânlar tutar. ve hâşiyeti oldur ki kimse tuymadan nihânı (87 a) añı hâzır eyler. Añı ki perîler şabâ-reftâr ve rühânilerün gıdâsı müşg-i tâtar olur. Pes Hüsni’uñ bu beşâretten şem‘-i cemâli tâbân ve âteş-i ruhsârı fûrüzân oldu. Hâl-i muhtâl daği fi’l-hâl ol habb-i nârı şaldı. Ol dem idi ki Ân-ı Hüsni çıkageldi. Hüsni bânü daği mesrûr u hândân ve mağbûr u şadân olub istikbâl ve ‘arz-ı ahvâl-i pür-melâl ve keşf-i mâ-fi’l-bâl eyledi. Ân bî-tevaqquf bir esb-i gül-güne süvâr olub merdâne-vâr ‘azm-i meydân ve leşker-i ‘Aql’a karşı cevân kıldı. Hilâl-i cânib dirler Hüsni’uñ bir kemândâr-ı var idi ki pehlivân-ı çarh-ı gencüm yâynı çekmekde zâr idi. Andan gümüş kabzalı müşg tozlu bir kemân ve Gamze’den bir tîr-i kazâ peykân olub şadr-ı leşker-i ‘Aql’a pür-tâb itdi. Kazâyı tîr-râst Dil’uñ sinesine tokunub bağrını hün-âb itdi. Hemân dem Dil-i pür-gam cigerden bir âh derd-nâk kıldı ve merkad-i ferkad sây-ı esb-i devletden nigün-sâr ve lâ-ya‘kıl hâk üzre yıkıldı. Ve Ân-ı hîle-sâz şahbâz-ı hüma-pervâz gibi havâ yüzinden perrân olub Dil-i lâ-ya‘kılı kapub götürdi. Çün ‘Aql-ı tâc-dâr’uñ ve Hüsni perî-ruhsâr’uñ önüne şöyle mecrûh ve dem-beste götürdi. Çün ‘Aql-ı tâc-dâr, An-ı tarrâr’dan bu sehğârlığı gördi teşebbüs⁴⁰⁶ ü kararını mağlûb ve havf ü hirası gâlib *El-firâru mimma la-yütâku min-süneni’l-mürselin* tarîkına zâhib olub rüy-ı tevaqqufa bakmağa ruşat bulmayub kafâ-yı hezîmet göstermegi ‘âzîmet bildi.

Beyt⁴⁰⁷

Depretse hüsni eliyle kaçan ‘Işık râyeti
Ma‘lûmdur ki ‘aql ana itmez şitâyeti

Neşr- Zülf-i sâhib-i kemend-hûd bir vechile tarâyık-ı gürizi bend itmişdi ki şevâhiq-ı cibâlden tıyûra tâkat-güzâr ve mevârid-i intikâlden gözün ve gürüh-ı mecâl-i firâr yoğ idi. Lâ-cerem ‘Aql daği Zülf-i dilberün kemendine esir ve sâyir zencir-i belâ-yı giriftâr ile hem-nefir oldu. Ve bâki leşkerlik idüb pây-ı Mihr-i saf-

⁴⁰⁵ bir dem içinde - Sü.2

⁴⁰⁶ teşebbüs : teşebbüt İÜ.

⁴⁰⁷ Beyt : Nazm Bu.

der ve hâk-sâr-ı sipâh-ı Hüsni perî-peyker oldılar. Pes Hüsni perî-çal'at bu ganîmetle menziline 'avdet ve bu feth ü nuşretle maqâmına mürâca'at kıldı.

MÜŞÂVERET-GERDEN-İ HÜSN-İ SER-EFRÂZ BÂDİYE-İ HÜD NÂZ-I TANNÂZ DER-HAĞĞ-I DİL-İ LÂ-YA'KİL VE MAHBÛS-ŞÜDEN-İ DİL

Meger kim Hüsni ser-efrâz'ıñ bir dâyesi var idi adı Nâz idi ve Hüsni'le cümle umürda hem-dem ve hem-râz idi. Çün kim Hüsni bânü'ya bu fırsat el virdi. Dâyesi Nâz-ı tannâz'ı yanuna kığrıdı ve Dil-i mecrûh'ıñ emrinde müşavere ve tedbirinde muhâvere eyledi. Nâz itdi: Ey habîb-i dil-firîb egerçi Dil-i garîb hasîb ü nesîb (88 a) ve merd-i edîb ve hâlî taht-ı devletden bî-nasîb ve dârb-ı cerâhatden helâke karîb olub müsteħiğğ-ı merħamet ve lâyığğ-ı ri'âyet olmışdur. Lâkin hüğm ü saltanat ve kahr u ğalebet tariğğıyla üstümüze gelmişdür ve cevfi dimâğını ğurür-ı cevânı ve ümür-ı kâm-rânı tamâm olmışdur. Henüz meyve-i hâm ve tûsen-i bedlegâmdur. Bir kaç gün ana tâb-ı zindânla perveriş ve bend-girânla reviş gerekdür ki lezzet-bağğ-ı kâm ve miħnet-keş ü râm ola. Ve yine bu cümle ile 'âtıfet-i dil-nevâzı ve mekremet-i ser-firâzı yüzinden ol ki sezâ-yı saltanat ve cezâ-yı müşâdağatdur. Ri'âyet ü ğimâyeti tedbirinde tağsîr ve mu'âlecet-i cerâhatı tefkîrinde te'ħîr gerekmez. Pes fermân-ı Hüsni böyle câri oldı ki Zülf-i dilâver, 'Ağğ-ı nâm-ver'i vilâyet-i Çîn'e alub gide ve andan kayd ü bendle ğıfğ ide. Râvî eydür ğülşen-i ruhsârda bir kenârda raşad-ğâh-ı ülü'l-ebşâr ve çâh-ı Bâbil'den yâdigâr mişâl-i cübb-i kenân ve mânend-i bî-zindân bir bire-i bî-âb ve sir-âb-ı⁴⁰⁸ pür-tâb var idi ki tedvir-i binâsı sîm-ğâmdan ve ferş-i zîbâsı âyîne-i ruğâmdan işlenmiş ve der ü divarı la'l-fâm müşâffâ camlarla kâşilenmiş. Dil'i ol meħbit-i pür-cevr ve maskıt-ı bî-ğavr çâh-ı tebâhda (88 b) ve ğabs-ğâh-ı bî-râhda ğiriftâr ve muğayyed ü dil-figâr itdiler ve Ğamze-i silâh-dâr'a daği emr oldı ki cerrâğ ğulları ile varub Dil-i bî-mâr'ıñ yârelerin açub ğörelere ve sîne-i şad-pâresinde olan peykân-ı cân-sitânları çeküb merhemler ura. Ğamze-i dilâver daği fermân-ı şâhî ber-ser diyüb şarâb-dâr-ı Hüsni kâm-kâr ki Tebessüm-i nâm-dâr'dı anuñla bile 'âzm-i çâh-ı zenağdân eylediler ve dâru's-şifa-i Hüsni'den bir pâre ol yârelere ekmeğičün nemek ü şeker ğötürdiler ve zindân-ı bâğ-ı ruhsâr ğelüb Dil-i bî-çâreyi ortaya ğetürdiler. Pes Ğamze-i bî-bâk cüst ü çâlâk Dil-i ğam-nâk'in zağm ve her çâkin süzen-i sine-düz⁴⁰⁹ ile diküb ve Tebessüm-i sâğî ol nemek ü şekerî üzerine eküb müşâğğih merhemler urdılar ve müferriğğ şerbetler virdiler ve az müddet de bu hüsni 'ilâcla Dil-i nâzük-mizâc'ı ol mertebe-i helâkden ve mağâm-ı hevl-nâkden ğalâğ itdiler. Lâkin Dil-i pür-heves ol mağbes çün ğafesde bir aya karîb şöyle dil-figâr ve ğarîb ğalub dembe-dem firâğğ-ı iştiyâğğ elinden ağlardı. Ve ğöñlin bu terâne ile 'âşikâne eylerdi ve ğâtır-ı şikestesin bu ğazelün ğazliyle bağlardı.

⁴⁰⁸ sir-âb-ı : sirdâb Sü.2, İÜ.

⁴⁰⁹ sîne-düz ile : dil-rüz ile İÜ.

GAZEL-ĤANDĀN-I DİL-İ BĪ-DERMĀN DER-ZĪNDĀN-I ÇĀH-I ZENAĤDĀN

Bend ise boynımda besdür bāri kaydı cān baña
Ey gönül ger ĥabs ise cismüm tır-i zindān baña
Baĥtiyār olam didim sen māha irüb cehdle
Gör ne miĥnetler getürdi tāli'-i gerdān baña
'Āleme her ŧeb cemālūñ ŧem'-i cem' ār iken
Günde bir yüzden toĥarsın ey meh-i devrān baña
Şöyle ĥayrān eyledūñ ĥüsnūñde ey ĥürī beni
Kim feleklerden melekler oldılar ĥayrān baña
Ger nisāb-ı naĥd-i vaşluñdan naşībim yogise
Eşigūñden itmemekdür redd olur iĥsān baña
Ġam degüldür cān virürsem zaĥm hicr-i yār ile
Derd-i cānān ey gönül cismimde besdür cān baña
Ne revādur teşne dil ĥahruñ elinden cān virem
Ayaguñ topraĥı iken çeşme-i ĥayvān baña

ÜFTĀDEN 'IŞĖ-I CĪHĀN-GĪR BER-ĖAL'A-İ BEDEN VE CENG- GERDEN-İ NEFS Ü VESVĀS VE HEZĪMET-ŞÜDEN

Ammā rāvi-yi aĥbār ve nāqıl-i esrār ider. Vaĥtā kim bu fetĥ-i mübīn muĥarrer ve bu leşker-i Ĥüsn muzaffer oldı. Mihr-i dilir sürüb 'IşĖ-ı cihān-gır'ūñ ĥuzūrına irdi. Sipāh-ı maĥrible nice kār-zār itdüğün (89 b) ve 'Aĥl ü Dil'ūñ ne resme giriftār olduĥın ĥaber virdi. Pes 'IşĖ-ı 'ālī-cenāb daĥi *inna mālikü'r-riĥāb ve mülkü'l-iĥrāb* emr eyledi. Tamām-ı diyār-ı 'Aĥl'ı lökdiküb ĥılesiyle girdār ve ĥisār-ı Dil'i ĥarāb idüb 'arş ü kāĥını ferş-i ĥāke hem-vār ideler. Bu cānibde 'Aĥl'ūñ ĥātunı Nefs-i ser-keş çün 'IşĖ-ı pür-āteş'ūñ ĥücümün ve ĥaber-i ĥudümün işitdi. *İstekbere ĥüve ve cünüdühü fi'l-arzı bi-ĥayri'l-ĥaĥĥi* mışdākına mā-şadaĥ olub beden ĥal'asuñ burc u bārūsın mü'ekked ve ĥās u ĥamse ĥisār-ı beççesin müşeyyed ĥıldı. *Ve zannū ennehüm māni'atühüm ĥuşūñühüm*⁴¹⁰ ve *dāfi'atühüm zunūñühüm*. Pes riyā vü riyāset ve hevā vü ŧehvet ve ĥışm ü kīne ve ĥıdĥ u nemīme ser-leşkerlerin cem' eyledi ve her birine himmet-i istimālāt ve riyāset ü ĥimayet gösterüb söyledi. Ve ĥarındāşı Vesvās-ı dīv-i ra'd-gırīve ve gīv-i pür-rīve ki Aĥsā-yı maĥrīb zemīnde ser-dār ve diyār-ı Bābil'de ŧehr-yār idi. Mektüb yazub gönderdi ki: Ey birāder-i pür-āzer-i ĥayret ve ey eĥ-i ekber ŧāĥib-i kiber ü ru'ūnet. Bilmiş ol ki 'Aĥl u Dil-i nām-dār leşker-i 'IşĖ-ı ĥün-ĥār elinde giriftār ve ĥal'a-i beden bī-şehr-yār ĥaldı. Tiz iriş ki eĥvār-ı salĥanat saña müfteĥır ve aĥkām-ı memleket tapuna munĥazırdur. (90 a) Revā degüldür kim bunuñ gibi ĥandān-ı ĥadīm ve diyār-ı 'azīm naşīb-i aĥyār ve behre-i düşmen pür-ibdār ola. Çünki Vesvās ĥarındaşınıñ nāmesin oĥudı. Hemān dem ĥadem-i 'azīmeti sefer riĥābına ĥodı. Taĥt-ı ĥükümetinde olan⁴¹¹ 'afārit-i toĥat ve

⁴¹⁰ Onlar da kalelerinin, kendilerini Allāh'ın cezasından koruyacağını zannediyorlardı. Haşır/2

⁴¹¹ olan - İÜ.

havza-i memleketinde bulunan tavâgî-i ‘uşâtdan bir gürûh-ı pür-şükûh eşrâr-ı bedgirdârla ber-muktezâ *el-habîşâtü li’l-habîşîn*⁴¹² va’llâhü le’egviyennehüm ecma’in⁴¹³ diyüb ‘azm eyledi. Ve bir leşkeri sehm-gîn birle ol dîv-i bî-dîn az müddetde gelüb kız qarındâşı Nefs-i dîn’la mülâkî oldı ve diyâr-ı ‘Aql ü Dil merede-i murdâr ve fecere-i füccârla ve ‘abede-i vedd ü sevâ’ ve ‘anede-i naşş ü icmâ’ ile taldı. Çün sultân-ı ‘Işk’un sem’-i şerîfine irişdi ki Nefs ile Vesvâs nâs ile nesnâs gibi istinâs yüzünden ‘ahd ü misâk ve ittihâd ü ittifâk idüb beden hişârına taşaşşün ü istizhâr ve çenber-i itâ’atden ve dâ’ire-i tâ’atden baş çeküb bağy ü ‘adâvet ve ğayy ü şekâvet izhâr eyledi. ‘Işk-ı ferîd daği “*inne’z-zâlimîne lefî şıkkâkun be’îd va’llâhü zü’l-fazlil hamîd*”⁴¹⁴ diyüb mihr ü maħabbet ve şevk ü ğayret dil-âverlerin cem’ eyleyüb yürüdi ki “*eṭ-ṭayyibâtü li’ṭ-ṭayyibîn ve inne’llahe* (90 b) *leme’al mühsinîn*”⁴¹⁵ ve ‘asker-i zafer-i rehberine istimâlât idüb bilürdi ki el-ħamdüli’llâh süfûfumuz mücennede ve zühûfumuz mü’eyyede ve süyûfumuz mühennededür. *Ve lev kânü fî-burûcin müşeyyedetin* ve dînimüz ğayru’l-edyân ve âyînimüz def -ı ‘udvân ve mu’inimüz Rahmân’dur. *Fe-yenseḥu’llâhü mâ-yülkı’s-şeyṭân*⁴¹⁶ ve ‘idâdimuz rimalden ekşer ve fevâdimuz cibâlden ekber ve ciyâdimuz felek-maħzardur. “*Ferece’nâ mine’l-cihâdi’l-asğari ile’l-cihâdi’l-ekber*.”⁴¹⁷ Pes ol ‘aded-i ‘udedî dâ’ire-i ihşâdan mütecâviz ve ihâta-i istikşâdan nâşiz ‘asker gerdün-mişâl ve leşker deryâ-emvâc ke’l-cibâl birle hemân dem cân atdılar. Tayy-i menâzil ve kat’-ı merâhil idüb az müddetde gelüb noğta-vâr hişâr-ı beden-i felek-medârı kuşatdılar. El-kışşa: ‘Işk-ı cihân-gîr *kul kıtâle fîhi kebîrun* diyüb emr eyledi kûs-ı ceng-i ğarbi ve “*câhidü fî-sebîli’llâhi*”⁴¹⁸ çaldılar ve merdân u dil-âverân “*Rabbenâ efrîğ ‘âleyna şabran*”⁴¹⁹ ve *sebbit aḳdâmenâ ve’nşurnâ ‘âle’l-ḳavmi’l-kâfirîn*”⁴²⁰ nidâsın mele’i a’lâya irişdirüb beden ḳal’asın râst çepçevre aldılar ve dilîrân ğayret ü himmet ejdehâ gir-dâr ve âteş-bâr *ke’ennehâ ra’sü’s-şeyâṭîn* toplar ve mancınıklar ḳurub ol kavm-i kenûd başına şayḫa-i ‘Âd ü Şemûd kopardılar. (91 a) Ve serverân-ı mihr ü muħabbet ve cedd ü teveccüh naḳḳâblarına emr itdiler ve tîz-mînkâr mar-ı gir-dâr külüngler ile be-cid lağıma meşğûl oldılar ve şaf-derân-ı zıkr ü ma’rifet burc-ı bârûda rû-be-rû kâr-zâr ü bî-kâr iden ḳavm-i eş’âra ve tâ’ife-i füccâra göz açdırmayub şehâb-ı kemândan tîr-i bârân itdiler. Ve’l-ħaşıl bu üslûb ile nice eyyâm ‘âle’-d-devâm her gün müftetiḫ-i felaḳ-ı şabâḫdan muḫtatim-i gaseḳ-ı revâḫa dek hengâm-ı nüzûl-i ḳâfile-i esfârdan vaḳt-i ḳufûl-i râhile-i nehâra dek dârb u ğarb mütemâdî ve sefk ü hetk mütevâlî oldı.

⁴¹² Kötü kadınlar kötü erkeklere Nür/26

⁴¹³ Onların hepsini azdıracağım. Hicr/39

⁴¹⁴ Gerçekten zâlimler uzak bir anlaşmazlık içindeler. Hacc/53

⁴¹⁵ Hiç şüphesiz Allâh, iyilik edenlerle beraberdir. Ankebût/69

⁴¹⁶ Allâh, şeytanın yaptığını iptal eder. Hacc/52

⁴¹⁷ Şimdi küçük cihaddan büyük cihada gidiyoruz. Kütüb-i Sitte, C.6

⁴¹⁸ Allâh yolunda cihad ediniz. Bakara/218, Tevbe/20

⁴¹⁹ Rabbimiz üzerimize sabır yağıdır. A’râf/216

⁴²⁰ Ayaklarımızı katdırma, kafirler topluluğuna karşı bize yardım et. Bakara/250

Nazm⁴²¹

Bir neberd oldı ki rüzgār u zūr-kār
Görinmişdi ‘ālem içre aña beñzer kār-zār⁴²²

Neşr- Darb u harbun tef ü tábendin büte-i felekde sîm-i şehâb ve ‘ayn-ı âf-tâb mânend-i âb-ı nâb ve mişâl-i la’l-i müzâb sızub aqđı. Gürz ü şeşper ve tiğ u siperüñ müşâdemesi nârından tennür-ı kār-zâr kızub ğavr-ı zeminde ki şevri yaqđı. Âhîr ol eyvânı keyvâna berâber ve cidârı⁴²³ âsmâna hem-ser, hışn-ı haşînün ve sedd-i sedîdüñ bārūsı ki rif’atde burc-ı hamlde hamlle-i müsâmete irerdi cümlesini şahn-ı hâke ve mevțin-i meğâke müvâzî ve mühâzî itdiler. Çün ol süvâr-ı⁴²⁴ üstüvâr pür-sür bu vechile inkisâr-ı fütür buldı. (91 b) İmârât-ı feth-i mübîn kulüb-i mü’mininde âftâb-ı ‘ālem-tâb gibi lâmi’ oldı. Pes ‘İşk-ı nuşret-penah bir siher-ġâh-ı süvâr esb-i zafer-i süvâr olub yemîninde yümn-i hâdî ve yesârinde yüsr-i hâdî ikbâl-i hem-‘inan ve se‘âdet-i hem-destân ol tâyife-i mücâhil ve fırqa-i mühâzîlün kam’ ü kal’ için leşker-i zafer-i rehberine yağmadur diyü buyurđı ve işâret-i pür-beşâretle her taraftan ol ‘asker-i küh-peyker yürüdi. Nefs ü Vesvâs dağı ġurür-ı ġayret-i câhiliyyet ve kusûr-ı fikret-i ‘âkıliyyet muķtezâsınca elbir ġarîmün def’ine tedbîr idüb toġât-ı merede ve hufât-ı hafedesinde ez-pâ-yı tâ-be-farķ pülâde ġarķ olmış nice ‘afâriti kudurmuş iti muķâbele ve mukâtele itmegiçün karşı gönderdiler. Tarafeynden başlar kesilüb kanlar dökülüb, sineler delinüb, baġırlar sökölüb biri birine dönderdiler. Nâ-ġâh sürâdıķ-ı tutuk “ve kane haķķan ‘aleyna naşru’l-mü’minin”⁴²⁵ maverâsından cemal-i bâ-kemâl “ve kezâlike neczi’l-muhsinin”⁴²⁶ tecellî eyledi. Hemân dem feth u nuşret muķaddem olub havâss-ı hamse-i hişâr bacasın Nefs ü Vesvâs elinden aldılar. A’đānuñ nicesin evc-i temerrüdden hażîz-i mezellete (92 a) ve burc-ı tecellüdden mehbiţ-i helekete şaldılar ve şâyiri üftân ü hizân ġirizân olub *ke’ennehüm müstenfiratün ferret min-ķasveratin* iç kal’aya düşdiler. Mehterân şevk ü zevk bülend-âvâzla tekbîr-i halîl ve taħmîd ü tehlîl idüb paylarına düşdiler ve ‘İşk’uñ beylerinden Cezbe-i ser-efrâz kemend-endâzlıķlar ve cân-bâzlıķlar idüb himmet ve ġayret yir yir âsmân-pâye nerdübânlar urub kulel-i semâ-sâye üzre aġdılar ve nevâzil-i każa vü ķader gibi ol kavm-i şür u şerün üzerine yağdılar. Ol idi ki râyet-i ‘İşk-ı felek-rif’at sancaġ-ı şubġ-ı sâdıķ gibi künbed-i dimâġuñ üstine naşb oldı ve Nefs ü Vesvâs’uñ kulüb-i muzlimleri ru’b u hirâsla toldı. Ve taht-ġâh-ı Dil’uñ önünde kûs-ı nuşret *fehezimühüm bi-iżni’llâhi* çalındı. Ve her ġacer ü mederden şehâdeti *elâ inne ġizbe’llâhi hümü’l-ġâlibün* istimâ’ olındı. Lâ-cerem ol ķavm pür-derd ü ġam münhezim olub her biri bir kûçeye taħassün ve bir fūrceye tazammun itdiler. Güyâ ki hâtif-i ġayb *yâ eyyühe’n-nemlü üdġulü mesâkineküm lâ-yaġţimenneküm Süleymânü ve cünüduhü* şadâsın sem’-i bî-cem’lerine irġördi. Ammâ

⁴²¹ Nazm : Beyt İÜ.

⁴²² ‘ālem içre aña beñzer : aña beñzer ‘ālem içre Sü.2, İÜ.

⁴²³ cidârı : cüdürânı Sü.2, İÜ.

⁴²⁴ süvâr-ı : süver-i Sü.2

⁴²⁵ Mü’minlere yardım etmek de üzerimize borç olmuştı. Rüm/47

⁴²⁶ İşte biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. En’âm/84

eyne'l-meferr ve eyne'l-menâş ve eyne'l-mağarr. Pes sipâh-i 'Işk-ı zafer-penâh *el-yevme lâ-'âşime min emri'llah* ve zümre-i mücâhidîn bi-i'lâ'i's-şavt *eynemâ tekünü küntüm yüdrikkümü'l-mevt* diyüb süyûf-ı âb-dâr ve harâb-ı âteş-bârla ol münâfıkların içine girdiler. Şa'bân-ı Mûsâ sihr-i sahrâya itdügi gibi ekşer huryâdını tarfetü'l-'ayn içinde tîğ-ı hün-hâra yidürdiler ve bâkisin esîr-i bevd-i belâ ve giriftâr-ı kayd-ı 'anâ itdiler. Siccil-i bahtlarına *fesâ'e şabâhu'l-münzirîn* şebt oldı ve name-i tâlî'lerinde *fe'sbihü fî-dârihim câsimîn* yazıldı. Pes 'arsa-i 'âleme *fequ'ta dâbiru'l-kavmi'l-lezîne zalemû* nidâsı taldı. Vesvâs-ı divi ve ol nesnâs-ı pür-rîvi künbed-i dimâgla bir bucâğda bulub *mükibben 'alâ vechihî* selasil ü ağlâl ve celâcil ü enkâlle sultân-ı 'Işk'ın huzûrına getürdiler. Çün müstehik-ı luft u ihsân ve lâyıık-ı 'afv ü gufrân döküldi. Tîğ-ı şer' ile boynın urdılar ve Nefs-i rezîli daği bir virâne-i mezellete ve bir gûşe-i felâketde hür u hakîr ve mehcür u fakîr bulub kayd ü bendle alub geldiler. Pes sultân-ı 'Işk *'fe'l-yevme tüczevne 'azâbe'l-hûni bimâ küntüm testekbirüne fî'l-arzı bi-gayri'l-hakki*⁴²⁷ ve *bimâ küntüm tefsükün*⁴²⁸ diyüb emr eyledi ki anı daği meydân-ı siyâsete ve şahn-ı 'ukûbete ilettiler. Nefs-i miskîn⁴²⁹ bu hüküm-i 'âlî me'tâ'î istimâ' idecek ma'zeret yeñin yüzine (93 a) tutub ve niyâz ü merhamet etegine yapuşub 'acz ü meskenet türâbına baş kodı. Derûnı cândan⁴³⁰ derdle âh idüb *femen 'afâ ve aşlehâ fe'ecruhü 'ala'llâhi* âyetin okudu. Ve tevbe vü istiğfâr ve tazarru' u iftikâr gösterdi. Sultân-ı 'Işk-ı kâm-yâb daği *ve innî le-gâffârün limen tâbe* eserlerin şafha-i nâsiyesine mağfîret ile raqam-ı merhamet çeküb te'hîr-i hitâbı ve tağyîr-i 'itâbı maşlahat görüb Nefs'i hâbs buyurdu.

Ferd⁴³¹

Ey gâriğ-i baħr-ı 'isyân yüzün ol dergâha ur
Kim anun bir kaħre fazli biñ cihân cürmini yur

Neşr- Pes şark u ğarbuñ saltanatı ve ins ü cinnün hükümeti Süleymân-şifat sultân-ı 'Işk'a muqarrer oldı. Âvâze-i baş ü heybeti ve âheng-i kaħr ü ğalebeti zemîn ü zamâna taldı. Her vilâyetde sikke-i şâhî şehir-yar-ı 'Işk adına tokındı ve her memleketde huşbe-i pâdişâhî cihândâr-ı Dımışk adına okındı. "*Kuli'llâhümme mâlike'l-mülki tü'ti'l-mülke men teşâ'ü ve tenzi'u'l-mülke mimmen teşâ'ü ve tü'izzü men teşâ'ü ve tüzillü men teşâ'* bi-yedike'l-hayr. İnneke 'alâ külli şey'in kâdir.⁴³² Ni'me'l-mevlâ ve ni'me'n-naşîr.

⁴²⁷ bi-gayri'l-hakki - İÜ.

⁴²⁸ İşte yeryüzünde haksız yere büyüklenmeniz ve fâsıklıkda bulunmanızdan dolayı, bugün aldattıcı bir azab ile cezalandırılacaksınız. Ahkâf/20

⁴²⁹ miskîn Sü.1, Sü.2, Bu. : - İÜ.

⁴³⁰ Burradan itibaren 93a'ya kadar olan bölüm için metin için esas alınan nüsha Sü.2 nüshasıdır. (87b-113a)

⁴³¹ Ferd : Nazm Bu. : Beyt İÜ.

⁴³² De ki: Ey münkün sahibi Allâh'ım, mülkü dilediğine verir, dilediğinden çeher alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini de zelil edersin. Hayır senin elindedir. Sen herşeye kâdîrsin. Âli İmrân/26

AMEDEN-İ HÜSN-İ ŞAHİB-KEMÂL BE-KAŞR-I VIŞÂL VE
ŞOHBET-GERDEN-İ DİL BER-KENÂR-I ÇEŞME-İ ÂŞİNÂ-YI BÂ-TEBESSÛM
Ü HAYÂL

Meşnevi⁴³³

Gel ey bülbül yeter efsürde oldun
Sûk-ı âhile pes pejmürde olduñ
Şitānuñ çüñdi nev-rûz ile şındı
Bürüdet götrülüb 'âlem ısındı
Nevâlar gösterüb âhengi germ it
Bu âhen-i dilleri âhuñla nerm it
Behâr eyyâmıdur gül mevsimidür
Şafâ hengâmıdur 'işret demidür
Çemen-i şahıñı cinân bâğına⁴³⁴ beñzer
Çiçekler hür u şular âb-ı kevşer
Semen süñbül ile olmış mu'âniğ
Şanasın biri 'Azrâ biri Vâmığ
Duşmuş el çemende serv ü şimşâd
Segirdüb kalğır üstinden geçer bād
Kıpab tâcın peşinden yâsemīñ
Salar pâyine yel serv-i sehīñ
Şular eyler terâne gül tutar def
Çalar rakğās olub her bir ağac kef
'Arūs-ı goncaya nergis göz eyler
Karanfil verd-i nesrīni yüz eyler
Humārīñ yüzmeğičün 'abherūñ gül
Kābāğın lālenūñ pür eylemiş mül
Buğūr idüb benefşe müşg-i terden
Gelür cān bŷy-ı enfās-ı seherden
Meşāmı 'ālemūñ pür-'anber olmuş
Nesīmūñ nŷkheti cān-perver olmuş
Gōñŷl yağmalar elhān-ı tŷyŷruñ
Mŷheyā cümle esbāb-ı sŷrŷruñ
Çŷ cŷş içinde devr-i 'ālem bu demde
Niçŷn sen mŷnzevīsın künc-i ġamda
Oğurken her varakdan yüz tecellī
Ne içŷn ġātŷruñ bulmaz tesellī
ġalāş eyle Dil'i bu çāh-ı ġamdan
Vişāl eyyāmıdur sŷr 'ayş-ı demden
Bulub cān 'āleminden ġōş eserler
Rumŷz-ı ġŷsn ü Dil'den vir ġaberler

⁴³³ Meşnevi : Nazm Bu.

⁴³⁴ cinân bâğına : cinan-ı bâğa İÜ.

Neşr- Biz geldük bu cânibe. Vaqtâ kim Dil-i ğarîb'ün zindân-ı zeķanda ħabsi ve ol çâh-ı ħazanda mekşî iki aya ħarîb oldu. Hüsni perî-ruĥsâr'ün ğünden ğüne cemâl-i Dil'e iştîyâķı ve âteş-i iftirâķdan ihtirâķı kemâle irdi. Aĥîrû'l-emr Mihr-i şaf-der'ün bir duĥreri aĥter-peykeri var idi ki cemâl ü tal'atde ğayret-i mâh ü müşterî ve kemâl ü mütüvvetde reşk-i ins ü perî her nefes ğül gibi ħândân-rû ve meh-şîfat ğüşâde-ebrû ve nâm-ı pür-ihtirâmı Vefâ-bânü idi.

Meşnevi⁴³⁵

Tebessümde dehânı gevher-âvîz
Tekellümde zebânı şükker-âmîz
Şeker ħandeyle şan la'l-i bedoĥşân
Şafaķdan gösterür berķ-ı dıraĥşân⁴³⁶

Neşr- Hüsni kamer-tal'at anı da'vet idüb kışsa-i derd-i nihânın ve ğuşsa-i dil ü cânın söyledi. Vefâ itdi: Ey şah-ı bâ-şafâ ve ey şem'-likâ⁴³⁷

Meşnevi

Kıl ğül gibi ğönlünü feraĥ-şâd
Ol sevr gibi olmadan âzâd
Çün ğün gibisin cihânda yek-dü
Cevġân-şîfat ol ğüşâde-ebrû

Neşr- ki benüm ħavâli-yi şehr-i didârda ğülistân-ı cinan gibi bir büstân-ı dil-sitânım ve maķâm-ı 'arş-ı âşiyânım vardur ki nefĥa-i şimâli şan dem-i Rûĥü'l-Kuds'dür ve 'arşa-i bî-mişâli mânend-i istebraķ ü sündüsdür. Ğüyâ her ğüşesinün tavşîfinde denilmişdür "*fîhâ fâķihetün ve'n-naĥlû zâtü'l-ekmâm*"⁴³⁸ ve yâ her şuffesinün ta'rîfinde gelmişdür "*ĥûrun maķşûratun fi'l-ĥıyâm*."⁴³⁹ Ol bâġa ğülşen-i dil-ġüşâ ve şahn-ı şafâ dirler ve ol ğülistânün miyânında şehd ü şekerden şafî bir cüy-bâr-ı dil-cüy u rûĥ-efzâ ve bir çeşme-i ĥoş-ġüvâr ü 'ömr-âsâ mürür u 'ubür ider ki mîzâcı zencebîl ve imtizâcı tesnîm ü selsebîlendür. Şerbeti *lezzetün li's-şarîbîn* ve tal'atı şafâ-baĥş-ı 'âlemîndür. Ol âba nehr-i âşinâyî ve 'ayn-ı merĥabâyı oķırlar ve ol çeşmenün üstinde bir kaşr-ı keyvân taġakâtım ve bir köşk cennet-derecâtım vardur ki "*cennâtin tecrî min taĥtihe'l-enhârî*"⁴⁴⁰ anuñ şân-ı beyânında bir ġüftârdur. *Cerâ en-yüktebe evşâfuhû bi't-tebri fevķa'l-aĥdâķ lâ-bi'l-ĥaberi 'alâ şaĥâyifi'l-evrâķ* ki aña serây-ı vişâl ve kaşr-ı ittisâl iderler. Bi-ĥamdi'llâĥ cümle serķâr ve ser-rişte-i iķtidâr eliñdedür. Zülf-i 'ayyar'a emreyle bir gice Dil-i ġiriftâr'ün ħayd ü bendin ġötürsün ve ol maĥbes-i 'anâdan ĥalâş idüb aña ğülşen-i dil-ġüşâyâ ġetürsün. Sen daĥi bir taavr-ı nâzükâne ve üslûb-ı şâĥâne bâĥâne-i seyrân ve ġeşt-i ğülistân adına mânend-i ta'vûs-ı se'âdet-per ve ĥümâ-yı şeref-ġüster ol taşafa cevlan ü ta'yrân ġöster ve ol ki murâd-ı Dil'dür ĥâşıl kıl ve şol ki maķşûd-ı cândur vâşıl ol.

⁴³⁵ Meşnevi - Bu

⁴³⁶ dıraĥşân : bedoĥşân İÜ.

⁴³⁷ şem'-likâ : şem'-i meh-likâ İÜ.

⁴³⁸ Onda meyveler ve kaķıklı ĥurmalar vardır. Rahman/11

⁴³⁹ Çadırlara kapanmış ĥüriler... Rahman/72

⁴⁴⁰ Altından ırmaklar akan cennetlerle.... Bakara/25

mevâ-ı şîrîni Çîn ve gayret-i hür-i beîni maqâmı görür. *Televareke Hanu eşsenu l-hâlikîn*⁴⁴² “ve'l-ğamdü li'llâhi Rabbi'l-âlemîn diyüb elin yüzine sürdi. Bir sâl idi ki zindânda mahbûs ve ümid-i necâtdan me'yûs idi. Pes bir lahza eţraf-ı gülistânda seyrân ve eknâf-ı büstânda cevân idüb bir ħurrem-zemînde riyâhîn içinde ħâb-ı istirâhata ve ħuzûr-ı ğaflete vardı ve Hüsni ser-efrâz daĥi Vefâ vü Nâz'la Dil'ün 'ağabince revân oldılar. Ĥavâli-yi bâĥı temâşa iderken Dil-i bî-mecâli ol ĥâlde buldılar.

Beyt

Bî-dâr-ı baĥt ol ki güneş gibi Çîn seĥer
Bâlîni üzre yâri gele ĥâb-ğâhına

Neşr- Dil'ün daĥi hemân dem dimâĥına büy-ı vişâl ve ĥulâĥına şavt-i ĥalĥal irişüb sıçrayu yerinden tûrdı. Ĥâb-ı ĥafletden bî-dâr olub kendüyi Hüsni perî-ruhsâr'ün kenarında gördi. Bir şûret-i dil-rezîr ve tal'at-i lâ-nażîr temâşa itdi ki gözler müşâhedesine doymaz ve cânlar muţâla'asına toymaz. Taşviri beyâna müteĥammil taĥriri benânla kâbil degül.

Mesnevî

Muĥavves kaşları tığ-ı muţabbak
Muţavvaĥ ĥabĥabı âb-ı mu'allak
İki zülfi iki zünnâra beñzer
Ya muĥlardur taparlar nâra beñzer
İki çeşmi iki cellâd-ı ĥün-rîz
Cihân kaşdına çekmiş ĥançer-i tîz

Neşr- Hemân dem Dil-i divâne bir na'ra-i mestâne urub yıkıldı ve şabr u ĥüşn yağmaya virüb gündüzün yâvü kıldı. Çün Hüsni bânü bu ĥâleti Dil'de müşâhede itdi. Dil-i nam-ver'i Ĥayâl ü Nażar birle koyub gitdi ve kendisi Vefâ vü Nâz'la ve hezârân şafâ vü i'zâzla kaşr-ı vişâle çıkub 'işrete âĥâz ve şöĥbete sâz eyledi, Tebessüm ü Nażar daĥi Dil-i dem-beste'yi âheste götürdiler ve nâzükâne çeşme-i âşinâyî kenârına getürdiler.

⁴⁴¹ Şî'r : Nazm Bu. : Beyt İÜ.

⁴⁴² Yaratanların en güzeli olan Allâh ne yücedir. Mü'minün/14

ŞIFAT-I ŞOHBET-İ ŞEBÂNE VE MÜNÂZARA-İ ŞEM' Ü PEVÂNE

Çün kim bu kûbbe-i âteş nigârîne iklîl duhânı üründi ve bu şuffe-i sepîd kâr-zâr-ı siyâhla büründi. Peyker-i ecrâm-ı nûrânî gevher-i şeb-efrûz-i bedoḥşânî gibi ḥoḳḳa-i âb-gün-ı gerdûndan tâbân ve muḥadderât-ı perde-i zûlmânî maḳşûrât-ı ḥıyâm-ı cinânî gibi şaḳḳa-i tutḳ-ı ufûḳdan⁴⁴³ 'ayân oldı. Gûş ü gerden gerdûn 'ıkd-ı süreyyâ ve kılade-i cüz ile ve sâk ü sa'îd âs-mân-ı süvâr-ı envâr ve ḥalḫal-i ḫilâlîle ferr ü zînet buldı.

Beyt

Tevküyi mâh-nevdür ḳalb-i eflâk
Ḥayâl-i nâzûkest ü fikr-i bârîk

Neşr- Mecmâ'-i mülk-i melek ve meclis-i şaḫn-ı felek ḳanâdil-i nûr ve meşâ'il-i sürûrla ḫoldı. Ḥayâl-i rûşen-cemâl daḫi bir şem'-i cem'-efrûz yaḳub Dil-i siyeh-rûz'uñ öñüne getürdi. Tebessüm-i ḫannâz ve Nazâr-ı lu'bet-bâz'la şoḫbete oturdi. Bir zamândan şonraki Dil-i medhûş'un ḫûşı⁴⁴⁴ başına geldi. Yerinde ḫurub eḫrâfa nazâr şaldı. Gördi ki öñünde bir nigâr-ı 'azrâ-'izâr ve bir mehveşi âteş-ruḫsâr âh-ı pür-iḫtirâḳ ve eşk-i mihrâḳla zâr zâr aḫlar.

Ḳıḫ'a

Erimiş cânı baḫrı⁴⁴⁵ şuya dönmiş
Belâ nârında şızmış ḳalb i yâḫı
Güneş gibi başında efser-i zer
Dumurlanmış velî muḫkem ayâḫı

Neşr- Dûd-ı Dil-i müstemend'i ve dem-i ciger-sûz çün sipendi seḫâb-ı müşḫîntınâb gibi âf-tâb ḫal'at-ı cihân-tâbı üzre sâyebanlar baḫlar.

Murabba'

Âteş-i âhen ḳılub beşde 'âlem
Göz yâşına ḫarḳ olub ser-tâ-ḳadem
Bir ayâḫ üzre turub pür-derd ü ḫam
Yanuben sûz ile aḫlar dem-be-dem

'Arz idüb 'uşşâḳa dâḫın baḫrınıñ
Şızdurub derd ile yâḫın baḫrınıñ
Pür fitîl idüb çerâḫın baḫrınıñ
Yanuben sûz ile aḫlar dem-be-dem

Neşr- Ammâ bir nigâr-ı serv-ḳâmetdür ki gül-nâr-ı 'izârın görenler nergis gibi ḫayrân ḳalır ve bir dil-ḫar-ı ḳamer-ḫal'atdur ki âf-tâb-ı ruḫsârın seyrân idenler gül gibi ḫandân olur.

⁴⁴³ tutuḳ-ı ufûḳdan : ufûḳ-ı tutuḳdan İÜ.

⁴⁴⁴ ḫûşı - İÜ.

⁴⁴⁵ cânı baḫrı : baḫrı cânı Bu.

Meşnevi⁴⁴⁶

Ruḥı dīnārı ḥandān sikke-i zer
Nigār-ı sīm-ten mānend-i aḥter
Kızarmış germ dil od gözlü maḥbūb
Siyeh perçemlü yaluñ yüzlü dilber

Neşr- Vaḳtā kim Dil-i pūr-ḡam ol cevān-ḥurremi gördi. Cān-ı pūr-tāb çeşm-i pūr-āyine ḥayrān ḡalub bir zamān ḡurdı ve anı kendü derūnına enbāz ve sūz-ı diline hem-rāz eyledi. Pes dönüb yüz dürlü ḥicāb biñ luḡ ü ḥiḡāb ile söyledi ki: Ey cevher-i girān-māye ve ey aḥter-i bülend-pāye. Ey enīs-i şeb-zinde-dārān ve ey mūnis-i şubḥ-ı bī-dārān ḡavm-i ḥayrete şecere-i Mūsā iken başuñda sevdā dilūñde safrā sineñde āteş dīdeñde deryā.

Nazm⁴⁴⁷

‘Aceb bilsem ne şehden ayırsın sen
Ki böyle zerd ü zār u şayrusın sen
Dimāḡum dūdın ile ḡoldı sevdā
Demūñden āteş oldı dilde peydā

Neşr- Meger sen daḡı bencileyin bu yār-ı bī-vefāya gönül baḡlamışsındur ve bir nār-ı belā ile ciger taḡlamışsındur ki ser-rişte-i Dil’ūñ muḥabbet odına ḡutuşmış ve ḡuşca cānuñ miḡnet dāmına düşmüşdür. Pes ol cevān daḡı hezārān izḡrāb ve ḥüsn-i cevābla zebān-ı şikāyeti dırāz ve beyān-ı ser-geşte āḡāz idüb itdi ki: Ey şāh-ı felek-taḡt ve ey māh-ı melek-baḡt. Ben zār ü dil-figāruñ sūz u güdāzı ve derd ü niyāzı taḡrīre ḡābil ve beyāna müteḡammil degüldür. Tā ol demden ki zulmet-ābād-ı ‘ademden şahrā-yı vüçüda ḡadem başdum. Girībān-ı cānımdan ve ceyb-i revānımdan mişāl-i ‘ālem bu āteş-i ḡam baş götürmüşdür.

Ḳıḡ‘ā

Şafā-yı vaşl için cānān önünde
Nisār-ı cāna gelmişlerdinüz bize
Ebed şubḡına dek şām-ı ezelden
Bu resme yana gelmişlerdinüz bize

Neşr- Egerçi dīdem bu āteşle bükādudur ve līkin sīnem anuñ tābıyla şafādudur. Güḡtār *yel‘abūne bi’n-nāri* ben şu‘bān-ı āteş-dehānuñ ḡālinden beyāndur. *En-nāru terḡamü men fī-ḡalbiḡi nārūn* benüm rüy-ı ḡandānımdan ‘ayāndur.

Beyt

Gerçi yanmaḡ cāyız olmaz her oda
Girmeyince ḡalāş olmaz zer oda

Neşr- Henüz bu muḡāvere tamām ve bu münāzara encāma irmemişdi ki bir dil-riş-i medhūş, çābük-dest ü ser-bāz ve şāḡib-i derd ve ehl-i niyāz, cüssede naḡif ve bünyede zā‘if, kisvetde naḡif ve hey’etde zarif, cevher gibi ḡal‘at-i tāb-nāk ve ḡalender-şifāt şüret-i pākde ḡuşe-i meclisde mānend-i ḡāvūs cevlan raḡş-ı kenān ‘ayan oldı.

⁴⁴⁶ Meşnevi : Nazm Bu.

⁴⁴⁷ Nazm : Meşnevi İÜ.

Beyt

Şarılmış bir nemed içre alıfımış beñzi ney gibi
Meger kim nâr-ı miñnetden yanub hâkister olmışdur
Çün yakīn irdi hemīn şūfī-vār semâ'a girdi.

Beyt

Şanasın kim sema'-ı meşneviden
Şafâ ile döner bir mevlevîdür

Neşr- Ve hâcī-şıfat kisvet-i iħrâm ve 'izzet ü ihtirâm ile ol harem-i muħterem ve maķâm-ı mükerreremi tavâf ü ziyâret kıldı. Nâ-gâh ol meclis-i nūrânî ve bezm-i rûhânîde bir civân-ķamer manzar ve hūrî-peykerüñ berķ-ı ruhsârı ve pertev-i 'izârı gözine dokundu. Güyâ ki sem'-i cem'ine *yekâdü zeytühâ* ve yâ *eşraķatü'l-arzı binûri Rabbihâ* okındı. Heman dîdesi revzeninden sînesi maħzenine muħabbet odı düşdi. Nâr-ı iştıyâķla şabrı hırmeni dutuşdı. Cezebât-ı şükr ve ğalebât-ı sekrden niĝârüñ cemâl-i dil-fürûzına ķurbet ve hüsni cihân-efrûzına vuşlat diledi. Bî-çâre bu hâletde çok ızırâb eyledi. Âħir göz ķarardub kendüyi ol âf-tâb-ı cihân-tâb üstine pür-tâb eyledi. Müdde'iler eţrâfdan feryâd itdiler ki *lâ-telķü bi-eydiyeküm ile't-tehliketi*

Mışra'

'Âķıl itmez âteşiyile ma'reke
ve bevü'l-hevesler çep çevreden çağırdılar ki *tübâ limen kâne fı-'ömrihî nefese.*

Mışra'

Yokdurur dilüñden özge mültemes

Neşr- Ol ser-bâzı maķşûda dest-res bulmuş iken yolından şaşurdılar ve ol bülend-pervâzı mevâda irmiş iken zîr-pâye düşirdiler. Ol üftâde cânı ğasta ve baĝrı suhte bir zamân türâb-ı mezellete 'acz ü ğayret çehresin sürdi ve zemīn-i ğidmete niyâz ü meskenet cephesin urdı.

Ķıt'a

Olur bu derd ile geh piç ve geh tâb
Şanasın müyîdür kim düşdi nâra
Ya mürĝ-i nīm besmeledür urur per
Ya mâhîdür ki atılmış kenâra

Neşr- Ğâh taħayyür eliyle başını döĝdi ve ğâh tazaccur diliyle kendüye söĝdi. El-ķışşâ: Bu derd ile ğaltân ve bu hâletde ser-gerdân iken görse ki ma'sûķ ğüşe-i çeşmle hâline niĝrân ve zebân-ı melâmeti dirâz idüb bu kelâmla ğüyâ ki

Rubâ'î

Ey nefsi hevâsın gözeden bende degülsin
Dutuşmıyacaķ 'ışķla tâbende degülsin
Dutam ki bu ğün cân-ı cihânsın bu ten içre
Cânâna fedâ olmaz isen zinde degülsin

Neşr- 'Aşık-ı şâdıķ oldur ki tārîķ-i maħabbetde 'ışķuñ delâleti ile gide ve tâlib-i muħiķķ şoldur ki meslek-i müddetde ma'sûķuñ işâreti ile 'amel ide. Ğalkuñ

i'tibârını ve nefsün i'tizârını kıya. "*Lentenâlü'l-birre hattâ tünfikü*"⁴⁴⁸ diye. Dervîş-i dil-rîş çün ol işâret-i beşâret-engîzi bildi. Kendü nefesine bu hıttâb-ı 'ittâb-âmîzi kıldı.

Rûbâ'î

Ey nefis-i dün bu yoluñ hârı belâsı sensin
Dâyim semend-i 'âkluñ bârı belâsı sensin
Yüz şüreti ki olsun tâ ma'nî genci zâhir
Şek yok ki bu tılısmuñ mârı belâsı sensin

Neşr- Pes bî-ihtiyâr-ı ağıâr ve i'tibâr-ı nazârın terk ve gayret kemerin berg idüb yerinden turdı. Mestâne-vâr vârunı nişâr ve cânını işâr için kendüyi nâr-ı cemâl-i yâra ve şu'le-i şem'-i didâra urdı.

Qıtt'a⁴⁴⁹

Pervâne gibi per yakûben cân atar oda
Naşb-ı nişâb-ı 'ışk şuña kim naşîbdür
Ey gül çü bir dikenden ider rüz ü şeb figân
'Âşık içinde müdde'î ol 'andelîbdürür

Neşr- Ma'sûk bildi ki Dervîş-i 'âşık-ı ser-bâz ve şâdık-ı pür-şevk ü niyâzdur i'râz itmeyi mürüvvet ve inkıbâz göstermeyi fütüvvet görmedi. Dervîş-i bî-dil'e ısıcağ yüzle temellük ve şafâ-yı kalble ta'alluk gösterdi. Dervîş daği "*mütü kable en-temütü*"⁴⁵⁰ diyüb hemân dem cânını dosta fedâ ve vücûdın nâr-ı 'ışkla fenâ eyledi.

Beyt

Bî-sebeb virmez lelim çün cân dimişsin Lâmi'î
Câna cân olmağdan ayru yokdurur anda gârağ

Neşr- Vaşl-ı ebed ve cânına meded buldı. İşneyniyet gidüb vahdet hâşıl oldı ki "*lâ-tehsebenne'l-lezîne kutulü fî-sebîli'llâhi emvâten bel ehyâ'ün inde Rabbihim yezükün ferîhine bimâ âtâhümü'llâhü min-fazlih.*"⁴⁵¹ Ammâ dervîşün ihtirâkından ve dem'-i mihrâkından nigârüñ bir pare dili göyündi. Felâ-büd ol sebebden çehresinde melâmet ve zulmet-i gâmdan 'alâmet göründi. Şoğbete tağayyür bezm ehline tahayyür geldi. Meger kim nigâr-ı perî-peyker ve dil-dâr-ı hürî-manzaruñ bir div-i harceng-i ceng ve bir ejder-i niheng-i âheng hem-sâyesi var idi ki dâyimâ ahvâline nâzır ve evkâtına hâzır idi ve her meclise ki gitse ol serv-kâmetün âb-şifat dâmen-i vaşlın elinden kıomazdı ve her yirde ki 'işret itse ol gül-'izârüñ sâye-vâr pâyeyi serîrinden gayrı yirde uyımazdı.

⁴⁴⁸ Sevdiginiz şeylerden harcamadıkca... Âli İmrân/92

⁴⁴⁹ Qıtt'a : Nazm Bu. : Beyt İÜ.

⁴⁵⁰ Ölmeden önce ölünüz. Keşfü'l-Hafâ, C.II

⁴⁵¹ bimâ âteytümü'llâhü min-fazlih : - Bu., İÜ. Allâh yolunda öldürülenleri, ölümleridir sanma; bilakis onlar diridirler. Rableri katında rızıklandırılıyorlar. Allâh'ın lütfundan kendilerine verilene sevinmekte ... Âli-i İmrân/169-170

Meşnevî⁴⁵²

Cihan içre belâsız bâl yokdur
Yâ mârı olmaya bir mâl yokdur
Eger olmasa kim eylerdi zân
Gülün hârı ve her hamruñ humârı

Neşr- Yine 'âdet-i kadîme üzre nigârün tahtı ayağına yatmışdı ve iki dîdesi ol ser-efrâzuñ cemâl-i dil-fürûzına güşade itmişdi. Çünkü dervîşün dil-dâr ile vaşlın ve dil-dârün ona gönülden meylin ve'l-hâsıl dervîşün cümle hâlini ve nigârün melalini gördi. Heman dem 'uqâb-ı 'ikâb-ı miñleb gibi kanat büküb...yerinden tırdı ve şa'bân-ı 'itâb-ı âşîb gibi dehân açub ol nigârün üzerine sürdi.

Ferd

Sehab-ı nîlgün gibi âfâkdan
Çıkıb tırdı cemâli âf-tâbı

Neşr- Hemân dem ol nigâr-ı pür-gamuñ zebân-ı gevher-feşânı ve lisân-ı zer-nişânı bî-muñhâba⁴⁵³ kaç' u cerh itdi ve ol dervîş-i müstemend ve dil-riş-i çün-sipend vücûd-ı pejmürde ve tîz mürdesin⁴⁵⁴ ki mânend-i cennetü's-sevdâ-rû-yı şükkerde ve mişâl-i tencâle-i şafâ-leb-i dilberde kalmışdı. Ve Hindû-yı hurrem gibi kenâr-ı çeşme-i zemzemde ve sühte-i şakar-şifat taraf-ı havz-ı kevşerde düşmiş idi. Gelüb civâr-ı dil-dârdan men' ü tarh itdi. Nigâr'ün ol hacletden yine çehresi hândân ve dem-i gayretten tal'atı firûzân oldı. Çün Dil-i nâm-ver bu kıl ü kâli ve bu ahvâl-i bâ-melâli müşahede kıldı. Hadesle yaqîn ve tecrübe ile ta'yîn bildi ki bu dâr-ı 'işret ve bu diyâr-ı 'ibrette bir sine-i bî-nâr ve bir cân-ı bî-efkâr yoğimiş. Her mâh-tâbuñ bir şeb-i dide-rûzı ve her âf-tâbun bir teb-i sine-sûzı olurmış.

Ferd

Bu sitân-ı dehr içinde var mı ey Dil çün enâr
Bir leb-i hândân ki bağırı toptolu kan olmaya

Neşr- Pes bir zamân Dil bu kâr-ı müşgil emrinde mütehayyir ve bu vâdi-yi gam u şâdiide mütefekkir kaldı. Bu eşnâda iken Tebessüm-i sâkî sa'id ü sâkî sağıyub gam-hârlık yüzinden şarâb-dârlık için meydân-ı şöhbete girdi ve bir yemâne-i nâbî şahbâ-i şarab ve 'ıtr ü gül-âbla pür eyleyüb Dil-i kâm-yâb'ün eline virdi. El-kışşa: Dil de o gice ol çeşme-i nüşuñ cüşundan ve bade-i şafâ-bağşuñ hürüşından iltihâb-ı âteş ziyâde ve ıztırâb-ı 'ataş irtikâde olub bedîhe bu gâzel-i garrâyı ve şî'r-i dil-ârâyı inşâ idüb Hayâl ü Muhtâl ile meclis-i Hüsn-i şahib-cemale ittisâl ve 'arz-ı hâl eyledi.⁴⁵⁵

⁴⁵² Meşnevî : Nazm Bu.

⁴⁵³ bî-muñhâba : ser-i bî-muñhâba İÜ.

⁴⁵⁴ ve tîz-mürdesin - Bu., İÜ.

⁴⁵⁵ : itdi İÜ.

Ġazel-güften-i Dil der-kenâr-ı âb

Olaldan dil-i leb cânâna teşne
Bedenden el çekibdür cânâ teşne
Düşüb vaşluñ kenarında dil-zâr
Şol aħmez gibidür ‘ummâna teşne
Zülâl-i luţfiña sîr-âb iken halk
Niçün ħasret odına yâna teşne
Deñizler nüş iderken ħüsn-i ğamdan
Yine dil ol leb-i mercâna teşne
Gözün her dem çeker kaţlümecançer
Şu ħünîdür kim olmış kâna teşne
Semender gibi cânım mihrün ile
Olupdur âteş-i süzâna teşne
Ne virsün va‘de-i vaşluñ tesellî
Serâb ile olur mı kâna teşne

Vaqtâ kim Ġüsn-i bânü bu şîr-i şür-engîz-i işitdi muķâbilde def i bu ğazel-i şehd-âmîzi itdi.

Naẓîre-i Ġüsn-i perî-şemâyil be-ţariķi’l-cevâb

Benüm sen lebleri ħayvâna teşne
Ruĥuñ şem‘ine bir pervâne teşne
Yaşum gibi beni gözden kırtarduñ
Terahĥüm kıl ki geldi cânâ teşne
Düşüb tiĝuñ ile cân virsem ‘acebmi
Şuya irse kaçan kaţlâna teşne
Ciger pür-âteş oldu ‘arîzuñdan
Şudan kim gördi oda yâna teşne
Raķîbüñ ħazţ ider aĝlar ğamdan
Zemîn-i ħuşkdür bârâna teşne
Dün ğün Lâmi‘î kan yaş içinde
Şu mâhî gibidür ‘ummâna teşne⁴⁵⁶

ĠALEBE-GERDEN-İ MUĤABBET-İ DİL BER-HÜSN-İ TANNÂZ VE
MÜŞÂVERET-NÜMÜDEN VE’Y DERİN-RÂZ BÂ-VEFÂ VÜ NÂZ Ü ĤASED-
BERDEN-İ ĠAYR-I CÂDÜ BER-ŞOĤBET-İ HÜSN-İ BÂNÜ

El-kışşa: Bu uslûb ile bir nice şeb Ġüsn-i şeker-leb kaşr-ı vişâlde şoĥbet ve Dil-i med-ĥuş ol çeşme-i nüş kenârında Ĥayâl ü Tebessüm, Nazar’la ‘işret itdiler. Āĥir Ġüsn-i müştak’uñ iftirâķ-ı Dil’den tākâtı tāk olub bu bâbda Vefâ vü Nâz’la

⁴⁵⁶ Şadefdür kaţre-i Yünâna teşne
Dün ğün Lâmi‘î kan yal içinde - Sü.2

müşavere ve istisâl-i Dil huşuşında çok muhâvere kıldı. Emri aña muqarrer itdiler ki Tebessüm her gice Dil'ün şarâbına dârû-yı hüş-ber kıta. Dil-i kam-yâb çün ol âb kenârında mest ü harâb yata. Zülf-i kemend-endâzâmı götürüb kaçır-ı vişâle getüre ya'ni Dil-i bî-dil mest ü lâ-ya'kıl mahfel-i Hüsni perî-şemâyilde otura. Hüsni daği nesak üzere gasek-i revâhdan felak-ı şabâha dek cemâl-i Dil'le 'ayş-ı nihânî ve şafâ-yı kâm-rânî hâşıl ide ve yine fâliku'l-aşbâh-ı mişbâh âf-tâb-ı 'âlem-tâbla ervâh ü eşbâh itmeden Zülf-i şeb-rev, Dil'i maqâmına olub gide. Ve'l-hâşıl Hüsni kâm-rân, Dil-i bî-çarâr birle bir gice hâlde 'ârifâne 'işret-i şebâne sürdi ve Dil-i mestânenen murâdın gördi. Ya'ni her şeb Dil-i lâ-ya'kıl'la bir câme-i hâbda 'işret iderdi ve şubh nergis-i bî-tâb gibi Dil-i mahmûr'ı kenâr-ı âbda kor giderdi. Ammâ bu 'işret-hâne-i pür-'işretde ve bu peymâne-i bâ-mihnetde meşârib-i aqdâh-i sürûr ve mevâhib-i efrâh u huzûr şevâyib-i küdüretden 'ârî ve kerâyib-i müşibetden hâlî kime müyesser ve muqadder oldı.

Beyt

Eş-şemsü hîne lâhe kad esveddü bi'l-gamâm
Ve'l-bedru hîne temme kad iğtem bi'z-zulâm

Neşr- Bu gülşen-i pür-nireng ve şahn-ı reng-â-reng de ne gül açıldı ki âzâr-ı hâr rûzgârdan necât buldı ve ne nergis bitdi ki zağm-ı çeşm gerdiş-i divârdan hâlâş oldı.

Müfred

Her güli râ be-dest hârî hest
Her müli râz bî-humârî hest

Neşr- *Ey ne'im lâ-yükedder ed-dehre ve ey raḥîḳ lâ-ya'ubbi bi'z-zümer.*

Müfred

Devletün evveli rev ya'ni yel
Şonı ḥod letdür ne ḥacet anı ḥâl

Neşr- Meger kim Raḳîb dîvün sehḥâra vü mekkâra ve ḡaddâra vü ḡarrâra it sûretlü ve 'ifrît şifetlu bir duḡter-i bed-aḡteri var idi ki mânend-i İblîs rûz u şeb işi mekr ü telbîs idi. Şüreti gibi sîreti bed ve cibilliyti üzere san'atı⁴⁵⁷ ḡased

Mışra'

Bed-sîret ü bed-sirişt ü bed-ḡû
ve adı ḡayr-ı cādû idi.

Meşnevî

Yazılmış lehcesinde zemherîrân
Cebîninde 'abûsen ḡamḡarîrân
Yetür her ḡuşî ḡalkān gibi ber-düş
Kemân-veş aḡzı irmiş tâbına ḡuş

⁴⁵⁷ üzere şan'atı : şun'ı İÜ.

Ne āgız şeh̄r apusına bezer
Burun stinde bir grz-i girn-ser
aranlıda an oca taıdur r
azan ulpına bezer iki ebr
Gzinde z ımı apalar
Erik ami gibi aar apalar
Dehnı ire diler re re
Maara talarıdur pare pre
ki emi iki dery-yı hndur
udalar an neheng-i nl-gndur
onz gibi teni pr my n hr
rilmı saları baında an mr
afadan anı bu sala grenler
anur kuyrulu eytndur muavver
Dem-i serden iitse nr-ı dza
Dkerdi ser-te-ser fi'l-hl n ya
ızıl pencer gibi her deng  bz
Veremdr pr teni n cz  mz

Ner- Ve'l-hıl ol dv-i hyim ve bu ekl-i n-mlayim ve ta'-ı lyim birle
rz  eb meclis-i Hsn'e mlzim idi. Bu enda her gh ki Hsn 'azm-i glzr
iderdi. Gyr'ı āgh ve kendye hem-rh itmezdi. Gyr dai Hsn'n 'adem-i
iltifatından mell ve bu sırru kefine megl oldu. T bir gice Hsn'n ardınca
hfiten revn ve ar-ı viln tamında gelb aamdan pinhn oldu. n Hsn-i
peri-tal'at kadm-i 'adet zre bezm  obet ve 'ay  'iret urdu ve Dil-i nam-
ver'i mest  b-haber meclise getrb afa-yı vulat srdi. Gyr-ı cd n bu hli
grb bildi. Menziline gelb o tefekkr ıldı ki Hsn-i tannz beni marem-rz
ve bezmine dem-sz eylemez. Tenh-yı Dil'le obet-i zindne alır ve beni
meclisine n v b-gne bilr. re oldur ki ben dai bir mekr  hleye megl
olam. T ol mekrle vil-i Dil'e yol bulam. Amm b-re ne bile ki *rbbe hlete
li-hibih* ve bile ki ben ceml  keml Hsn'e berber belki fznterem ve
Dil'n viline andan der-hrem. Pes Gyr-ı⁴⁵⁸ bed-sret bu tezvr  eytnet fikriyle
bir gice ki Dil-i b-arr'ı b-ı ny kenrında bur-ı arb ve Hsn-i peri-
rusr'ı seryında⁴⁵⁹ hmr-ı hb olmı idi. Fırat ve rusat bulub bir a cevr
n hvri birle ar-ı vile gelr.

Ferd

Sleyman kim serrin yel gtrdi
Dem oldu birine 'ifrt oturdu

Ner- Ve Hyl-i mutl'i leb-i cy-brda bir kenrda mest  hrb ve Nazar-
 nm-ver'i giriftr- hb bulur ve kendye hezrn zb  znet virr ve cdlgla

⁴⁵⁸ Gyr - i.

⁴⁵⁹ seryında - S.2

merāmuñ vuşūli ben ŧikeste dilüñ mertebesinden efzūndur diyüb 'özü-i hıdmet ve şükr-i ni'met ider ve gāh ol dıv-i pür-rıvüñ ŧekl-i⁴⁶³ müştebihinden mütenebbih olub ider ki:

Mesnevi

Bu nice ŧehddür hançaladan acı
Ne tiryāk olsun āgūdur mizācı
Bu ger āhū ise señ rü nedendür
Ve ger mehdür niçün 'aķrebındendür
Ne ħürī bundan ādem vahşet eyler
Yüzinden ŧahrā-i cinn dehşet eyler

Neşr- Ve'l-ħaşıl Dil-i meshūr mestānelikten dıvi ħürdan ve zulmeti nürdan fark itmeyüb ol gice ŧabāħa dek tereddüd ü iztırāb ve tefekkür ü inķılābla Ğayr-ı cādū birle 'ayş ü 'işretde ve bezm-i ŧoşbetde olur. Bu yaña vaķt-i seħer-gāh-ı Ğayāl fersüde ol ħāb-ı ħumār ālūdeden āsüde olub⁴⁶⁴ yerinden ŧurdu ve eķrāfına nazar ŧalub Dil'i maķāmında bulımaz görür. Fi'l-ħāl kaşr-ı vişāle çıķub nür u zulmeti bir yerde ya'ni Dil'i, Ğayr'la bisterle der-ber ve Nazar'ı bir güşede mest ü bī-ħaber bulur. Bu ħāletden perişan ve bu işlerden sergerdān olur. Hemān cān başına sıçrayub seħer-i didāra 'azm ider ve bī-ķarār olub ħuzūr-ı Ğüsni-peri-ruhsār'a dek gider.

Beyt

Bulur ol goncai nāz uyħusunda
Süzülmüş nergisi yaz uyħusunda

Neşr- Şabā-veş liħāfin açub ŧu gibi āheste pāyine rü urur ve ħāk-i hıdmete çehre sürüb sāye-vār ķarşusunda dem-beste ŧurur. Çün ki o dilber-i ŧems-i ħāver gibi ħāb-gāhından ser ķaldırub Ğayāl-i nām-ver'i görür. Āyine-i çehresinde jengār-ı keder

⁴⁶⁰ girer : girdi İÜ.

⁴⁶¹ eyler : ider İÜ.

⁴⁶² ü ŧoşbete - Bu., İÜ.

⁴⁶³ ŧekl-i - Sü.2

⁴⁶⁴ olub = Sü.2

ve gubār-ı haţar müşahede idüb sebebin şordı.⁴⁶⁵ Hayâl daĥi Dil'ün, Ğayr'la hâlınden ve kaşr-ı visâlde ittişâlınden haber virüb ider ki: Ey âf-tâb-ı cihân-süz şol çerâĝ-ı dil-firüz ki nür-ı halka-i⁴⁶⁶ şohbetün ve nür-ı hadıka-i 'işretün idi ve ol nevbâvei ĝonca-i ĝülşen-i şafâ ve şemerei şecere-i vefâ idi. Hâliyen Ğayr'ün bezminde ĝül gibi ĥandân ve âhirün meclisinde şem'-şıfat tâbandur. Vaĥtâ kim Hüsni-perî bu muhâlif haberi işitdi. Hemân dem kaşr-ı vişâle dek 'azm itdi. Gelüb ĝördi ki Dil, Ğayr'la bir câme-i hâbda hem-âĝuş ve Nazar bir tarafda mest ü medhüş yatur. Hemân dem bî-ihtiyâr bir âh itdi ve ĝiribân-ı şabrın ĝül gibi çâk idüb kendüden ĝitdi. Çün Hüsni'ün âvâzı Ğayr'ün kulâĝına ĝirdi. Bildi ki tîz-i tezvîri nişâna irdi. Havf ü hirâsdan ĥün-âb ve bâm-ı cevsaĝdan kendüyi ĥandaĝa pür-tâb itdi ki: *El-muĥtâlû ĥâyinün ve'l-ĥâyinü ĥâyifün*. Pes Hüsni ĥışm idüb buyurdi. Dil-i pür-dâĝ'ı bâĝdan sürdiler ve şol vâdi-yi bî-tâb ki ana zindân-ı 'iţâb dirlerdi anda ĥabs idüb bend-ĝirân urdılar.

ŞIFAT-I ŞİTÂ VE HÂLET-İ SERMÂ VE REFTEN-İ ĞAYR-I CÂDÜ PİŞ RAĞİB VE ĞAMZE-GERDEN-İ HÂL-İ DİL-İ BÂ-ĖABİB

Meger bir ĝün ki âşâr-ı zemherîr birle şahn-ı esîr *şarĥun mümerredün min-ĥavârîr* olmuşdı ve her dâr ü diyâr ĥalb-i şitâyla ĝülşen-i ĥalîl-âsâ şüret-i şecere-i Mûsâ ĝöstermişdi.⁴⁶⁷ Üstâd-ı ĥadâd bād-ı lüceyn mâye-i in'ikâd virüb râs-i miĝâdde ve ke's-i mihâdde pülâd-ı nihâd evtâd-ı şidâd düzerdi. Ve şan hevânun enfâs-ı bürüdünda i'câz-ı dâver vardı ki cülüd ĥudüd-ı rüdda ve ĥudüd lühüd-ı üĥdüdda celîd-i bürüddan âyîne-i İskender ve zücâc-ı ter baĝlardı.

Beyt⁴⁶⁸

Zemîn örs olmuşdı âb pulâd
Sûĝ âhen döĝerdi bād ĥadâd

Neşr- Ve leyl ü nehâr zeban-ı rüzĝâr bu beyti tekrar iderdi.

Beyt

Lebise el-buĥâru mine'l-celîdi cülüden
Ve kesâ el-ĥıfâru mine'l-bürüdi bürüden

Neşr- Ğüyyâ demi menfaĝ nefĥa-i Mesîhâ idi ki âzer-i mürde ve aĥker-i efsürdeyi her nefesde iĥyâ iderdi. Nâfe-i zemîn penbe-i berf içinde ĥufye ve ĝazâle-i çarĝ-ı berîn sincâb-ı şehâb altında ĥufte idi.

⁴⁶⁵ şordı : istinşâd buyurır Bu., İÜ.

⁴⁶⁶ halka-i : ĥadeĝa-i Bu., İÜ.

⁴⁶⁷ ĝöstermişdi. - Sü.2

⁴⁶⁸ Beyt : Ferd İÜ. : Nazm Bu.

Felek kükremiş idi âf-tâb ditrerdî

Giyerdî kâķum ü sincâb egerçi çarķ-ı berîn

Neşr- Kemân-ı âs-mandan tîr-i bārân nevâzil-i kazâ vü kader gibi göz
açdırmayub ol ķadar yağardı ki:

Ferd

Ser-â-ser ğarķ-ı pulada ğabrâ

Zere giymişdi mâhî gibi deryâ

Neşr- Yâhud mevâd-ı neş ü nemâ fevâd-ı ğabrâda germiyyet-i hevâ vü şuret
ger mâdan muhterik olmuşdı ki tabîb-i sermâ ve ĥakîm-i şitâ kelâb ve kâfûrla
ta'dîl-i mîzâc ve teskîn-i ĥarâret için 'ilâc iderdî.

Ferd

Sevdâ ile ki ĥuşk-i dimâğıydı cevân pîr

Ter tab' durur şimdi bi-ĝâyet olalı pîr

Neşr- Fikr-i daķîķ ülü'l-elbâb âsyâb-ı âs-mân ĥâlinden ıztırâbda ve devr-i
zamânda mâlinden inķilâbda idi ki kûh-ı şahrâ ve şahn-ı ğabrâ bu kadar daķîķ-i bî-
ĥişâbla memlû iken ne ķaşr-ı âf-tâb peydâ ve ne girde-i mâh-tâb hüveydâ idi.

Beyt

Şem'-i zerrîn-i felekden kimse görmezdi eşer

Şöyle tıtmışdı heva yüzün gümüş pervâneler

Neşr- Her dâr ü diyârda bu sürür-ı dil-âvîzle terennüm ve bu beyt-i tarab-
engîzle tekellüm iderdî.

Beyt⁴⁷⁰

Ĥayyât felek biçdi bir aķ câme zemîne

Ĥallâc hevâdan gün atar penbesin anuñ

⁴⁶⁹ Meşnevî : Nażm Bu.

⁴⁷⁰ Beyt : Nażm Bu., İÜ.

Neşr- Şan faşl-ı bahârdı ki ‘uğde-i güşâyı bād-ı şabâ her seng-i hârâ ve her ser-hârâde sîmîn şükûfeler açardı ve güyâ devr-i nîsândı ki dest-i heva dâmen-i şehâbdan her pa-yı şâh-sâr ve şahrâ vü küh-sâr ağancular saçardı.

Beyt

Gök deñizdür bulut şadef töludur
Şimdi her yir bu dürr ile töludur

Nazm-ı diger

Penbe zâr berf tohmıdur ki çarh-ı pîre-zen
Küh ü şahrâya şaçar tolu yerine rûz ü şeb

Neşr- El-kışşa: Bunuñ gibi yevm-i şedîd ve vaqt-i cedîd içinde Ğayr-ı pelîd manend-i berîd diyâr-ı seg-sâra dek cân atdı ve az müddetde atası Raķib-‘anîd’ün huzûruna yetdi. Pes Hüsñ ü Dil’ün mu‘âşertin ve kaşr-ı vişâlde itdükleri sohbetin hikâyet eyledi. Raķib daħi revân ü devân medhüş ü bî-cân sürüb şehri dîdâra geldi ve Dil’ün zindân-ı ‘iţâbda maħbûs idüğinden haber aldı. Zindâna gelüb Dil’i, Nażar ve Tebessüm’le giriftâr ve derd ü ğamla dil-figâr buldı. Nażar ü Dil’e envâ-i ezâlar ve eşnâf-ı belâlar eyleyüb kayd ü bendle alub diyârına gitdi. Çün kim bu kaħr ü zehrle ol dîv-i bî-mihr şehrine yitdi. Hişâr-ı seg-sâr ki kurbinde beriyye-i firâķ dirlerdı bir şahrâ-yı miħnet-fersâ var idi ki derûnı vâdi-yi düzaħ gibi pür-hâr ü mâr ve birûnı revzen-i külhân gibi ser-â-ser düd-ı buħâr idi.

Beyt

Yolu perger dökerdi vahşet-engîz
Güli çün hâr ü ħârî ħaçer-i tîz

Neşr- Bir sengistân-ı cân-sitân idi ki nihâd-ı sümüm ü ğumüm ile odlara yanmış ve bir beyâban-ı bî-pâyân idi ki sevdâ-yı süyül-i dümu’la ħanlara boyanmış idi.

Ķıţ‘a

Ne mürĝ anda bulurdı ħaçre-i tâb⁴⁷¹
Ne vahş anun dutardı teffine tâb
Yoĝ idi anda cünbinde meĝer bād
Ervâh-ı âteş semmine pür-tâb

Neşr- Ve ol diyâr ü bî-deyyârun miyânında siyâh mermerden bî-râh u der bir hişâr-ı zindân-peyker var idi. Ķal‘a-i hicrân-nâm burûcı felek ‘urûcı ve bu meh ü ĝurâb şevme-maħâm Dil’i ol ħal‘ada maħbûs ve ümîd-i necâtdan me’yûs itdi.

⁴⁷¹ Ne mürĝ anda bulurdı ħaçre-i âb - Sü.2

GİRİFTÂR-I DİL DER-ĞAL'A-İ HİCRÂN VE FERİSTÂDEN-İ NÂME BE-HÛSN-İ BEDÎ'U'Z-ZAMÂN

Vaktâ kim Dil-i nâm-dâr hişâr-ı hicrânda giriftâr oldu. Leyl ü nehâr kârî âh ü zâr ve derd ü 'anâyla dil-figâr oldu. Bir gün Nazar-ı nam-ver itdi: Ey refîk-i şefîk ve ey cânım gibi deryâ-yı hayrete ğarîk. Gördüñ mi bu çarğ-ı ğaddâr ve devr-i mekkâr ben bî-günâha ne itdi ve yâr-ı sengin-dil ben zâr ü bî-ğâşıla bunca azâr eyleyüb nice pazarlık ve cefâ-kârlık gösterdi. 'Azm-i vuşlata fırsat ve bezm-i karbete ruşsat bulmuş iken diyar-ı firkat ve dâr-ı miñnete salub bu mağbes-i helâk ve kafes-i hevl-nâke düşürdi. Lâ-cerem hayrân ü dem-beste ve nâlân ü dil-ğaste ol tal'at çün mişkâtden dür ve ol zat-ı melekiyyi's-şıfatdan mehcür bu teng-nây-ı hasret ve cây-ı derd ü hayretde devr-i pür-cevr ve bed-ğavr elinden zehr-i kahr-ı dehri nüş idüb cân viriseremdür.⁴⁷²

Nazm

Bu derd ü hasret ile olam kibi ben ğarîb
Vaşl-ı nigâr ü mağşad-ı Ağsâya irmeden
Miñnet beriyyesinde kalam kibi ey dirîğ
Sa'y-i tavâf-ı ka'be-i 'ulyâya irmeden

Neşr- Nazar itdi: Ey şâh-ı dür-bîn ve ey pâdişâh-ı güzîn. Eger memât olmasa hayâtüñ kadri ma'lûm ve eger 'illet olmasa şihhatüñ şükri mefhûm olmazdı. Gülün 'izzetin ğâr ve mâluñ kıymetin mâr arturur. Kağt ü rehâ tev'emân ve ğande vü büka firâkdandır. Her ğaym-ı ğamuñ bir incilası ve her âb-ı mükedderüñ âhir şafası olur.

Mışra'

Ve inne'l-'üsra bi'l-yessir ve inne't-temre min-büsrin

Ve hem döstüñ i'tirâzını i'râz ve inğibâzını inğirâz eglemeñ olmaz ki cevr-i dil-dâr inğitâ'î müste'ğıb ve 'özr-i yâr imtinâ'î müstevcib degüldür.

Ferd

Bî-vefâlığdan degüldür zecr ü kahr u ğışm-ı yâr
Muğtezâ-yı 'izz ü nâz ü ğüsndür her ne ki vâr

Neşr- Ğuşuşan dilber-i selîmü'l-fevâd ve yâr-ı müsteğimü'l-i'tikâd mâbeyninde olan mekr ü tezvîre vâkıf ve 'özr ü tağkiri kâşif olmamışdur.⁴⁷³ Eger bir nâme-i dil-âvîz ve bir ruğ'a-i şür-engizle derd-i mâ-fi'l-bâli i'lâm ve ğile-i Ğayr-ı bed-fi'âli ihtimam⁴⁷⁴ idesen. Ümîddür ki rûğ-ı mecrûhuñı ol tağbîb dil ü candan devâ ve ol ceyb ins ü candan şifâ irişe. Egerçi kim her zerre-i bî-ser ü pâdan zekâ-yı 'âlî-mağama irsâl-i peyam terk-i ebeddür ve kağre-i bî-neşv ü nemâdan derya-yı şâhib-i ihtişâma işâl-i kelam 'acebdür. Lâkin döstüñ mevayid-i en'âmı 'âm ve 'avâyid-i

⁴⁷² viriseremdür. : virmişdür. İÜ.

⁴⁷³ olmamışdur : olmuşdur İÜ.

⁴⁷⁴ ihtimâm : işmâm İÜ.

iltiyâmı tâmdur ve besât-i lutf u mürüvvet nihâdında mebsût ve ‘alâka-i mihr ü muhabbet zâtında merbûtdur.

Nazm

İtmez kerîm olanlar bâb-ı ricâyı mesdûd
Kılmaz rahîm olanlar ehl-i niyâzı merdûd
Cem-ķader olanlar eyler mûruñ kelamın işfâ
Maħmûd olanuñ olur cümle ef’âli maħmûd

Neşr- Vaķtâ kim Dil-i giriftâr, Ĥayâl-i⁴⁷⁵ ĝam-ħâr’dan bu ĥoş işareti ve dil-keş-i beşareti diñledi.

Mışra‘

Heman laħza hemân sâ‘at hemân dem

Neşr- Müjĝanı ĥün-âlüden ķalem ve muķle-i çeşminüñ dem‘-i miħrâķın ve dem-i ihtirâķın medâd eyleyüb ve şahîfe-i sînesinden bir ĥün-în tabaķ ve beyâz dîdesinden bir rengîn varaķ kesüb ol cân-ı cihâna ve dil-sitân-ı zamâna bu resme nâme-i raķam ķıldı.

ŞÛRET-İ NÂME-İ BE-ĤÛSN-İ PERİ-ŞEMÂYİL

Fünûn-ı izhâr-ı da‘vât ihlâş-ı lihâf ve şücûn-ı ismâr-ı ĥudemât ihtişâş-ı şahâf ki mişâl-i ĝulistân bâĝ-ı cinân ve mânend-i büstân-ı cinân ehl-i ‘irfân tende bād-ı ĥazân-ı riyâ ve taħrîf-i idâdan maşûn u mahzûndur. Envâ‘-ı söz ü niyâzla ve eşnâf-ı derd ĝüdâzla ĝâh şahâyif-i itnâb ü icâz ve ĝâh şafâyiħ-i ĥaķîķât ü mecâzda ķavâfil-i şimal ü şabâ eliyle ki müverriħ-i ķulüb-i suħte-ĝândur ve revâĥil-i şabâħ ü mesâ diliyle ki müferriħ-i ĥâtır-ı dil-ħaste-ĝândur. Ol mülâzimân âsitân-ı felek-sitâna ki menzil-ĝâh-ı râ sitândur ve ol ĥâdimân dergâh-ı cihân-penaha ki melâz-ı ins ü cândur. İblâĝ ü ihdâ ve irsâl ü icrâ itmekden şoñra ma‘rûz-ı zamîr münîr ĥurşid-i nażîr ki mir‘ât-ı zâtî ve şıfat-ı İlâhî ve câm-ı cihân-nümâyı *errinâ el-eşya’ e kemâhiye* oldur ki. Ey ķuţb-ı âs-mân-rif‘at ve ey mihr-i devrân-‘izzet. Ey keyvân-ı evc-i cemâl ve’y Behrâm-ı burc-ı celâl.⁴⁷⁶ Ey Müşteri-ħâne-i sa‘âdet ve’y nâhid-i meclis-i ‘işret. Ey mâh-i ‘Uţarid-fiţnat ve’y necm-i râh-ı hidâyet ki kÛrre-i ‘âlem cevĝân turre-i perîşân ve müşĝ-feşânıñuñ her târ-ı ‘anber-bârınuñ ĥam çün raķamında bir kÛy-ı serĝerdân ve muħaddeb-i felek-a‘zam muķa‘‘ar âşiyân-ı zeneħdân bî-ĝavr ve âs-mân-ı devrÛnden bir ĥalka ĝibi nişândur. ZÛlf-i muķarnaş âsâñı ki evc-i fark-ı firâķdan⁴⁷⁷ sâyuñdan ĥazîz pâ-yı cihân peymâ ki mâyildür. Şan câmi‘-i ĥÛsn-i felek-miħrâb ve pertâbuñda bir ķandil-i müşĝin-resen ve yâ bir âvâze-i dil-âvîz pÛr-şikencedür ki âs-mândan nâzildür.

⁴⁷⁵ Ĥayâl-i : Nażar-ı Bu.

⁴⁷⁶ ve ey mihr-i devrân-ı ‘izzet. ey keyvân-ı evc-i cemâl ve’y Behrâm-ı burc-ı celâl - Sü.2

⁴⁷⁷ firâķdan : ferķad Bu., İÜ.

Beyt

Beñziden kavse'l-nihâdî kaşlaruñ mihrâbına
Burc-ı 'aķrebdür didiler saçlaruñ kullabına
Gün gibi âfâķa ħüsnüñ irtifâ'm 'arz için
'Ankebüti perdedür yâ rüyuñ aştar lâbına

Neşr- Her dil ki zenb-i müy-ı mergül mâr-ı girdâr ki ħalka-vâr teşebbüs ide. Ra's-i sa'âdete irüşür ve her cân ki dâyre-i 'izâr-ı tâb-dâr ki hâle-veş medâr-ı kıle zirve-i devlete yetişür. Muķavves ebrûlaruñ ki levħa-i cebħüñden binâ köşk ħalkalarına dek peyvestedür. Bir zâtü'l-kürsîdür ki dü 'âlem naķşı anda hüveydâ. Muķarnas ħisûlaruñ ki ufuk 'ârızuñ semtine bestedür.⁴⁷⁸ Bir felekü'l-burûcdur ki evc-i şerefde bidâ.

Beyt

Alnuñ ve kaşuñ yüzüñ görse müneccim dirdi
Inne şemsen fî-hilâli taħte bedrî ķad-bedâ

Neşr- Ĥatt-ı istivâ-i ķâmetiñi bu tâbân-ı tal'atuñ altında görenler beñzer ki bu yâ semt-i kıble ve yâ mu'addilü'n-nehârdur dirler. 'Uķde-i ħâl-i müşħiniñi ol raħşân cebinüñ üstinde müşâhede idenler hemânâ bu necm-i girifte ya ķuħb-ı sa'âdet medârdur iderler:

Ferd

Ya muşħafdur ruħuñ bu noķtasıdur
Ya gün yüzinde encüm 'uķdesidür

Neşr- Ne nücüm aşħâbınuñ ħurde-dânları dehânuñ noķtasından bir zerrece râz açabilürler ve ne sâyir 'ulüm erbâbınuñ nükte-dânları miyânuñ daķıķasından kılcâ ħükm seçebilürler.

Kıt'a

Ĥayâl-i maħz ü farzî fikirdür bu
Ser-müdur ya vehmî noķtadur ol
Ne vehm irişdi aña diķķat ile
Ne buldı buña 'aķl-ı ħurde-dân yol

Neşr- Ve'l-ħaşıl bu Ĥüsn-i cihân-ârâ ki âf-tâb-ı 'âlem-tâb gibi çâvi 'âlemiñi dutmuşdur ve pertev-i 'aķsi şevâķıb-ı meşâriķ ü meħârib lu'bet-bâzların avutmuşdur.⁴⁷⁹ Mıntıķa-i 'Aķl ü Vehm oña ħâvî degüldür. Neyyîr-i a'zam ki şeref oña eklil ve su'üd-i muķaddem olmuşdur. İrtifâ'-ı derecâtuñ ednâ menzilesine müsâvî degüldür. Ben sine-rüz müstemend ve ciger-süz çün sipendi ħubâr-ı ħâk-sâr ve zerre-i bî-miķdâr gibi cemâl-i bâ-kemâli şü'â'ınuñ vişâli hevâsında perrân iken ve nevâl-i bî-zıllalı fîrûħunuñ ħayâli şafâsında fâriħu'l-bâl seyrân iderken bir şehâb-ı bî-âb ve pertâb u zulmet-me'âbuñ aşħâb-ı⁴⁸⁰ mekri vâsıtasıyla ol 'inâyet-i senedi

⁴⁷⁸ Bir zâtü'l-kürsîdür ki dü 'âlem naķşı anda hüveydâ. Muķarnas ħisûlaruñ ki ufuk 'ârızuñ semtine bestedür. - Sü.2

⁴⁷⁹ avutmuşdur : dutmuşdur İÜ.

⁴⁸⁰ aşħâb-ı : ihticâb-ı Bu., İÜ.

südde-i mesned idinmekden dür itdi ve bir sâye-i fūrū-payenün intikâb-ı ğadri sebebiyle ol ‘uzlet-i âşiyânı⁴⁸¹ bir âs-tâna merķad eylemekden mehcür eyledi.

Şi‘r

Bilirüm kūyuñda ğamdan her gün âh eksik degül
Âdemîlikdür şehâ kuldân günâh eksik degül
Nice bahtım ağıra yanuñca kim zülfüñ gibi
Hâlimi kec añladur bir rû siyâh eksik degül

Neşr- Hâķ ‘alîmdür ki “*ve kefâ bihi şehîdâ*”⁴⁸² ve her sū’-i zan ki bu bî-günâh hâķķında fehm olundu ve her gice hayâl ķi bu bende-i bî-iştibâh huşuşında vehme geldi. Hîlaf-ı hâķîķat-i hâl ve ‘aks-i ķazîyye-i ma-fi’l-bâldi.

Meşnevî

Būyuñ hâķķı ki şimşâd-ı iremdür
Lebūñ hâķķı ki hürmâ-yı haramdür
Cemâlūñ hâķķı kim gülden tabaķdur
Şafâ mir‘âtıdur mişbâh-ı Hâķ’dur
Şu zülfüñ hâķķı kim buynım bağıdur
Şu yaşum hâķķı kim hamr ırmağıdur
Şu âhum hâķķı kim yaķar felekler
Şu nâlem hâķķı kim añlar melekler
Şu ‘ışķuñ hâķķı kim cândan uludur
Şu derdüñ hâķķı kim cânlar toludur
Ġamuñ hâķķı ki ķüt-ı cân u dildür
Demüñ hâķķı ki nâr-ı âb u kildür
Şu dîdem hâķķı kim deryâ-yı demdür
Şu sînem hâķķı kim pür-dâĝ-ı ğamdur
Eger hür u melek ‘arz itse dîdâr
Birine cân u dil olmaz harîdâr
Ki tutdum mihr eli ile dâmenüñ berk
Eger biñ päre olsam itmezem terk

Neşr- Bi’l-farz ki ben müstemend boyumca ‘isyânda ve iki elim ķanda bulındı.

Beyt

Bende cürmine i‘tirâf itdi
Ķanı ey hâce-i kerem ‘afvuñ

Diger

Tut bu gün cevri ile öldürdün ķamu ‘uşşâķıñı
Ne eylesüñ ne itsüñ gerekdür dilber efrâd ey gevr

⁴⁸¹ âşiyânı - İÜ.

⁴⁸² ayet

Neşr- Ma'hāzā bu hikāyetden maqşūd-ı ızhār-ı şikayet ü murād bu aḫāletden 'arz-ı melamet degüldür. Belki şüret-i tekellüfdür. 'Özr-i taqşır için ve nev'-i temehhüldür. Def'-i hacālet ve teşvır için ya'ni bu şikeste Dil'ün ki bāl-i himmeti rişte-i 'alāyık-ı miḫnetle bestedür ve bu fūrümānde-i āb ü kilün ki ḫadem-i 'azīmeti seng-lāhı 'avāyık-ı zücretde şikestedür. 'Afv-i şahī ve fazl-i pādīşāhī ḫāl-i tebāhına muḫārin ve cān-ı pūr-günāhına mu'āvin olub luṭf-ı 'aḫd-güşāsından ḫalāşa himmet ve kerem-i beşāret-nümāsından necāta işāret buyıra. Ve illa muḫarrerdür ki bu nīrān-ı ḫasret ve firāḫ-ı ḫarīḫı bu zindān-ı miḫnet ü 'ana ve zeh-dān-ı vaḫşet ü bilāde zār ü dil-figār hezār-ı şiddet ü zārıla 'an-ḫarīb-i tenhā vü ḡarīb-i melāl olıserdür.

Beyt

Eger var ise ben miskīne dermān
Demidür ki oldı baḡrum derdle ḫān

Neşr- Egerçi kim bu emelün ḫuşūli ben bī-ḫāşılıñ ḫavşalasından bīründür ve bu murāduñ vuşūli ben⁴⁸³ bī-dilün mertebesinden efzündür. Lākin ḫurşid-i raḫşān nūr-efşān ki cemāl-i cihān-tābı ve fūrüg-ı şeref-nisābı 'ālem 'aynına 'ayān iken ber-ter dāmenün ḫurḫa-i idbārına toḡsa ḫilḫat-i pākine ve ṭal'at-ı tāb-nākine ne noḫsan gelür ve bārān-ı pūr-iḫşān ve kerīmü's-şān ki ṭab'-ı⁴⁸⁴ zehḫārı ve dest-i kehribārı āfāḫ içinde destān iken bir suḫte ḫareminün kişt zārına yaḡsa en'ām-ı 'āmına ve feyz-ı tāmına ne ziyān olur.

Beyt

Şadef-i sem'-i ḫabüle nola bir ḫatre sözüüm
İrişüb dürr-i girān-māye gibi bulsa şeref

Neşr- Bākī ḫışşa-i ḡuşşa ḡam-ı firāḫıñ taḫriri ü hikāyeti şikayet-i elem ü iştiyāḫıñ taḫriri çün meysūr-ı ḫalem meksūru'l-lisān maḫdūr-ı zebān ḫāşıru'l-beyān degüldür. HemİN bu bābda itnāb 'inde'n-nās erbāb-ı 'ādātuñ ve aşḫāb-ı mūrāselātuñ müfāvāzātına ḫıyās muzanne-i mubālaḡa ve ṭumṭurāḫ ve müḫīm mūrāḡave ve iḡrāḫdur. Hemān zıll-i 'ālī ve sāye-i merākīm ü me'ālī bir mūrāfiḫ edānī ve e'ālī meddü'l-eyyām ve'l-leyālī peyveste ve mütevālī memdūd bād-bālinün ve's-şādü ve bi'n-nebiyyi ve ile'l-kirāmi 'aleyve ve 'aleyhimi't-taḫıyyeti ve's-selām.

ÄVERDEN-İ ḤAYĀL NAME-İ DİL-RĀ BE-ḤÜSN-İ ŞAḤİB-CEMĀL VE ENVĀ'-I LUṬF-İ İ'TİZĀR

El-ḫışşa: Çün ol firāḫ-nāme bi'l-'özri ve'n-nedāme ḫāme-i müşḡin-cāme ile bi't-tamām beyāza geldi. Meftül-i ṭümār ḡonce dīdārına dek cāndan bir rişte-i ḫūneyn ṭolayub ḫamame-i Ḥayāl-i şeb-rev ve şimal-i devrile ol şem'-i cemāl-i ḫürşide pertevden yaña gönderdi. Pes Ḥayāl-i şabā-reftār daḫi perī-vār ṭayy-i menāzil ve ḫaṭ'-ı merāḫil idüb hemān dem şād ü ḫurrem diyār-ı dil-dār ya'ni şehir-i dīdāra irişdi. Evvelā dāye-i Ḥüsn-i ser-efrāzla a'nī Nāz-ı dil-nevāzla buluşdı.

⁴⁸³ bī-ḫāşılıñ ḫavşalasından bīründür ve bu murāduñ vuşūli ben - İÜ

⁴⁸⁴ ṭab'-ı : menba'-ı İÜ.

Dil-i pür-niyâzuñ ol ruq'a-i süz u güdâzı 'arz eyledi. Nâz itdi: Ey Hâyâl-i muhtâl ve ey sâhir-i pür-mekr ü âl. Meger Hüsni ü Dil mâ-beyninde olan infi'âli ve hâl-i bâ-melâli bilmezsin. Dutalım ki bu nâme-i ferhunde-aḥvâl ve tûmâr-ı ḥuceste-fâl ser-tâ-ser sihr-i ḥelal ve 'azûbetde mâ-i⁴⁸⁵ zülâldür. Hüsni-i şâhib-celâle anı 'arz eylemek beyhûde ḥayâl belki muḥâldür.

Meşnevî

Dil ḥü-bân hemân göz kevkebîdür
Yanar oddur egerçi şu gibidür
Dürüst olduğda bir raḥşân gevherdür
Ser-â-tâ-pâ şancaḳ nişteridür⁴⁸⁶

Neşr- Vaqtâ kim Hâyâl-i ḡam-ḥâr, Nâz-ı cefâ-kâr'dan böyle yüz gördi. Heman dem Vefâ-bânü-yı ḥurrem-rû'yuñ ḥidmetine yüz urdı. Vefâ itdi: Ey yâr-ı müşfik ve ey ḡam-ḥâr-ı muḥik. İştibâh yoḡdur ki Dil-i 'özr-ḥâh bu bâbda bî-günâhdur. Zâmîr-i münîr Hüsni-i cihân-gîr daḡi bu mu'inden âḡâhdur. Kırân ile ḥaşb-i ḡâlî ma'lûm ve delâyille mekr ü âli mefhûm idinmişdür. Amma muḡtezâ-yı şaḡvet-i şâhî ve tekâzâ-yı şavlet-i pâdişâhidür ki şûret-i inkıbâz ve sîmâ-yı i'râz gösterür. Teveḡḡu' olunur ki bu tazarru' önünde maḡbûl ve ümîddür ki bu tefeccü' ḥuzûrında ma'ḡûl dutula. Pes Vefâ-bânü, Hâyâl-i cādû'yı, Hüsni-i perî-ruḡsâr'uñ ḥidmetine iletüb du'â-yı devlet ve şenâ-yı rif'at okûdı ve hezâr-ı niyâz-i dil-bestegî ve inkisâr ü şikestegî birle Dil'üñ nâmesin, Hüsni'üñ nazarında ḡodı.

Ḳıṭ'a

Didi ki ḡâzretüñden oldur ümîd
Şamâyub ḡâṭırın ben bendesinüñ
Götüre ḡâkden bu dil-şikesti
Yucûlda ḡâdrini efgendesinüñ

Neşr- Çün Hüsni-i ser-efrâz, Vefâ-yı dil-nevaz'dan bu tazarru' ü niyazı gördi biñ 'izz ü nâzla ol ṭomâr-ı süz ü güdâzı şunub yerinden getürdi. Pes efser-i ibtidâdan ḡalḡal-i intihâya dek ol name-i pür-belâḡat-ṭırâza ve ol ḡamâme-i fesâḡat-pervâza nâzar ḡıldı. Gördi ki 'ibârât-ı laṭifle bir ruḡ'adur şerîf ü mevzûn. Ser-â-ser cevâhir-i âb-dâr ve la'li-yi tâb-dâr ile meşḡûn, mazmûn, meymûn. Ve feḡvâ-yı pür-füsûnuñda ḡâḡ bî-dâdlıḡdan feryâd ve ḡâḡ bî-günâhlıḡdan ḡasemler yâd olmuş. Her 'ibâret ki andan düşmiş. Şan âteşden isti'âret olunmuşdur. Şöyle pür söz ve her ḡarf ki beyâna gelmiş ḡüyâ âf-tâba zarf olmuşdur şu resme dil-fürüz. Ve'l-ḡâşıl nigârüñ ol kelimat-ı âteş-bârdan dili süzân olub eline bir ḡâme-i sihr-beyân aldı.

⁴⁸⁵ mâ-i : âb-ı İÜ.

⁴⁸⁶ Dürüst olduğda bir raḡşân gevherdür
Ser - â - tâ - pâ şancaḡ nişteridür - Sü.2

Meşnevî

Ne resme hâme mürğ mâr girdâr
Teni yâkuttur minķarı pür-ķâr
Dehânı çeşme-i kâfurdur şan
Yağar lîken dilinden ķayr ü ķatrân
Hemişe mürğ deryâsında ğavvâş
Müdâmı şahn-ı kâfur üzre raķķâş
Zarîf ü nükte-dân yâr-ı bî-dil
Ħarîf ü Ħurde-dân ü merd-i kâmil
Zarîr ü nağmesi dem-sâz ü dil-süz
Gözi yaşlu nigün-sâr u siyeh-rüz

Neşr- Heman dem ceyb tırâz-ı kelâmı ve tavķ u pervâz-ı merâmı dürer-i şanâyî'-i ma'nevî birle pîrâste ve güher-i bedâyî'-i meşnevî ile ârâste idüb Dil-i müstehâm'a i'tâ-yı ķadr ve 'özl-i ğadr için bir nâme-i dil-nevâz ve bir ruķ'a-i gam-perdâz yazub Ħayâl-i muhtâl'un eline virdi.

CEVĀB-NĀME-İ ĦÜSN-İ NİĖĀRİN BE-DİL-İ GİRİFTĀR Ü ĖAM-GİN

Cevâhir-i zevâhir-i Ħüsn-i 'ibârât ve lâli-yi müelâli-yi luşf-ı isti'ârât ki gülün müşğ-bâr ve ķalem-i gevher-nigâr vesîlesiyle silk-i ızhâr ve rişte-i iştihârda şüret-i intizâm bulmuşdur. Zîver-i celâl name-i fesâhat-şî'âr ve Ħilye-i kemâl ruķ'a-i belâğat-dişâr olub irişdi. Müdâm dürretü't-tâc ümerâ'i'l-kelâm ve vâşıta-i ķılâde-i leyâlî vü eyyâm belki sübĥa-i mesâti'-ı ķattân meĥâfil-i üns ve râbıta-i mecâmi'-i sükkân şavâmi'-i Ėuds olmaķdan ĥâlî olmasın.

Meşnevî⁴⁸⁷

Ne gevher her biri bir dürr-i meknün
Belâğat küncinün dercinde maĥzün
Nice dür her biri bir necm-i dürrî
Ki nûrından cemâl-i dehri meftün

Neşr-A'nâ ol zât-ı felek-simât-ı melek-şîfât maţla'-ı envâr-ı Ħikem menba'-ı esrâr-ı şiyem semere'i şecere'i *şayyibetün zürriyyetün ba'zuhâ min-ba'z* şâhib-i livâ-yı kerâmet *ce'alnâküm ĥalâyife fi'l-'arz*. Ħudâ-vendigâr-ı ĥâs nev'-i insân ĥudâvegân-ı 'avâlim fażl ü iĥsân muĥıřu'l-fażli ve'l-efdâl muĥıřt-ı rıĥl ķavafil-i âmâl gencîne-i kehr me'âni-yi ğayb ve âyîne-i şuver âmâni-yi bî-'ayb ķible-i ĥacât-ı enâm ve Ka'be-i münâcât-ı ĥâş ü 'avâm. Yûsuf-mışr-ı câmi'-i ĥilâfet, Süleymân-serîr-i mülk ü vilayet dibâce-i şahîfe-i merdâneği ve şadr-ı ceride-i ferzâneği, nûr-ı ĥadeķa-i devlet ve nevr-i ĥadıķa-i sa'âdet nihâl-i gülistân-ı cihân-dârî ve serv-i büstân-ı neĥtebârî. *Nigîn-i ĥâtim-i fütüvvet gevher-kân-ı mürüvvet. Kerîmü'n-neseb şerîfü'l-ĥaseb. El-fâyizü bi'l-ķıdĥi'l-mu'allî min-aķdâĥi'l-mecdi ve'l-kirâmi'l-mütecellî, bi-ĥuliyyi meķârimi'l-aĥlâķ ve meĥâsinü'ş-şiyem. Zi't-tab'ı'l-veķķâdi*

⁴⁸⁷ Meşnevî : Nazm Bu. . Rubâ'î İÜ.

ve'z-zihni'n-naḳḳādi, şāhibi'l-ḥadsi ve'l-firāseti, şāyibi erbābi'l-fiṭnati ve'l-kiyāseti cāmi'i fūnūni'l-fezāyili el-meb'ūsī, bi-ḥūsni's-şemāyili ve kerīmi'l-ḥaşāyil. Müstaḥviyi'l-mevāhib ve'l-mefāhir, müstecmi'i'l-menākibi ve'l-me'āsir. Zi't-tūli'l-bāzihi ve'l-'izzi's-şāmihi'l-muḥtaşşı, bi-luṭfi'l-celiyyi min-ḥazreti'l-meliki'l-'aliyyi. Lā-zāle şümüsü iḳbālihi ṭāli'aten min-meṭāli'i's-sa'ādāti's-sermediyyeti ve kevākibi ifdālihi müşriḳaten min-meşāriḳi'l-'ināyeti el-ebediyyeti. Mā-ḡalebe's-şemsü ve ḡābe'l-ḡayhebü ve aḳbele's-şubḥu ve velle'l-kevkebü. Ğabbe ithāfū tuḥfe't-taḥıyyati eṭ-tayyibāti'l-mütetāliyāt. Elletī ḥurūfuhā münşe'ibetün 'an-şāhibi'l-vidādi ve eşeru ihdā'i ṭarafı't-teslīmāti ez-zāyibāti'l-mütevaliyāt. Elletī ebniyyetü müzāyidātühā müşteḳkatün 'an-mücerredāti şiyaḡi ḥulūşı'l-'iṭḳādi mu'alleleten bi-tezā'ifi'l-iḥlāsi ve müstenbetaten 'an-meşādiri'l-iḥtisās. Maḳrūneten bi-emşileti's-şevḳi ve'l-'izām. Melfūfeten bi-el-biseti'l-'izzi ve'l-iḥtişām. Rāy-ı cihan-ārā-yı zamāyir-güşaye maḥfī degüldür ki her bāz-ı hevāyı ki bāzū-yı pādişāhi ḳoyub siyāseti iḥtiyār ide. Eger anuñ maḥleb-i şikārı ve per ü minḳārı tıḡ-ı cefā ve miḳrāz-ı belā ile ḳaṭ' olunsa 'aceb olmaz. Pes her mürḡ-ı zeyrek ki dām-ı 'anāya ve kām-ı ejdehāya kendü eliyle düşe. Fiḡān ü feryādı ve nāle-i bī-dādı kimden ider. Hemīn dānā oldur ki dām-ı dānadan ve şaştı loḳmadan muḳaddem fikr eyleye. Lākin izācā'e'l-ḳazā zāḳa'l-fezādur. Bu daḡi ḥadişle mübeyyen ve ḳıyasla müberhen olmuşdur ki her emrūñ evveli ki ma'ḳūd ola. 'Alāmet-i feth-i maḳsūddur ki " 'asā en-tekraḥū şey'en ve hüve ḡayrun lekūm"⁴⁸⁸ bu ḳazıyyeye delil-i maḡdūddur. Bil ki her ḡüftarı u bend 'āḳile nuşḡ ü penddür ve her elem ü güzend kāmı müfid ve sūd-menddür ve her dem zekī yanında her ziyan ve zeyrekidür ve derd ü 'anā 'ariflerün muḡiḳkidür. Ḥıred-mend oldur ki cihān ḡamından ḡaṭırın perişān ve şafā deminden ḡöñlin ḡandān itmeye.

Ḳıṭ'a

'Aḳıl ol kimsedür ki her ḡāle
Şükr idüb Ḥaḳḳ'a ittikā eyler
Cāhil oldur ki ḡarḳ-ı ni'met-ḡin
Yine Rabbinden iştikā eyler

Neşr- Pes ey Dil-i şāhib-i 'azm fe'sbir kema şabri ülü'l-'azmi ki bu teng-nāy-ı ḡamdān ḡalāş-ı şabırla ve bu cāy-ı elemden rehā-yı cāna cebirle olur. Çün şabr ü himmet bir yerde ma'ḳūd ola. Bu iki muḳaddimenüñ neticesi ḡuşul-i maḳşūd ola ki: Et-te'enī min-'ameli'r-raḡīm ve'l-'acelete mine's-şeyṭān.

Ğazel

Menzilüñ cāh oldısa ey māh-ı Ken'an ḡam yeme
Bir ḡün olırsın serir-i Mışıra sultān ḡam yeme
Bed-dil olma ey Dil-i ḡam-dīde ḡālūñ ḡoş olur
Ey ser-şeydā bulursın yine sāmān ḡam yeme

⁴⁸⁸ Hoşunuza gitmediği halde hakkınızda hayırlı olan nice şeyler vardır. Bakara/216

Bu beyâbâna çü Ka'be şevkına urdun kâdem
Serzenişler ger ide hâr-ı muğilân gam yeme
'Âlemi seyl-i fenâ olursa ey dil ser-te-ser
Çün saña Nûh oldu keştî-ban-ı tûfân gam yeme
Pür-htaşardur gerçi râh-ı 'ışk u menzil ki ba'îd
Hiç bir yol yok ki oña olmaya pâyân gam yeme
Devr-i gerdün ger iki gün olmadıysa bir murâd
Bir qarâra dâyim olmaz kâr-ı devrân baña gam yeme
Kahr-ı hicrânıyla kesme vaşl-ı dilberden ümîd
Perde-i gayb içre vardur luğf-ı pinhân gam yeme

Neşr- Hemân ân vâhibü'l-âmâl bî-zevâl lâ-yezâl mecâri-yi ahvâl ber-menhec-i
istikâmet vâkı'-i gerdâned ve dirâz-ı 'izz ü ikbâl ez-mağla'-ı sa'âdet ü kerâmet
lâmi' ve hem-kânân-râ ez-haқиkat kıurb be-maқşüd âgâh künâd ve dest-i himmet ez-
nümüd hây-ı bî-beved gütâh ve's-selâmü ve'l-ikrâm.

ÂMEDEN-İ NÂME-İ HÛSN-İ TÂC-DÂR BE-DİL-İ GIRİFTÂR

Meger bir gice kim şahn-ı âs-mânda şem'-i sa'âdet uyanmış ve kanâdil-i
beşâret yanmış idi ve sevâd-ı şâm ve beyâz-ı⁴⁸⁹ şubh-ı bâm gibi 'ayn-ı 'âleme
mâdde-i nûr ve sermaye-i sürûr olmuşdı. Nâme-i rûz-ı pür-nûr dest-i şeb-i deycûrla
dürilmişdi ve tûmâr-ı nehâr üstüne hâtim-i leyle-i târla hütâm-ı müşg urılmışdı. Ol
heykel-gerden 'izz ü ikbâli ya'ni nâme-i HÛsn-i şâhib-cemâl'i, Hâyâl-i fâyir
ferhunde-fâl perr ü bâl şeref-zîlâlinde beste zindân-ı Raқib'e gelüb zindâna nazar
idüb ve Dil-i lebib'ün huzûrına getürdi. Çün kim Dil-i za'îf ol ruқ'a-i şerîfi ve
nâme-i laţifi eline aldı.

Beyt⁴⁹⁰

Öpüb devlet gibi ber-ser idindi
Ayağı tozunı efser idindi
Basub bağına cânı gibi anı
Cemâlin gül gibi defter idindi

Neşr- Şan bende-i müstehâme hâcesinden 'ışk-nâme⁴⁹¹ ve yâ vâle-i 'araşâta'âs-
mândan ber'ât-ı hasenât ve yâ esîr-i caһime hâzret-i Raқîm'den haтт-ı necât geldi.
Şafâdan semâ' idüb bu şi'r-i dil-âvîzle terennüm ve bu nazm-ı şevk-engîzle tekellün
itdi.

Şi'r

Nâme ki cândan gelür menşür-ı ikbâlimdür ol
Mühr-i mihri levh-i dilde naқş-ı âmâlimdür ol

⁴⁸⁹ beyâz-ı - İÜ.

⁴⁹⁰ Beyt : Nazm Bu.

⁴⁹¹ 'ışk-nâme : 'atîk-nâme İÜ.

Kur'a-i devlet gibi tûmarı üzre yazılan
Sırr-ı meknûndan beşâretdür virür fâlımdur ol
Ben kara yazulıya gönderdügin hatt şanmañuz
Yâre ma'lûm oldu yüzler şüret-i hâlimdür ol

Neşr- Çün ol tûmâr-ı gonce-girdârı şabâ-vâr açdı. Hemân dem Nazâr-ı gevher-
bâr üstine bir kîse-i la'l-i âb-dâr ve bir kâse-i lûlû-yi şâh-vâr saçdı. Dil-i meftûn
gördi bir dürc-i laţif ü mevzûndur ki dürc-i güher-i meknûndan efvn ve şafha-i
sâdef-mişâl dürer-i gürer-i âb-kâr pür-şevkle meşhûn.

Rubâ'î

Beyâz şafhası çün rüy-ı dilber
Sevâd noktası hâl-i mu'anber
Nizâm-ı nazm ü tertîb-i hurûfî
Hatt-ı müşgîn ü gîsü-yı mücevher

Neşr- Maţla'-i mülemmâ'ından maţta'-ı muşanna'ına dek her beyt ü mışra'da
inne mine's-şî'ri le-hikmetün fehvâsınca hezâr envâr-ı bedâyi'-i tîli' ve *inne mine'l-
beyânı le-sihrun* muktezâsınca bî-şümâr âşâr-ı şanâyi'-i lâmi' her satırında şatr-ı
letâfet ve her lafzında luţf u melâhat her harîfûñ işârâtı ferh-ı cinân ve her hattıñuñ
şüreti hatt-ı cân.

Kıf'a

Şafha-i haddinde hatt-ı müşg-bârın dir gören
Şahn-ı kâfûr içre bitmiş sebze-i 'anber sirişt
Görse bir beytin kaşûrın 'adnuñ anlar hûr-ı 'in
Nesh olur 'arz itse hûsnûñ nüsha-i ürd-i bihişt

Neşr- Ve'l-hâşıl benân-ı beyân-ı gevher-nişân ve raqam-ı kalem-i 'anber-
efşânla ol 'izâr-ı hûr gibi şahîfe-i nûr üzre ol kadar letâyif tahrîr ve me'arif taşvîr
olunmuş ki vâşifân dîbâce-i hûsn ü melâhat tavşifinde dem-beste olub devât gibi
kalem engüştî dehânında hayretten qalurdı. Ve mu'arrifân risâle-i luţf u feşâhat
ta'rifinde dil-haste düşüb hâme-şifat zebân-ı hacletden şikeste olurdu. El-kışsa: Çün
Dil-i giriftâr'a bu bende-nevâzlığı ve gam-perdâzlığı ve ol hıttâb-ı müstetâbuñ içinde
bu 'ittâb-âmîz cevâbları gördi. Sürûrından ol külhan-ı 'anâ, gülşen-i şafâ ve ol
zindân-ı gam, gülistân-ı irem oldu ve dilberûñ işâret-i beşâret-nümâ ve 'ibâret-i
meserret-fezâsından fehm itdi ki bu emelûñ huşûli muqaddime-i Şabr ü Hîmmet'e
mebnîdür ve bu maqşûduñ vuşûli anlardan muqârenet ü mu'âvenete mübtenîdür. Pes
Hayâl itdi: Ey hâtîr-ı hazînimûñ enîsi dil-i gam-gînimûñ celîsi. Bâl-i hîmmeti açub
hümâ-yı sa'âdet gibi uçub Şabr-ı dil-âver'i kânde ise bulmaq gereksin ve Hîmmet-i
tâc-ver'den yaña evkâr mibr olmaq gereksin. Benüm ahvâl-i bâ-melâlimi ol rûşen-i
zamîre taqrîr ve guşsa-i mâ-fi'l-bâlümünden naqîr ü kıtmîr anı haber itmek gereksin.
Hayâl itdi: Çün şâh-ı merdândan emr ola. Hayâl-i şibr ve bu yolda mânend-i 'ömrü
ola. Pes zemîn-i hîdmete büse virüb Şabr-ı dil-âver'ûñ talebinde tavâf-ı emakîn ve
seyyâh-ı mesâkîn oldu.

YÄFTEN-İ HAYÄL⁴⁹² ŞABR-I DİL-ÄVER-RÄ DER-ZÄVİYE-İ
KANÄ'AT Ü 'AZİMET-GERDEN-İ ŞABR BE-ŞEHR-İ HİMMET

Rāvī ider: Ol vaqt kim sipāh-ı Yūnān ſikeſte ve 'Aql ü Dil, Zūlf-i pūr-destān elinde beſte oldı. Nā-çār Şabr-ı nām-dār meydān-ı mübārezetden firār itmişdi ve aqſā-yı diyār-ı 'Aql'a dek gitmişdi. Meger kim Şabr-ı dil-āver'ün bir derviş-siret ve zāhid-seriret birāderi vardı. Ser-ḥadd-i memleket-i 'Aql-ı tāt-ver'de tevekkül-nām bir lenger-i bihiſt-peykerde cihāndan ferāḡat ve ins ü cinden 'uzlet-i ihtiyār idüb oturmışdı. Adına ſeyḫ-i Kanā'at dirlerdi. ſüretde gedā ve ma'nide pādiſā idi. Tevekkü' elini kimseye güşade ve tezellül alını ḫalk önünde nihāde itmiş degüldi. Şabr-ı pūr-ihtirām ol lengerde bir güşede maḡām ve ḫarındsāſı Kanā'at-ı nīk-nām yanında ārām itmişdi.

Beyt⁴⁹³

Her ki ḡam küncinde bulmuşdur ferāḡat gencini
Ol gedādan üste ḫimmet kim cihān ſultānidur

Neſr- Pes Ḥayāl-i nām-ver ḫaber alub bād-ı sebük-bār ve peyk-i ſabā-reftār gibi bir ednī müddetde zāviye-i Kanā'at'e geldi ve Şabr-ı dil-āver'le buluſub ſehr-yār-ı Dil'ün kıſſa-i pūr-ḡuşſasın ḫikāyet ve Raḡīb-dīv-i pūr-riv'ün ihānetlerinden (93 a) ſikāyet itdi ve itdi: Ḥāliyen Dil beriyye-i firāḡda meſcün ve selasil ü aḡlāl içinde baḡrı pū-ḫündür. Taḫt ü devletden dūr cemal-i Ḥüsn-i perī-ḡal'atden mehcūr rüz ü ſeb kārı feryād ü enin ü zārī olub

Ferd

Bir yaña miḫnet-i belā-yı raḡīb
Bir yaña firḡat-i viſāl-i ḫabīb

Neſr- helāke ḡarīb olmuşdur. Vaḡtā kim Şabr-ı dil-aver bu ḫaber-i ciger-süzü iſitdi. Şabr u ḡarārı elden gitdi ve itdi: 'Aql ü Dil'ün zimmetinde sevābiḡ-i ni'meti nā-maḫdūd ve ḫuḡuḡ-ı minneti ḡayr-ı ma'düddur. Ol⁴⁹⁴ belā vü miḫnetde ben güşe-i kanā'atde ve ferāḡatde olmaḡ mürüvvetden dūr ve fütüvvetden mehcürdür. Hemān dem ḡadem-i 'azīmeti ḫimmete urdı. Rüzḡār ile sürüb ſehr-i hidāyete irdi. ḫimmet-i 'ālī-cenāb ve fütüvvet-nisāb ile mülāḡāt idüb 'Aql ü Dil'ün hezīmetin ve sipāh-ı Ḥüsn ü 'Iſḡ'ün ḡanīmet ü 'azīmetin ve bi'l-fi'il ſehr-yār-ı Dil'ün ḡal'a-i hicrānda maḫbūs ve ümīd-i necātdan belki recā-i⁴⁹⁵ ḫayātdan me'yūs olduğın ve 'Aql-ı tāt-dār'ün diyār-ı Çin'de Zūlf-i pūr-kin elinde giriftār ve ol dār-ı ḡurbet ve diyār-ı kürbetde dil-figār düſdüḡin i'lām (93 b) eyledi. ḫimmet itdi: 'Aql ü Dil'ün istiḫlāſı baña çoḡdan lāzım olmuşdur. Zīrā Naḡar-ı 'ayyār benüm delātümle çeſme-i āb-ı ḫayvāna yol bulmuşdur. Ḥaḡiḡatde menba' ol irſāddur ve bu nār-ı fitne-i iḡāde ve

⁴⁹² HAYÄL - Bu.

⁴⁹³ Beyt : Naẓm Bu. : Ferd İÜ.

⁴⁹⁴ Ol : Anlar Sü.2, İÜ.

⁴⁹⁵ recā-i - Sü.2

bu tahrib-i bilād ve ta'zib-i 'ibāde sebep ol iştihārdur. *Emme'l-'ömrü merhūnete bi-evkātihā* senūñ kudümüñ bahānesiyle diyār-ı 'Işk'a 'azm ve 'Aql ü Dil'i hālāşa cezm ideyim. Eger şöyle ki 'Işk-ı cihān-gir'üñ yanında minnetim maqbül ve tevekkü'um huşüle mensül ola. Febihā ve illā diyār-ı 'Işk'ı ser-āserlik diküb hilesiyle girdār idüb ne hişār-ı seg-sārı ve ne şehri didārı koyam.

Qıt'a

Çün nermlik ile bitmedi iş
Nā-çār yüzüñ dürüb dürüş ol
Semmürı bu līnet itdi bī-cān
Sen 'arzunu sakla hār-püş ol

REFTEN-İ HİMMET BE-ŞEHR-İ BEDEN BE-BİŞ-İ 'IŞK-I LEŞKER-
ŞIKEN MEKĀLİME-İ 'IŞK VĀLİ-Yİ BĀ-HİMMET-İ 'ĀLİ

El-kışsa: Himmet-i ser-efrāz hezār ferr ü i'zāzla ve bir nice haşem ü hadem ve havāş ü hem-dem birle 'āzim-i diyār-ı 'Işk-ı cihān-dār oldu. Meger kim bu cānibde Hüsn-i perī-ruhsār dañi Vefā-bānū'yı atası Mihr-i nām-dār hafıyyeten bu huşuş için irsāl itmişdi. Vefā-bānū dañi atası Mihr-i dil-āver'le buluşub ibtidā-yı kışşadan intihā-yı guşşaya dek 'arş-ı hāl kılmışdı. Mihr'üñ bu hāle dili göyünüb dün gün 'Aql ü Dil'üñ hālāşı (94 a) bābında mütefekkir ve Raķīb-dīv'üñ helāki emrinde mütehayyir kalmışdı. Çün kim Himmet-i 'ālī-nejād'üñ kudüm-i şeref-nihādı haberin işitdi bi-hamdi'llāh bāri yāri kıldı diyüb Himmet-i nām-dār'ı istiķbāl itdi ve hāne-i sa'ādet-āşıyanesine kondurub bir nice gün envā'-ı ziyāfet ve eşnāf-ı hidmetler eyledi ve ittifaķ idüb bār-gāh-ı 'Işk-ı cihān-penāh'a ve ol dergāh-ı gerdün-iştibāha müteveccih oldılar. Çün 'Işk-ı cihān-dār, Himmet'üñ muķaddiminden haber-dār oldu. Nevvāb-ı memleket ve hicāb-ı devleti karşı gönderüb Himmet-i bülend-nām'ı ikrām ü ihtirām ve i'zāz ü iltiyām ile alub sultān-ı 'Işk'üñ divān-ı felek-eyvānına getürdiler. 'Işk-ı 'ālī-cenāb dañi Himmet-i kām-yāb'a serāyınūñ bābuna dek karşı gelür. Maħabbet ve muşādaķa yüzinden muşāhafa vü mu'ānaķa ve iştiyāk yolından mükāleme ve munātaķa eyleyüb serīrinūñ üstine alur. Himmet bir Süleymānī dīvān ve bir şeddādī eyvān görür ki Behrām-ı keyvān ve Sām ü Nerīmān bābında bir kemter-i pās-bān ve bābında bir kemīne-i der-bān ve pā-yı serīr-i 'arş-ı nazırde zerrīn kürsiler üstinde müşteri-tedbīr vezīrler ve hurşid-zāmīr emīrler ve 'Utarid-fiṭnat debīrler ve kamer-tal'at müşīrler şaf şaf otururlar (94 b) ve sultān-ı 'Işk'üñ kafasında kat kāt perī-tal'at ve felek-zīnet Hübān-ı hıṭā'ī ve Türkmān-ı yağmāyī gibi ellerin kabza-i tiğ u hañçere urub tururlar ve yir yir mübārizler ve dilīrler pīl-i demān ve şir-i jiyān gibi nicelerin şevr-i zemīne urub şütürān-ı ser-mest gibi çök urmuşlar ve kol kol hāc-bān-ı hōş-neng ü ser-hengān-ı neheng-i āheng ellerinde Mūsā-vār zerrīn ser-āsāları tutub turmuşlar.

Beyt

Şanasın şahn-ı maşşerdür ve dīvān
Ki görse unudur dīvān-ı Süleymān

Neşr- Ve'l-hāşıl Himmet-i yegāne bir tertīb ve tezyīn-i şāhāne ve bir rezm ve āyīn-i pādīşāhāne gördi ki ta'bir ü beyāna gelmez. Pes pādīşāh-ı 'Işķ'a du'ā vü taḥsīn ve medḥ ü āferīn idüb münāsebet-i kelām ve muḥāfazat-i maḳām ile sözi 'Aql-ı dil-figār ve Dil-i giriftār'a iletür. Himmet ider: Ey şāh-ı⁴⁹⁶ 'ālī-nejād ve ey pādīşāh-ı ḥurrem-zād ki en'ām-ı 'āmuñ zemīn ü zamāna şāmil ve iḥsān-ı tāmuñ ins ü cāna vāsıldur. Ben kemīne-i dīrīnenüñ sem'ı cem'ine şöyle dokunmuşdur ki Ḥudā-vendgār-ı a'zam ve şehir-yār-ı mükerrem atañ hazret-i⁴⁹⁷ Rūḥ-ı mu'ażzam ki ru'b-ı meskūna ḥükümet ve şakāleyne saltanat iderdi. Murād idindi kim eḳālim-i seb'anuñ ve birr ü baḥruñ⁴⁹⁸ ğarāyibin temāşā ide. Çün kim deryā-yı muḥīṭa girdi. Bir cezīre-i ḥurrem-nihāda irdi ki fezāsı dil-güşā, hevāsı cān-efzā, miyāhı selsebīl, giyāhı zencebīl, aḥcārı yāḳūt, eşcārı pür-ḳūt, türābı kāfür, sevādı pür-nūr nokṭa gibi dā'ire-i baḥr-ı bī-ḳarāra medār-ı ḳuṭb şıfat-ı felek-devvār içinde ber-ḳarār ṭal'atı şahn-ı ās-mandan güşāde şan bir fülk-i felek-mişāldür ki rüy-ı deryāda nihāde cemāl-i baḥrda⁴⁹⁹ hāle beñzer semen-zār içre düşmiş sāye-i ferruḥ-fāle beñzer. Faşş-ı firūze gibi ḥātim-i deryāda merküz genc-i Ḥusrevāne gibi ṭılsım-ı simyā ile meknüz nām-ı pür-iḥtirāmı *cezīretü'l-'uşşāḳ lem-yūḥlaḳ mişlühā fi'l-āfāḳ*. Meger kim ol cāy-gāh-ı bihişt-iştibāh mālīkū'l-baḥruñ duḫteri çün aḫteri sırr-ı Bānū-yı perī-zād'a taḫt-gāh imiş. Pes Sırr-ı bānū-yı perī-zād, Rūḥ-ı 'ālī-nejād'uñ ol maḳāmı ḥurrem-nihāde ḳudūmını ḥaberin istima' idecek kendünün etrāb ü aḫbāb ve nevvāb ü ḥuccāb ile istiḳbāl eyledi ve serāy-ı ḥāşına ḳondurub nice eyyām ol maḳāmda Rūḥ-ı ḥamāme envā'-ı ziyāfetler ve eşnāf- ri'āyetlerle ḥidmet ü ikrām gösterdi. Sultān-ı Rūḥ'a daḫi Sırr-ı bānū'nuñ cümle'i āvānı⁵⁰⁰ pesendide ve cemi' eṭvār ḥamīde geldi. Gördi ki bir dil-ārām-ı gül-endāmdur ki luṭf-ı güftārı şehd ü şekerden aḫlā ve bir ḥūr-ı nūr⁵⁰¹ (95 b) ser-riştedür ki ḥüsni ruḫsārı mihr ü ḳamerden esnā.

Nazm

Ruḫıdur pertev-i nūr-ı İlähī
Ki idrāḳ eylemez gözler kemāhī
Sa'ādet şubḫıdur mışbāḫ-ı Ḥaḳdur
Leṭāfet bāğıdur gülden ṭabaḳdur
Söze gelse yağar şükker dilinden
Güneş şermendedür ḥüsni gülinden
Gören ger beglerin şaf şaf berāber
Şanur olmuş muḳābil iki leşker

⁴⁹⁶ şāh-ı : pādīşāh-ı İÜ.

⁴⁹⁷ hazret-i - Sü.2

⁴⁹⁸ birr ü baḥruñ : baḥr ü birrūñ Sü.2, İÜ.

⁴⁹⁹ müşğīn + İÜ.

⁵⁰⁰ āvānı : ādābı Sü.2, Bu., İÜ.

⁵⁰¹ ḥūr-ı nūr : nūr-ı ḥūr İÜ.

‘Älem kıaddi ki ŐimŐad-ı iremdür
 Hümä-zıll Hızr-ı dil naıhl ğurremdür
 Cihân içinde ya cân Şüretidür
 Ya cân içinde İmân Şüretidür
 İki kıollar iki deste semendür
 Nihâl-i ğül ya Şâh-ı nesterendür
 Dıraıht-ı tâzedür kim yaza irmiş
 Ucında on kıalem-vâr tâze irmiş
 Kıalemler ucları rengin kıçekler
 Zihi Şun’-ı Ğudâ Allâhü ekber

Neşr- El-kışŞa: Rûı-ı kâm-rân’uñ ol sevr-kad nigârüñ cemâl-i cemîl meclis-i
 ârâsına ve ğüsn-i tal’at-i dil-ğuşasına tamâm meyl ü muğabbeti olub nice müddet
 anunla rûhânî ‘ays ü ‘işret eyledi ve sen bizimsin diyu her nefes luıf u mülâyemet
 ve ‘arz-ı muğabbet ğösterdi. Lâ-cerem ol germiyyet-i nefesden hemân dem naıhl-i
 Meryem gibi rağm-ı Sırr-ı bânü’da yâr⁵⁰² ve *nüfıha fıhi rûıü’l-emîn* sırrı âŐikâr
 oldu. Çün kim Rûı-ı a’zam ol diyârdan ğöçüb säye-i ğimâyetini bir vilâyeti daıı
 Şaldı. Eyyâm-ı rûzgârı ve Şeref-i çarıı-ı devvârı (96 a) çün ‘İsi-yi mücerred aıı-ı
 mü’eyyed vüçüda ğeldi. Çün kim ‘Aıı-ı Őâğib-baıht mürür-i eyyâm ve Şühür-ı
 a’vâm ile sezâ-yı tâc ü taıht oldu. Rûy-ı deryâdan bir nice yüz mişâl-i cibâl meŐhün
bi’r-ricâl ve’l-abtâl sefâyin-i neheng-i âheng ve ceng-i ğarceng-i cengle⁵⁰³ ki her biri
 cereyânda fülk-i felegi deng eyler ve ejder gibi sîneleri üzre yürürler ve ebr-i siyâh
 gibi rûy-ı deryâyı bürürler. Mürğ-i tîz-reftâr gibi hevâ yüzinde kıanat açub uçarlar
 ve båd-ı sebük-bâr gibi bir dem içinde iklımleri ğeçerler. Şîr-i jiyân gibi zencîr-i
 ğây-ı bed-Şiken fîl-i demân gibi merdüñ-ğâr ve zür-mend-i merd-efgen.⁵⁰⁴

Meşnevi

Egerçi her biri Şüretde yâdur
 Velî ma’nide bir tîr-i kıazâdur
 ‘Aceb ya kim dilinde tîr-i kıâyim
 Atıur tîr gibi kendü dâyim
 Ya naıŐ-ı Şüret-i nün ve’l-kalemdür
 Kı andan levğ-i deryâ pür raıamdur
 TaŐından her biri sevdâ-yı meşreb
 İçi Őafir ile tölmiş leb-â-leb
 Neşr- Ve’l-ğâşıl Şol kıadırgalar ğüñâlarıyla ki

Meşnevi

İrmiş yere dümenleri ğüñâ desenleri⁵⁰⁵
 Rûy-ı zemîni tuta çözülse desenleri

⁵⁰² yâr : bâr Sü.2, İÜ.

⁵⁰³ ğarceng ğarceng-i cöng : cöng-i ğarceng-i cöng Sü.2, Bu., İÜ.

⁵⁰⁴ zür-mend-i merd-efgen : zür-efgen Sü.2

⁵⁰⁵ desenleri : serenleri Sü.2, Bu., İÜ.

Neşr- diyâr-ı mağrib-zemine nüzül itdi ki büldân-ı küfr ü dâlâl ve zulm ü vebâl ile tölmiş idi. Ne anda İslâm'dan bir ri'âyet ve ne Qur'an'dan (96 b) bir âyet irmiş idi. Leşker-i zafer-i rehber ve encüm-peyker ile yürüyüb çar-sü-yı kûy-ı hâke ve dervâze-i fülkü'l-eflâke velvele ve zelzele bıraktı. Vüzerâ-yı Asâf-rây ve ümerâ-yı şaf-ârâya bölük bölük leşkerler koşub ol diyârı ednî rûzgârda tîğ-ı âteş nazarla "ve enzelne'l-hadîde fîhi be'sün şedîdün"⁵⁰⁶ muktezâsınca ve tîr-şihâb mesîrle "fe'etbe'ahû şihâbun sâkıb"⁵⁰⁷ fehvâsınca fetih idüb âvâz-ı tekbirle çarh-ı⁵⁰⁸ eşîri pürsadâ itdiler. Me'âbid-i eşnâmı mesâcid-i İslâm kıldılar. Ol târihden beru 'Aql-ı kerîm hândân-ı kadîme mürrü'l-eyyâm ve'l-leyâlî⁵⁰⁹ hâkim ü vâlî idi. Vaqtâ kim Himmet-i nâm-ver bu kışşayı tamâm itdi. Mihr-i dil-âver pây-taht-ı 'Işk'a baş urub itdi: Ey pâdişâh-ı 'âlî-makâm. Himmet-i bülend-nâm'uñ her makâli muşaddak ve her nakli muhaqqakdur. Zîrâ ol meclis-i bihişt-nazîrde ben kemîne-i haķîr sultân-ı Rûh ile ol burhân-ı fütûh ile böyle idüm ve ol bezme şarâb-dâr ü sâķî-yi şîrin-kâr ve nedîm-i nükte-güzâr ve harîf-i bâde-güsâr ben bende idüm. Henüz ol neşve-i bezm ü dem ve işve'i 'işret-nağmedür ki nihâdımdan cüş ve derûnımdan hürüş ider. Çün kim şehr-yâr-ı 'Işk bu kelamı hoş 'unvânı ısfâ itdi ve bu peyâm-ı dil-keş beyânı işitdi. (97 a) Yaķın bildi ki 'Aql-i tâc-ver kendünüñ öz birâderi imiş ve ikisi daķı bu burcuñ aķteri ve bu dercün gevheri imiş. Lâ-cerem şehr-yâr-ı 'Aql'a bu deñlü ezâ itdüğinden peşimân ve şehzâde-i Dil'e ol kadar cefâ olduğundan perişân⁵¹⁰ oldu. Hemân fermân-ı kazâ-yı ceryân aña muķarrer oldu ki Mihr-i şaf-der varub diyâr-ı Çin'den 'Aql-ı nâm-ver'i getüre. Tâ kim 'özü-i mâ-mezâ olmağıçün mesned-i vezârete otura ve Himmet-i nâm-dâr daķı hişâr-ı seg-sâra 'azm idüb Dil-i giriftâr'ı ol kayd-ı girândan ve habs-i zindândan hâlâş idüb Raķîb-i kelb-i nâ-bekârı anuñ yerinde selâsil ü ağlâl ve cebâyil ü enkâl ile bend idüb koyub gide.

ÂVERDEN-İ MİHR-İ NÂM-DÂR 'AQL-I TÂC-DÂR-RÂ BİŞ 'IŞK-I ŞEHR-YÂR VE NİŞESTEN-İ 'AQL BE-MESNED-İ VEZÂRET VE HAREMİ MEMLEKET

Meşnevî

Gel beru ey Himmet-i 'âlî-nihâd
Kim senüñ yanında hâşıl her murâd
Bir yüce pervâzelü şâh-bâzsın
Şayd içün 'anķâlara dem-sâzsın
Hem hümâ gibi mübârek sâyesin
Çarh-ı tâvûs ile hem-payesin

⁵⁰⁶ Keza kendisinde çok büyük bir sertlik bulunan demiri yarattık. Hadîd/25

⁵⁰⁷ ... onu da delici bir alev takib eder. Saffât/10

⁵⁰⁸ çarh-ı - İÜ.

⁵⁰⁹ mürrü'l-eyyâm ve'l-leyâlî : mürrü'l-leyâlî ve'l-eyyâm Sü.2

⁵¹⁰ ve şehzâde-i Dil'e ol kadar cefâ olduğundan perişân - Sü.2

'Arş u kürsî şayd-gāhuñdur senüñ
Mülk-i ğaybî şāh-rāuñdur senüñ
Niyyetüñ a'lādudur 'azmüñ şerif
Fikretüñ aqşādudur ħarfüñ laṭif
Her neye şunsañ irür ħadrüñ eli (97 b)
Ĥallider her müşkili luṭfuñ dili
Senden olmazsa eger luṭf u meded
'Aql u Dil olur giriftār ebed
Ol muḳayyed bir dem ey muṭlaḳ 'inān
Ĥabs-ı ğamdan 'Aql u Dil çıḳsun hemān

Neşr- Vaḳtā kim 'Işḳ-ı sātı'u'l-burhān'dan Himmet-i 'ale'ş-şān'a ve Mihr-i sa'ādet-nişān'a bu resme işaret ü beşaret irdi. Hemīn sa'āt Mihr-i dil-āver *innā āyetüke bihî ḳable inyerteddü ileyke ṭarafüke* diyüb 'Aql-ı nam-ver'i diyār-ı Çin'den ṭarfetü'l-'ayn içinde sultān-ı 'Işḳ'üñ ħuzürna getürdi. Çün kim sultān-ı 'Işḳ, 'Aql-ı tād-dār yanında gördi *hāzā min-fazli rabbī* diyüb buyurdi. Pes 'Aql-ı tād-dār'a ikrām-ı bî-ḳad ve ihtirām-ı bî-'ad idüb mesned-i vezāreti ve muḳāseret-i memlekti añā teslīm eyledi. Çün kim 'Aql-ı nām-ver'üñ kisvet-i baḫtı ṭrāz-ı vezāretle mu'allim ve menşür-ı devletine ṭuġrā-yı aşfiyetle raḳam oldı. Umür-ı dünyā vü dīn tāze nizām ü asās, resm ü āyın, cedid ḳıyām buldı. 'Aql-ı nām-ver daḫi ḳoş ḳānün-ı 'Işḳ'ı mülk-i bedende tā aqsā-yı Çin ü Ḥoten'de icrā eyleyüb aşḫāb-ı 'ilm ü ḳikeme ki esās ḳavā'id-i dīn ve sebep-i nizām-ı mülk yaḳındur himmetler ve 'izzetler eyledi.

Ferd

Nedür 'ilm ü ḳikmet dil ü cāna nür
Serā-yı ser-ā-perde-i sūr ü sürür (98 a)

Neşr- Var bāb-ı tiġ u ḳaleme ki güşāyende-i 'uḳde-i fetḫ ü nuşret ve nigārende-i çehre-i emen ü emniyyetdür 'aṭıyyeler ve ri'āyetler ḳıldı⁵¹¹

Ferd

Baḳub āyine-i esrāda didi ehl-i ḳikem
Memleket çehresinüñ ziveridür tiġ u ḳalem
ve sāyir aḳvām-ı mülk ü millet ve re'āyā-yı memlekete ki daḫl-i ḳazāne-i saltānat
ve nüzül-i sefīne-i refāhiyyetdür ḫimāyetler ve miḫāveretler gösterdi.

Ferd

Böyle ḫall eyledi bu nükte-i erbāb-ı 'uḳūd
Zer'dür 'ayn zer vü kesbdürür sebk-i nuḳūd

Neşr- Her güşede ki bir ehl-i hüner işitdi ilerü çeküb refi'ü'l-ḳadr itdi ve her küçede ki bir şāḫib-i gevher fehm itdi raġbet gösterüb ehl-i şadr eyledi ve her

⁵¹¹ ḳıldı : itdi Sü.2

yerde bir menba'-i fesād bildi meyl itmeyüb siyâset kıldı ve her kânde ki bir mecma'-i 'inād tıydu te'ħîr itmeyüb def'ine mibâşeret gösterdi.

Ferd

Ezelden budur ittifağ ey hümâm

Riyâset siyâsetsiz olmaz tamâm

Neşr- Ve'l-ħâşıl cümle vazî' ü şerîf kavî vü za'îf âsûde ve müreffehü'l-ħâl ve âremide ve fâriğü'l-bâl oldılar. Diyâr-ı şehr-i sūr sūrûrla tıldı ve çehre-i dehr gül gibi güldi. Mîzâc-ı 'âlem i'tidâl buldı ve cinn ü nebî-yi Âdem hoş ħâl oldu.

FERİSTÂDEN-İ 'IŞK MİHRİ-RÂ BE-ŞEHR-İ DİDÂR VE HİMMET-RÂ BE-CÂNİB-İ SEG-SÂR BE-ĖALÂŞ-I DİL-İ GİRİFTÂR (98 b)

Vaktâ kim cemâl-i 'âlem-ârâyı 'Aql-ı şâhib-rây ile mesned-i vezâret mükerrerem ve çehre-i memleket ħurrem oldu. Sultân-ı 'Işğ'dan emr-i vâcibü'l-ittibâ' ve ħükmi- cihân me'tâ' böyle şâdir oldu ki Mihr-i peyk-reftâr hemîn dem şabâ-vâr şehr-i didâra gide ve Ėüsn'ün beglerin sūr-i 'işret ve sūrûr-ı beşâret için cem' ide. Himmet-i nâm-dâr daħi te'ħîr itmeyüb diyâr-ı seg-sâra 'azm kıla ve Dil-i giriftâr'ı ħalâş idüb şehr-i didâra gele. Tâ kim yine fermân-ı şâhî nice vârid ola ve işâret-i pâdişâhî ne resme 'âyd olursa añunla 'amel ve 'ağd-i ħâl oluna. Pes imtisâlen li'l-emri's-sultânî ve inkîyâden li'l-ħükmi'l-ħâkânî mihr-i müşteri' tal'at bir ednî müddetde şehr-i didâra irüb bir gül-zâr-ı bihişt-âşâr kenârında ħayme-i zer-nigâr urub kındı ve duħter çün aħteri Vefâ-bânü-yı meh-peyker'e ħaber gönderdi. Çün Vefâ-bânü atasınıñ kudûmın istima' itdi şafâsından yerinden turub sema' itdi. Gelüb pederinün cemâl-i münevver ve rûħ çün bedr-i enverin gördi. 'Işğ-ı 'âlî-mağâm ve Dil-i zâr ü müstehâm'dan ħaber şordı. Mihr-i ħüceste-fâl, Ėüsn-i perî-cemâl'e beşâret-i 'izz ü iqbâl için geldügin i'lâm eyledi (99 a) ve ħasb-i ħâl her ne vâkı' oldu ise naķır ü kıtmîr bir bir tamâm söyledi.

Meşnevî

Didi şimden geru yüz tıtdı iqbâl

Müyesser oldu maķşûd ögdi aħvâl

Yine 'izz ü şeref kındîli yandı

Yine bezm-i şafâ şem'i uyandı

Neşr- Çün kim Vefâ-bânü bu meserret-efzâ ħaber-i dil-güşayı işitdi. Hemân sa'ât sūrûr-ı beşâretle Ėüsn-i perî-rû'dan yaña 'azm itdi. Gelüb ol ħonce-lebi nergis gibi şeker-ħâbda⁵¹² belki firâķ-ı yârdan beyhüde olub gül gibi âteş ü tâbda buldı. Pes Vefâ-bânü devlet gibi ol nigârînün bâlîni üzre gelüb ve luţf ile gül gibi elin eline aldı.

⁵¹² şeker-ħâbda : seħer-i şeker-ħâbda Sü.2, Bu., İÜ.

Meşnevi

Didi ey mihr-i 'âlem şubhdur toğ
Cihānuñ gül yüzüñsüz revnâkı yoğ
Uyan ey şem'-i cem'-i baht-ı devlet
Cihān gülsün irişsün cāna selvet
Niķābuñ lāle-i sîr-âbdan aç
Humār ālüde çeşmüñ hâbdan aç
Girîbânındurur çün maţla'-i nūr
Cihānı nūra ğark it ey güneş tūr
Gerekdür hazretüñden müjde kânı
Ki devlet oldı bahtuñ hem-'mānı
Ber-âmed ey cemalet 'âlem-ârāy
Gül-i bahlet zehhâr u hâret ez-pāy

Neşr- Çün Hüsni perî-rû, Vafâ-bânü'dan bu hikâyet-i pür-beşâreti fer' ü aşılıyla ve cümle tafşili ile bildi. (99 b) Vafâ-bânü'ya çok 'aşıyyeler idüb bî-hadd ü addeler kıldı ve sürûruñdan ruhu gül gibi handân ve cemali güneş gib tabân oldı. Hemân dem çeşm-i ümîdi rāh-ı vişâl-i yâre ve güş-i tevakkufi haber-i kadem-i dîl-dâra tutub turdı.

SIFAT-I HİRMÂN-I DİL-İ HAYRÂN DER-KAL'A-İ HİCRÂN Ü ZÂRİ GERDEN VE BÂ-ÇEŞM-İ GİRYÂN VE BER-ÂVERDEN-İ DEST-İ MÜNÂCÂT BE-HAZRET-İ KÂZİYÜ'L-HÂCÂT

Biz güldük bu cânibde Dil-i ber-hâl tamâm yek sâl ve zâr u müstehâm kal'a-i hicrân ve zindân-ı hirmânda kaldı. Bir yaña hicr-i habîb ve bir yaña kahr-ı raķîb. Taht u baht-ı şâhîden dür ve bezm ü rezm-i pâdişâhîden mehcür.

Meşnevi⁵¹³

Ğam diyârımı ya derd yârımı diyelüm
Füsün ğayr ü dem rûzgârımı diyelüm
Habîb cevrimimi ya raķîb miñnetini
Firâķ gencimi ya zehr-i mârımı diyelüm

Neşr- Eşk ü âhından ğayrı hem-demi ve Nazar u Hayâl'den artuķ maħremi yoĝidi. Gâh aña hâl-i râzından yanub şem'-vâr aĝlardı ve gâh buña derd-i yârından söyleyüb hâtırın eylerdi. Âhirü'l-emr şeb-i

Beyt

Ne şeb rûz-i hicrân tünd ü tîre
Ne zulmet çeşm-i aħter keşti hîre
Derûn ez-şubh-ı şâdıķ yek nişānî
Nemî hâned demî çün bed-kemâhî

(100 a) hicr-i yâr cânna kâr ve dilini bî-ķarâr ve raht-ı sabrını târ-mâr itdi.

⁵¹³ Meşnevi : Şi'r Sü.2 : Nazm Bu., İÜ.

Meşnevî

Yâ İlâhî sensin ol Yezdân-ı pāk
Kim cihân mihr ü güle oldu tâb-nāk
Emrüne bir taşmı var mûm olmadı
Yüz uran kapuña mahrûm olmadı
Cümle 'âlem fer'dür zātuñdur aşl
Senden olur cân u dil beyninde vaşl
Hicr ü tenhâyı vü ğurbet yâ aḫad
Bî-meded ḳaldum baña senden meded
Yaḳdı yandurdı beni sevdâ-yı ğam
Bu şeb-i hicrâna yoḳmı şubḫudem
Pertev-i Ḥüsni dil-efrüzunuñ ḫaḳḳı
Şu'le-i rû-yı cihân-süzüñ ḫaḳḳı
Ṭal'at-ı ḫüsniyle çeşmim rüşen it
Mihr-i ruḫsâr ile cânım gülşen it
Şol ricâ ḫaḳḳı ki ḫâşıl eyledüñ
Âdem'i Havvâ'ya vâşıl eyledüñ
Ḳılma ol ḫür-ı biḫiştiden beni
Bir nefes dur ey germ ıssı ğanı
'İsmetüñ ḫaḳḳı idüb her dem nigâḫ
Yüsuf'ı zindândan itdi Mısra şâḫ
Ḳurtarub bu çâḫ-ı ğamdan cânımı
Baña göster ṭal'at-i sultânımı
Aḫmed'e gösterdigüñ ṭal'at ḫaḳḳı
Ol şafâ-yı vuşlat ü vaḫdet ḫaḳḳı
Vaşl-ı yârimle beni mesrûr ḳıl
Ṭal'atimden dîdemi pür-nür ḳıl (100 b)

RESİDEN-İ HİMMET BE-ḲAL'A-İ HİCRÂN VE REHÂNİDEN⁵¹⁴
DİL-RÂ EZ-ḲAYD-I ZİNDÂN VE GİRİFTEN-İ RAḲİB-İ KÂFİR VÜ
SUḤTEN-İ ĞAYR-I ŞAḤİR

El-ḳışşa: Dil-i müstehâm henüz bu tazarru' u niyâzı tamâm itmemişdi ki ṭaraf-ı meşriḳdan şubḫ-ı sa'âdet-i ṭali' ve envâr-ı beşâret-i lâmi' olmağa başladı.

Meşnevî

Ḳılub şeb mürdeler ṭümârını tayy
Mü'ezzinden irişdi bang Yâ Ḥayy
Götürdi şâḫ-ı ḫâver ḫâbdan ser
Yudı 'âlem yüzün nür ile yek-ser

⁵¹⁴ VÜ REHÂNİDEN - İÜ.

zag u zagan gibi cem iyyucinin seng-i (101 a) lehâjına tağtınar. Kimin ser-pençe-i şîr-i cihāngîr ecele düşürüb zühresin çāk ve kimin maḥleb-i ‘uḳab-ı cān-şikārmerge kapdurub helāk eylediler ve tüfek ü zenberekler hevādan tegerg sa‘iḳa-bār gibi semādan ol ḥisār içinde olan ḳavm-i bed-girdāruñ üzerine yaḡub vucūd-ı şāḥ-sārlarını bî-berg ü bār itdiler ve ḡubār-ı meşār-ı kār-zāruñ ve gerd-i şehāb-ı nebr ü bîkārūñ şehāb-ı fitne-bārından yaḡan tîr-i bārān ol dîvlerūñ ḳanıyla sūḳ-ı şehri-hicrānı cüy-bār eyledi.

Beyt

Ḥūndan yollar oldı⁵¹⁷ nehr-i revān

Baḥr gibi götürdi küreyi ḳān

Neşr- Pes Himmet-i Behrām-rezm ve keyvān-‘azm daḡi bir ḡang-i ceng zafer-i süvār olub ḡürūh-ı enbūḡ leşker-i felek şükūh ile kūh gibi yerinden ḳopub ḳal‘a üzerine yürüdi ve mevākib-i kevākib şümāruñ pāy-ı ḡāk nişārından ḳalkān ḡubār çehre-i mihr ü mehi ebr-i siyāh gibi bürüdi. Hemān dem ol felekü’l-burūc ile rû-be-rû olan burc u bārūyı ḳarāre-i ḡāke berāber idüb yıḳdılar ve fevc fevc ol leşker-i deryā-mevc ḥisāruñ gediklerin seyl-vār ḳoyulub nār-ı tîḡ-ı ḡün-bār ile ol şehruñ sūḳ u bāzārını ve dār ü diyārını ser-tā-ser yaḳtılar.

Beyt

Hemişe odlara yansun diyār-ı düşmenūñ (101 b)

Müdām ḳara yer olsun ḥisārı düşmenūñ

Neşr- Ve ‘asker-i Raḳīb’den her ḡürūh-ı girizāna ki irdiler tîḡ u tîr ile soḳaḳlar içinde segden beter ḳırdılar. Raḳīb-dîv-i bed-fi‘āl daḡi bu ḡālden āşüfte-ḡāl olub seg-i dîvāne gibi segirdüb her yaña üftān ü ḡizān-ı girizān iken üzerine tās u ‘aḡaç üşürdiler. Āḡirü’l-emr ol dîv-i⁵¹⁸ maḡrūḡı muḡkem mecrūh idüb düşürdiler.

⁵¹⁵ Güneş ḡalliyle yazdı dehre menşür

Ḳumārīden irüb āvāze-i ‘avd - Sü.2

⁵¹⁶ ve velvele - Sü.2

⁵¹⁷ yollar oldı : oldı yollar İÜ.

⁵¹⁸ dîv-i - Sü.2

Ellerin bend ve boynun kemend⁵¹⁹ idüb keşân-ber-keşân Himmet-i kām-rân huzūrına getürdiler.

Beyt

Eylemez ıssı döküb sögmek rakibi ey habib

Ol iti işlahise ger bunca ihsāndan ğaraż

Neşr- Hemîn Himmet-i nām-dār, Raķib-i nā-bekār'ı güycek itdi: Ey Dīv-i la'īn ve ey hāyin-i bī-dīn. Dil-i güzīn ve ol ğonce-i nāzenīn ve dürr-i semīn ve nāfe-i habībini ne kıldun didi. Raķib itdi: Ey şah-ı bülend-paye ve pādīşāh-ı şerīf-sāye her ne deñlü hür u fūrümāye isem ben haķır ü haķ-pāyi dābet-i kaħr ve şerbet-i zehrile helāk eyleme. Egerçi kim şehzāde-i Dil'e ve ol zübde-i āb ü kile bend ü zindān itdim. Ammā ne gezend ve ne ziyān itdim ve her ne emr ki mübāşeret kıldım. İşāret-i sultān-ı 'Işķ ile ve delālet-i pādīşāh-ı Dımışķ'la kıldım. Gayret-i nām-dār ki vezīr-i (102 a) 'Işķ-ı cihān-dār'dur her zamān bilürsin ki ne vech ile merd-kār ve nice hizber-i kār-zār ve bebr-i bī-kārdur. Her zamān ben efgendesine şehir-i dīdāruñ muhāreseti bābında hüccetler ķurdı ve her an ben bendesine bāğ-ı ruhsāruñ muhāfazatı emrinde istimāletler iderdi.

Beyt

Her nefes vācibdür envā'-ı 'uķūbet cānına

Bende baş indirmese mevlāsınun fermānına

Neşr- Himmet itdi: Ey cāhil-i dün ve ey aħmāķ-ı ser-nigün ihtizāz yārdan degül āğyārdan idi ve perhīz gülden degül hārdan idi. Rāhuñ ğalaķ ve rāyuñ saķaķ, kārūñ saķim ve fikrūñ 'aķim imiş. El-ķışşa: Himmet-i cihān-ġir bir nice dilirle Raķib esiri at öğünce hūr u haķir sürüyüb ol çāh-ı belā vü āzāde ya'ni haķs-ġāh-ı Dil-i ğiriftār'a gelürler ve Dil-i bī-ġünāh'ı bir çāh-ı tebāhda ki mevīn-i 'aķārib ü sūs-mār ve pāyinde bir mār-ı ğirdār zencirle ve başında belā zünbūrlarından hezārān ğam u teşvirle bulurlar. Himmet-i hüceste-fāl fi'l-hāl Dil-i ferhunde-hışāl'ūñ selāsil ü āġlālin olub Raķib-i bed-fi'āl'i ol çāh-ı helāk ve teng-nāy-ı hevl-nāķden muħkem kayd ü bend ider ve Dil-i cevān-baħt'a 'özr-i taķşir hīdmet ü tesellī ve ri'āyet yüzinden bu midħat ü maħmideti oķur. (102 b)

Ġazel

Haķr ü icāmuñ semen pīr-i āheng gül yaraşur
Düşmenūñ kån āġlasun sen luķ ile gül yaraşur
Zerrece ğam ğerdi ķonmasun deyu dāmānına
Hūriler yolında çārub itse kākül yaraşur
Bāğ-ı devlet ğoncası sen hātırūñ tutgil küşād
Kullarūñ bülbül gibi itsün ķo ğulġul yaraşur
Salţanat bāġında bitmiş bir nihāl-i tāzesin
Hūrrem olub aç camālūñ kim tecemmül yaraşur

⁵¹⁹ kemend : ber-kemend İÜ.

‘İzzet ü haşmet serâyı şahınıuñ fāvūsısın⁵²⁰
Boynña kumrı gibi şâha kaçan gıl yaraşur
Bu ne âbâ vü çehâr ümmüñ çü bir ferzendisin
‘İşretüñ devrânına her-dem teselsül yaraşur
Lâmi‘î şâm u seher vird-i du‘â-yı şâhîde
Gülşen-i bezmüñde bir şürîde bülbül yaraşur.

Neşr- Ve'l-hâşıl⁵²¹ şehr-yârı Dil daği Himmet-i ser-efrâz'dan bu fütüvvet ü mürüvveti ve bu ma‘zeret ü midhatı görüb bî-hadd-i minnetler ve bî-kıyâs-ı hizmetler gösterür. Pes andan hâtır-ı şadân ve çehre-i handân ile (103 a)

Beyt⁵²²

Çahdan çün ki Dil halâş oldu
Gül gibi goncadan çıküb geldi

sürüb serâ-yı Raķib'e geldiler. Bâr u bi-nigâhını nehb ü gâret ve dâr u har-gâhına envâ'-ı haşaret idüb Gayr-ı cādü-yı bir güşe-i mezelletde ve bir virâne-i nedâmetde bulurlar. Şaçından yüzi üzre mâr gibi hâr ü zâr sürüyüb Dil-i kâm-kâr'uñ hâk-pây-ı sa‘âdet-nişârına ‘arz iderler. Pes ol zışt-rü-yı bed-girdâr ve menba‘-i fitne vü şerâr ve dil-âzar cemâl-i şehr-yârı göricek. İstıgfâr u igtizâra başlayub cürm ü ‘işyanına i‘tirâf ve ‘afv-i sulţânî ve merhamet-i hâkânîden i‘tirâf gösterür. Çün ol sâhir-i bî-dînüñ ve kâfir-i pür-kînüñ îmân-ı be‘is gibi vaqt-i ye‘isde olan tevbesi maķbûl olmadı ve inâbesi huşûle vuşûl bulmadı. Gayret-i Dil-i firûzân olub Nazâr-ı dîde-bân'a ki bu gamdan muhteriku'l-fevâd idi. Emr eyledi ki bir ‘azîm âteş îķâd eyledi. Pes ol menba‘-i şür ü fesâd ve mecma‘-i şerr ü ‘inâd ma‘den-i küfrü'l-hâdî halâyıķa karşı süzân idüb ‘âlemîne iştihâd itdi.

REFTEN-İ DİL-İ KÂM-KÂR BÂ-HİMMET-İ SERDÂR BE-CÂNİB-İ
ŞEHR-İ DİDÂR VE İSTİĞBÂL-NÜMÜDEN-İ HÜSN-İ PERİ-RUĞSÂR

Vaktâ kim katl-i Raķib emri itmâm buldı. Pes vaşl-ı habîb kârına ikdâm oldu. (103 b) Hemîn sâ‘at karîn-i devlet birle Dil ü Himmet bir nice yüz merd-i râh ve çetr-i bi-nigâh ile maķmil bağlayub süreyyâ-vâr menzil-i münzel mihr ü meh gibi ‘azm-i diyâr-ı yâr ve teveccüh-i şehr-i dîdâr itdiler.

Beyt

Ne hoşdur rûzgâr olub muvâfıķ
İde ‘azm-i diyâra yâr-ı ‘âşık

Neşr- Çün diyâr-ı Hüsn-i perî-ruhsâr'a bir iki menzil kalurlar. Himmet-i nâm-dâr emr eyler. Nesîm-i hoş-reftârı bulurlar. Şehr-yâr-ı Dil'ün kudümına beşîr idüb

⁵²⁰ Hurrem olub aç cemâlün kim tecemmül yaraşur

‘İzzet ü haşmet serâyı şahınıuñ fāvūsısın - Bu.

⁵²¹ Ve'l-hâşıl - Süü.2, Bu.

⁵²² Beyt : Nazm Bu., İÜ. : Ferd Sü.2

irsâl iderler ve kendüleri dağı bağt-ı meymün ve şalı'-i hümâyün ile âheste âheste ardınca giderler. Pes ednî rüzgârda nesîm-i peyk-reftâr bir sihr şehr-i dîdâra irüb Hüs'n'ün hem-demleri ile ve mağremleri ile buluşub Himmet'le Dil-i pür-şevk'ün kıdümü haberin virür. Hemân dem nesîm-i hurremi alurlar. Hüs'n'ün bâr-gâhına ve hâlvat-gâhına gelürler. Çün ki nesîm-i dil-nevâza icâzet olub içerü girür. Hâk-pay-ı Hüs'n-i ser-efrâz'a buse virüb yüz yire urur. Şubđ-dem gibi nefes-i müşg-bârla Hüs'n-i perî-ruşâr'a du'âlar idüb ider.

Beyt

Konmasun gün yüzün âyinesine gerd-i melâl
Dökmesün âb-ı ruğı gülşenini bād-ı huzân
Ayađuñ toprağına yüz süreyü şu gibi Dil
Geldi dil-cûluğ umarsından eyâ serv-i revân

Neşr- Dil-i pür (104 a) 'izz ü nâz ki bunca sâlihâ-yı dırâz giriftâr-ı çal'a-i hicrân ve esîr-i zindân-ı ĥirmân idi. Uş süz u güdâz ve derd ü niyâz ile ve Himmet-i ser-efrâz ile ser-ĥadd-i şehr-i dîdâra ve hevâli-yi merzubüm-ı şehr-yâra irdiler didi. Çün Hüs'n-i şâhib-cemâl bu haber-i ferĥunde-fâli işitdi. Def'î beglerini cem' idüb Dil ü Himmet'e istiĥbâl itmeyi emr itdi. Hemân Mihr-i dil-âver bir raĥş-ı mihr-peykere süvâr olub pertev-i sürür ile vađt-i seĥerden Dil-i nân-ver'ün ĥidmetine girdi. Ve esb-i felek gerd-i cihân neverdinden sâye-vâr yere inüb zemîn-i ĥidmete buse viridi. Ve esb-i gül-gün, Dil-i hümâyünuñ pâyine zer-beft kem-ĥâlar ve zer-endüz ĥârâlar döşedi. Ve âf-tâb-ı 'âlem-tâb bir süku büyü irtifâ' itmişdi ki Kâmet-i şevket-nişâb dağı sehm-i sa'âdet ve ferr-i şavlet ile karşı gelüb bir mîl miĥdârı yerden ĥaddin dutaĥıldı ve onuñ ardınca Zülf-i ser-dâr bir şeb-dîz bād-ı reftâr⁵²³ süvâr olub irişdi ve ilerü gelüb pây-ı Dil-i bî-ĥarâr'a baş urdı ve te'abbüd ĥâkine çehresin sürdi. Ve'l-ĥâşıl bu üslûb ile (104 b) Hüs'n'ün sürür-ı şâf-ârâyı alay alay gelüb Dil-i rüşen-rây'a istiĥbâl ve envâ'-ı ta'zîm ü iclâl itdiler ve bu tekrîm ü tefĥimle Dil-i kerîm'i getürüb bâğ-ı vefâda âb-ı âşinâyî kenârına kondılar ve her biri maĥamlu maĥâmına varub nüzül-i ni'metler ve bölük bölük belekler gönderdiler.

ZİYÂFET-GERDEN-İ MİHR-İ DİL-ÂVER DİL-İ NÂM-VER-RÂ

Bir sihr kim bezm-i felek güşâde ve şaĥn-ı 'âlem şâf ü sâde idi. Keff-i sipihrde deff-i mihr ser-gerdân olmuşdi ve gülşen-i eflâk açılıb her dil-i ĥam-nâk gül gibi gülmişdi. Mihr-i müşterî rây-ı cihân-ârâyı dağı yerinden ŗurub ve farkına bir esfer-i zer-peyker urub Hüs'n-i kamer-çal'at'ün işâret-i pür-beşâretiyle Dil-i ĥurşîd-menzileti da'vet ve ziyâfet niyyetin eyledi. Pes ĥaşr-ı vişâlün civârında âb-ı âşinâyî kenârında bir gülzâr-ı biĥiş-âsar da ki

⁵²³ bād-ı reftâr : bād-pa-reftâr Sü.2

Beyt

Şahn-ı gül ü laleden münakkaş

Nağ'-ı çemeni sebze müferreş

buyurdu. Berâber felek-i atlas ve hem-ser-i çarh-ı muğarnas. Muṭavves zer-beft dîbâlardan ser-â-perdeler ve muḳavves zer-endüd hârâlardan gönlekler ve ḥaymeler kurdılar.

Mışra'

Ki her biri şalar ferdüse sâye

Virir encûm gir-dâr bî-hadd ü bî-şümâr. Muḳâbil 'arş-ı 'âlî zerrîn kürsiler koyub ortalarında (105 a) âf-tâb-vâr bir taht-ı zer-nigâr urdılar.

Mışra'

Ki nûrundan irişür aya mâye

Neşr- Ve dâmen dâmen semenlerden ve hâr-vâr hâr-vâr gül-i bî-hârlardan ḥarmânlar eyleyüb başî-i zemîni reşk bişâ-ı ḥuld-i berîn itdiler ve deste deste semenlerden ve boğça boğça göncelerden meclis içini maḥsûd-i hür-i 'în itdiler.

Kıt'a

Şu deñlü kürsiler konmuşdı zerrîn

Ki bezmüñ ferşi reşk-i 'arş olubdı

Şaçılmışdı şu ḥadde verd-i nesrîn

Ki vech-i arz-ı ablaḳ ferş olubdı.

Neşr- Pes Mihr-i şeref-nisâb daḥi cümle etrâb ü enşab sa'âdet-i iktisâb ve zümre-i ḥüccâb ü nüvvâb siyâdet-i intisâb ile Dil-i kâm-yâb'un öñüne düşüb ol bezm-gâh-ı bihişt-iştibâha getürdi. Dil-i kamer-ṭal'at daḥi hezârân ḳadr ü 'izzet ve 'izz ü şevket birle ol taht-ı felek-zînet ve keyvân-rif'atüñ üzerinde şadr-ı meclis olub oturdu.

Beyt

Sa'âdet evcine şan irdi nâhîd

Yâḥud geçdi şeref burcına hürşîd

Neşr- İşâret oldı hemân sâ'at perî-'âyîñ ve melek-tezyîñ sâķiler ki her biri leb-i mey-gün ve ḥande-i şeker-âmizle câna cân bağışlar ve çeşm-i mestâne ve ğamze-i ḥün-rîzle yürege işlerler.

Mışra'

Şaĝâyub sa'îd ü sâķi-yi billürîn

Yirlerinden yüz şür u şeĝab ve luṭf u edeb birle ḳalkub ayaĝ (105 b) üzre geldiler ve Dil-i cevân-baht'un pây-ı tahtına baş koyub ve du'â-yı devlet-i pâdişâhî oḳuyub ellerine zerrîn ayaĝlar aldılar.

Mışra'

Ki itdi hür u rıdvân gökde taḥşîn

Pes iki kıoldan ya'ni sâg u soldan ol âf-tâb-ı cihân-tâbı a'nâ bâde-i nâbı dūr itmeyüb ol âb âteş-i tabî'atle germiyyetler şaldı ve şürâhîler ol kıyâm iden serv-i hırâmlara boyınlar çeküb ve önlerine çöküb mübâhîler gibi sücûda geldiler.

Kıt'a

Câm-ı cân-bağş eydügin gördi şürâhî lebinüñ
Baş urub ayağıña yarıcek Allâh didi
Yüzine karşı figân itdügim ol gün işidüb
Yandurur 'âlemi bu âh seher-gâh didi

Neşr- Ve taraf taraf hoş-âvâ ve şîrîn-nevâ muṭribler ve muğannîler ellerine ber-kânün-ı şoḫbet kemânçeler ve muğannîler alub ve gül gibi defter ve berk-veş kefler çalub dem-i 'İsî ile Dâvüdî elhânlar ve şavt-i ḫazîn ile kaḫnüs-veş efğânlar⁵²⁴ kıopardılar.

Beyt

Şu demlerdür ki cânlardan alur şabr u kıarâr u hüş
Semâ' idenleri eyler kimin ḫayrân kimin pür-cüş
Ve pür-nâz ve kebk-reftâr raḫkaslar ḫulle-i engelyünî ve câme-i buḫalemünîlerle dâmen-efşân çün ṭâvüs-cinân cevânlar (106 a) gösterdiler.

Beyt

Perî peykerlerüñ her kim temâşâ itse raḫşın dir
Kevâkib çarḫa girmişdür melâyikdür ṭavâf eyler

Neşr- Ve'l-ḫâşıl bu bezm-i pür-şafânuñ ḫurüşuñdan ve bâde-i âteş-peymânuñ cüşuñdan feleklerde melekler şaflar bağlayub mihr ü mehe ve zerrîn ü simîn defler ile⁵²⁵ çarḫa girdiler.

Beyt

Ṭañ degül raḫş itse ḫürîler melekler çalsa kef
Def ṭutar bu bezmiçün meh gezdürür sâgar güneş

Neşr- Ve âteş-bâzlar şoḫbetüñ ḫarâretinden şaḫn-ı meclisde gül-efşânlar yaḫub âs-mânîler atdılar ve rüy-ı hevâyı felek-vâr şühüb-i âteş-bâzla rüz-ı rüşen içinde pür-nücüm-ı tâb-dâr itdiler

Beyt

Pür-nücüm olur şerâr-ı dūd-ı âhımdan hevâ
Hey ne âteş-bâz u gerdün-süzdur cânım benim

ve erbâb-ı 'işret ve aşḫâb-ı şoḫbet her kıoldan müller şâḫ-ı gül gibi yazuların yaḫub bülbüller gibi feryâd-ı mestâneyi küngüre-i 'ayyuḫa ve naḫş-ı terâneyi bu ṭâḫ-ı gülşen-niṭâḫa irgördiler.

Beyt

Yaralardan şâḫ-ı gül gibi kıolum pür-dâg idüb
Bil ki ey serv-i simîn zer-kemer naḫş eyledim

⁵²⁴ ve feryâdlar + Bu.

⁵²⁵ medhüş olub + Bu.

Neşr- Giderek birbirine bedihe yüzinden şūr-engiz kelimāta ve ta'na yolından dahl-āmiz nükāta başladılar.

Beyt

Kaçan yüzden götürse şermi bāde
Olur bezm içre şūr işler ziyāde

TA'NA-ZEDEN-İ DEF GÜL PÜR-ŞEĞAF-RĀ

(106 a) Vaktā kim mestān-ı medhūş ve yārān-ı bezm-i nūş içine bu resme gūlgüle düşdi. Bu eşnāda iken nā-gāh ol gavgada def-i pūr-güft ü gūyuñ nazarı gül-i hōd-rūya düşdi. Görse ki gül-i bī-şerm şarāb-ı nāz u sūrūrla germ olub hāndān-ı leb ser-meclisde oturmuş ve hevā-yı gāflet ü gurūrla açılıb hurrem dil perde-i hevāyī yüzinden götürmüş şarāb-ı nāb gibi her kec güle lev serv-i reftār dilberūñ başına çıkub āf-tāb-ı cihān-tābı zerrece 'aynine şalmaz ve dīnar-ı kām-yāb gibi her sikke-i peyker lāle-'izār sīmīn-berūñ eline varub zer-hurşid manzarı fülüs-i aħmerce i'tibāra almaz. Lā-cerem defūñ gayret tefinden dili sūzān ve endāmı berg-veş lerzān olub bir zamān āb-şifat hayret keffin yüzine urdı ve gülden yaña dönüb itdi ki: Ey gül-i hōd-rūy-ı hōd-rāy ve ey şūh-ı hāk-sār ve hevā-yı peymā. Ey dem-beste-i dār-ı belā ve'y dil-haste-i hār-ı 'anā. Bu bezm-i dil-güşada ki ferāh-fezā-yı cān u cihāndur ve bu meclis-i bihişt-ārāda ki gayret hūr-ı rıdvāndur. Ben hāndān-manzar u şirīn-güftār tūrurken saña edeb lebinı pūr-hānde idüb açılmağ düşmez ve ben sikke-peyker ve hurşid-ruhsār varken saña seħa keffini pūr-zer kılub saçılmağ yaraşmaz. (107 a)

Meşnevi

Benüm elhān ile dem-sāz-ı 'uşşāk
Benüm dem-sitānla hem-rāz-ı 'uşşāk
Benüm rakqāşı bezm-ārā-yı 'ālem
Felek āheng ü hōş-āvā-yı 'ālem
Benüm āhū-yı Çin'den yüzdüren pōst
Tenümdür müşg gibi huşg-i bī-dōst
Benüm esrār-ı edvār ile hem-püşt
Lebüm üzre anuñçün kōnar engüşt
Kadem derd ü ğam itdi gerçi çenber
Velī bu çarħa bir dem egmezem ser
Egerçi derde şeklim dāl olubdur
Naşībüm aħsenü'l-eşkāl olubdur
Gönümdür tañmı yañsa bedr-i enver⁵²⁶
Ruħumdur 'ışk odında sikke-i zer
Bu devr içre anuñçün bī-ķarārım
Ki dün gün çarħ-veş aħter medārım

⁵²⁶ tañmı yañsa : yañsa tañmı Sü.2, Bu., İÜ.

Kefümdür keffeteyin çarha hem-ser
Ki mizân-veş koyarlar ağızıma zer
Kebüter gibi zerrin tavk boyunım
Nemed-püşem veli pür-sim koyunım
Olub pür-halka güşum hayderi-vâr
Dehânum içre zerr-i Ca'feri-vâr
Ayağum báz-veş pür-zer celâcil
Beni el üzre devrân halkı hâmil
Dilümdür âşinâ-yı baħr-ı kılzüm
Odur bu sinemün ötdügi güm güm
Gülerken gül gibi bülbül-veşim zâr
Ki pehlüm içre var yüz âhenin hâr
Bu böyleyken gerü yüzdürmezem ben
Biñ oduñ bir yüzüm döndürmezem ben
Ne var olursa ben zâl-i dil-figâr
Çün itdim bunca rüyın tenleri zâr
Senün gibi degüldür dâmenim çâk
Yirüm ki hâk olaki hâr u hâşâk
(107 b) Binüb tıflân gibi çübün feresler
Hevâyilikden eylerim hevesler
Zen-i bázârı iken geçme gül bıkır
Dem-â-dem eyle hûni dâmenün fikr
Er olan meyl ider mi geline
Ki vire dâmenün her hâr eline
Ne dür bu reng ü bu faħr mü'ennes
Çanı 'aduñ degülseñ ger muħannes
Senün her hâr ile başuñ hoş oldu
Anuñçün pisterün pür-âteş oldu
Ol âteşde eridüb 'âķibet cân
Çalursın şişe-i zindânda giryân
Degülseñ dîv-i pür-riv ey dil-efgâr
Niçün cânın ola bir şişede zâr
Açarsın gülşen içre süfre handân
Olursın berg-veş üstüne lertzân
Yemişsindür şu deñlü za'ferânı
Yumulmaz gülmeden dirler dehânı
İken germ olub açılma ziyâde
Gider bu reng ü bu bir demde bâde
Şovuğ yüz gösterür bir gün bu bázâr
Donar zer nice rencfer ü jengâr

CEVĀB-DĀDEN-İ GÜL-İ NĀZÜK-BEDEN DEF-İ TA'NE-ZEN-RĀ

Çün gül-i medhüş, def-i pür-cüşdan bu huṭāb-ı 'ıṭāb-āmizi gūş itdi. Ḥayāsından ez-pāy-ı tā-be-farḳ deryā-yı 'arḳa ḡarḳ oldı ve teninde her bir mūyı bir ḥāre belki āhenīn mismāre döndi. Nār-ı ḥacletden derūnına od düşdi ve şerār-ı ḡayretten penbe-i zār gibi dutışdı. Şafḥa-i ruḥsārına⁵²⁷ tamām ḥumret geldi ve fikret (108 a) 'ālemine bir müddet ḳaldı. Āḥir kendüyi cem' idüb itdi ki: Ey def'-i pür-da'vā ve'y pōst-ı bī-ma'nā benüm cemālüm ki çün sikke-i şāḥ devrān-ı ḥandāndur ve ruḥum ki temḡā-yı ḥasr u zamāndan nişāndur. Sen benim üstüme ne yüzden noḳta ḳorsın ve yanumda ne kemāl ile ḳādırsın.

Meşnevī

Ruḥumdan pertev alur şubḥ-ı sādıḳ
Çerāḡı gülşenüm şem'-i ḥadāyık
Meşām-ı kevn büyumdan mu'aṭṭar
Cemāl-i dehr rüyumdan münevver
Seni el üzre iletürse gedālar
Beni baş üzre tutar pādişāḥlar
Çemen şaḥnında ṭāvūs-ı cenānım
Ḳamer devrinde şāḥ-ı kām-rānım
Seḥer vaşlumdan irer cān nesīme
Şabā ḥākim düzer 'amber şemīme
Açub her şubḥ-dem hüsnüm kitābın
Oḳur bülbül bahāruñ faşl u bābın
Ben ol nāzük ḳamīşim āl ü āle
Ki dūrdan tūkmelerdür aña jāle
El urmasuñ diyü her merd ve her zen
Anuñçün dāmenimdür cümle sūzen
Cigerle vaşlum için zaḥm-ı ḥārı
Ki gencüm gencüñ olur zehr-i mārı
Ne var Yūsūf gibi sīm çāk-i dāmen
Benüm 'İsī gibi çün pāk-i dāmen
Ruḥumdur dāḡ-dār-ı ḳalb-i eflāk
Cemālüm sīne-sūz u āteş ü ḥāk
Ne ṭan gülse ruḥum çün mihr-i enver
Ki keffim ṭobṭoludur ḥurde-i zer
(108 b) Zümürüd mesned ü la'lin külāham⁵²⁸
Yürür gülşende sikkem pādişāḥam
İdüm her minber şāḥ üzre ḡulḡul
Benüm adım çün oḳur huṭbe bülbül

⁵²⁷ ruḥsārına - İÜ.

⁵²⁸ la'lin külāham : zerrīn külāham Sü.2

Cemâl-i bâğ-ı dehrün zîveriyem
Nebîler şâhınıñ alnı deriyem
'Arağ oldu çü aşlım lutf-ı Hâk'dan
Yine cânım şafâ bulur 'arağdan
Çü aşl u fer'im oldu âb-veş pâk
Yeridür şişem olsa 'arş ü eflâk
Derim çün derd-ser çekdikleri bû
Ki ol derde budur der hûb-ı dârû
Güşade hâtır u⁵²⁹ hurrem nihâdem
Sebük tab' u ferah-bağşam dem-â-dem
Beni kendün gibi ser-geşte şanma
Cihânda tâli'im ber-geşte şanma
Hasedden çün degül sineñ senün şâf
Yüzime karşı urma hüsnden lâf
Geçinme bâz çün yok sende pervâz
Ki sensin bâzî için bir tabl-bâz
Ne tabl-bâz bir boş tablasın sen
Ne tabla bir çermden pelesin sen
Yerin 'âlemde oddur hâmlıktan
Cihânda yok yüzün bed-nâmlıktan
Olub her bir denünün zir-i desti
Çekersin darb-ı gâmdan yüz şikesti
'Acebmi eylesün gerdün elinden
Ki yersin silleler her dün elinden
Tolub deryâ firâkıdan⁵³⁰ dilün tef
Urursın mevc-i gâmdan yüzüne kef
Çekersin geh gam odında şikence
Tökünür dūr elinden geh tabânce
Anuñçün zerd rûy-ı zâr dilsin
Bu tab u tebde serpüh u hacelsin
(109 a) Senün güşun olurken halkdan pür
Baña zen töhmetin itmek 'acebdür
Var iken sende bunca nağş-ı 'ârız
Olursın deng-i zâtına mu'ârız
Bu pâye içre yokdur saña da'vâ
Ki destimdür benim ma'nide bâlâ
Cihânda bir gedâsın yalın u âc
Nizâr u zâr u iki pula muhtâc
İken gögsün görüb geçme ziyâde
Cevâbuñ degdi sen sağ biz şafâda

⁵²⁹ hâtır u : hâtırâm Sü.2

⁵³⁰ deryâ firâkıdan : deryâ-yı firâkıhatden Sü.2

Neşr- Vaktâ kim gül-i vaşşâfdan def-i leffâf bu cevâb-ı şavâb ve hıttâb-ı müstedâbı gûş itdi. Her ne kim dinlediye taḥsîn ü âferîm okudı ve ḥâline insâf ve kuşûrına i'tirâf idüb yüz yire ḳodı. Pes aşḥâb-ı bezm her biri bir gûşeye 'azm idüb Ḥayâl-i bî-dârân ve ḥâb-ı bî-mârân gibi perâkende oldılar. Dil-i âşüfte-ḥâl, Nazar u Ḥayâl ile ḳaşr-ı vişalüñ pâyinde mest ü ḥayrân kenâr-ı âb ve şahn-ı meh-tâbda düşüb ḳaldılar.

KEMER-BESTEN-İ ḲÂMET BE-ḤİDMET-İ DA'VET-İ DİL-İ CEVÂN-BAḤT

Çün kim yine râyet-i beyzâ-yı eflâk sâḥat-i şahrâ-yı ḥâk üzre şefe-i⁵³¹ zer-nigâr aḳub rûy-ı âs-mânı münevver ve cemâl-i cihânı pür-zîver ḳıldı ve naḥl-bend-i âf-tâb-ı 'âlem-tâb zıll-i memdûda serv-i şimşâdla ve dest-i yârı üstâd-ı bādla bu ferş-i mümeḥhed ve şahn-ı mümerred üzre nakş-ı buḳalemünî ve resm-i engelyünîler (109 b) bağlayub şafḥa-i zemîni reşk-i ḥuld-i berîn ve ḡayret-i nigâr-sitân-ı Çîn itdi. Ḳâmet-bülend-i Himmet daḡi seḥerden ṫurub Ḥüsn-i perî-ṫal'at'uñ emri 'âlîsine imtişâl gösterüb Dil-i kâm-yâb'ı ziyâfet için da'vet esbâbın gördi ve işâret-i âlâtın ḳayurdu. Bir naḥl-sitân-ı dil-sitân içinde her serv-âzâduñ sâyesinde atlas-ı felek-devvâr gibi bir zer-nigâr munakḳaş nihâli ve her şimşâd-ı dil-şâduñ pâyesinde ruḥsâr-ı cüy-bâr gibi pür-mevc ü dil-keş bir bişât-ı 'âlî döşedi.

Ḳıttâ

Şevḳâlîlardurur zîbâ zamân ḳabz u başt içre
Zemîn gibi çekilürler felek âsâ devrilürler
Ovalardur ki şahnında peleng ü bebr dem-beste
Gülistândur ki nakşınıñ görenler semen alurlar

Neşr- Ve kerîmü'l-aḥlâḳ için bir şimşâd-ı simîn-sâḳuñ sâyesinde gülistânı bir bir visâḳ-ı gerdün-nitâḳuñ altında bu taḫt-ı 'acı ve bir mesned-i zücâcı urdu ki pây-ı siminde merküz olan her gevher şeb-i çerâḡuñ bahâsı 'âlem-i ḥarâcı degerdi.

Beyt

Ne simîn pây bir şem' dil-fürüz
Ciger-süz şeb ü sermâye-i rüz

Neşr- Çün Ḳâmet-i 'âlî-nijâd şahn-ı bezm-gâḡı biḡişt-âbâd itdi. Yerinden (110 a) ḳalkub bir ḥuddâm-ı tûbâ-maḳâm ve ḡulâm-ı sidre-ḳıyâmla ve bir ḳaç 'âlî-neseb şerifü'l-ḥaseb 'izâm-ı kirâm ile Dil-i bülend-nâm'ı ol dârü's-selâm gibi maḳâma hezâr-ta'zîm ü ikrâm ile alub geldi. Dil-i şâḡibü'l-ḳadr daḡi ol taḫt çün bedr üzre geḳüb meclis ehline şadr oldı.

Beyt

Gördi sevr ḳadd-i dil-cü ki çü böstânda çenâr
Ayaḡ üstüne ṫurub ellerini serde ḳodı

⁵³¹ şefe-i : âşüfte-i İÜ.

El-kıssa: Emr oldı yine sevr-i kadd-i lāle-ḥad mevzūn-tab'-ı şirīn ḥarekāt saķiler ellerine yaḥ neyden rengin cāmlar alub ayaḡ üzre tırdılar. Nevā-keş, bülbul-veş, dem-sāz u ḥoş-āvāz muḡanniler germ dil olub nāylerūn içinde od urdılar. Şöyle ki şafādan her dıraḥt-ı keşide dāmen-i dest-efşan ve pāy-ı kūpān semā'a girdiler ve mürḡān-ı bahānı nāle vü zār ile āvāzeler çeküb feryād ü efgānı 'anān-ı ās-mana irḡördiler.

Meşnevi

Şular şüride olub çaldılar kef
Semenler berg-i terden tıtdılar def

Neşr- Erbāb-ı meclisin kimi neşve-i meyden mest ü ser-gerdān sāye-vār kendülerin yerlere çaldılar ve kimi nefḡa-i neyden feryād-ı künān-ı sūsen gibi ḡüftāra geldiler. Her dil mestānelikden ķil ü ķāle ve taķrīr-i ḡasb-ı ḡāle başladı.

DAḤL-GERDEN-İ NEY-İ DİL-BEND BE-NAḤL-İ BERÜMEND

Çün aşḡāb-ı şarāb mest ü ḡarāb olub birbirine daḡle düşdi. İttifaķı neyi 'ıraķınun dīdesi naḡle düşdi. Gördi ki naḡl-ı dırāz bālā ḡōd-nümālık yüzünden dimāḡın pūr-hevā ve serin berāber semā edüb ehl-i zemine naḡar şalınmaz ve eşcār-ı ḡuld-i berīni bir çöpe almaz. Şan ki⁵³² serdār-ı ḡavm-i 'Ād'dur. "İremezāti'l-'imād"⁵³³ içre ve yāḡud "Fir'avne zi'l-evtād"⁵³⁴ devr-i bilād-ı i'vād üzre. Vaķtā kim ney-i dem-sāz naḡl-ı zāt-ı i'cāzdan bu i'zāz ve bu ihtizārı⁵³⁵ gördi. Dūd-ı dili dimāḡına çıķdı ve nār-ı ḡayret cānını yaķdı. Feryād idüb itdi ki: Ey naḡl-i ser-keş ve'y ḡīme-i āteş. Senūn ki tūl-i ḡāmetūn ḡamāķat ki 'alāmetdür. Ben reşīķu'l-ķad ve şābihū'l-ḡad tıururken saḡna da'vā-yı bālāyı ve izḡār-ı ra'nāyı itmek 'azīm-i sefāheddür.

Meşnevi

Bu bezm içre benem dil-sūz u dem-sāz
Seḡī ḡadler arasında ser-efrāz
Demimden mürde diller cān bulurlar⁵³⁶
İrenler bezmine ḡandān olurlar
Dilimde 'ışķ odı yir eylemişdür
Benimle yār aḡız bir eylemişdür
Deḡān-ı yāra ḡodum çün deḡānı
Lebinden sīnem aldı ḡazḡ-ı cānı⁵³⁷

⁵³² Şan ki : Şan Sü.2 : - İÜ.

⁵³³ Benzeri yaratılmamış olan sütunlu İrem'e. Fecr/7

⁵³⁴ Firavuna Rabbinin ne yaptığını bilmez misin Fecr/10

⁵³⁵ i'zāz vebu ihtizārı : i'tizāz ve ihtizārı Sü.2

⁵³⁶ diller cān : dil cānlar İÜ.

⁵³⁷ sīnem aldı : aldı sīnem Sü.2, Bu., İÜ.

- Ağız açdum çü sırr-ı 'ışka şerhâ
Ġamından sînem oldı şerhâ şerhâ
(111 a) Baña derdi devâ virdi tabîbim
*Nefahtü fî-hi min-rûhî*⁵³⁸ naşîbim
Derûnımdan kopardıķca ġam âvâz
Nice cân hâb-ı ġafletden gelür vâz
Boyansa göklere dūd-ı siyâhım
Felekde mihr ü mehe yaķar âhım
Virübdür Hâķ baña ey bü'l-heves hōş
Senüñ nefes ile fetḥ-i nefes hōş
Nevâda bülbül-i şîrîn zebânem
Sühanda ḥūḫi-yi şükker dehânem
Ṭaşım gibi derûnım şâf ü sâde
Felek gibi gözüm gönülüm ġüşâde
Çü fermân olmaya dem urmazam ben
Nefes taḫtım olunca ḫırmazam ben
Ķomazam dilde ġamdan kılca kistrâ
Benimdür genc-i bād âverd-i kistrâ
Her engüştimde vardur bir hüner râst
Cihândan bir nefesdür baña der-ḫâst
Bu bezm içinde gerçi kim neyim ben
Demimden mest olur 'âlem meyim ben
Demim pür-nâr-ı süzândur degül bād
Derûnımdan anuñçündür bu feryâd
Çü baġrım tîġ-ı 'ışķı ile delindi
Dilim pür-derd olub beñzim alındı
Kesildim 'ışķ-ı yâr ile her işden
Yimeķ içmekden ü yâd ü beleşden
Senüñ gibi degülüm ber-hevâyî
Ķılam bu ḫalk içinde ḫöd-nümâyî
Şanursın 'âlem içre hem-serüñ yok
Şabâ daḫl itmez ola bir yirüñ yok
Büyütmişsin başuñ pür-kibr ü kînsin
Ve lîkin bir gedâ-yı hüşe Çîn'sin
Terüñ nâr oliser âḫir ḫaḫab-vâr
Ki boynım üzre *ḫablün min-mesed*⁵³⁹var
(111 b) Dirâz u kec degülmişse elüñ ger
Olurmydı sezâ-yı tîġ u ḫançer
Başuñda bir külâḫ öġnüñde köhne
Eli boş boynı baġlu pâ bir hine

⁵³⁸ ... rûhumdan üfürdüġüm zaman... Hicr/29

⁵³⁹ ... hurma lifinden örölmüş bir ip olduġu halde. Mesed/5

Giriftâr iken âb u kilde pâyûñ
Başuñı göge ırgörmekde dâyuñ
Tekebbürlük yüzinden ref' idüb ser
Qalursın âb u kilden dâmenüñ cer
Şalınursın qatı bād-ı ferâhdan
Al âhir haşşa meşî'in bi'l-merâhdan
Şular kim çaldı çevgânla bu tûbâ
Menâre gibi çekme qadd ü qâmet
Bu deyr-i köhnede çün yok iğâmet
Eser bir gün muhâlîf bu hevâlar
Keser dilden reg cândan şafâlar
Düşersin ten nizâr u cân u dil-zâr
Yanarsın qahr odında âhir-kâr

CEVÂB-DÂDEN-İ NAHL-İ BEND-BÂLÂ NEY-İ BÂD-PEYMÂ-RÂ

Çün nahl-i ser-efrâz, ney-i bülend-âvâzdan bu ta'ne-i ser-endâz ve güftâr-ı cân-güdâzı işitdi. Derûnı haste ve dili şikeste olub dehşetden teninde her bergi bîd-veş bir sebz-reng hançer oldı ve gayretinden 'ayninde her eşki tāk-vâr bir 'aķıķın hūşe-i ter oldı. Âhirü'l-emr bir sâ'at-i laţif ve lahza-i hafifden şoñra hareket eyleyüb şecere-i Mūsâ gibi zebâna geldi ve pençesin şevr-i zemîne urub arslân gibi meydâna girdi.

(112 a)

Meşnevi

Didi ey bî-zebân u ser-berîde
Teni bî-mağz u bî-dil kör dîde
Derûnuñ pür-hevâdur sanmagil nâr
Anuñçün böyle oldun dem-be-dem zâr
Tanüñ zâr u dilüñ zerd olduğı bû
Ki cānuñ 'illet ile oldı memlû
Haķıķat sensin ol mâr-ı füsürde
Hevâ germiyyetinden cānı zinde
Yılan gibi çü kâvekden çıkarsın
Dem-i pür-sem ile cānlar yaqarsın
Dilüñde olsa idi ger ğam-ı dōst
Cenâb olmazdı saña bir qurı pōst
Dehānuñ tūt çü yoqdur sende ma'nî
Daħi bel baqlama da'vâya ya'nî
İken açma bu sırrı perde perde
Nefes tūt bir dem ey nefes-i füsürde
Didigüñçün olur olmaz haberler
Saña eksük degül egri nazarlar

Gözini açduğıcün dest-i nâ-ħaķ
Ƙodılar bağlatub üstine barmaķ
Göñül pür-‘illet olsa ĥaste yegdür
Ĥudâ-bîn olmayan göz beste yegdür
Anuñcün pür-fiğân ü derd ü ġamsın
Ki ser-tâ-pâ gelüyile Őikemsin
Yüzün Şuyın döküb ey bād-peymâ
Heves râhında olduñ bî-ser ü pâ
Olaydı sende ger çeşm-i Ĥudâ’yı
Görürdün bendeki berg ü nevâyı
Benim berg ü nevâ ile ser-âmed
Zarîf ü ĥüb u mevzün sehî-ķad
Toludur âsitînim ĥüŐe-i ter
Ne ĥüŐe her biri bir ŐüŐe-i zer
Nice zer ŐüŐe bir silk-i cevâhir
Nice silk-i cevâhir necm-i zâhir

(112 b) Benüm vaŐfımdur cün naĥl-i bäsıķ
Benüm ser-leşker-i mülk-i ĥadâyıķ
Ne naĥlim ravza-i ĥuld-i berîn
Ser-â-tâ-pây-ı Şîr ü engebînim
Benüm dün ġün ‘ibâdet içre ķâ’im
Dilümde zıkr elimde secde dâ’im
Őerîfû’l-aŐlem ü ĥurrem nihâdem
Refî’u’l-ķadrem ü ‘âlî-nejâdem
Ĥümâ gibi sa’âdet-baĥŐ-ı sâyım
Semâ-âsâ siyâdet-naķŐ-ı pâyım
Girün-ı sidre gibi sebz-ĥil’at
Ururun cilve cün tãvüs-ı cennet
Ęazandım yüz Şuyın ĥâk-i ĥaremden
Anuñcün ‘âlem içre muĥteremden
Ęü yirim oldu ol cennet-i ĥavâlî
Benümdür aşl-ı Şâbit fer’ ‘âlî
Elüm üstindedür baĥtım ĥümâyün
Benüm mi’râcdan sâd-pâye-efzün
Őemer-baĥŐam kim açsa pâki desti
Ęüher başum görem ger yüz Şikesti
Ęülistânem beni Şanma neyistân
Ki ura cânıma her ĥas nâr-ı süzân
Bu meydânda benümdür ķadr-i tûbâ
Ki ķor çevgânuma ser ķadr-i tûbâ

Neşr- Vaktâ kim naĥl-i ‘âlî-neseb ney-i pür-Şür u Şa’ba ķânün-ı edeb ve
belâgat-i ‘Arab üzre bu cevâb-ı ‘acîbi virdi. Neyün gelüsinde nefesi bağlanub dem-

beste kaldı ve teninde kanı kuruyub dil-ḥaste oldu. Meclis ehlinüñ daḡı yöñi yitdi. Her biri bir cânibe gitdi. Pes Dil-i nām-ver, Ḥayāl ü Naẓar birle bir serv-āzāduñ sāyesinde mest ü bî-ḡaber oldu⁵⁴⁰ ve bir şimşād-ı dil-şādun dāmeninde şarāb-ı ‘ışḡdur ser düşüb yatdılar.

MİHMĀ’Ī-GERDEN-Ī ZÜLF-Ī SERDĀR DİL-Ī PERİŞĀN RŪZGĀR-RĀ

Çün ḡıṡṡa-i ḡabrā yine ḡayme-i zulumānı üründi ve rŷy-ı hevā perde-i duḡāñı birle büründi. Ve ḡülşen-i ḡadrā benefşe-i zārle benefşe-zāra döndi ve ḡisŷy-ı şeb-tār kevākib-i nŷrāñı birle mücevher zŷlf-i müşḡ-bāra bezendi. Zŷlf-i dil-āver daḡı Ḥŷsn-i tāc-ver’ŷñ emriyle Dil-i şāḡib-ḡüher’i ziyāfet için ḡaydın gördi. Dāmen-i der-miyān ḡidmetde pŷyān olub şoḡbete bünyād urdı. Leb-i cŷy-bārda bir benefşe-zārda hŷmā-sāye ve semā-pāye seḡāb gibi müşḡñ-tınāblu ḡaymeler ve ‘uḡāb-şıfat ‘ālī-pervāzlu ser-ā-perdeler altında ‘ud-ı ḡumāriler ve müşḡ-i tātāriler dŷtŷzdi ve ‘anberler ve mücmerler yaḡdı

Mışra‘

Ki işitse şemmesin ervāḡ olur cem‘
ve şaḡn-ı zemīni cevāhir-i tāb-dārle ārāste ve lāli-yi āb-dārle pīrāste ḡıldı.

Mışra‘

Ne ḡüher her biri tābende bir şem‘
Neşr-Ḥucaḡ ḡucaḡ reyḡānlar ve deste deste sŷnbŷl-i ḡaymerānlar ḡetŷrŷb bezm için niḡār-sitān-ı Çin’e dönderdiler. Pes Zŷlf-i müşḡñ-dem bir nice muḡteşem ḡaşem ü ḡadem (113 b) ve aşḡāb-ı ḡadem birle Dil-i mŷkerrem’i ol ḡarem-i muḡtereme ve bezm-ḡāḡ-ı ḡurreme alub geldi. Dil daḡı ḡālī’-i meymŷn ve baḡt-ı hŷmāyŷnla serīr-i sŷrŷr ḡıḡub hŷmā gibi meclis ehline sāye şaldı. Yine peymāneler devr idŷb her ḡoldan müselsel yŷridi. Yine buḡār-ı sevdālar başa ḡıḡub rŷy-ı ‘Aḡl-ı bŷridi. Girŷ ḡengiler ellerine ḡeng alub āvāze-i rŷḡ-efzā ile aşḡāb-ı bezmŷñ ḡulŷbini deng eylediler. Girŷ rebābiler rebāb-ı ḡoş-āhengi sŷyledŷb bir tār-ı pŷr-nevā ile erbāb-ı meclisŷñ ‘ukŷlŷni āveng itdiler.

Meşnevi⁵⁴¹

Hicāzuñ perdesinden ḡeng aḡub rāz
‘İrāḡ u İşfahān’dan virdi āvāz
‘Acem’den ḡösterŷb ‘uşşāḡa nev-rŷz
Nevādan evce ḡeḡdi ḡıldı şeh-nāz

El-ḡışşa: Girŷ feryād ü fiḡānlar ve nāle vŷ elhānlar ser-ā-perde-i ās-māna irdi ve āşŷfte-i bî-diller mest-i lā-ya‘ḡıllar biri birine girdi.

⁵⁴⁰ oldu - Sü.2, İÜ.

⁵⁴¹ Meşnevi : Ḥıṡ’a Sü.2, Bu., İÜ.

Meşnevi

Yine götürüldi şerm açıldı yüzler
Girü ta'riż ile söylendi sözler
Yine okındı efsün ile destân
Girü gerdi biri birine mestân

TE'ĀRİZ-NÜMÜDEN-İ ÇENG-İ HAZİN BENEŞE-İ MİSKİN-RĀ

Çün kim ehl-i bezm içre nükte-âmîz sözler söylenüb ve şür-engîz beyitler ve gazeller okındı. Bu eşnâda nâ-gâh çeng-i medhüşuñ nazarı benefşe-i (114 a) ezrâk-püşe doқındı. Gördi ki benefşe-i sâlûs hezâr zerķ ü efsûs ile beyne'n-nâs 'Abbâsî-libâs giyüb durmuş ya'ni şüret-i ehl-i şalâh ve kisvet-i kavm-i felâhda merd-i şüfî ve ķâf-ı kûfî gibi başın dizine urmuş çemende şöhet encümende halvetdür diyü melâmîler gibi câmi'-i gülşende murâķib olmuş. Lâkin dili muhabbet-i dünyâ ve dimâğ-ı hevâyla tölmiş.

Beyt

Zülfine gör ne derdle egdi benefşe baş
Gerçi ki kara çuldadur illâ dimâğı var

Neşr- Bezm ehlinden her âşüfte Dil anuñ şöhetine mâyil ve hâletine ķâyil olub oña ta'zîm ü tekrîm meclisde taķdîmler iderler.

Beyt

Dilerseñ uşa saña halk-ı 'âlem
Başuñ eg qaralar giy otur ebsem

Neşr- Lâ-cerem çengüñ bu hâletden her biri ķali bir dil olub güftâra geldi ve benefşe-i miskîni ta'n ü levn yüzünden ele aldı.

Meşnevi

Didi ey mübtelâ-yı reng ü şüret
Siyeh rûz u siyeh rûdur zi kisvet
Dimâğıñ ser-te-ser pür-nâr-ı Nemrûd
Nedür bu câme-i sâlûs-ı pür-dûd
Siyeh tonuñ fenâ ehli geçersin
Egüb başuñ şafâ ehli geçersin
Müselmânım diyü itme sücûdı
Nişândur küfre destâruñ kebûdı
Eger yüz yıl dögersin başı taşâ
Dimâğ ehli müselmân ola hâşâ
(114 b) Bu ferş-i sebz-rengüñ dengi sensin
Ya Mecnûn'sın ya gömgök bengi sensin
Mezelletde dilenciden betersin
Bir ekmedükleri yerde bitersin

Ḳalub yollarda miskinler gibi ḥār
Kimi görseñ egersüñ boynını zār
Zemīnūñ irdi beñzer saña berdi
Ki cānuñ ditreyüb cismūñ dögerdi
Başuñ za‘fuñdan irmiş zīr-pāye
Ġam u derd ile düşmişsin ‘aşāya
Girü sihr ile heycān gösterirsın
‘Aşāñı ḥalka şa‘bān gösterirsın
Libās-ı mātem içre zār-dilsın
Sevād ü cehle ḥār u ḥacelsin⁵⁴²
Seni bir rişte ile bağlayub zār
İderler gezdürüb rüsvā-yı bāzār
Çü sen zerrāksın āfāk içinde
Yerişmez menzilün ‘uşşāk içinde
Bu bezm içre benem serdār-ı ‘uşşāk
Felekler nağmem āhengine müştāk
Dil ü cāndan kaçan itsem ser-āğaz
Virür her bir kalem biñ dürlü nāz
Sözüm süz ile nār-ı bī-dehāndur
Ne deñlü pırsem gönñlüm cevāndur
Anuñçün böyle ser-efgendeyem ben
Ki ‘ışka boynı bağılu bendeyem ben
Sözüm cānlar yaqar göynüklüyem ben
Duta ḳaddim çü ğamdan yükliyam ben⁵⁴³
Anuñçün Ḥızr-veş ben sebz-i pūşam
Ki tūḫī gibi sözde ḳande nūşam
Beni bādām gözlü her gül-endām
İder fend ḳullar ile şekerin kām
Çü bezm idem ḳafādārum olurlar
Söze girsem hevādārum olurlar
(115 a) Ḳaçan olsam ğam u derd ile ḥāmüş
Getürirler beni ‘izzet ile berdüş
Severler heb beni meddāh-ı şehrem
Cihān seyr eylemiş seyyāḥ-ı dehrem
Benüm esrār-ı ‘ışkuñ tercümānı
Derem yetmiş iki dürlü zebānı

⁵⁴² ḥacelsin : ḥaḳırsın Sü.2

⁵⁴³ Ki ‘ışka boynı bağılu bendeyim ben
Sözüm cānlar yaqar göynüklüyem ben - Bu

CEVĀB-DĀDEN-İ BENEFŞE-İ ĞAM-GĪN ÇENG-İ BĪ-TEMKĪN-RĀ

Vaqtā kim benefşe-i nā-tüvān, çeng-i pür-destāndan ceng ü peygārı ve āheng-i inkārı gördi bir müddet-i medīd ve ‘ahd-i be‘īd tefekkür ‘āleminde başın egüb turdı. ‘Ālem gözüne kebūd u tīre ve hātırı ğamdan tīre oldı. Pes zebāna gelüb itdi ki: Ey pīr-i bī-tedbīr ve’y şeyh-i pür-tezvīr ki cümle ta‘rifātuñ bātıl ve taqrī‘ātuñ bī-ḫāyıldür. Bu terennümātdan fāyidüñ ve bu mehmelātdan ‘āyidüñ nedür ki lāf ü güzāf ehl-i hengāma neñdür ve cidāl ü ḫilāf icmā‘-i ‘ām neñdür.

Meşnevi

Bilürsin kendüñi kılma tecāhül
Feda‘ hāze’t-tecāsür ve’t-teḫāvül
Ki sen bir ḫahbesin ğīsü bürīde
Başuñ aşağa yok yüzüñde perde
Gözüñ kör ü ayağüñ çep elüñ şel
Tenün pür-müy u boynuñ kec başun kel
Seni her bezmde ta‘zīr iderler
Ṭaḫub burnuña kıl teşhīr iderler
Temāşā-yı cihānsın ḫās u ‘āma
‘Aceb zürrafesin ṭurfe nü‘āma
(115 b) Ḥacāletden müdām ey deng ü medhūs
Dönersin pūşt kim kılsa der-āğūs
Şu deñlü ḫayret olmuş gündüzüñi
Şanursın ḫalkı şayr u sağ üzüñi
Tenüñ olmuş ğam ile şöyle lāğar
Otursañ arḫana girüb ṭutarlar
Eger cānuñ degülmüşseydi şayru
Ururlarmıydı sīneñ üzre yaḫu
Şayılır reglerüñ gövdende bir bir
Derūnuñ ditrer el urduḫca dır dır
Ğurūr itmiş seni ser-mest-i muḫkem
Ṭuramazsın ayağ üstüne bir dem
İderlerse bir ‘adnī ğüşmālī
Çıkarursın göge feryād-ı ‘ālī
Gezüb ḫāne-be-ḫāne nevhā-gersin
Oturub ḫalka sāğūlar sağarsın
Ser-ü-tā-pā derūnuñ pür-‘ālāyık
Dem urmaḫ ‘ışḫdan saña ne lāyık
Ṭoḫunsa sīnene bir nāḫun-ı ğam
Fiğān ile dutarsın dehri muḫkem
İdersin müdde‘ī-veş hāy u hüyı
Ne ‘ışḫuñ sende rengi var ne büyı

Bil eksükligünü geçme ziyâde
 Şalâh ehli haml itme fesâde
 Benim ‘attâr-ı bāzâr-ı gülistân
 Mu‘attardur demümden bezm-i böstân
 Sipend-i çeşm beddür reng-i rüyüm
 İrer mücmer gibi âfâka büyüm
 Göğün neyli gamumdan bağı şudur
 Yirün ‘ıtrımla genzi müşg-i būdur
 Elümde nîzem ü kolumda kalkân
 Bu devr içre benümdür şimdi meydân
 Beni gam âteşinde şanma dūdam
 Şu gibi şâf yâkūt gibi kebūdam
 (115 b) Dilüm çok çekdi gine i‘tikâfı
 Nazar itmek elif kaddüme kâfî
 Yir altında şu deñlü döğmişem baş
 Ki Nîl oldu gözümde mevc uran yaş
 Tışum gaym u içimdür şems-i tâbân
 Birünüm şu derünüm nâr-ı sūzân
 Anuñçün giymişim mâtem kabâsın
 Bakarak añladum dehrin fenâsın
 Bu işden añladuñsa kılca sen râz
 Bir âhir perdeden göster ser-âğâz
 Bu dâr-ı gamda ayırık düzen tüt
 Begenmiş şavtını her merd ü zen tüt

Neşr- Vaqtâ kim benefşe-i zâr, çeng-i dil-efgârdan zebân-ı faşîh ve beyân-ı melîh birle laţîf cevâblar ile ilzâm ve garîb ‘itâblar ile ifhâm gösterdi. Çünkü aşüfte-Dil daği elin çeküb münâzaradan ve Dil’ün tütub muhâvereden şâmit ü sâkit bir künc-i gamda münzevî ve ser-efgende terk-i ihtisâm idüb oturdı. Ba‘de bişât-ı ‘işreti dürdiler ve sofrâ-i ni‘meti göturdiler. Meclis târ-mâr her dil bir gūşeye istizhâr ve her cân bir küçeyi ihtiyâr eyledi. Pes Dil-i bî-ķarâr’ı, Zülf-i nâm-dâr daği ol şeb-târ içinde mest ü medhüşı berdüş eyleyüb ķaşr-ı vişâle çıkardı. Tâ dest-i şubh-bâm perde-i zulâmı tal‘at-i cihândan açınca Dil-i kam-yâb nâb-ı şarâb ile mest ü ķarâb ol maķâm-ı cennet-âyâbda (116 a) âsâyiş ü ķâb eyledi.

MERDÜM-DÂRİ ĞAMZE-İ ‘AYYÂR DİL-İ BÎ-MÂR-RÂ

Çün ‘ayn-ı ‘âlem yine⁵⁴⁴ ķâb-ı ğafletden uyandı ve şem‘-i seher bezm-i felekde yandı. Hüsni tâc-ver buyurdı ki Ğamze-i dil-âver, Dil-i nâm-dâr’ı ķânesine da‘vet idüb ol ki merâsim-i insâniyyet ve levâzım-ı fütüvvetdür yerine getüre. Ğamze daği⁵⁴⁵ fermân-ı şahî ber-ser ü çeşm bir ravza-i dil-ârâdaki şahn-ı ķađrâ gibi

⁵⁴⁴ ‘ayn-ı ‘âlem yine : ‘âlem İÜ.

⁵⁴⁵ daği : dil-âver Sü.2

zemîni pür-nücûm itdi. Zeyn-i nergîsden ferş çün 'arşî pāk ü pākîze idi. Her hâr u hâşdan her güşesi şavme'a-i felek gibi hâne-i 'işret ve her künci zâviye-i cennet-veş kâşâne-i 'işret

Beyt

Şol güşeler ki her birine nisbet eylesen
Mihrâb-ı meh nev görünür köhne bir kemer
sîmîn sufûnlar üzre müşğîn sâyebânlar kırdılar ve tavâf tavâf hizmetkârlar tîğ-ı âb-
dârla şâf şâf olub tırdılar. Pes Ğamze-i dil-âver daği bir nice merdûm-zâdeler ve
sürûrlar ile ve rûşen-dil-i ehl-i naẓârlar ile Dil-i şâhib-kehr'üñ önüne düşüb ol
mağâm-ı hurrem-nihâda ve ol ravza-i cennet-âbâda getürdi.

Beyt

Didi kim baş ayağûñ yüzüm üzre
Ne emrûñ var ise iki gözüm üzre
Cemâl-i dehre sensin kıurretü'l'ayn
Tozuñdan eyle çeşmüm çehresin zeyn
(116 b) Güneşsin vir şeref dervîş evine
Dilüm rûşen olub cânım sevine

Nesr- El-kışşa: Ğamze-i civân-merd ol iclâs-ı hâş ve menâs-ı hâşda sîmîn
siniler ile ni'metler ve kâse-i ÇİNİLER ile şerbetler çekdirüb bir meclis müretteb ve
bir maḥfel mühezzeb tezyîn eyledi ki felekden melekler âferîn ü taḥsîn itdi. Yine
çeşm-i mest⁵⁴⁶ sâkîler ellerine nergis-i peymâneler aldılar ve girü rûşen-dil
muğannîler ser-âğâzlar idüb kase-i ÇİNİLER çaldılar. Ve yine her dîde mestânelikten
hâb-âlûd ve her sîne nâr-ı şevkle pür-dûd oldı. Kümbed-i semâ şûr u ğavğa ile ve
şahñ-ı ğabrâ terennüm ü tellâl ile tıldı.

Beyt

İtdi her mest bir efsâneye âğâz yine
Oldı her şîfte bir nükteye dem-sâz yine

MÜNÂZARA-İ KÂSE-İ ÇİN BÂ-NERGİS-İ HÖD-BİN

Vaqtâ kim bu vechile şûr u şa'b meclise düşdi. İttifâk kâse-i ÇİNİNÜñ nazarı
nergise düşdi. Gördi ki nergis-i ma'lûl dîdesin mekhûl eyleyüb mest ü ser-girân sîm
ü zer ferâvân ile cihânî gözine şalmaz. Egerçi şarâb-ı ğurûr ile maḥmûr-ı evkâr ve
bî-hâblıktan dil-figâr ammâ elinde zerrîn kadeḥ ve cânı pür-şafâ vü feraḥ 'âlemi bir
kırpigine almaz. Çün kâse-i ÇİNİ, nergis-i hōd-bîni bu vechile mağrûr ve şafâ-yı
vaqtile mesrûr gördi. İtdi: Ey nergis-i mu'attelü'l-'ayn. Benüm cemâlüm meclise

⁵⁴⁶ çeşm-i mest : çeşm-i ser-mest İÜ.

(117 a) zeyn iken saña ne kıadr ü kıymet ve ne iftiħâr-ı ru'ûnet ola. Meger ki dîdeñde nûr-ı başar ve ĉehreñde 'ibâdet eşeri yoħdur.⁵⁴⁷

Meřnevi⁵⁴⁸

Benüm pākize rûy u pāk-i gevher
Ki oldı tıynetüm kâfûr-ı 'anber
Cemâlüm nařınıñ resm zemîni
Ĥacel eyler nigâr-sitân-ı Ĉini
Müferrehdür ruħm şavtim ĥazîndür
Bidâ'um azdur kıadrüm şemîndür
Benüm Âdem-şifet ferħunde aħvâl
Ki yoğrıldı kilim 'alemde ĉil sâl
Bu gün 'âyine-i 'âlem-nümâyam
Zülâl-i rûşenem 'ayn-ı şafâyam
Görüb minâmı ĉarħ-ı lâjüverdi
Utanub geh kızardı geh bozardı⁵⁴⁹
şu üzre gerĉi ĥattım naş-ı terdür
Velî şâbit ki naş-ı fi'l-ħacerdür
Günümdür kim raħm âyînesinden
İrişmiş dehre ĉarħuñ sînesinden
Benümdür şimdi devrân-ħurremüm ben
Bu 'işret-ħânedede câmı Cem'üm ben
Ėamer gibi serîrim taħt-ı 'âcî
Sipih-râsâ ser-â-perdem zücâcî
Ĉü ĝonce her nefes ĥandân-lebüm ben
şu gibi şâfî vü ter-meşrebüm ben
Ruħum naşını yumaz âb ü zer
Tenümden berg üzemez bād-ı şarşar
Senüñ cânuñ olur bir nefħâdan zâr
şararırsın olub ĝamdan dil-efĝâr
Ĥayâtuñdur cihânda ĥurfete'l-'ayn
İrer bir laħza iĉre zeyniñe řeyn
(117 b) Giriftâr-ı ĝam u renc ü 'anâsın
Eli yufka ĝözi aç bir ĝedâsın
Esîr-i şeş-derimsin kıahr iĉinde
Anuñĉün ser-nigünsın dehr iĉinde
Aĝarmıřdur ĝözüñ zer ĥasretinden
şararmışdur yüzüñ devr âfetinden

⁵⁴⁷ 'ibâdet eşeri yoħdur : ĥayâdan eşer yoħdur Sü.2 : ĥayâdan kıa' a eşer yoħ Bu.

⁵⁴⁸ Meşnevi : Manzûm Bu.

⁵⁴⁹ geh kızardı geh bozardı : geh kızardı geh bozardı Sü.2 : geh kızardı geh bozardı İÜ.

Qalub ğam ŧeŧ-deri ire giriftār
Bu miġnet-ġānede olmıŧ dilũn zār
'Acebmi cānuñ olsa āzer ūzre
Ki ditresin atı sım ū zer ūzre
ŧaruluk 'illeti dũŧmiŧ ğōzũne
'İlāc itdūr yũri var ğündüzũne
Dilũn pūr-tāb ğamdur ŧañki āzer
O 'illetden oduñ berf ūzre sāġar
Olub a'mā gibi yollarda āyim
Elinde bir 'asā vũ kāse dāyim
Tenũn ŧeker degũl ŧanma 'aseldūr
ũ yirũn ŧũredūr aŧluñ baŧaldur

CEVĀB-I NERGİS BE-NAZAR-I KASE-İ EMLES

ũm kim nergis-i mest kāse-i iniden bu zann u a'nı iŧitdi. Bir laġza baŧın egũb fıkr itdi. Āġir kāse-i ininũn levmi cānına eŧer ıldı. Pes ğũŧe-i eŧmle bir nazār ıldı.

Mesnevī⁵⁵⁰

Didi ey sifle ab' u ġāk-i ıynet
Sifāl-i āb-keŧ-i āzer abī'at
Esir-i ma'de ġāli banu pūrāz
a'am ūmmidine itmiŧ dehen-bāz
ũ sensin bir ġelũġ-ı ġāk bā-reng
Bu zer cāme ne elũn var ki urasın seng
Nedūr germiyyetũn ey bī-ser-ũ-pā
Müzahrefdūr iũn ıŧuñ mũcellā
Oursuñ cebhũn ūzre ser-nũviŧtiñ
Bulursuñ dilde ki aġvāl-i zıŧtiñ
(118 a) Gerek in naŧı ol ger ŧũret-i cān
ŧaın bir ğũn tenũn ŧar seng-i devrān
Dũŧersin elden olursın ŧikeste
Dil ū cānuñ ğam u derdiyle ġaste
Seni cev cev ūġidūr bu degirmen
Gerek āhen gerek sengin dil ol sen
Bu ğamdan nıl-ġũndur ŧũret-i ŧa
Ki her naŧa eker duran eli ġa
Gerekmez 'āıl olan naŧa ma'rũr
Ki ŧũret ehli ma'niden olur dũr

⁵⁵⁰ Mesnevī : Cevāb-ı Manzũme Bu.

Murāduñ naqşu şüretse cihāndan
 Okı bu ma'niyi levh-i beyāndan
 Senin gölgeñ saña hep serzenişdür
 Benüm gölgem baña pây-i revişdür
 Benüm çeşm ü çerāğ bezm-i gülzār
 Benümdür hâb-ı nâz u baht-ı bî-dâr
 Benüm ezhâr içinde kurrete'l-'ayn
 Cemâlüm meclis-i gülzāradur zeyn
 Benüm bu bezm-gāhuñ kām-kārı
 Rihāhın mülketinün tâc-dârı
 Benüm şahn-ı çemen mülkinde şâfder
 Elümde şeş-per ü başumda miğfer
 Benüm bu kaşr-ı ablağ-fām içinde
 Şarâb-ı zerd iğer aq cām içinde
 Bu devr içre benüm zerrin piyâle
 Lebüme diğ biler dendân-ı jâle
 Tıyürüñ diñleyüb her şeb huruşın
 Şeherler eylerem hōş hâb-ı nüşin
 Perî simurğdur etrâf-ı hānem
 Maqām-ı zâl-i zerdür âşiyānem
 Tenümdür simden bir betza-i ter
 Derünında nihān āzer gibi zer
 Benüm bir zer nişānlu tās-ı simin
 Ki resmümden haceldür kâse-i Çin
 Zebercedden suşün üzre nigün-ser
 Tınābım simden bir hayme-i emzer
 Turub hōş bir ayağ üstinde dāyim
 Şeb ü rüz olmuşam tã'atde kâyim
 Dıraht-ı eymenem üstinde nārım
 Ya Mūsā'yım elümde ahker dutarım
 Şitâ Fir'avn'ına yetmezmi her ān
 'Asām ile yed-i beyzām burhān
 Şüreyyā-veş benüm tābumda munzar
 Süheyl-i rüşenüm burcum dü-peyker
 Benüm şol havz-ı billürin çemende
 Ki düşmiş āf-tābuñ aqsi anda
 Benüm hüsniyle şol zer āf-tāba
 Çemen konmuş şahnında mäh-tāba

(118 b)

Neşr- Vaqtâ kim kâse, nergisden bu cevâbı işitdi. Hayādan kendüyi gark-ı
 'arq itdi. Canı ol serzenişden pür-iztirâb oldı ve dîdesi hacletden ābla taldı. Pes
 ma'cerādan el çeküb ferāgat itdi. Bezm ehli daği her biri mest ü ser-gerdān bir

güşeye gitdi. Şoḥbet-i perişân ve ol cem'iyet-i bî-nâm-ı nişân oldı. Dil-i bî-ḳarâr kenâr-ı cüy-bârda ser-mest ü dil-figâr Ḥayâl-i nâm-dârıa ḳaldı.

Beyt

Anuñçün tekyelenmez dehre 'âkıı
Ki bezm-i râḫatıdur zıll-i zâyil

ŞİKÂYET-İ DİL-İ Bİ-ḲARÂR EZ-İNTİZÂR-İ BÂ-ḤAYÂL-İ NÂM-DÂR

Çün kim yine meşriḳuñ kâse-i zer-nigâr deryâ-yı mağribde ğarḳ-ı âb olub nâ-bedîd oldı ve bu şahn-ı lâjüverdî hezârân nergis-i tâb-dârıa (119 a) zeyn olub reşk-i ravza-i bahâr oldı. Dil-i bî-ḳarâr'uñ ol gice encüm şaymaḳdan gözleri tîre ve ḫâtırı ḫıyre olub intizârıa vaşl-ı dil-dâr cânına kâr ve arzû-yı rüy-ı nigâr göñlüni bî-ḳarâr itdi. Ne vuşlat-ı dilberle âşinâyı ve ne tal'at-i seḫerden rüşinâyı ve ne sabr-ı muḳâvemet ve ne cebr-i tâḳat bu ḫâlde her kenâra nazâr iderdi ve derdine bir çâre isterdi. Nâ-gâḫ dîde-i ğam-dîdesi Ḥayâl-i ğam-ḫâr'a doḳındı. Güyâ ḫâtif-i ğaybdan cân-ı bî-dermânına sürür-ı şifâ oḳındı.

Meşnevi

Didi ey hem-dem-i cân-ı ḫazînum
Cemâlüñ mâhi şem'-i şeb-nişînum
İderdi intizâr odıyla cânum
Boyadı şem'-veş çarḫ-ı dehânım
Ḥayâl-i vaşl ile döndüm hilâle
Günüm ümîd ile irdi zevâle

Neşr- Çün şoḥbet-i yâr-ı müyesser ve müşâhede-i dîdârıa çeşmüm münevver degüldür. Pes devr-i mihrden⁵⁵¹ şunulan her şarâb baña şüret-i serâb belki bir âteş-i pür-tâbdur ve şıla-yı ḫün-ı ḳâmetden irişen her ni'met cânuma niḳmet belki muḫkem letdür ve ḳayd-ı şoḥbet-i Zülf'de olan her cem'iyet göñlüme teriḳa-i 'ana belki dâm-ı belâdur ve insâniyyet-i Ğamze'den irişen her nazâr sîneme zaḫm-ı 'iṭâb belki 'ayn-ı 'azâbdur

Ferd

Nazâr ider olursa ḫâlîme ger

(119 b) Beni mü'mîn degül kâfir esirger

ki şoḥbet-i bî-yâr ḳuru derd-i serdür ve biḫişt-i bî-dîdâr düzaḫdan beterdür. Nüş-ı sâĝâr leb-i dilbersiz niş ü nişterdür. Pes ben bu dîde-i bî-ḫâb ve sîne-i pür-tâbla ve cân-ı bî-ḳarâr ve Dil-i zârıa ne zamâna dek ümîd-vâr ve ne vaḳte dek munṭazır-ı dîdâr olsam gerek.

⁵⁵¹ devr-i mihrden : devr-i bezm-i mihrden Sü.2, Bu., İÜ.

Kıt'a

Ne resme şerh ide ol dîl-sitân firâkı cân
Ki taşradur anuñ idrâki fehm-i insândan
Cihânda hevl-i kıyâmet ki söylenür meşhûr
Kinâyedür şeb-i hasretle rûz-ı hicrândan

Neşr- Hayâl itdi: Ey şâh-ı pür-şükûh nedür bu guşsa vü endûh. Bi-hamdi'llâh ki tâli' uñ şeref evcinde tâbân ve sitârûñ sa'âdet burcında raşşândur. Bahtuñ çeşmi uyanmışdur ve iqbâlûñ şem'i yanmışdur. Murâduñ peymânesi dehânına ve cânuñ arzusu yânına gelmişdür.

Beyt

Benim gönlüm hele eyler şehâdet
Bu gün yârın bu gam bulur nihâyet

Neşr- Gözüñden âb hasteri ve gönlüñden tâb hayreti gider. Egerçi kim her semere şecerât⁵⁵² ile ve 'aşıklar 'ibârât ile mu'teberdür. Ammâ bu dem cây-ı gam ve mağall-i elem degüldür ki katl-i Raķīb naşib ve vaşl-ı ceyb ğarib olmuşdur. El-kışsa: Dil-i bî-râm kâm-ı nâ-kâm ol gice (120 a) şubh-ı bâma dek Hayâl-i nîk-nâm'uñ kelâm-ı merâm-bağş ile ârâm eyledi.

'AĞD-BESTEN-İ HÛSN-İ DİL-BEND BÂ-DİL-İ NİYÂZ-MEND

Çün kim yine 'arûs-ı felek tutuķ-ı ufukdan cilveler ve cemâl-i 'âlem pür-zîver oldu ve encüm tabaķ tabaķ güher-i tâb-dâr ile ve kâse kâse dürer-i şâh-vârı her cihâna nişâr eyledi. 'Arşa-i devrân sevr ü sürür ve ferhat ü hubûrla tıoldı. 'Işķ-ı cihân-dâr'dan tenķi'-i sultânî ve yerliĝ-i hâķânî birle bir peyk-i şabâ-reftâr ve beşir-i şeker-güftâr irişdi ki miyân-ı HÛsn ü Dil 'akd-i muvâşalat meşdüd ve peyvend-i mu'âmelet ma'ķüd olub min-ba'd Dil-i muhterem harem-i sultân-ı 'Işķ'da maħrem ola ve Nâz-ı tannâz'ı, Nazâr-ı ser-bâz'a ve Vefâ-yı pür-i'zâz'ı, Himmet-i ser-efrâz'a vireler. Pes bir vaķt-i şa'îd ü sâ'at çün 'idde ki her kevkeb-i şerefde tâbân ve neyyireyn ortasında kırân olmuşdı. İnżâr-ı nüħüset râci' ve âsar-ı sa'âdet tâli' idi. Zühre-i zehrânuñ nazarı teşlîş-i hÛrşide tîremizüñ meyli hâne-i ümîde idi. Zühâl-i 'âlî-maħâl evc-i şerefe 'urüc ve bercîs-i şâhib tecrîs-i burc-ı 'işrete vülüc itmişdi ki HÛsn-i kamer-tal'at ve (120 b) Dil-i hÛrşid-menzilet ortasında âyîn-i dîn üzre 'akd-i kâbîn olub huţbe-i icâb ü kabûl ve fâtiħa-i tehniyet vuşul okındı. HÛsn'üñ begleri cümle şeh-yâr-ı Dil'e mübârek bâde diyüb⁵⁵³ belekler getürdiler ve ol gün mine'l-felaķ ile'l-ĝaseķ hużûr-ı Dil-i pür-sürür'da nesak mâ-sebaķ⁵⁵⁴ üzre 'ayş ü 'işrete ve bezm-i şoħbete oturdılar.

⁵⁵² semere şecerât : şecere şemerât Sü.2, Bu., İÜ.

⁵⁵³ diyüb : gelüb Sü.2, Bu., İÜ.

⁵⁵⁴ mâ-sebaķ + Sü.2, Bu., İÜ.

ZİFÂF-GERDEN-İ ŞEHR-YÂR-I DİL BÂ-HÜSN-İ PERİ-ŞEMÂYİL

Çün kim yine şeb-i hen-gâm irüb 'arūs-ı rüm-ı zür tutuğ-ı firüz sürh-i fâmla halvet-hâne-i şâmdan yaña revân oldu ve muhadderât-ı hürdur zîchâ-yı nürdan ve bu süruñ seyrine ser-bîrûn eyleyüb şebistân-ı gerdün temaşâ-yı 'âlemiyân oldu. Perde-i âbnûsdan hezârân şem'-i 'arūs-ı tâbân olub şahn-ı felek ve mülk-i melekde kanâdil-i nür ve meşâ'il-i sürür tıldı.

Beyt

Şafâdan çarha girdi necm-i gerdün
Felek çeng aldı meh def zühre kânûn

Neşr- Pes Hüsni-nâm-ver'üñ begleri cem' olub Dil-i ser-mest'i gül gibi berdest götürdiler. Envâ'-i 'izzet ü iclâl ve eşnâf-ı ri'âyet ü iqbâlle pây-ı kaçır-ı visâle getürdiler. Kâmet-i hevâ-dâr'ı ve Himmet-i yâr'ı ve Zülf dest-gîrlik yüzünden himâyet (121 a) ve Gânze 'ayn-ı 'inâyet gösterüb Dil-i şâhib-hurûc'ı ol tāk-ı felek ber-vech 'urûc itdürdiler. Çün Dil-i hürşid-rây ol serây-ı dil-ârâya irdi ve kaçır-ı vişâlûñ bāından içerü girdi. Tebessüm-i ferhunde-fâl fi'l-hâl Dil'e istikbâl eyledi. Şeker-şandeler eyleyüb Dil-i niyâz-mend'i tatlu diliyle toyladı.

Mesnevi⁵⁵⁵

Didi kim merhabâ ey şâh-ı 'âlem
Felekdür bu serâ sen mâh-ı 'âlem
Nedür bî-gâne gibi bu tevekkûf
Ki kendü hâne gözdür yok tekellûf

Neşr- Pes Tebessüm-i dil-âvîz bu kelimât-ı şehd-âmîz ve tekellûfât-ı luğf-engîzle Dil-i şeydâ'yı ol kaçır-ı zîbâdan içeru bir halvet-hâne-i bî-hemtaya ve kâşane-i semâ-sâye ilettdi. Dil-i nâ-tuvân bir evvân-ı felek-sâyebân gördi ki müşteri vü keyvân bāminuñ pās-bānı ve bir ser-â-perde-i şafağ gün müşâhede kıldı ki Mihr-i gerdün bāminuñ derbān u nigezbānı. Lâ-cerem Dil-i hayrân ol arada dem-beste vü ser-gerdân ve âşüfte vü bî-derman kaldı. Ne bu perde'i açmağa dest-i kudret ve ne gitmeye pây-ı tākāt.⁵⁵⁶ Pes zârî vü hanîñ ve nale vü enîñ ile bu şî'r-i dil-âvîz ve şür-engîze başladı.

Gazel

Ben şanurdum ten-i dil-ğasteme cân olasın
Şanmaz idüm ki kaçub cân gibî pinhân olasın
(121 b) Kalb-i 'akrebden eyâ mâh çıkub cilveler it
Gün gibi 'âleme çün hüsni ile sulţân olasın
Nola bir mürçeye yol vîresin hizmetüñi
Hüblük mülketine sen ki Süleymân olasın

⁵⁵⁵ Mesnevi : Nazm Sü.2, Bu., İÜ.

⁵⁵⁶ buldı + Sü.2

Urmuşam halka gibi kapuna yüz zâr ü nizâr
Bilmedüm böyle seni âfet-i devrân olasın
Ġaym-ı Ġam kabladi bahtım yüzi açılmadı âh
Saña kim dirdi gönül ol yüze hayrân olasın

Neşr- Ol dem-i hürrem idi ki Vefâ-yı ser-efrâz ve Nâz-ı şannâz'a hezâr i'zâz ile Dil-i şâhib-niyâz'a karşı gelüb bî-hadd-i mülâtafet ve bî-'add-i mülâyemet gösterdi. Dil itdi: Ey serdârân-ı hâş ve ey yârân-ı bâ-ihlâş. Ben bî-şâli' ve sine-rüz bu ser-â-perde-i ciger-süzdan ve hicâb-ı pür-tâb-ı dîde-rüzdan içerü râh yokmıdır. Niceye dek cemâl-i maşlûb hicâb-ı defâ' ile muhtecib ve çehre-i maşşud nişâb-ı imtina' birle münteķib olıserdür.

Beyt

Yâr itmiş ruşunu perde-i nâz içre nihân
Âh eger dest-i kerem olmaz ise perde

Neşr- Nâz itdi: Ey (122 a) pâdişâh-ı cevân-baht ve'y sezâ-yı tâc ü taht. Bu tevekkuf ü ârâmuñ sebebi vardır. Zîrâ her maķâmıñ bir edebi vardır. Bu ser-â-perde-i pür-'izzetüñ zeyl-i imtinâ' ü 'ismetini ve fazla-i kınâ'-ı 'iffetini keşf itmeye her mest-i dest-âlûde icâzet ve her nîm suhte-i pür-dûde ruşsat yokdur. Her kim bu südde-i siyâdet-nişane ve âsitâne-i siyâdet-âşiyânede feth-i bâb ve ref'-i cenâb ister. Kesr-i bâl ve sükûn-ı hâlde ser-teslîm ve rızâyı râh-ı fenâda koyub hâk-pâ vü hebâ-ender-hebâ olmaķ gerek mi andan ne nişam kıala ve eşer ve ne nâm biline ve ne haber.

Beyt

Her kim ister hem-dem cânân ola
Şart-ı evvel ol ki terk-i cân ola

Neşr- Vaktâ kim Dil-i dem-sâz, Nâz-ı şannâz'dan bu râz-ı Ġam-perdâzı işitdi. Bi'l-küllüye şabr u hüşını ta'n itdi. Hemân dem âsitân-ı dōsta yüz urub kendüden gitdi. Çün kim Vefâ-yı ser-efrâz, Dil'üñ bu hâlini gördi. Mürüvvet diki cüş eyleyüb germiyyetle yerinden şurdu ve itdi: Min-ba'd ebvâb-ı sürür u selvet güşâde ve esbâb-ı 'ayş ü 'işret müheyyâ vü âmâde ve kavâ'id-i ülfet mü'ekked ve mu'âkıd muvâsenet müşeyyed gerek. Hemân dem Dil-i bî-dil'i ve üftâde-i lâ-ya'kılı hezâr luţf u rif'atle ve muşabbet ü 'ışķ ile götürdi ve ol (122 b) aştar-ı Kâ'be gibi mükerrrem ve tutuķ-ı felek gibi mu'azzam ser-â-perdenüñ şuķasın açub Hüşn-i perî-ruşsâr'uñ huşûr-ı pür-hübûrına getürdi. Hüşn-i perî-ruşsâr dağı bî-ihtiyâr Dil-i bî-ķarâr'a karşı varub elin eline aldı. Hezâr luţf ü iltiyâm ve izhâr-ı şenķ ü 'izâm gösterüb ķolın boynına şaldı. Çün dâye-i zevķ Ġâlib ve cezbe-i şevķ câlib idi. Hemân dem Dil-i medhüş'ı bağrına basub der-âĠuş eyledi.

Nazm

Ey mübârek gice kim ben yâre h̄oş mihmân olam
Şubha dek bezm-i cemâli şevkına hayrân olam
Zülf-i müşg-efşânınıñ girüb elüme dâmeni
Çäk idüb ten⁵⁵⁷ cübbesin pâyine cân-efşân olam

El-kışsa: Dil-i medhüş'ün zamândan soñra 'aklı serine ve cânı yerine geldi. Dîde-i hayret-dîdesin açub eṭrâfına nazâr şaldı. Gördi ki bir nūr-bâhir miyân-ı zemînden 'inân-ı çarḥ-ı berine irmiş. Nice semavât ü arzın onsekizbiñ 'âlemine ziyâ virmiş. Meşâriḥ ü meğârib ve eṭrâf u cevânib ol nûrla ṭolmuş. Belki evvel ü âḥir ve bâṭın u zâhir ser-â-ser nūr olmuş. Pes Dil-i lâ-ya'qıl'ün bu nūr-ı bî-rengün şiddet-i işrâḫ ve ḥiddet-i ihtirâḫından idrâki⁵⁵⁸ mütezzelil (123 a) olub hayretinden kendüyi dōstdan ve lübbi-yi pōstdan fark itmeyüb itdi:

Kıt'a

Eger ben 'âşık isem kanı ma'sûḫ
Ve ger ma'sûḫ isem 'âşık görünmez
Eger in 'âlem-i cânest ten gev
Ve ger tendür disem lâ-yık görünmez

Neşr- Ve'l-hâşıl Dil-i lâ-ya'qıl ol gice tenessüm-i evvel-i revâḥdan tebessüm-i âḥir-i şabâḥa dek kenâr-ı dil-dârda ve müşâhede-i didârda zevḫ-i bî-pâyân ve şevḫ-i bî-girân ile gâḥ cemâl-i rûḥ-efzâyı râḫat-ı zâniden 'işretde ve gâḥ celâl-i sine-süz u dîde-düzundan hayretde bâḡ-ı âb-ı hayât la'l-i cân-baḫşından nüşda ve gâḥ şarâb-ı kelimât-ı şehd-nüşuñdan cüşda olub 'ayş-i şeb-gîr ve 'îd-i tekbîr eyledi.

Nazm

Zihi ḫudret zihî 'izzet zihî 'ayş ü zihî 'işret
İki yâr oluben ḫalvet iki cân bulular vuşlat
Bu düşüb 'işḫ ile ṭalib ol evlâ ḫüsn ile câzib
Te'addüd gide ortadan bula cân ü gönül vaḫdet

ŞÜKR Ü MİNNET-İ DİL-İ MERİN Nİ'MET-İ VUŞLAT-RÂ VE 'AḤD-İ BESTEN-MİYÂN NÂZ U NAZÂR Ü VEFÂ VÜ HİMMET

Çün kim âşâr-ı şubḫ-ı sa'âdet ufukdan göründi ve envâr-ı âf-tâb-ı 'âlem-tâbla 'âlem bürindi. Dil-i kâm-yâb daḫi şafâ vü sürür ve ferḫat ü ḫubûrla yerinden (123 b) ṭurdu. Dâdâr-ı cihân ve dâver-i zemiñ ü âs-mâna ḫamd-i firâvân ve şükr-i bî-pâyân idüb 'ubüdiyet çehresini ḫidmet türâbına sürdi ve ḫidmet cebhesini 'ibâdet miḫrâbına urdu ve zâyıf evrâd ü ezḫâr ve şerâyif-i i'zâr ü istiḡfârı yerine getürdi ve ol ki vâşıta-i devlet-i dîni ve dünyevi ve râbıta-i sa'âdet-i sūrî vü ma'nevîdür ḫulûş-i i'tikâd ve kemâl-i inḫıyâdla edâ eyledi. Ba'de 'ibâdet-ḫânesinden çıkub

⁵⁵⁷ ten : cân İÜ.

⁵⁵⁸ idrâki : var idrâki daḫi Sü.2, Bu. : var idrâki İÜ.

aşhâb-ı kirâm ve aḥbâb-ı ‘izâmla mülâkât itdi ve ebvâb-ı hıızânesini açub mesâkin ü fuḡarâ ve eytâm u ğurabâya elbise ve meṡyâ virdi ve envâ‘-ı ‘aṡyâ buyırdı.

Kıṡ‘a

Behâyim ḡaşletın terk itmeyince
Kişi ‘âlemde hergiz olmaz insân⁵⁵⁹
Nedür ḡayvân şer ü şür ü ḡör ü ḡâb
Nişân-ı ‘ademî ‘irfân ü iḡsân

Neşr- Ve emr eyledi erkân-ı şafâ ve a‘yân-ı vefâ cem‘ olub Vefâ-bânü’yı ki ‘âlî-nijâd ḡüsn-i perî-ruḡsâr’la hem-zâd eyledi. Himmet-i nâm-dâr’la resm ü âyın üzre ‘aḡd ü kâbîn itdiler

Mışra‘

Çü genc idi anı gencûra virdi
ve Nâz-ı dil-nevâz’ı, Nâzar-ı çâbük-bâz’a buyırdı

Mışra‘

Şarâb-ı nâbı ol maḡmûra virdi.
ve sayîr ḡidmet-kârlarına ve devlet-ḡâh ve hevâ-dârlarınun her birine levâzim-i şehr-yâr (124 a) ve merâsim-i kâm-kârı⁵⁶⁰ üzre envâ‘-ı ‘aṡıyyeler ve eşnâf-ı muṡıyyeler buyurub ümerâ vü nüvvâb ve re‘âyâ vü aḡbâb cümle ‘ayş ü şafâda Dil-i kâm-kâr’un devlet-i rûz-efzûn için du‘âda oldılar. Her dil bu sürûrle terennüm ve her cân bu ḡurûfla tekellüm ider oldı.

Beyt

Bir iki ğün yâr eşiginde iḡâmetdür murâd
Ey ecel şabr ile bir dem ḡılma ey ‘ömrüm şitâb

Neşr- Şehr-yâr-ı Dil daḡı fâriġu’l-bâl ve ḡoş ḡâl olub bu minvâl üzre rûz u şeb ḡülgeşt-i bâġ-ı ruḡsâr ve temâşâ-yı şehri didâr idüb ḡâh kenâr-ı çeşme-i femde nûş-ı câm-ı Cem iderdi ve ḡâh sâyebân-ı zülf-i pür-ḡam altında şâd ü ḡurrem ‘işret ü dem sürerdi. ḡâh ol bâġ-ı dil-ġuşânun sîb-i bî-asîbiyle dest-i bâzî ve ḡâh turunç-ı nârenc ile dil-nevâzî ḡalırdı.

ŞIFAT-I FAŞL-I ḡAZÂN VE RESİDEN-İ DİL-İ BE-ḡAZRET-İ ḡİZR
‘ALEYYE ŞALEVÂTÜ’R-RAḡMAN

Çün terâzüyile ṡartıldı zer-i sürḡ-i felek
Keffeteyn şeb ü rûz oldı berâber bî-şek
Maṡla‘ından çü süheyl-i yemîni açdı cemâl
ḡoḡka-i nâr-ı ‘aḡıḡ ile ṡolub buldı kemâl

⁵⁵⁹ hergiz olmaz insân : olmaz hergiz insân İÜ.

⁵⁶⁰ levâzim-ı şehri-yâr ve merâsim-i ḡam-kâr : merâsim-i şehri-yâr ve levâzim-ı kâm-kâr Sü.2, Bu., İÜ.

Neşr- Her zer ki huzâne-i hazânda maḥzûn idi. Pây-mâl-i berg ü bârdı ve derki cerâb-ı seḥâbda merhûn idi. Ser-i eşçâra nişâr idi.

Naẓm

Ne ḥâşiyet var iksîr-i zemînde
Düzerüz nigârdan zerrîn tabaqlar
Yâḥud te'sîr şu'ârâ-yı Yemen'dür
'Aķîķ olur zümürüdden varaqlar

Neşr- Nergis-i mekhûl ki eṭrâf-ı gülzâr içinde kurretü'l-'ayn-ı bahâr idi. Perde-i rûzgâr ve nevâzil-i emṭâr ile ma'lûl ü emed-dâr idi ve benefşe-i nâm-dâr ki şebân mürğler arasında ser-leşker-i bâğ u râğ idi. Devvâr-ı devrân şuda' gerdîş-i zamândan muḥtellü'd-dimâğ idi.

Şi'r⁵⁶²

Nergisüñ dîdesi yumulmuşdı
Büstânuñ cemâli solmuşdı
Şavlet-i berd eyleyüb âğâz
Devlet-i verd âḥir olmuşdı
(125 a) Bûlbül ü kumrînuñ maķarrı iken
Zâğdan şahn-ı bâğ ṭolmuşdı

Neşr- Bûlbül-i midḥat-serâ meger kim ḥalvet-serâsında dil-ḥaste idi ve güyâ ṭûṭî-yi şerer-ḥâ ḥâne-i inzivâda dem-beste idi. Ve yâ teff-i⁵⁶³ nîrân-ı şayf ile yanub kelâğa dönmişler ve devr-i sevâd-ı ḥarîfle boyanub zâğa beñzemişlerdi ki feryâd ü

⁵⁶¹ Mışra' Yahud her bir saçılmışdı. - İÜ.

⁵⁶² Şi'r : Naẓm Bu. : Beyt İÜ.

⁵⁶³ teff-i : hâtif-i İÜ.

fiğānları ve nāle vü elhānları işfā olunmazdı ve nām ü nişānları ve ād ü şānlarından eşer bulunmazdı ve haber bilinmez idi.

Ferd

Ꞑumrı yerine çemende muꞓrī
Zāğ ile ğurāb idi muꞓarrer

Neşr- Ve her berg-i bīd şāhn-ı devr içinde şān bir māhī zer-endūd idi ve her hūşe-i ‘ineb gūyā ‘unꞓūd-i şūreyyā ve yā ‘uꞓūd-i güher-bādan ma’ꞓūd idi.

Beyt

Şuya māhī gibi her bergimiz ğufrān⁵⁶⁴ dökülür
Yer ꞓān ‘illetine⁵⁶⁵ düşdüğüçün ayvalar

Neşr- Şāh-ı enār ve nijāl-i cülleñār ki şūret-i ‘ulleyꞓ te “bi’ş-şeceri’l-aḥḍari nāran⁵⁶⁶ idi. Gūyā vādi-yi Eymen’de bitmiş şecere-i nār ve yā Kelīm-vār elinde aḥker dutardı ve dirāḥt-ı turunc ve devḥa-i nārenc ki “ke’ennehünne’l-yāꞓūtü ve’l-mercān⁵⁶⁷ idi. Her biri şān bir çerāğ-ı firūzān ve yā bir şem’-i ḥandān idi.

Ꞑıṭ’a

Mezra’-ı arzı sürüb ekmeye dihkān felek
Yer yer od urmuş idi sanki dirāḥtāne
Ya cihān ṭal’atını itmegiçün nūrānī
(125 b) Bāğbān kesmiş idi meş’aleler bōstāne

Neşr- Ve ğamām-ı kebūd-fām-ı ‘ālī-maꞓām emākin-i ḥuceste-fercāmđan mūrūr-ı eyyām ile her celb ü ğāzab ki itmişdi giru i’tidāl vaꞓtūñ ‘adli minvālince gevher-i şāh-vārla edāsına iltizām göstermişdi ve hevā-yı dil-ğüşā ü rūḥ-efzā buḥār-ı bihārdan şūḥūd u a’vāmla her cerr ü cezb ki eylemişdi. Yine ‘arşuñ feyz-i imtisālince fezāsında ihtimām kılmışdı. Ve’l-ḥāşıl cemāl-i rüzğār ve ṭal’at-i herkenār reşk-i bāğ u bahār ve ğayret-i ğülzār olmuşdı. Dil-i nām-ver daḥi Himmet ü Nażar’la vaꞓt-i seḥerden ṭurub şafā-yı şubḥla ḥurrem ve hevā-yı vaꞓt ile hem-dem-i ğülgeşt-i bāğ-ı ruḥsār ve temāşā-yı dār ü diyār iderler. Dil-i civān-baḥt görse çeşme-i fem kenārında pirūze taḥt urılmış ve ol taḥt üstinde sebz-pūş bir pīr-i ḥamūş oturur ki kerāmet yüzinden seccādesin şuya şalmış ve sāyesin āf-tāba. Başın egmiş ‘ālem murāḓabada ve cihān ḥālin mū-be-mū muḥāsebede. Nūr-ı velāyet cebhesinden tābān ve āyet-i kerāmet ṭal’atinden ‘ayān

Beyt

Libās-ı sebzi cennetden nişāne
Ridāsın kıldan itmiş sūfiyāne

⁵⁶⁴ ğufrān : ğufr Sū.2, Bu., İÜ.

⁵⁶⁵ ‘illetine : zaḥmetine Sū.2

⁵⁶⁶ Yeşil ağaçtan size bir ateş yaptı. Yāsīn/80

⁵⁶⁷ Sanki onlar yakut ve mercan gibidirler. Rahman/58

Neşr-Vaktâ kim Dil-i şâhib-temyîz ol pîr-i 'azîzi gördi cânı taḥayyür (126 a) ve cenânı pür-tefekkür olub ṭurdı. Himmet-i pür-mevhibet ilerü gelüb itdi: Ey şâh-ı şâhib-ḥidâyet ve ey pâdişâh-ı ehl-i 'inâyet ne ṭurırsın. Bu pîr-i kerâmet ve şeyḫ-i istikâmet ki görirsın maḳbûl-i ḥâş u 'âm ve maḥbûb-i Rabbü'l-enâm imâmü'l-müslimîni ve'l-İslâm ḥâzreti Ḥızr'dur 'aleyhi's-selâm ki feyz-i Ḥaḳ'dan dili sîr-âb ve şafâ-yı âb-ı ḥayâtla cânı pür-tâb olmuşdur. 'İlm-i ledünnüñ maḥremi ve ḥâzreti Kelîm'üñ hem-demidür.

Beyt

Budur ol Ḥızr kim zümürüd-vâr

Gör ider nefsi ejderhâyıla her bâr

Neşr- Dil daḫi hemîn sâ'at ḥâzreti pîri ziyâret idüb zânü-yı edeb üzre karşına otırdı. Pîr daḫi şubḫ-ı şâdiḳ gibi ḥandân-leb ceyb-i murâḳabeden başın götirdi. Rumûz-ı ṭariḳat ve künûz-i ḥaḳîḳatden taḳrîr-i me'ârifle ve taşvîr-i leṭâyifle âgâz eyledi. Çün bismi'llâh biyüb söze girdi. Evvela esrâr-ı besmeleden bir nice nükte söyledi.

TEFSİR-GERDEN-İ ḤIZR 'ALEYHI'S-SELÂM BESMELE-RÂ VE
NÜMÜDEN-İ RÂH-I İRŞÂD-I DİL-İ ŞÂHİB-CEMÂL⁵⁶⁸

Ḥırz-ı bismi'llâhdur bir zer kilîd
Feth olur anuñla her ḳufl-i ümîd
Hem ṭılısm-ı ism-i a'zamdur bu hırz
Hem mu'ammâ-yı dü 'âlemdür bu hırz
Onṭoḳuz ḫarfi ider bir bir 'ayân
Onsekizbiñ 'âlemüñ sırrın beyân
(126 b) Birdürür çün iki 'âlemden murâd
Ḳıldı bir noḳtayla bâbı⁵⁶⁹ ittiḫâd
İki 'âlem sırrıdur ol noḳta bes
Sırr-ı vaḫdetden olupdur muḳtebes
Menba'-i 'arş-ı muḫîṭ ol ḳatredür
Merkez-i ferş-i başîṭ ol noḳtadur
Her dü kevn ol noḳtadandır ibtidâ
Cümlesi girü ve oldur intihâ
Sînenüñ ṭutduḳı oldur tarf-ı leb
Kim bu sırruñ sırrını eyler ṭaleb
Kim ki bu sırdan iderse noḳta ḫal
Erre bir sırdur siyâsetden bedel
Ma'rifet bâbından eylersüñ heves
Yâ vü sînün remzi dâyim saña bes

⁵⁶⁸ ŞÂHİB-CEMÂL : ŞÂHİB-ḤULLE-RÂ Sü.2, Bu., İÜ.

⁵⁶⁹ bâbı : bâsı Bu., İÜ.

Mîmi kim ser-ħalka-i merdândurur
Efser-i mihr ü meh-i devrândurur
Çeşmesinden çeşm-i cân pür-nürdur
Tal'atinden mülk-i dil ma'mürdur
Mihr gibi nürdan açub dehân
Çil şabâhuñ nüktesin eyler beyân
Erba'inden ger dilerseñ dem kadem
Höş derdimken nazar-ender-kadem
Her elif kim bir 'aşâ peykerdürür
Ehl-i 'işyân 'aynına ejderdürür
Bir işâretdür bize ol şâhdan
Ki Âdeme geldi 'aşâ Allâh'dan
Sırr-ı vaħdetdür miyân-ı cânda
Zâhir ü bâtın budur îmânda
Remzider ma'nî vü şüret bu tılsım
Kim müsemma birdürür biñ ise ism
Zîver-i İslâm'dur ol lâmlar
Zülf-i dilber gibi olmuş dâmlar
İki şâh olduğınadır 'ayn-ı dâl
Erre-i teşdîd ey şâhib-cemâl
(127 a) Gerçi şekl-i mâh-i nevdür şubh u şâm
Oldı ma'nîde velî-yi mâh tamâm
Hâsınuñ her kim bilür mâhiyyetin
Penç vaqtüñ remz ider farziyyetin
Hüdhüd-i câna hidâyet tâcıdur
Ya'ni ol hâ mü'minün mi'râcıdur
Bağlıdur bu râda ħalb-i 'arş ü şer'
Ħal olur bu râyile her 'arf ü fer'
Ħâlarıdur ħonce-i bâğ-ı ümîd
Feth-i bâb-ı heşt-i cennet çün kilîd
İş bu ħâdur kıble-i ħâcât-ı ħalk
İş bu ħâdur ravza-i cennât-ı ħalk
Nünü olmuşdur esâsı kün fekân
Bunuñ üstüne tırur kevn ü mekân
Kâyinât emrinde kâfî oldı bu
'Ayn-ı 'âlem oldı kâfî buldı bu
Çünkü levh üzre ħalem nağş oldı nûñ
Zâhir oldı nükte-i mâ-yeştirün
'Aşredür Ħur'an'dan ol yâ bize
'Arş-ı Ħağ'dan feyz ider deryâ bize
Her nefes yeter du'âya yâdurur
"Yâ İlâhî" nüktesin ħüyâ durur

Fethalar miftâh-ı bâb-ı gaybdur
Naşb-ı rif'at olduğı lâ-reybdür
Cerr ider ol kesreler her bâbdan
Başt-ı 'izzet dâyim ol tevvâbdan
Zammelerdür râfi'-i i'lâm-ı dîn
Her sükündür cezm için 'ayne'l-yağın
Çâr nokta çâr gevherdür tamâm
Buldı heft ü penc ü şeş andan nizâm
Mündericdür Lâmi'î bilgil yağın
Bunda 'ilmü'l-evvelin ve'l-âhirin
(127 b) İçmeyince nür-ı Hâk'dan bād-bân
Sâhiline bunuñ irmez fülk-i cân

Neşr- Vaqtâ kim hazreti Pîr besmeleden bir miqdâr 'alâ-tariķi'l-ihtisâr tefsîr itdi. Pes esâs-ı kaşr-ı dînüñ ve kavâ'id-i Ka'be-i yağınüñ esrâr-ı vaz'-ı nihâdını ve eţvâr-ı refi'-i bünyâdını takrîr eyledi.

ESRÂR-GÜFTEN-İ HİZR⁵⁷⁰ 'ALEYHI'S-SELÂM BÂ-VAĶÂR U HEMS DER-ŞERĶ-İ HADİŞ-İ NEBİYYÜ'L-İSLÂM 'ALÂ ĦAMSİN

Pes itdi: Ey sâlik-i mesâlik ve ey tâlib-i meţâlib-i hağıķat. Evvela bilgil kim aşl-ı tevĥid oldur ki bâtını vağy ile ma'lûm ola ki sırr-ı tevĥid sırr-ı ta'alluğdan vağid olub ħalbün ħay olmağdur. Ne derünüñ 'illete ħolmağdur. Elif İslâm-ı i'lâm eyler ki ehl-i tevĥidüñ mağâmı dârü's-selâmdur. Ehl-i İslâm tevĥidden şoñra şerî'at zeyline mütemessik olsa şâhib-i selâmetdür ki İslâm daği bu ma'niden 'ibâretdür. İslâm; içinde sırr-ı tevĥid izmâr olunca İslâm olur. Şerî'at-i ħükmi sırr-ı imânla aħkem olur. Her kim İslâm'dan el çeke sâm-ı se'âmete düşer ve ol kim imânda ser-piç ide yamân ħâlete uğrar. Ħağıķat-i İslâm ism-i Allâh'la nefy-i ħavâtır itmekdür. İmân ve İslâm ve ihsân elifleri işâret ider ki mü'minüñ (128 a) zâhir ü bātını bir gerekdür. Meşel: Selmân 'aleyhi'r-rıdvân bir tersâ idi. Dîn-i İslâm etegine yapışmayınca Hâk'dan tersân olmadı ve merd-i kâmil eliyle ħalka-begüş olmayınca müselmân olmadı. Eger sen daği müselmân isen fikr-i perişânını ħo kim ol küfrdür. Her kim şirk-i ħafî râyini pây-mâl ider ol ehl-i şükrdür. Ħağıķat-i şükr daği şol şüret-i sekrdür ki zevğ ehline sükkerden ahlâ ve reşk-i bâde-i şoğbâdur. Her kim de ki rây-ı şükr yokdur ol ebterdür. Ma'nide ehl-i şekk ve şüretde segden⁵⁷¹ beterdür. Ve ibtidâ-yi şürü' âb-dest ile gerekdür ki ol ħahâret-i ebeddür. Televvüş cihât-ı sitteden ne mücerred 'ibâretdür. Bu nâğış bedenüñ üstin ħasl itmekden vüzünüñ ħâyeti mü'mine zü'-i hidâyetdür ki ol misbâğ cihât-ı sitteden 'ibâretdür. Namâzuñ bātını mü'mine mâ-i ħimâyetdür ki ol nefy-i mâsivâya işâretdür. Nitekim lây-ı şalât bu nefyi temhîd ve bu sırrı te'kid eyler. Tekbîr eylemek tek bir dimekdür. Ref'-i iyâdı ol âlî adı nidâ-yı cânla itmekdür. Ķıyâm oldur ki gönlünde nidâ-yı Hâk olub

⁵⁷⁰ NEBİ + Bu.

⁵⁷¹ segden : eşekden İÜ.

bâtinuñ elif gibi istikâmetde ola. Rûku' oldur ki rây-ı güft ü gûy Hâk ile 'ayn-ı tevâzu'-ı kadem ki mürâca'atda ola. Her kaçan sücûddan baş (128 b) götürsüñ. Cûd-ı vâcibü'l-vücûd zikri ile ve her vaqt ki ku'ûda yüz tutsuñ. 'Avd-i ile'l-ma'bûd fikri ile her kim bu zamân-ı tefriqada cem'iyet-i namâz üzre ola âmin-i kalb hâsıl ider ve her yirde ki bir şalâ işide tâ şalate dek gider. Namâzı ol kişiuñ maqbûldür ki ma'siyetlerin zikr idecek namâzdur diye ve 'âlemi göz yaşına ğarķ eylese bu nem azdur diyü kişiye merdânedür ki rızâ-yı mâ' vü mende ola rûzunuñ hâsı rûzı bî-nihâyete 'alâmet itdugin bilmeye. Ramâzânüñ evvel perişanlığı eger nefsi emmareye mür gelse 'aceb degüldür ki şavmuñ ibtidâsı şâd-ı şabrdan 'ibâretdür ve âhir yevme dek dehân hırş u şehvetden bağlu olmağdan kinâyetdür. Şıyâm-ı haķıķı oldur ki bâtını mücevvef ola mâsivâdan ne oldur ki pür-illet ola. Hevâdan her kim de kim oruç râyı vardur evci vişâle 'azîmet ider. Zîrâ orucuñ tefriķası serây-ı kalbe cârûdur ve civâr-ı kurbete delâlet eyler. Egerçi orucuñ evveli ve âhiri zâhiri açlığdan 'ibâretdür lâkin bâtını rûy-ı rûhâniyetden kinâyetdür. Nihâyetsüz oruçdan eger tefriķa gelse revâdur. Zîrâ oruçda 'illet-i kalb olmayacak müşmir recâdur. İhlâş-ı şıdķ oldur ki anda şıdķ-ı halâşla kaçd-ı hâş ola. Ve zekât ki evve-li zâ-i zerden (129 a) ta'birdür. Dilinde muzmerdür ki yigirmi mişkalde bir virmek gerekdür ve aşl-ı zekât kâz-ı maħabbetu'llâhla tâ-i ta'alluķ-ı dünyâyı kesmekdür ve zekâ-yı fıtratla muntehâ-yı ümniyete irişmekdür. Naşb-ı nişâb ki cerr-i fazla-i emvâle ihâm eyler. Âb-ı şeri'le tathîr-i aħlak itmek naşş olduğın i'lâm eyler. Tâ'at-i hacc-i huccet istiṭâ'atle mansûşdur ve rû-yı ceddî Hâk cânibine kılmağa maħşûşdur. Huccâce hil'at-i hacc ol vaqt-i müsellemdür ki dili cây-ı maħabbetu'llâh ola ve derûnında rû-yı recâ muzmer olub haşyetu'llâh ile tola. Maħremde ki bir noķta-i cinâyet⁵⁷² ola mücrimdür. Vakfe şâhibi fâ-i 'Arafat'ı şâd-ı 'araşâtdan bedel bilnese âşimdür. İhrâm ehli gerekdür ki Şafâ ve Merve meyleri ortasında sa'y idecek harr-ı haremden yüz çevirmeye. Hâcî oldur ki meydân-ı talebde ser-bâz olub bu yoluñ acılığdan ve acılığdan⁵⁷³ ser-piç itmeye. Çarķ-ı aħcâr hârını cevârihine âhir devâya işâret bile ve harr-ı harîm diyârını kalbine 'aks-i raħmet-i bî-ğâyet ańlaya. Nükte-i ihrâm ol birden ğayrını taleb harâmdur dimekdür. Ve sırr-ı kurbân ân hazreti zevi'l-en'âm dimekdür. Haṭṭimüñ tavâfi haṭṭ-ı sevâb ile haṭṭime-i günâha delâlet ider ve hâcerüñ istilâmı hacc itmek harc-ı söz rây-ı rızâ üzre olmadan kinâyet ider. Mîķât oldur ki anda tefriķa-i kıyâmet (129 b) mülâhaza olına. 'Arafât oldur ki kalbinde rif'at-i derecât bulna.

TETİMME'İ ME'ÂRİF-İ HİZR 'ALEYHI'S-SELÂM EZ-BÂB-I TEVBE VE ṬARİĶ-İ CEZBE VE İTMÂM-İ KELÂM-I BA'D

Bilgil kim ey Dil egerçi kim bu ümür-ı ğamse esâs-ı İslâm ve erkân-ı aħkâmdur. Ammâ serây-ı ṭâ'ate dühûl daħi bâb-ı tevbe vü inâbetden olur ki *Et-*

⁵⁷² cinâyet : ğiyânet İÜ.

⁵⁷³ acılığdan - İÜ.

tā'ibū mine'zenbi kemen lā-zenbe leh'dür ve şadr-ı karbete vüşül cezbe-i 'inâyetle bulunur ki *cezbetün min-cezebâti'r-raḥman* tevâzi-i âmelü's-şakāleyndür

Meşnevî

Var Lâmi'î cezbe ile ḥaşıl
Tâ kim olasın murâda vâşıl
Pirâye-i dîn ü devlet oldur
Sermâye-i zevk ü şoḥbet dildür
Bî-cezbe kişi füsürde dildür
Efsürde degül ki mürde dildür

Neşr- Tevbeye daḥi âb u tâb gerek zirâ gülzâr-ı cân ser-sebz olmağa berḳ ü seḥâb gerek. Ya'ni güleşen-i bâḥın bî-tâb berḳ-i sine ve bî-âb seḥâb-ı dîde nezâret bulmaz ve âteş-i ḥışm ü kîne bu âb-ı süz sâkin olmaz ve cezbenüñ daḥi esbâb u âlâtı olur ve her netîcenüñ nice muḳaddemâtı olur. Evvelâ âyîne-i Dil zıkr-i yârla jengâr te'alluḳât-ı aḡyardan pāk ü tâb-nāk olmaḳ gerek. Tâ kim ḳâbiliyyet-i tecelliyât-ı İllâhî (130 a) ve mazhar-ı vâridât-ı nâ-mütenâhî ola ki a'lâ-yı me'âric-i i'tilâya 'urüc ve aḳşâ-yı medâric-i irtikâya vülüc kemend-i 'ışḳ u cezbe ile peyvend bulur ve süllem-i 'özü ü tevbe ile müsellemler olur ki tevbe-i muḥtâc eline cemî' maḳâmât ve mebanî cümle'i 'ibârâtdur ki aşl-ı tevbe rücû'dur ednâdan a'lâya ve aḫvâl-i vücuddan mevlâya. Nitekim *seyyidü'l-beşeri'l-lezî câ'e fî-ḥaḳḳihi "li-yaḡfire leke'llâhü ma-teḳaddeme min-zenbike ve mâ-teaḥḫare"*⁵⁷⁴ buyurur ki *inneḥü leyfâne 'âlâ-ḳalbi ve innî estaḡfiru'llâhe fî-küllü yevmin seb'îne merraten* felâ-büd tâlib gerekdür ki bi-ḥükm "*irci'î ilâ-Rabbiki*"⁵⁷⁵ ve bi-muḳteżâ *feḫrû ilâ'llâhi* rücû'-i ihtiyârîye iştiḡâl ide. Tâ kim rücû'-i ıztırârî vaḳtinde ki mevtdür. Ḥöş ḥâl ve fâriḡu'l-bâl ola ve fi'l-ḥaḳîḳa tevḫîḳ-i tevbe daḥi refîḳ-i cezbesüz müyesser degüldür ve ḥaḳîḳa cezbe daḥi tevellâ-yı Mevlâ ve teberrâ-yı Ḥâlık'la iḫfâ itmek gerekdür ki nefy-i vücüd ve ḥidmet-i ma'düda irilmez. Ya 'İsâ 'aleyhi's-selâm ve 'alâ-nebiyyinâ ḥalvet-ḥâne-i tecrid ve zâviye-i tefridde kâr-bâr. Vücüdü nâr-ı maḥabbetu'llâhla efnâ vükelâ-yı raḫt koydı. Reh-güzer-i dünyâda ilḳâ (130 b) itmeyince cezbe'i *bel rafe'ahü'llâhü ileyh* birle teng-nây-ı zeminden feżâ-yı dil-keş-i 'illiyîne çekilmedi. Pes kâr-ḥâne-i maḥabbette kim gerekse şadr-nişin maḥbûbiyyet olamaz ve meydân-ı vecd ü ḥâletde her kişi çevgân-ı zen küy-ı se'âdet gelemes ve her dile secde-i niyâza destür virilmez ve raḫmet-i ḥaş naşibe her müzd virilmez. Rah-ı ḥâletde bir ḥâlîl-dem gerekdür ki nesîm iḫlâşından nâr-ı süzân gülzâr-ı ḥuzûr ola ve maḳâm-ı himmetde bir Mûsâ-ḳedem gerek ki eşer-i aḳdâmından baḫr-ı revân râh-ı mürür ola. Ve'l-ḥaşıl bu tarîḳ-i bî-pâyânüñ sâlikleri bezl-i cândan gürîz ve terk-i nâm u nişândân perhîz itmezler. Pes ey Dil çün kim delâyl-i naklî ve berâhin-i 'aḳlî birle müberhen ve inzâr-ı ḥadsî ve etvâr-ı kıyâşî birle müteyaḳḳındur ki ferrâş-ı ecel firâş-ı⁵⁷⁶ emelî dür-ı serdür ve sâḳî ḥâdimü'l-lezzât câm-ı ḫayâta zehr-i memâtı

⁵⁷⁴ Böylece Allâh geçmiş ve gelecek günahları bağışlayıp..... Feth/2

⁵⁷⁵ Rabbine dön. Fecr/28

⁵⁷⁶ ecel firâş - İÜ.

döküserdür ve bu terkib-i müşerref ve tertib-imuzahref harabe müteveccih olıserdür⁵⁷⁷ ve bu intişab-ı kâmet intisab-ı istikâmetden çıkıserdür. Şerefât-ı eyvân-ı ‘âlem münhedim ve ğurefât-ı bünyân-ı benî Âdem mün‘adim olıserdür. Her güftaruñ melâmeti ve her girdaruñ ğarâmeti ve mükâfât u mucâzâtuñ rûz-ı kıyâmeti zühür bulıserdür. *Li-yecziye'l-lezîne asâ'ü bimâ 'amilü ve yecziye'l-lezîne ahsenü bi'l-ħusni.* (131 a) Pes ‘âkıllı oldur ki bir meslege zâhib ve bir maķşûda tâlib ola ki pîrâhen-i ‘ıffeti gerd-i zevâlden maşûn ve dâmen-i ‘işmeti reng-i melâlden maħzûn ola. Ve ol diyâr-ı ķurbetden bu dâr-ı ğurbete tenzîlden ğâyet nedür ve ol maķarr-ı lâhûtdan bu maķarr-ı nâsût da temehhûlden ħikmet nedür bile.

Beyt

Mürĝ-i cân der-‘âlem-i itlâķ beved
Dâne-i dîd ü esîr-i dâm şüd

Neşr- ‘Âlem-i ğayb ki ķarâr-ĝâh-ı a‘yân-ı şâbitedür. ‘Âlem-i ceberrût ki müsteķarr-ı ervâh-ı mücerrededür ve ‘âlem-i melekût ki maħall-i iktisâ-i ħil‘at eşbâh-ı laţîfedür. Bunlardan müsâferet idüb yine bi-ħükm *şümme ileynâ iyâbehüm* anlara mürâca‘atdan nükte nedür fehm eyleye ve daħi idrâk ide ki insân bir cevher-i rûhânî ve laţîfe-i Rabbânîden ‘ibâretdür. Ne bu ķalıb-ı tîre-ħâķî ve maħbûs-ı tavârîķ-ı eflâķiden kinâyetdür. Bir şebbâz-ı bülend-pervâzdur ki âşiyân-ı ħaţâyir-i ķudsdür ve bir tâvûs-ı cilve-sâzdur ki cevlân-ĝâhı mecâlis-i ünsdür. Heyâķil-i ‘ulvî ve ecrâm-ı süflî anuñ hevâ-yı himmetinüñ bâli altında bir beyzâdan kemterdür ve füşat-i ħavşalasına nazâr bir dâneneden aħkerdür. El-ķışşa: Bu ħikâyet-i båd-râyetüñ beyânında ‘ibâret ğayr-ı vâfidür. Lâkin erbâb-ı ‘irfân ve aşĥâb-ı vicdâna bir işâret kâfidür. *El-ķalîlü yedüllü ‘ale'lkeşîri ve'l-ķaţretü (131 b) tünbi'ü ‘ani'l-ĝadîr.* Ammâ ol ki nâ-binâ-yı mâder-zâddur. Kûhli'l-cevâhir irşâddan ne menfa‘at bulur ve ol ki pây-mâl-i mâl ü menâldür. Derd-i ‘ışķ ve sûz-ı ħâlden ne ma‘rifet ħâşıl ķılır. Kelimât-ı ħikmet ĝuş-ı ‘avâma bâddur semûm-âmîz ve dil ü ħâşa âteşdür båd-engîz. Pes bu bir kaç işâret-i pür-beşâret üzre ihtişâr ve ‘ibâret-i bâ-isti‘âret üzre iķtişâr olındı ki müceddid-i ‘akâyet-i İslâm ve mümeħhid-i ķavâ‘id-i aħķâm ve müverriħ-i rûh-ı dil-ħaste-ĝân ve müferriħ-i ķalb-i dem-beste-ĝân ve sevâd-ı dîde-i bî-dârî vü sürürî sine-i taht-yârî ve râbıta-i esbâb-ı emniyyet ü âmâl ve vâşıta-i ķılâde-i devlet ü iķbâldür.⁵⁷⁸ *Va'llâhü el-mürşidü ilâ-sevâ'îs-sebîl ni'me'l-mevlâ ve ni'me'd-delîl.*

ÂĦİR ĦÂL-İ DİL-İ KÂMYÂB VE ĦÛSN-İ ĦÂTİME-İ KİTÂB VE İLEYĦİ'L-MERCİ'U VE'L-ME'ÂB

Vaķtâ kim Dil-i kâm-yâb, ħâzreti Ħıżr'ıuñ kelimât-ı âb-ı ħayât-me'âbından ve enfâs-ı siħr-âsar-ı pür-tâbından müstefîz ve müstefîd oldı. Bûstân-ı cinânı ve ĝülistân-ı cânı ezĥâr-ı ħikmet ve eşmâr-ı ma‘rifetle zînet bulub ħazîne-i sine-i pertev-i me‘ârif-i İllâhî ve envâr-ı letâyif-i nâ-mütenâhî birle taldı. Pes verziş-i

⁵⁷⁷ müteveccih olıserdür : yüz dutıserdür Bu. İÜ.

⁵⁷⁸ ki müceddid-i ‘akâyet-i İslâm ķılâde-i devlet ü iķbâldür. -Bu

meşâyih-i tarîkat ve revîş-i ekâbir-i haqîkat eşerince zâhib (132 a) olub iğrâz-ı dünyâdan i'zâz-ı küllî ve a'râz-ı ûlâ ve uhrâdan iğmâz-ı humlî eyledi. Gûşe-i ferâgatde tûşe-i kanâ'ati ve künc-i halvetde genc-i 'uzleti ihtiyâr idüb hây hü-yi keşret ü reng ve bü-yi şehvetden el çekdi ve ser-i tezkîri ceyb-i tefekküre çeküb pây-ı kudüm ü irtihâli dâmen-i iştikâle töladi. Faqr ü meskeneti kendüye şî'âr ve hüsni-taviyyet ve hulûş-ı niyyeti dişâr idindi ve rûzgârla andan bu dâr-ı fenâ ve diyâr-ı 'anâda niçe hayru'l-halef âşâr u tuhâf kaldı. Ol cümleden biri bu döstâne dâstândur ki nev-bâve-i büstân-ı beyân ve tezkire-i döstân-ı zamândur ve şem'-i cem'-i şebistân-ı hayâl ve nev-'arûs-ı hacle-i cemâldür. Hemîn ğaraż bu güftâr u girdâr ve tezkâr u tekrârdan oldur ki bu nüsha-i zîbâ ve ruq'a-i inşaya zümre-i ezvâk ve fırça-i eşvâqdan birinüñ nâ-gâh nazâr-ı iltifâtı ve teveccüh-i raġbeti vâkı' olub bu hâk-pây-ı erbâb-ı 'irfân ve ğubâr-ı aşâb-ı keşf ü 'iyân zerre-i ihķar ve kemîne-i kemter a'nî bih Maħmûd bin 'Oşmân bin 'Alî el-Lâmi'î 'afiye'llâhü 'anhüm bi-luţfihi'l-'aleyye. Rûh-ı muhtâcî ve derd-i 'ilâcî için istimdâd-ı maġfîret-i Rabbânî ve istirdâd-ı merħamet-i Yezdânî kılılar. Ne ân ki bundan murâd bir miķdâr elfâz-ı seķim ve terâkib-i 'aķîmi (132 b) cem' idüb båd-ı reng-âlûde ve hayâl-i beyhûde ile efâdil-i kirâm ve ekâbir-i 'izâm öñünde lâf ü güzâf ve iftiħâr ü iġtirâr oluna. Belki anları dâm-ı 'ibârete ve kayd-ı şûrete müte'allıķ kılub bu vesâyit-i şuveri ve revâtib-i zarûrî birle anlaruñla alâķa-i ma'nevî ve ribķa-i âhirevî muħkem ü mü'ekked ve muttaşıl u ebed itmekdür. Ve illâ muķarrerdür ki ne ma'nide sühân vardur ne sühanda ma'nâ-yı kemâl merdân-ı hâmüşlukdür. Bâķî hemân ķuru da'vâdur. Pes ķalem-i da'vâ-yı şikeste-zebân ve devât-ı ma'nâ-yı beste-dehân yegdür.

Beyt

Nesr ü nazma Lâmi'î 'ömr-i 'azîzi ħarc idüb
Çok perişân söyledüñ estaġfiru'llâh el-'azîm
va'llâhü ğafûrun raħîm.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulkaki, M. Fuad, *El-mu'cemü'l-Müfehres li-Elfāzi'l-Kur'an-ı Kerim*, Kahire 1364
- Ağakay, Mehmet Ali, *Türkçe Sözlük*, T.D.K., Yeni Matbaa, Ankara 1959
- Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmānī*, İst. 1306
- Amīdī, Hasan, *Ferheng-i Farīsī*, Tahran 1342
- Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, İÜ. Küt., Ty. No: 2406
- Ateş, Prof. Dr. Ahmed, "Mesnevi", İA., C. 9
- _____ *Metin Tenkidi Hakkında*, (Filoloji) *Türkiyât Mecmuası*, C. VII-VIII
- Atlansoy, Kadir, *Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografileri*, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 1993
- Ayan, Ülkü, *Lāmi'î Çelebi'nin Hüsn ü Dil'i (İnceleme-Metin)*, Ankara Üniversitesi DTCF, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987
- Bakırcı, Raşid Mehmet, *Zübdetü'l-Vekāyi' der-Belde-i Bursa*, Millet Küt., Ali Emiri böl., Tarih, No:89
- Baldırzāde Selīsī, Şeyh Mehmed b. Mustafa, *Ravza-i Evliyā*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Küt., Orhan böl., Nr. 1018/1
- Banarlı, Nihad Sāmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, MEB yay. 1995
- Beyānī, Şeyh Mustafa, *Beyānī tezkiresi*, İÜ Küt. Ty. No: 2568
- Bilgegil, Prof. Dr. M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, Enderun Kitabevi, İst. 1989
- Bloch, Edgar, *Catalogue des manuscrits turcs de la Bibliotheque Nationale*, Paris 1933
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, Matbba-i Āmire İst. 1333
- Caferoğlu, Prof. Dr. Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, İst. 1978
- Canan, Prof. Dr. İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, C.4, Zaman yay. İst. 1997
- Ceyhan, Abdullah, *Diyanet İşleri Başkanlığı El Yazması Eserler Kataloğu I*, 1988
- Dvorak, Rudolf, *Hüsn ü Dil, Persische-Allegorie von Fettāhī aus Nisāpur hrsg. Übers und erklart und Mit Lami'î's Türkischer Bearbeitung Verglichen. Denkschriften der Akademie, Wien 1839*
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi yay. Ankara 1995
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK yay., Ankara 1983
- _____ *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK yay., Ankara 1983
- Eğri, Sadettin, *Lāmi'î Çelebi-Şerefü'l-insān (İnceleme-Metin)*, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1995
- Eminoğlu, Mehmet, *Osmanlı Vesikalarını Okumaya Giriş*, TDV yay. Ankara 1996
- Ergin, Prof. Dr. Muharrem, *Osmanlıca Dersleri*, Boğaziçi yay. İst. 1997

- Etik, Arif, Farsça-Türkçe Lügat, Salah Bilici Kitabevi, İst. 1968
- Eşrefzâde, Ahmed Ziyâeddin b. Muhammed, Gülzâr-ı Süleha ve Vefeyât-ı 'Urefâ, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Küt., Orhan böl., Nr.1018/2
- Faik Reşâd, Eslâf, I-II, Âlem Matbbası, İst. 1311
- Gazzizâde, Şeyh Abdullatif b. Muhammed Es'ad, Ravzatü'l-Müflihün, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Küt., Orhan böl., Nr. 1041
- _____ Hülâsâtü'l-Vefâyât, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Küt., Genel böl., Nr.1262
- Gibb, E. J. W., A History of Ottoman Poetry (GOP), I-VI, London 1909
- Gölpınarlı, Abdülbaki, "Lâmi'î" Türk Ansiklopedisi, C.X MEB yay.
- _____ Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, C. III, Ankara 1971
- Hızlı, Mefail, XIV.-XVI yy. Bursa Medreseleri, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, Bursa 1991
- Huart, Cl., "Fettâhi" Maddesi, İA. C.4
- İpekten, Doç Dr. Haluk, "Lâmi'î", Büyük Türk Klasikleri, c. III, Ötüken-Söğüt yay. İst. 1986
- _____ Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri, Feryal Matbaası, Ankara 1985
- İsmail Belig, Güldeste-i Riyâz-i 'İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nadirân, Bursa Vilâyet Matbaası, 1302
- İsmail b. Muhammed El-Aclünî, Keşfü'l-Hafâ, Matbaatü'l-Fünûn, C. I-II, Halep
- İpşirli, Prof Dr. Mehmet, "Çelebi", DİA, C. VIII
- İz, Prof. Dr. Fahir, Eski Türk Edebiyatında Nazım, C. I, Küçük Aydın Matbaası, İst. 1967
- Kabaklı, Ahmet, Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Edebiyatı Vakfı yay. İst. 1978
- Kara, Dr. Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergâh yay., İst. 1995
- _____ Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler I, Uludağ yay.
- Karatay, Fehmi Ethem, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, Tapkapı Sarayı Müzesi yay. İst. 1961
- Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn (yay. Şerâfettin Yaltkaya), C.I-II, İst. 1941-1943
- Kavakcı, Prof. Dr. Y. Ziya, İslâm Araştırmalarında Usûl, DİB yay., Ankara 1991
- Kepecioğlu, Kâmil, Bursa Kütüğü, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Küt., Genel böl., Nr.4519/4520/4521/4522
- Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'-Şu'arâ, İÜ Küt., Ty. No: 304, 516, 1268
- Koçyiğit, Prof. Dr. Talat, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Me'âli, Kılıç Kitebevi, Ankara, 1990
- Köprülü, Ord. Prof. Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken yay., İst. 1981
- _____ Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı yay. Ankara 1991
- Kut Alpay, Günay, Lâmi'î Çelebi and his works, Journal of Near Eastern Studies, April 1976,

- _____. Bursa ve Manisa İl Halk Kütüphanelerindeki Bazı Türkçe Yazmalar Üzerine, *Journal of Turkish Studies*, 1977
- _____. Lâmi'î, Hüsn ü Dil, Süleymaniye Küt., Efgâni böl. Nr.54
- _____. Hüsn ü Dil, Süleymaniye Küt., Esad Efendi böl. Nr. 1839
- _____. Hüsn ü Dil, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Küt., Genel böl. Nr. 4173
- _____. Hüsn ü Dil, İÜ. Küt., Ty. Nr. 825
- _____. Letâif, Tercuman 1001 Temel Eser, Haz. Yaşar Çalışkan, İst. 1978
- _____. Latîfî, Tezkire (Haz. Doç. Dr. Mustafa İsen) KB yay., Ankara 1990
- _____. Levend, Ağah Sırrı, Divan Edebiyatı, Enderun Kitabevi, İst. 1984
- _____. Türk Edebiyatı Tarihi, TTK Basımevi, Ankara 1973
- _____. Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul, İstanbul Enstitüsü yay., Baha Matbaası, İst. 1957
- _____. Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, TTK Basımevi, Ankara 1962
- _____. Mecdi Mehmed Efendi, Şakâik-i Nümâniyye ve Zeyilleri Hadâiku's-Şakâik (Neşre Haz. Doç. Dr. Abdülkâdir Özcan), Çağrı yay. İst. 1989
- _____. Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmânî, İst. 1311
- _____. Muallim Nâci, Osmanlı Şâirleri, MEB yay. İst. 1995
- _____. İstılâh-ı Edebiyye, (Haz. Alemdar Yalçın) Semih Ofset, Ankara
- _____. Esâmî, Mahmut Bey Matbaası, İst. 1308
- _____. Onay, Ahmet Talat, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, TDV yay., Ankara 1992
- _____. Özon, Mustafa Nihat, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, 1952
- _____. Öztahtalı, İbrahim, Lâmi'î Çelebi-Şerh-i Dîbâce-i Gülistan (İnceleme-Metin), UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997
- _____. Öztuna, A. Yılmaz, Türk Müsikî Lugati, Müsikî Mecmuası, İst. 1949, 1955
- _____. Öztürk, Prof. Dr. Mürsel, Farsça Dilbilgisi, Murat Kitabevi yay., Ankara 1995
- _____. Pakalın, Mehmed Zeki, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Maarif Basımevi, İst. 1946-1956
- _____. Pala, Dr. İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ yay., Ankara 1995
- _____. Pekolcay, Dr. Necla, İslâmî Türk Edebiyatı, C. II, İrfan yay., İst. 1976
- _____. İslâmî Türk Edebiyatı-Giriş, Dergah yay. İst. 1981
- _____. Türk Edebiyatı Metinlerini Tetkik Metodları, Fetih yay. İst. 1986
- _____. Rieu, Charles, Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum, London 1898
- _____. Riyâzî Mehmed, Riyâzü's-Şu'arâ, Süleymaniye Küt., Esad Ef. böl., No: 3871
- _____. Salahî, Mehmet, Kâmûs-ı Osmânî, Muhmut Bey Matbaası, 1313
- _____. Sarı, Mevlüt, Türkçe-Arapça Lügat (El-Mevârid), Bahar yay., İst. 1980
- _____. Sehi, Heşt-Behişt, İst. 1320
- _____. Şahiner, Necmaddin, Edebî Sanatlar, Yeni Asya yay., İst. 1975
- _____. Şemseddin Sâmi, Kâmûs-ı Âlâm, I-VI, Mehran Matbaası, İst. 1314
- _____. Kamûs-ı Türki, İkdâm Matbaası, İst. 1317

- Şeşen, Ramazan, Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu, İSAR vakfı yay., İst. 1995
- Tahiru'l-Mevlevî, Edebiyat Lügati, Enderun Kitabevi, İst. 1994
- Tarlan, Ali Nihad, Metin Tamiri (Türk Filolojisi), İst. 1937
- Tezcan, Nuran, "Bursalı Lami'î Çelebi", Türkoloji dergisi, C. VIII, s. I, 1979
- Timurtaş, Prof. Dr. F. Kadri, Osmanlı Türkçesi Grameri, Alfa Basın Yayım Dağıtım; İst. 1997
- _____ Tarih İçinde Türk Edebiyatı, Boğaziçi yay. İst. 1990
- Tolasa, Prof. Dr. Harun, Sehi, Latifî, Aşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy.da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, Ege ünivesitesi yay. İzmir 1983
- Topaloğlu, Bekir-Hayreddin Karaman, Arapça-Türkçe Yeni Kâmüs, Nesil yay. İst. 1988
- Uğur, Doç. Dr. Ahmet, Epigrafi ve Paleografi, Gelişim Matbaası, Ankara 1983
- Uludağ, Prof. Dr. Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet yay., İst. 1995
- Ünver, Doç. Dr. İsmail, "Mesnevi", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), s. 415, 416, 417/ 1986
- Yazıcı, Tahsin, "Fettâhî", DİA, C. XII
- Yazır, Mehmet, Eski Yazıları Okuma Anahtarı, Vakıflar Umum Müdürlüğü, Cumhuriyet Matbbası, İst. 1942
- Yurtsever, Murat, Lâmi'î Çelebi-Şehrengiz-i Bursa (İnceleme-Metin), UÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1984

EKLER

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وآله الطيبين الطاهرين
الذين هم خير خلقك
أجمعين
اللهم صل على محمد
وآله الطيبين الطاهرين
الذين هم خير خلقك
أجمعين
اللهم صل على محمد
وآله الطيبين الطاهرين
الذين هم خير خلقك
أجمعين

رسول كنجینه سخنرانی و آیدینه تصویرت جنان، الیکرکه نظر او اول الایب ار
انده سیران قلوب و مسل امید، نه فان اخلاف نوبت یادیر بر قطره صوف
نور به خالص، فاه و شورش معروفت بجزیده غلوص، شورش سوز آیدر از اند
صورت جنان کتیم انی کورسه قلوب و نکت سمیران نش و کما بر روقن
اول قدر شکل زیبا و وضع بی همتا کوس تروپ، نشول و محصله حمیده
حکمت و عینت الیکرکه ده اول اول الایاب انذران یوز سبقی الوب
بیکرک و اناز ک خیال بخلوشه، بهمانشا الیکرک هر برکی تکلم و کورس
انده حکمدان نلوار و متور هر شکک ضحکات سقدرد نظر ارب اینه ممرات
خبر ریش و شجیات طایبات، و تسلیمات زکیات اول سیر
السا و اته که آب حیات، ما شترع مطهر لیه کون مکانی زنده
واقفا سب عالم تاب طریق متور لیه زمین و زمان تاننده قلای
عالم قاع و روی ظلمت کفر انجینه ضالین، نور هدایتی اکرو اولماسه
ره این راه، بی شهبان هما یوز روز که علمه ی همی عیننه نعبتم و حسیتم
در انده خرد کلای و معتو عصمتی نور و ن جید و دنیا یه سیه صالحی
هم سوزند یی جوهر مانا غزون کوزی، هم خالصی توی قابینی کسیر
ما طایفی، ناصحی الیکرکه راه خدمتته بریک فی بیان، ظا و کوی انجینه
بار نامه هر برینه بریکینه در بان و صلحی الله علیه و علی اله و انجانه
الذین کانوا یحیوا للذین و یحیوا لاشاطلین و علی التابعین و علی
التابعین و اتساف السالحین رضوان الله علیهم اجمعین الی دیم

غرض به گفتار و کردار و تذکار و تلواری و اولدرنه بوسحه کوسیا
 و رقعہ انشائیہ زمرہ اذواق و فرقه اشواقدن برینو کناکاه
 نظر التفاتی و توجه رغبتی واقع اولوب بو جا کبای اریا
 عوفان و عبار راه اصحاب کشف و عیان ذره احق و کینه
 کتیک اعنی به محور بن عثمان بن علی اللامعی عفی الله عنهم
 بلطفه العالی روح محتاجی و درودی علاجه الحیران استمداد
 مغفرت ربانی و استوداد معرفت بزدانی قلده نهان کیم بود
 مراد بر مقدار الفاظ سقیم و ترالدی عظیمی جمع ایوب باد
 الوده و خیال صعوده ایله افاضل کلام و کما بعظام اولکده
 لاف کونف و افتخار و اغترار اولسنه بلکه انوری دام عیان نه
 و قید صورت متعلق قلوب بوسایط صوری و ورواد بطور
 برله انکرله علاقه معنوی و دنیقه اخروی حکم و نکات متصل
 و ایلام تکدر و الامور در کله نه معنیده سخن و ایرو کله سخته
 معنی کمال مردان خاسخانی در باقی بهمان قو و دعوی سیم
 دعوی شکسته زبان و دولت معنی بسینه دیان کتک استعظم
 نثر و نظیر لامعی عوفی نری بیخ ایدو جوق بریشان سولک استعظم
 و اللغو در رحیم وقع الفویغ من تحو هذه النسخه یوم الخیر
 اول من شهور سنه من الهجرة النبویة علی ید اقال العباد قادم علی

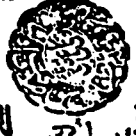
نونه کیمونه و فینه
 صفت

مکه کان و سواد و دیده بیداری و سروری کسینه تختیاری
 لایه استقامت و امان و واسطه قلاوه دولت و تقبال
 کوشدالی سواء السبیل نعم المولی و نعم الدلیل

قلم دل کامیاب حضرت خضرک کلمات آب حیات مانند
 فاسی سخن تار بر تار بندن مستفیض و مستفید اولدی
 بی و کلستان جانی از هار حکمت و آثار معروفه زینت
 و ب خزینه سینه سی بر تو معارف الهی و ابرار طایفه
 ناهی برله طولدی سبب و رزق منایح طریقت و روی
 بر حقیقت اشیر ذاهب اولوب اغرض دنیا دن اغرض
 و اعراض اولدی و اخیدن اغراض جمعی بلدی کوشه و لغنه
 شرف قناعتی و کین خلوقه کین عزیزی اختیار ایدوب نای
 بی کثرت و در تک بوی شعور دن ال حکمدی و سرتد کیری
 ب تفکره کجوب نای قدوم و ارنخالی دامن استقامت
 لادی فقر و محنت کندی و نیشخار و حین طویبت و غمی
 بی و تار ایدندی و رور کاکوله اندر بو وار فنا و بار عناه
 خیر الخلقه تار و تحف قادری اول جمله دن بری بود کتانه
 ستاندر که نوباره بوستان بیان و تذکره دوستان
 زمانه

از بهر آنکه حق بک کتبخانه می

Süleymaniye U. Kütüphanesi	Kismi	Yeni Kayıt No.	...
----------------------------	-------	----------------	-----

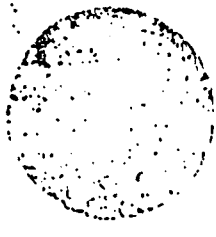
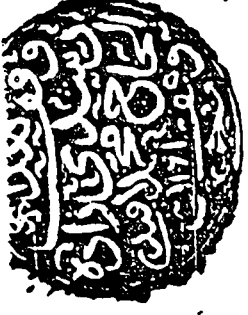
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فَاتَّخَذْتُهَا قَوْلِي مِنْ خَاتَمِ نَاهِ وَأَوَّلِ الصَّالِحِينَ

عَلَّمَهُ صَوْبِ خَيْرِ الْأَوَامِرِ مَعْرِفَةَ الْعَدْلِ عَلَيْهِ السَّلَامُ
وَدَقَّ كِتَابُكَ يَا لَيْلَةَ الْيَكِّ وَقَصْدُكَ يَا مَعْنَى نَقْصِ عَلَيْكَ

مَنْشِي مِيرِزِ الْأَرْكَابِ نَقَطْتُ حَيْفَ مُضْطَبِّ الْخَطِّابِ
أَقَابًا لِلَّهِ نَزْدَ السَّمَوَاتِ وَهَدَانًا لِلْعَدْلِ تَنْزِيلَ الْفَلَا
نُورِ الْجَمِيعِ شَلْزَمَةً فِيهَا مَسْبُوحٌ قَالُوا أَذْكَرًا
لِلْأَوْكِيَةِ فِي جَا عَالِمِ الْأَرْضِ خَلِيفَةً أَوْلَادُكُمْ لَهَا
عَقْلًا صَوْفِي لَوْ بَدُونَ نَاسِيَةً خَلِيفَةً بِيْرَاقِي طَلَبِ
شَهْرِيَارِ دَلَالَتَانِي شَهْرِيَارِ نَبِيْعِيَّتِ مَعِيَانِيَّتِي مَا
وَطِنَتُهُ يَا قَلْبِي كَوْزِ لَوْ كَافٍ وَنُورِي عِيَالِ

Süleymaniye Kütüphanesinde Lüzü Adına Kayıtlı olan
Altın Harf Hissesi # D117

زبان من خط کلیدی می باشد زیرا خصوصاً حقیقتی در این بابی
دندان قلع و طریقه اندر تولدی به این است که در هر که کان
انگیز بود در درجه جانند درینا قافله انان و طریقه های
جایگزینی که در هر بقای می کنند و اول در هر جنم جان
بر یک بند و چون به یک بند می کشند که به شامه این
در هر تنه شامه این است که در هر تنه غلغله و هوش
ملکه و به اوله و در هر تنه جامع انصرمان و مسجدان و
اقصاده خطیب به هر تنه و بخواجه و نشین و حج و آموزش
اما که کبر قدر شدن و به هر مدینه کانا و
اشردن خطبه و از فلان لایحه است که استخرا و لادم
در هر سندن خطبه و صومعه عالم و نزل و
کعبه در هر سندن کافه نامه و عامه
اباب محمد است غنچه من و در این تاریخ و
در هر سندن بلا و تکلیفی است و وصولی
بی نقطه و هر روزی در هر روز و قوف بر خطیبید

بوسه ناله آینه اندک نقد بر روی زین او عطف مجلس و عقلمند صورت علاء الدین
 قرامدر حرک اولاد در بر سر و حال او در بویان برسد کندر کار فرعی و رفی بوسند
 بخدیر کازدر عتاج در فرید که غریب شفیق متقابل بودیم حکم عادلانه فرزند بیکد که فرزند
 بوشکر فرزند خصم من بزرگ و عظیم کار او بود و تا بیوی و بیگانه خانواری
 اصول

و اعشار کلای و فقه نادر هشتاد و پنج ساله بود ازین برتر محمل
 اند که مرزمتند اشتباه بود قدر مراد در بزیکا فرزند برتر
 کافر ناسلامه ملک لا نبرد
 کسکه ناله شح
 ابوعلم

نزد فقهی ایتجاه اولاد در بزیک منکا فرزند ابوغاسق او در بزیک
 عمر بن فقهی ابوجاه مراد در بزیک منکا فرزند ابوغاسق او در بزیک
 افولم

للای قنفتنک فو قلمت ابیطاهر
 اگر عمل ترا علی تفرقه فتنه بیگانه که بر قوه خاندان یا خود مستقل
 بجای که تفرقه بجزت ضلوع معده ای ازین بیخیل ایسه سوز بزرگد خلا اولاد
 کاوان اولاد و اگر عمل تو را بجای فتوح کثیف طو یا بنا بختن ماجنا اللان اولاد
 مطالعه ای بچین بدین عزت غیب انداختن اولاد بچین عمل ایسه بر در کلر سائر اولاد
 کبکی منتها وی بی سبب بر فرادین سبب ایسه بر خفیه استعمالد متع اولاد نزل
 کنن تو اصل بنا احد بر درین خصم من بوسه ناله و تبتیا دیو بیگانه کاوان
 اختلال بود فرید بر در حسن اولاد فرزند و بیگانه بجزت کاوان بیان
 اینک فرزند و جزای فرزند اختیاط
 صورت شوق حضرت
 اولاد شح
 سران رسول
 فتنه باقیات ازین که عمل
 فتنه باقیات ازین که عمل
 اولاد شح
 سران رسول

اوزه اللک کک شام . کونک کونک
 لیک اونسون باد شامه . ککک کک
 سبلا اندک صبابه . نه سیل لار اندک کلدک
 بوارایه کونش یوزلوم اکراتت کزن
 عاره مشرف الیکوز بر ککلک وار
 قدم رنجیدن قنک نوله شام . نرکد
 بنده خانه با ذشام . چراغ مه که مهرک
 بر نوزیدر . کجه لر تکیه سی دیو
 او بیدر . اکاکرا نوز جز اولاندی
 مامور . ندی هدید ایده میسون

فرید کوز
 سوز کوز
 سوز کوز
 سوز کوز
 سوز کوز

۸۸۷
 ۱۱۱۱۱۱۱۱۱۱۱۱